

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI
JANA PAWŁA II
WYDZIAŁ TEOLOGII
INSTYTUT TEOLOGII PASTORALNEJ I KATECHETYKI

Ks. Piotr Brodziak
Nr albumu 49934

RECEPCJA POSOBOROWEJ MARIOLOGII
W WYBRANYCH PODRĘCZNIKACH
DO NAUCZANIA RELIGII.
STUDIUM KATECHETYCZNE

Rozprawa doktorska
napisana na seminarium
z katechetyki fundamentalnej
pod kierunkiem
ks. prof. dr. hab. Mariana Zająca

LUBLIN 2018

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	5
WSTĘP	7
ROZDZIAŁ I	
KATECHEZA MARYJNA W NAUCZANIU I REFLEKSJI KATECHETYCZNEJ KOŚCIOŁA	19
1. Trynitarne podstawy katechezy maryjnej	19
2. Chrystologiczne uwarunkowania katechezy maryjnej	28
3. Pneumatologiczne fundamenty katechezy maryjnej	37
4. Eklezjalny format katechezy maryjnej	49
ROZDZIAŁ II	
MARYJA W PODRĘCZNIKACH DO RELIGII DLA SZKOŁY PODSTAWOWEJ	62
1. Seria krakowska dla klas I-III W drodze do Wieczernika do programu <i>Jesteśmy dziećmi Bożymi</i>	63
1. 1. Podręcznik dla klasy I szkoły podstawowej W domu i rodzinie Jezusa	64
1.2. Podręcznik dla klasy II szkoły podstawowej <i>Bliscy Sercu Jezusa</i>	72
1.3. Podręcznik dla klasy III szkoły podstawowej <i>Jezusowa wspólnota serc</i>	77
2. Seria krakowska dla klas IV-VI <i>Drogi Przymierza</i> do programu <i>Wezwani przez Boga</i>	82
2. 1. Podręcznik dla klasy IV szkoły podstawowej <i>Zaproszeni przez Boga</i>	83
2. 2. Podręcznik dla klasy V szkoły podstawowej <i>Obdarowani przez Boga</i>	87
2. 3. Podręcznik dla klasy VI szkoły podstawowej <i>Przemienieni przez Boga</i>	92
3. Seria poznańska dla klas I-III do programu <i>Jesteśmy dziećmi Bożymi</i>	97
3.1. Podręcznik dla klasy I szkoły podstawowej <i>W domu Bożym i rodzinie Jezusa</i> ...	98
3.2. Podręcznik dla klasy II szkoły podstawowej <i>Bliscy Sercu Jezusa</i>	101
3.3. Podręcznik dla klasy III szkoły podstawowej <i>Jezusowa wspólnota serc</i>	103
4. Seria poznańska dla klas IV-VI szkoły podstawowej <i>Wezwani przez Boga</i>	107
4.1. Podręcznik dla klasy IV szkoły podstawowej <i>Powołani przez Boga Ojca</i>	109

4.2. Podręcznik dla klasy V szkoły podstawowej <i>Umiłowani w Jezusie Chrystusie</i>	111
4.3. Podręcznik dla klasy VI szkoły podstawowej <i>Uświęceni w Duchu Świętym</i>	115
5. Seria kielecka dla klas I-III do programu <i>W rodzinie dzieci Bożych</i>	118
5.1. Podręcznik dla klasy I szkoły podstawowej <i>Jezus nas kocha</i>	119
5.2. Podręcznik dla klasy II szkoły podstawowej <i>Jezus przychodzi do nas</i>	122
5.3. Podręcznik dla klasy III szkoły podstawowej <i>Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem</i>	126
6. Seria kielecka dla klas IV-VI do programu <i>W przyjaźni z Bogiem</i>	131
6.1. Podręcznik dla klasy IV szkoły podstawowej <i>Słuchamy Boga</i>	132
6.2. Podręcznik dla klasy V szkoły podstawowej <i>Wielbimy Boga</i>	135
6.3. Podręcznik dla klasy VI szkoły podstawowej <i>Z Jezusem idziemy do Boga</i>	140

ROZDZIAŁ III

MARYJA W PODRĘCZNIKACH DO RELIGII DLA GIMNAZJUM	147
1. Seria krakowska W drodze do Emaus do programu Wierzyć Chrystusowi.....	148
1.1. Podręcznik dla I klasy gimnazjum <i>Jezus uczy i zbawia</i>	149
1.2. Podręcznik dla II klasy gimnazjum <i>Jezus działa i zbawia</i>	152
1.3. Podręcznik dla III klasy gimnazjum <i>Jezus prowadzi i zbawia</i>	154
2. Seria poznańska dla programu <i>Przyjąć blask Bożej prawdy</i>	157
2.1. Podręcznik dla I klasy gimnazjum <i>Słowo Boga jest blisko Ciebie</i>	157
2.2. Podręcznik dla II klasy gimnazjum <i>Wolni przez miłość</i>	159
2.3. Podręcznik dla III klasy gimnazjum <i>Żyjąc z innymi dla innych</i>	161
3. Seria kielecka dla programu <i>W drodze do Ojca</i>	164
3.1. Podręcznik dla I klasy gimnazjum <i>W moim Kościele</i>	165
3.2. Podręcznik dla II klasy gimnazjum <i>W miłości Ojca</i>	168
3.3. Podręcznik dla III klasy gimnazjum <i>W życiu i w prawdzie</i>	170

ROZDZIAŁ IV

MARYJA W PODRĘCZNIKACH DO RELIGII DLA SZKOŁY PONADGIMNAZJALNEJ.....	177
--	-----

1. Seria krakowska Drogi świadków Chrystusa do programu <i>Świadek Chrystusa</i> ..	178
1.1. Podręcznik dla I klasy liceum i technikum <i>Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele</i>	179
1.2. Podręcznik dla II klasy liceum i II i III klasy technikum <i>Jestem świadkiem Chrystusa w świecie</i>	183
1.3. Podręcznik dla III klasy liceum oraz IV klasy technikum <i>Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie</i>	189
2. Seria krakowska dla szkoły zawodowej <i>Drogi świadków Zmartwychwstałego</i> do programu <i>Z Chrystusem</i>	193
2.1. Podręcznik dla I klasy szkoły zawodowej <i>Ze Zmartwychwstałym w społeczeństwie</i>	194
2.2. Podręcznik dla II klasy szkoły zawodowej <i>Ze Zmartwychwstałym w rodzinie</i> .	196
3. Seria poznańska do programu <i>Świadek Chrystusa</i>	197
3.1. Podręcznik dla klasy pierwszej szkół ponadgimnazjalnych <i>Świadek Chrystusa w Kościele</i>	198
3.2. Podręcznik dla klasy drugiej szkół licealnych <i>Świadek Chrystusa w świecie</i> ...	203
3.3. Podręcznik dla klasy trzeciej szkół licealnych <i>Świadek Chrystusa w rodzinie</i> .	206
4. Seria kielecka do programu <i>Życ, aby wierzyć i kochać</i>	210
4.1. Podręcznik dla klasy I liceum i technikum <i>Na drodze do dojrzałej wiary</i>	211
4.2. Podręcznik dla klasy II liceum oraz II i III technikum <i>Z wiarą w życie i świat</i> .	213
4.3. Podręcznik dla III klasy liceum i IV technikum <i>Z wiarą na progu miłości</i>	219
ROZDZIAŁ V	
PRÓBA OCENY I POSTULATY KATECHETYCZNE	225
1. Idee maryjne w analizowanych podręcznikach	225
2. Walory i ograniczenia stosowania inspiracji maryjnych w podręcznikach	239
3. Propozycje wykorzystania potencjału maryjnego w polskiej katechezie	253
ZAKOŃCZENIE	265
WYKAZ TABEL	270
BIBLIOGRAFIA	271

WYKAZ SKRÓTÓW

- CT *Catechesi tradendae*. Posynodalna adhortacja św. Jana Pawła II o katechizacji w naszych czasach. 16 października 1979.
- DA *Apostolicam actuositatem*. Dekret o apostołstwie świeckich. 18 listopada 1965.
- DCE *Deus Caritas est*. Encyklika Benedykta XVI o miłości chrześcijańskiej. 25 grudnia 2005.
- DE *Unitatis redintegratio*. Dekret o ekumenizmie. 4 grudnia 1963.
- DFK *Optatam totius*. Dekret o formacji kapłanów. 28 października 1965.
- DKW *Orientalium Ecclesiarum*. Dekret o Kościołach wschodnich katolickich. 21 listopada 1964.
- DM *Ad gentes divinitus*. Dekret o misyjnej działalności Kościoła. 7 grudnia 1965.
- DOK *Dyrektorium ogólne o katechizacji*. 15 sierpnia 1997.
- DP *Presbyterorum Ordinis*. Dekret o posłudze i życiu kapłanów. 7 grudnia 1965.
- DRN *Nostra aetate*. Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich. 28 października 1965.
- DZ *Perfectae caritatis*. Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego. 28 października 1965.
- EdE *Ecclesia de Eucharistia*. Encyklika Jana Pawła II o Eucharystii w życiu Kościoła. 17 kwietnia 2003.
- EE *Ecclesia in Europa*. Adhortacja apostolska św. Jana Pawła II. 28 czerwca 2003.
- EG *Evangelii Gaudium*. Adhortacja apostolska papieża Franciszka o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie. 24 listopada 2013.
- FC *Familiaris consortio*. Adhortacja apostolska Jana Pawła II skierowana do biskupów, kapłanów i wiernych całego Kościoła katolickiego o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym. 22 listopada 1981.
- II PSP *II Polski Synod Plenarny 1991-1999*. Poznań 2001.
- KK *Lumen gentium*. Konstytucja dogmatyczna o Kościele. 21 listopada 1964.
- KKK *Katechizm Kościoła Katolickiego*. 11 października 1992. Poznań 2002.
- KKKK *Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Kielce 2005.
- KL *Sacrosanctum Concilium*. Konstytucja o liturgii świętej. 4 grudnia 1963.
- KO *Dei Verbum*. Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym. 18 listopada 1965.

- MC *Marialis cultus*. Adhortacja apostolska bł. Pawła VI o należyтым kształtowaniu i rozwijaniu kultu Najświętszej Maryi Panny. 2 lutego 1974.
- PDK *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*. Konferencja Episkopatu Polski. 20 czerwca 2001.
- PNR *Program nauczania religii*. Komisja wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. 20 września 2001.
- PPK *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. Konferencja Episkopatu Polski. 20 czerwca 2001.
- RH *Redemptor hominis*. Encyklika Jana Pawła II. 4 marca 1979.
- RMat. *Redemptoris Mater*. Encyklika Jana Pawła II o Błogosławionej Maryi Dziewicy w życiu Kościoła. 25 marca 1987.
- RMis. *Redemptoris Missio*. Encyklika Jana Pawła II o stałej aktualności posłania misyjnego. 7 grudnia 1990.
- RVM *Rosarium Virginis Mariae*. List apostolski Jana Pawła II do biskupów, duchowieństwa i wiernych o Różańcu świętym. 16 października 2002.
- TMA *Tertio Millennio Adveniente*. List apostolski do biskupów, duchowieństwa i wiernych w związku z przygotowaniem Jubileuszu Roku 2000. 10 października 1994.

Zastosowano cytaty z Pisma Świętego według: Biblia Tysiąclecia, wyd. 5. Poznań-Warszawa 1999, łącznie z zawartymi tam skrótami.

WSTĘP

Pobożność związana z osobą Najświętszej Maryi Panny rozwijała się od początków istnienia Kościoła. Wynikiem tego dziejowego procesu jest głębia czci oddawanej Matce Bożej, bogactwo form i zwyczajów związanych z pobożnością maryjną. Wraz z upływem lat przybywało publikacji z dziedziny teologii, ascetyki i pobożności ludowej Jej poświęconych, które poszerzały wiedzę i duchowość licznych pokoleń wierzących. Przykładem tego są maryjne teksty zawarte w liturgii i nauczaniu Kościoła¹. Refleksję mariologiczną pogłębiają ponadto liczne objawienia maryjne XX wieku.

W takim kontekście może zrodzić się pytanie o zasadność podejmowania na nowo tego zagadnienia dotyczącego roli Maryi w historii zbawienia, życiu Kościoła oraz przekazie katechetycznym, jak również w życiu osobistym współczesnego człowieka. Odpowiedzią na tę wątpliwość może być zawołanie przypisywane świętemu Bernardowi: „De Maria numquam satis”². Słowa te potwierdzają prawdę, że maryjna tematyka będzie permanentnie otwierała szerokie horyzonty przed tymi, którzy uwierzą w Jezusa Syna Maryi.

Podejmując problematykę mariologiczną w katechezie i katechetyce, warto wziąć pod uwagę słowa papieża bł. Pawła VI, wypowiedziane 12 września 1963 roku, z okazji czterechsetlecia stowarzyszeń maryjnych: „To w historii zbawienia, w Ewangelii, odnajdziecie Maryję, jak również w skarbcu liturgii, która przekazuje wielki dziedzictwo myśli i modlitwy Kościoła. Ostatecznie odnajdziecie Maryję, gdy wykażecie wielkie z troskanie o umieszczenie Jej w całości tajemnicy chrześcijańskiej: istotnie, kult Maryi nie jest celem samym w sobie, lecz stanowi mistrzowską drogę, która prowadzi nas do Chrystusa, a w Nim do chwały Boga i do umiłowania Kościoła”³. Przytoczona wypowiedź papieża nakreśla kierunek badań podejmowanych w niniejszej dysertacji oraz mocno wpisuje się w zdefiniowanie fundamentalnych treści, które będą podejmowane w pierwszym rozdziale tejże rozprawy. Zanim jednak to nastąpi, warto poruszyć kilka strategicznych kwestii, które okażą się prymarne w prowadzonych dalej badaniach.

¹ Por. F. Rancan. *Wyznania Matki Bożej. Najświętsza Maryja Panna zwierza się swoim dzieciom*. Tłum. W. Szymona. Częstochowa 2017 s. 16.

² Por. tamże s. 17.

³ Cyt. za: L. Melotti. *Maryja, Matką żyjących. Zarys mariologii*. Przeł. T. Siudy. Niepokalanów 1993 s. 7.

Na początku niniejszej rozprawy należy podkreślić, iż wpisuje się ona w atmosferę refleksji teoretycznej nad obecnością treści odwołujących się do Najświętszej Maryi Panny w nauczaniu religii w polskiej szkole. Podejmowana problematyka będzie dotyczyła oceny recepcji posoborowej mariologii w okresie obowiązywania podręczników opartych na *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego*⁴ wydanej w 2001 roku. Próba odpowiedzi na postawiony w tytule niniejszej rozprawy problem badawczy wymaga w pierwszej kolejności uściślenia kilku pojęć w nim zawartych oraz uzasadnienia wyboru podręczników do nauczania religii jako kluczowego materiału badawczego, a także cenzury czasowej. Wyjaśnienie tych kwestii pozwoli obrać właściwy kierunek badań podejmowanych w niniejszej dysertacji i wiernie podążać do wyznaczonego celu.

Pierwszym terminem, który pomoże wejść na właściwy tor prowadzonej analizy jest słowo *recepta*. Jak podaje *Mały słownik języka polskiego* wyraz ten oznacza „przejmowanie, przyjmowanie, przyswajanie sobie czego (zwykle: od kogo)”⁵. Następnym kluczowym słowem w podejmowanych badaniach będzie termin *mariologia*. W *Encyklopedii katolickiej* pod tym hasłem można odnaleźć wyjaśnienie, że jest to nauka o Najświętszej Maryi Pannie, Matce Jezusa Chrystusa (łac. *Maria* Maryja, *logos* nauka, wiedza). Termin ten w dookreśleniu *katolicka* podaje, iż fundamentem i podstawowym źródłem mariologii jest Pismo Święte, w którym zawarte są istotne informacje o wyjątkowym wybraniu Maryi przez Boga Ojca, o świętości Jej życia, poczęciu Syna z Ducha Świętego, macierzyństwie w stosunku do Jezusa, wierze, posłuszeństwie, obecności w życiu Chrystusa i Kościoła⁶. Należy podkreślić, iż zamieszczony w temacie dysertacji termin *posoborowa mariologia* wyraźnie wskazuje na tę, która wyrosła z konkretnych ustaleń ojców Soboru Watykańskiego II (1962-1965). Istotny wykład na temat osoby Najświętszej Maryi Panny zawarli w następujących miejscach soborowych dokumentów: DFK 8; DA 4; DM 4, 42; DE 14, 15, 20; DP 18; DRN 3; DKW 30; DZ 25. Warto przy tym podkreślić, iż treści związane z kultem Matki Bożej znajdują się w KL 103 a w sposób szczególny w KK 52-69, czyli w rozdziale VIII Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* (21 XI 1964 r.)

⁴ Zob. Konferencja Episkopatu Polski. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków 2001.

⁵ *Mały słownik języka polskiego*. Wydanie zmienione i poprawione. Warszawa 1993 s. 774.

⁶ Por. S. C. Napiórkowski. *Mariologia*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 11. Red. S. Wilk [i in.]. Lublin 2006 kol. 1371-1372.

zatytułowanym: *Błogosławiona Maryja Dziewica, Boża Rodzicielka, w misterium Chrystusa i Kościoła*⁷.

Warto ponadto zwrócić uwagę na fakt, że mariologia zaprezentowana w wyżej wymienionych dokumentach Soboru Watykańskiego II była przełomowa i zdecydowanie różniła się ona od maksymalistycznej i entuzjastycznej mariologii przedsoborowej, której głównym błędem było wyodrębnienie jej z całości nauki chrześcijańskiej⁸ oraz wyraźna chrystotypiczność, akcentowanie analogii między Maryją a Chrystusem⁹. O. Stanisław Celestyn Napiórkowski oceniając doktrynę mariologii przedsoborowej w publikacji *Matka naszego Pana (problemy – poszukiwania – perspektywy)* wyraźnie zaznaczył, iż stawała się ona „światem zamkniętym w sobie i dla siebie, wyizolowanym z szerszego kontekstu reszty teologii, samotną wyspą czy luźno dryfującą tratwą, która potargała więzy z macierzystym statkiem czy portem teologii”¹⁰.

Taki stan przedsoborowej mariologicznej rzeczywistości, który miał swoje źródło „tylko w nauczaniu papieskim i wypowiedziach maryjnych orędowników”¹¹ sprowokował uczestniczących w obradach Soboru Watykańskiego II do szerszego spojrzenia i uwzględnienia wszystkich źródeł teologicznych. Postanowiono dokładnie przeanalizować pod względem mariologicznym Pismo Święte, Tradycję, wypowiedzi Ojców Kościoła, nauczanie soborów i synodów, praktykę liturgiczną, doświadczenia ludzi wierzących i wspólnot chrześcijańskich, nowe miejsca teologiczne i nowe koncepcje¹². Owocem podjętej pracy stał się nowy status nauki o Najświętszej Maryi Pannie jako dyscypliny teologicznej. Nie traktowano już jej jako odrębnego traktatu, odseparowanego od reszty teologii, ale została ujęta w trzech fundamentalnych perspektywach: chrystologicznej, eklezjologicznej i antropologicznej¹³. Na rozwój posoborowej refleksji nad postacią Matki Bożej miały również wpływ dokonania w dziedzinie biblijno-historiozbawczej, liturgicznej i ekumenicznej¹⁴.

⁷ Zob. J. Nowak. *Maryja w liturgii i pobożności Kościoła*. Poznań 2009 s. 78.

⁸ Por. A. A. Napiórkowski. *Maryja jest piękna. Zarys mariologii i maryjności*. Kraków 2016 s. 90.

⁹ Por. Napiórkowski. *Mariologia* kol. 1374.

¹⁰ S.C. Napiórkowski. *Matka naszego Pana (problemy – poszukiwania – perspektywy)*. Tamów 1992 s. 15.

¹¹ Napiórkowski. *Maryja jest piękna. Zarys mariologii i maryjności* s. 91.

¹² Por. tamże.

¹³ Por. B. Kochaniewicz. *Stan mariologii katolickiej na progu trzeciego tysiąclecia*. „Salvatoris Mater” 3:2001 nr 3 s. 239.

¹⁴ Zob. tamże s. 239-251.

Niemale znaczenie miały także podjęte analizy dzieł pisarzy chrześcijańskiego antyku. Również na tym polu dokonano cennych odkryć. O. Bogusław Kochaniewicz w artykule zatytułowanym *Stan mariologii katolickiej na progu trzeciego tysiąclecia*, wspominając o badaniach prowadzonych w związku z weryfikacją autorstwa wielu maryjnych tekstów podkreślił, iż „na przykład wśród wielu homilii przypisywanych św. Janowi Chryzostomowi osiem należy uznać za nieautentyczne”¹⁵. Nic dziwnego, że taki stan rzeczywistości dał impuls do posoborowej odnowy kultu maryjnego. Należy przy tym zaznaczyć, że wielką pomocą w zrealizowaniu tego dzieła były liczne publikacje Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, które nakreślały właściwy kierunek refleksji nad osobą Najświętszej Maryi Panny. Zwrócił na nie uwagę i krótko opisał ks. Marian Zając we wstępie do swojej rozprawy habilitacyjnej zatytułowanej *Katecheza maryjna w Polsce w latach 1905-2005*. Lubelski duchowny zaznaczył, iż wśród dokumentów, które odegrały ogromną rolę w formowaniu się posoborowej refleksji mariologicznej znalazły się między innymi takie publikacje jak: encyklika papieża bł. Pawła VI *Christi Matri* (15 IX 1966) i jego adhortacje apostolskie: *Signum magnum* (13 V 1967), *Marialis cultus* (2 II 1974), *Evangelii nuntiandi* (8 XII 1975); encykliki św. Jana Pawła II: *Redemptor hominis* (4 III 1979), *Dominum et Vivificantem* (18 V 1986), *Redemptoris Mater* (25 III 1987), *Redemptoris missio* (7 XII 1990), konstytucja apostolska św. Jana Pawła II *Fidei depositum* (11 X 1992), jego adhortacje apostolskie zatytułowane: *Catechesi tradendae* (16 X 1979), *Familiaris consortio* (22 XI 1981), *Cristifideles laici* (30 XII 1988), list apostolski św. Jana Pawła II *Rosarium Virginis Mariae* (16 X 2002), posynodalne adhortacje apostolskie *Ecclesia in Europa* (28 VI 2003) i *Pastores gregis* (16 X 2003); encyklika Benedykta XVI *Deus Caritas est* (25 XII 2005). Nie sposób jeszcze pominąć i nie docenić wkładu jaki wniosła publikacja *II Polskiego Synodu Plenarnego* (22 XII 2000)¹⁶.

Wśród wymienionych wyżej dokumentów, należy zwrócić szczególną uwagę na adhortację apostolską bł. Pawła VI *Marialis cultus*, o należytym kształtowaniu i rozwijaniu kultu Najświętszej Maryi Panny. Jak zaznaczył ks. Marian Zając dokument ten jest nowatorskim ujęciem mariologii o usposobieniu chrystocentrycznym i eklezjalnym, uwzględniającym również aspekt trynitarny. Zwrócił uwagę, iż bł. Paweł VI wyraźnie przypomniał w adhortacji apostolskiej, iż Dziewica z Nazaretu posiada szczególne miejsce w tajemnicy Chrystusa i Kościoła, będąc Matką zarówno Syna

¹⁵ Tamże s. 244.

¹⁶ Zob. M. Zając. *Katecheza maryjna w Polsce w latach 1905-2005*. Lublin 2006 s. 20-22.

Bożego jak i tych, których On Jej powierzył¹⁷. Należy podkreślić, iż wskazania tego maryjnego dokumentu będą inspiracją do powstania I rozdziału niniejszej dysertacji i jednocześnie pozwolą stworzyć pewny fundament do badań, które zostaną przeprowadzone w oparciu o wybrane podręczniki do nauczania religii, przeznaczone dla uczniów szkoły podstawowej, gimnazjum i klas ponadgimnazjalnych.

W tym miejscu warto jeszcze uściślić takie pojęcia jak *nauczanie religii* i *podręcznik*. Pierwszy termin – jak podaje *Słownik katechetyczny* – odnosi się do nauczania, a także bycia nauczonym o religii¹⁸. Można przeczytać w nim również, że „tradycja chrześcijańska posługiwała się pojęciami *institutio christiana*, *doctrina christiana*, które choć odnosiły się do szkoły prowadzonej przez Kościół, to zasadniczo były synonimami katechezy”¹⁹. Warto jednak zaznaczyć, iż pojęcie *nauczanie religii* jest ściśle związane z lekcją religii, która odbywa się podczas prowadzonej edukacji w szkole. Natomiast terminy katecheza czy katechizacja kojarzone są przeważnie z przekazem katechetycznym, który ma miejsce we wspólnocie kościelnej²⁰. Ks. Radosław Chałupniak w artykule zatytułowanym „Katecheza” czy „nauczanie religii”? *W obronie szkolnej katechezy* zauważył, że św. Jan Paweł II podczas swoich przemówień w czasie pielgrzymek do Polski wiele razy używał zamiennie terminów: *katechizacja* – *nauczanie religii* – *katecheza*²¹. Przy wsparciu wskazanego papieskiego autorytetu także w niniejszej rozprawie pojęcia takie jak: *nauczanie religii*, *lekcja religii*, *religia*, *katecheza*, *katecheza szkolna* a także *katechizacja* będą używane zamiennie na oznaczenie nauczania religii w szkole.

Należy również zwrócić uwagę, iż w konstrukcji tematu niniejszej dysertacji pojawił się taki termin jak *wybrane podręczniki*. Zanim jednak zostanie sprecyzowane, dlaczego takie a nie inne katechetyczne publikacje zostały poddane badaniom, wcześniej warto wyjaśnić, czym jest i do czego może posłużyć podręcznik do nauczania religii? Zgłębiając tę tematykę trzeba wyraźnie podkreślić, iż dla katechizujących na różnych poziomach edukacji religijnej oprócz przewodników metodycznych, do wiernego realizowania założeń zatwierdzonych przez Komisję Wychowania

¹⁷ Por. tamże s. 20.

¹⁸ Por. F. Pajer. *Nauczanie religii (uzasadnienie i natura)*. W: *Słownik katechetyczny*. Przeł. K. Kozak. Red. R. Szpakowski [i in.]. Warszawa 2007 s. 629.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Por. K. Misiaszek. *Nauczanie religii w szkole*. W: *Wokół katechezy posoborowej*. Red. R. Chałupniak [i in.]. Opole 2004 s. 299-302.

²¹ Por. R. Chałupniak. „Katecheza” czy „nauczanie religii”? *W obronie szkolnej katechezy*. „Katecheta” 44:2000 nr 5 s. 11.

Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski i zebranych w *Programie nauczania religii* konieczne są podręczniki dla uczniów²².

Czym jest podręcznik? *Mały słownik języka polskiego* podaje wyjaśnienie, iż „jest to książka zawierająca zbiór podstawowych wiadomości z zakresu jakiejś nauki”²³. Ponadto Anna Zellma podkreśla w artykule zatytułowanym *Zastosowanie współczesnego podręcznika dla ucznia w katechezie dzieci i młodzieży, na wybranych przykładach podręczników do nauki religii*, iż jest on znaczącym środkiem dydaktycznym i nie należy zastępować go żadnym innym. Jeśli byłoby to konieczne to wyłącznie nowocześniejszym, wydany nie tylko w formie książki²⁴. Nieco dalej w tym samym artykule zaznaczyła, iż w podręczniku do nauczania religii za podstawową cechę należy uznać „jego ścisły, merytoryczny związek z określonym, aktualnie obowiązującym programem nauczania religii. (...) wydawany najczęściej w formie książki szkolnej, niekiedy uzupełnionej o zeszyt ćwiczeń czy kartę pracy, chociaż może mieć on inną formę, np. odpowiednio skonstruowanego edukacyjnego programu komputerowego”²⁵. Do tych spostrzeżeń należy dodać, iż podręcznik spełnia sześć podstawowych funkcji: informacyjno-poznawczą, motywacyjno-badawczą, transformacyjną, inicjacyjno-wychowawczą, samokształceniową i kontrolną²⁶.

Temat niniejszej rozprawy wymaga jeszcze uzasadnienia kwestii wyboru podręczników do nauczania religii jako kluczowego materiału badawczego. Głównym motywem selekcji był fakt, iż niektóre serie wydawnicze mają szerszy zasięg. Obejmują wszystkie etapy edukacyjne, opierają się na różnych programach katechetycznych oraz zostały zatwierdzone dla całej Polski. Warto nadmienić, iż współcześnie katecheci mają do dyspozycji ogromną ilość pomocy, które usprawniają przebieg lekcji religii. Niewątpliwie do fundamentalnych należą poradniki metodyczne dla nauczycieli religii, a przede wszystkim podręczniki katechetyczne. Ważną informacją jest jeszcze to, iż każdy podręcznik do religii, który został dopuszczony do użytku szkolnego musi być

²² Wykaz wszystkich podręczników, przypisanych im numerów programów, autorów, zasięg podręczników i ich przeznaczenie na poszczególne etapy edukacyjne co roku publikuje Biuro Programowania Katechezy na stronie internetowej Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski: <http://www.katecheza.episkopat.pl>.

²³ *Mały słownik języka polskiego* s. 651.

²⁴ Por. A. Zellma. *Zastosowanie współczesnego podręcznika dla ucznia w katechezie dzieci i młodzieży, na wybranych przykładach podręczników do nauki religii*. „Katecheta” 47:2003 nr 1 s. 3; Zob. J. Skrzypczak. *Konstruowanie i ocena podręczników (podstawowe problemy metodologiczne)*. Poznań-Radom 1996.

²⁵ Tamże s. 4.

²⁶ Por. M. Zajac. *Funkcje podręczników katechetycznych i ich modele*. W: *Poszukiwania optymalnego podręcznika do katechezy*. Red. P. Mąkosa. Lublin 2009 s. 23-24.

przygotowany na kanwie programu katechetycznego zatwierdzonego przez *Biuro Programowania Katechezy*. Treść i założenia tego programu powinny z kolei odpowiadać *Podstawie programowej katechezy*, opublikowanej przez Konferencję Episkopatu Polski oraz wymogom prawa oświatowego²⁷.

Podręczniki, które będą analizowane w niniejszej rozprawie, zostały przygotowane do *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego* wydanej w 2001 roku. Należy nadmienić, iż w tymże roku Kościół w Polsce, odpowiadając na potrzeby stworzenia nowych dokumentów katechetycznych, określających nauczanie religii pod względem treściowym i formalnym, wydał trzy ważne dla katechizacji publikacje: *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*²⁸, *Podstawę programową katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* oraz *Program nauczania religii*²⁹. Fakt ten był impulsem do opublikowania serii podręczników do nauczania religii, uwzględniających ich wskazania. Powstały podręczniki i inne pomoce katechetyczne o zasięgu ogólnopolskim i diecezjalnym, począwszy od etapu przedszkolnego, przez szkołę podstawową, gimnazjum, aż do ostatniej klasy szkoły ponadgimnazjalnej.

Na kanwie wspomnianego nieco wyżej *Programu nauczania religii* zostało przygotowanych większość podręczników, spośród których na potrzeby tego opracowania wybrano jako pierwszą serię podręczników wydanych przez krakowskie Wydawnictwo WAM. Powstały one pod redakcją ks. Władysława Kubika, który zajął się opracowaniem podręczników przeznaczonych dla uczniów klas I-III szkoły podstawowej i ks. Zbigniewa Marka, który z kolei zredagował podręczniki dla pozostałych etapów edukacyjnych na poziomie szkoły podstawowej (klasy IV-VI), gimnazjum, liceum, technikum i szkoły zawodowej. Drugą wybraną do naukowej oceny serią są podręczniki przygotowane przez poznańskie Wydawnictwo św. Wojciecha, zredagowane przez ks. Jana Szpeta i Danutę Jackowiak. Należy podkreślić, iż ta seria podręczników została opracowana na podstawie różnych programów katechetycznych – dla szkoły podstawowej i ponadgimnazjalnej na wspomnianym *Programie nauczania religii*, natomiast dla gimnazjum na autorskim programie redaktorów tychże

²⁷ Istotne wiadomości odnośnie do zasad tworzenia i wprowadzania w życie programów katechetycznych oraz spis niektórych aktualnie funkcjonujących znajduje się w następującej publikacji: M. Zając. *Programy katechetyczne*. W: *Leksykon teologii pastoralnej*. Red. R. Kamiński. Lublin 2006 s. 692-696.

²⁸ Zob. Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków 2001.

²⁹ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii*. Kraków 2001.

podręczników³⁰. Trzecia seria podręczników, która zostanie przeanalizowana w niniejszej dysertacji została wydana w Kielcach przez Wydawnictwo Jedność. Zbiór tych katechetycznych publikacji został przygotowany na fundamencie autorskiego programu katechetycznego opracowanego przez ks. Tadeusza Śmiecha³¹.

Zaprezentowane wyżej serie podręczników, które zostaną poddane badaniom posiadają odpowiednio dobrane pomoce metodyczne i merytoryczne w formie książek bądź zeszytów. Wskazówki w nich zawarte będą również niezbędne dla prowadzonej tutaj analizy. Należy ponadto zaznaczyć, iż wskazane podręczniki wydają się dostatecznym i reprezentatywnym materiałem, który pozwoli obiektywnie i wyczerpująco opracować temat niniejszej rozprawy.

Wprawdzie temat podjętego studium nie określa klamry czasowej, która ograniczałaby analizowane podręczniki, niemniej warto zaznaczyć, że badaniom zostaną poddane te, które funkcjonowały w latach 2001-2010. Wspomniana cenzura czasowa nie jest przypadkowa, gdyż granice jej określają opracowane w tych latach dwie podstawy programowe katechezy Kościoła katolickiego w Polsce. Pierwsza została przyjęta w dniu 20 czerwca 2001 roku podczas 313. zebrania plenarnego Konferencji Episkopatu Polski w Łowiczu, druga natomiast 8 marca 2010 roku podczas 351. zebrania plenarnego Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie. Powodem jej przygotowania były prace Ministerstwa Edukacji Narodowej nad nową podstawą programową dla nauczania szkolnego. Zaczęła ona obowiązywać w roku szkolnym 2009/2010 w przedszkolach i pierwszych klasach szkół podstawowych i gimnazjalnych, a w latach kolejnych w pozostałych klasach na wszystkich etapach edukacji³². Fakt powstałej więc w 2010 roku kolejnej podstawy programowej pozwala zamknąć pewien etap w nauczaniu religii. Dlatego uzasadnione wydaje się poddanie badaniu podręczników w zakresie czasowym 2001-2010.

Solidna ich analiza oraz sformułowanie odpowiednich wniosków i postulatów katechetycznych domaga się odniesienia treści związanych z uwzględnieniem

³⁰ Zob. J. Szpet, D. Jackowiak. *Przyjąć blask Bożej Prawdy. Program nauczania religii dla gimnazjum*. Poznań 2002.

³¹ Program autorstwa ks. T. Śmiecha został opublikowany w kilku częściach, osobno na każdy etap edukacyjny. Zob. T. Śmiech. *W rodzinie dzieci Bożych. Program dla klas I-III szkoły podstawowej*. Kielce 2002; *W przyjaźni z Bogiem. Program dla klas IV-VI szkoły podstawowej*. Kielce 2003; *W drodze do Ojca. Program nauczania religii dla klas gimnazjalnych*. Kielce [b.r.w.]; *Żyć, aby wierzyć i kochać. Program nauczania religii dla liceum*. Kielce 2004.

³² Zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 sierpnia 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. „Dziennik Ustaw” 2008 nr 159 poz. 922.

posoborowej mariologii w wybranych podręcznikach do nauczania Magisterium Kościoła i literatury z zakresu katechetyki. Oprócz wskazanych serii podręczników, źródłami, które będą stanowiły kluczowe odniesienie dla oceny obecności treści posoborowej mariologii w szkolnym przekazie katechetycznym, będą dokumenty Soboru Watykańskiego II oraz szereg ważnych dla katechezy publikacji, które podejmują problematykę związaną z refleksją nad postacią Matki Bożej.

Trzeba jeszcze zaznaczyć, iż w polskiej literaturze teologicznej istnieje wiele opracowań, publikacji i artykułów naukowych związanych z tematem niniejszej dysertacji. Należy wyróżnić między innymi opracowania takich autorów jak: św. Ludwika Marii Grignon de Montforta³³, bł. Pawła VI³⁴, św. Jana Pawła II³⁵, ks. Mariana Zająca³⁶, o. Stanisława Celestyna Napiórkowskiego³⁷, o. Andrzej Napiórkowski³⁸, ks. Janusza Królikowskiego³⁹. Publikacje tych autorów będą stanowiły ważną literaturę przedmiotu w niniejszej rozprawie. Warto w tym miejscu wymienić jeszcze takie czasopisma, jak miesięcznik poświęcony katechezie, wychowaniu religijnemu i nowej ewangelizacji pod tytułem „Katecheta” czy kwartalnik mariologiczny „Salvatoris Mater”, wydawany przez Centrum Formacji Maryjnej Księża Marianów w Licheniu Starym. Wiele profesjonalnie i naukowo przygotowanych artykułów zaczerpniętych z tych czasopism będzie również służyło pomocą do powstania tejże dysertacji.

Należy również zaznaczyć, że temat niniejszej rozprawy: *Recepcja posoborowej mariologii w wybranych podręcznikach do nauczania religii. Studium katechetyczne* nie doczekał się dotychczas kompleksowego opracowania. Trzeba zatem stwierdzić, iż istnieje konieczność analizy i oceny posoborowej mariologii w wybranych podręcznikach, by ta problematyka nie została zdeprecjonowana w kolejnych seriach przygotowywanych dla katechizowanych na różnych etapach edukacji religijnej. Uwzględnienie w nowo powstających podręcznikach posoborowej refleksji na osobą Najświętszej Maryi Panny może mieć pozytywny wpływ na kształtowanie się świadomości religijnej zgodnej z obowiązującą nauką Kościoła. Zaniedbanie maryjnych

³³ Św. Ludwik Maria Grignon de Montfort. *Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny*. Lublin 2014.

³⁴ Paweł VI. Adhortacja apostolska *Marialis cultus*. 2 lutego 1974. Wrocław 2004.

³⁵ Jana Paweł II. *Redemptoris Mater*. Encyklika o Błogosławionej Maryi Dziewicy w życiu pielgrzymującego Kościoła. 25 marca 1987. Wrocław 1995.

³⁶ M. Zając. *Katecheza maryjna w Polsce w latach 1905-2005*. Lublin 2006.

³⁷ S.C. Napiórkowski *Matka naszego Pana (problemy – poszukiwania – perspektywy)*. Tarnów 1992

³⁸ A. A. Napiórkowski *Maryja jest piękna. Zarys mariologii i maryjności*. Kraków 2016.

³⁹ J. Królikowski. *Maryja w pamięci Kościoła. Mariologia. Część I*. Wydanie II (poszerzone i uzupełnione). Tarnów 2014.

treści w przekazie katechetycznym mogłoby spowodować wiele błędów i wypaczeń w tym zakresie. Dlatego tak istotne jest skonfrontowanie prawd związanych z posoborową mariologią z podręcznikami, które służyły pomocą w ich przekazie w ramach szkolnego nauczania religii.

Warto jeszcze podkreślić, iż inspiracją do obrania maryjnej tematyki tejże rozprawy było kilka ważnych dla ojczyzny i Kościoła motywów. Pierwszy to przypadające 13 maja 2017 roku stulecie objawień Matki Bożej trojgu dzieciom w Fatimie. Drugie z kolei to przypadająca 8 września 2017 roku trzechsetna rocznica koronacji obrazu Matki Bożej Częstochowskiej Królowej Polski koronami papieża Klemensa XI. Natomiast trzeci motyw to setna rocznica odzyskania przez Polskę niepodległości, przypadająca w dniu 11 listopada 2018 roku. Niewątpliwie wspólnym mianownikiem tych wydarzeń jest osoba Najświętszej Maryi Panny, która odgrywa istotną rolę zarówno w Kościele powszechnym jak i w pobożności narodu polskiego, który swoje losy zawierzył Maryi Królowej Polski.

Wskazując inspiracje do powstania niniejszej dysertacji, należy także ukazać jej cel, jakim jest odpowiedź na pytanie, czy współczesna katecheza w ramach nauczania szkolnego rzetelnie uwzględnia posoborowe maryjne inspiracje, to znaczy, czy podręczniki do nauczania religii są rzeczywiście przestrzenią recepcji posoborowej mariologii? W kontekście tak postawionego celu głównego pojawiają się zagadnienia uszczegóławiające: Jak wiele maryjnych tekstów można zaobserwować w podręcznikach do nauczania religii przeznaczonych dla uczniów szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej? Istotne wydaje się również pytanie nie tylko o ilość, ale i o jakość zaproponowanych maryjnych tekstów: Jaką posiadają wartość teologiczną? To z kolei implikuje następujące pytania: Czy maryjna tematyka dostosowana jest do treści poszczególnych jednostek oraz czy jest ona dobrze dobrana do grupy wiekowej? Warto również odpowiedzieć na pytanie, jakie przesłanie zawierają teksty uwzględniające posoborową mariologię dla młodego człowieka? Mimo, iż praca zajmuje się podręcznikami, które kończą już swą szkolną aktualność, to odpowiedzi na postawione pytania i wyniki analiz będą istotne dla zespołów redakcyjnych, zajmujących się korektą, przygotowaniem i ulepszaniem nowych podręczników.

Postawiony problem w temacie prezentowanej dysertacji, zebrana literatura oraz założone cele domagają się doboru właściwych metod badawczych⁴⁰, przy pomocy

⁴⁰ „Metoda to sposób postępowania dla osiągnięcia określonego celu”. Zob. *Mały słownik języka polskiego* s. 431.

których zostanie opracowane podjęte zagadnienie. Badania naukowe realizowane w ramach niniejszej rozprawy podzielone zostały na dwa etapy. Pierwszy zakłada zapoznanie się i sklasyfikowanie tekstów odnoszących się do Najświętszej Maryi Panny zamieszczonych w wybranych podręcznikach do nauczania religii, przeznaczonych dla uczniów szkoły podstawowej, gimnazjum i klas ponadgimnazjalnych. Na tym etapie zostanie użyta metoda analizy tekstów⁴¹. Drugi etap pracy stanowi syntetyczne ujęcie podjętego zagadnienia i zaprezentowanie go od strony zawartości podręczników i wniosków katechetycznych. Ten etap zakłada wykorzystanie metody syntezy⁴² oraz metody porównawczej.

Prezentowana rozprawa składa się z pięciu rozdziałów. W pierwszym z nich zostanie podjęta teoretyczna refleksja nad katechezą maryjną w odniesieniu do nauczania i refleksji katechetycznej Kościoła. Zaprezentowane zostaną w nim cztery paragrafy, których treść związana będzie z zasadami prawidłowego oddawania czci Najświętszej Maryi Pannie. Priorytetowy dla tej kwestii dokument stanowi adhortacja apostolska bł. Pawła VI *Marialis cultus* (zob. MC 25-28), w której papież nakreślił podstawowe zasady odnowy kultu maryjnego. Rozdział ten będzie fundamentem i jednocześnie wprowadzeniem do dalszej analizy.

Rozdział drugi, trzeci i czwarty będą zawierały analizę podręczników do nauczania religii przeznaczonych dla uczniów szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej pod kątem mariologicznym. Badaniu zostaną poddane podręczniki serii krakowskiej, wydanej przez Wydawnictwo WAM, poznańskiej przygotowanej przez Wydawnictwo św. Wojciecha oraz kieleckiej zaproponowanej przez Wydawnictwo Jedność.

W rozdziale drugim badaniom zostaną poddane maryjne teksty zamieszczone w podręcznikach dla szkoły podstawowej. Najpierw będą omówione podręczniki serii krakowskiej, potem serii poznańskiej, a na końcu serii kieleckiej. W pierwszej kolejności zostaną ukazane zestawienia ilościowe, po czym zostanie dokonana interpretacja jakościowa wybranych tekstów. Drugi rozdział będzie zawierał sześć paragrafów, które będą odpowiadały kolejnym seriom podręczników i etapom edukacji wczesnoszkolnej (klasy I-III) oraz nauczania blokowego (klasy IV-VI).

⁴¹ „Analiza to myślowe, pojęciowe wyodrębnienie cech, części lub składników badanego zjawiska, przedmiotu; badanie cech elementów lub struktury czego oraz związków między nimi zachodzących”. Zob. *Słownik wyrazów obcych*. Red. H. Szkiłdź [i in.]. Warszawa 1980 s. 31.

⁴² „Synteza to łączenie wielu różnych elementów w jedną całość, całościowe poznanie jakiegoś zjawiska oparte na poprzednim zbadaniu jego elementów”. Zob. *Mały słownik języka polskiego* s. 899.

Treścią rozdziału trzeciego będzie analiza podręczników do nauczania religii przeznaczonych dla uczniów szkoły gimnazjalnej. Tak jak w rozdziale poprzednim treść każdego paragrafu będzie wyznaczała wybrana seria. Natomiast treść każdego podparagrafu będzie odnosiła się do podręcznika z danej klasy gimnazjum.

Rozdział czwarty stanowić będzie prezentację tekstów uwzględniających w swojej treści osobę Najświętszej Maryi Panny, które zaproponowali autorzy podręczników do nauczania religii przeznaczonych dla uczniów szkoły ponadgimnazjalnej (liceum, technikum i szkoły zawodowej). Należy zaznaczyć, iż podręczniki do szkoły zawodowej zostaną przeanalizowane tylko z serii krakowskiej, ponieważ tylko ona z omawianych serii wydała je dla tego typu szkoły. Przyczyną mniejszego zapotrzebowania na takie podręczniki było marginalizowanie w tym czasie szkolnictwa zawodowego w Polsce.

Z kolei rozdział piąty będzie miał charakter podsumowania i będzie dotyczył wniosków z przeprowadzonych badań. W rozdziale tym zostaną ponadto ukazane merytoryczne i formalne braki oraz ograniczenia recepcji posoborowej mariologii w polskiej katechezie. Ważnym punktem tej części dysertacji będzie próba przedstawienia wyzwań stojących przed twórcami nowych podręczników do nauczania religii oraz postulatów określających możliwości i perspektywy nauczania i wychowania dzieci i młodzieży ze szczególnym uwzględnieniem maryjnych wzorów osobowych.

ROZDZIAŁ I

KATECHEZA MARYJNA W NAUCZANIU I REFLEKSJI KATECHETYCZNEJ KOŚCIOŁA

Katechizm Kościoła Katolickiego zawiera informację, iż „katechezą nazwano całość wysiłków podejmowanych w Kościele, by formować uczniów i pomagać ludziom wierzyć, że Jezus jest Synem Bożym, ażeby przez wiarę mieli życie w Jego imię, by wychowywać ich i kształtować w tym życiu i w ten sposób budować Ciało Chrystusa” (KKK 4). Niewątpliwie pomocna na tej drodze formacji jest Najświętsza Maryja Panna, która zgadzając się na przyjęcie zbawczej roli Matki Jezusa, stała się także *Rodzicielką* Syna Bożego w każdym człowieku, który przyjmuje Ją jako przewodniczkę na drodze wiary.

Papież bł. Paweł VI w drugiej części adhortacji apostolskiej o należytych kształtowaniu i rozwijaniu kultu Najświętszej Maryi Panny zatytułowanej *Marialis cultus*, wyjaśnił i sprecyzował zasady prawidłowego oddawania czci Bogarodzicy. Kult Matki Chrystusa „ujęty integralnie powinien uwzględniać następujące zasady: trynitarną, chrystologiczną, pneumatologiczną oraz eklezjalną”¹.

W pierwszym rozdziale niniejszej dysertacji zostanie ukazane, iż katecheza maryjna dobrze wpisuje się w kształtowanie właściwych postaw chrześcijańskich. Przyjście Jezusa na ziemię przez pośrednictwo Dziewicy z Nazaretu zostało przewidziane przez Boga, dlatego katechizowany zgłębiając nauczanie Kościoła, ze szczególnym uwzględnieniem Najświętszej Maryi Panny, ma niepowtarzalną szansę aby odkrywać trynitarne podstawy tego doniosłego wydarzenia, zagłębić się w jego chrystologiczne uwarunkowania, poznać pneumatologiczne fundamenty, aby zdobytą wiedzę przedłużyć w formacie eklezjalnym.

1. Trynitarne podstawy katechezy maryjnej

W *Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego* zapisano prawdę, iż „centralną tajemnicą wiary i życia chrześcijańskiego jest tajemnica Trójcy Świętej. Chrzęścijanie są chrzczeni w imię Ojca i Syna i Ducha Świętego” (KKKK 44). Prawdę o Trójjedynym Bogu można poznać najlepiej w świetle Objawienia. Ks. Marian Zajac

¹ H. Wollny. *Teologia kultu Najświętszej Maryi Panny w nauce Kościoła (od Vaticanum II)*. W: *Jezus Chrystus Jedyny Zbawiciel Świata, wczoraj, dziś i na wieki. Komisja Duszpasterska Episkopatu Polski. Program duszpasterski na rok 1996/97*. Katowice 1996 s. 395.

zwrócił uwagę na fakt, iż słowo „Objawienie” jest kluczowe we współczesnej teologii i wskazuje na samoobjawienie się Trójjedynego Boga². *Katechizm Kościoła Katolickiego* podaje, iż „nie wyznajemy trzech bogów, ale jednego Boga w trzech Osobach: *Trójcę wspólną*. Osoby Boskie nie dzielą między siebie jedynej Boskości, ale każda z nich jest całym Bogiem: Ojciec jest tym samym, co Syn, Syn, tym samym, co Ojciec, Duch Święty tym samym co Ojciec i Syn, to znaczy jednym Bogiem co do natury” (KKK 253).

Bóg, który jest Miłością, pragnie dzielić się swoim szczęściem. Poprzez słowa i czyny dokonała się partycypacja Stwórcy, w zaistniałym dzięki Niemu stworzeniu. Od tego momentu człowiek, korzystając z nieodwołalnego daru Boga, rozumu i wolnej woli, otrzymał jednocześnie zdolność, aby „z wielkości i piękna stworzeń, poznać przez podobieństwo ich Stwórcę” (Mdr 13, 5). W nawiązaniu do takiej narracji teologicznej, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym* Soboru Watykańskiego II stwierdza: „spodobało się Bogu w swej dobroci i mądrości objawić samego siebie i ukazać tajemnicę swej woli, dzięki której ludzie przez Chrystusa, Słowo, które stało się ciałem, mają dostęp do Ojca w Duchu Świętym i stają się współuczestnikami Bożej natury” (KO 2).

Całe życie Jezusa jest Objawieniem Boga Trójjedynego. Dzięki głoszonej przez Chrystusa Ewangelii świat mógł poznać źródło wszelkiej prawdy zbawiennej, natomiast Tradycję i całe Pismo Święte jako wypływające z tego źródła konstytucja *Dei Verbum* porównuje do zwierciadła, w którym Kościół ogląda Boga (por. KO 7). Ks. Jarosław Przytuła zaznaczył, że ojcowie soborowi nie pomijają także roli Ducha Świętego, który prowadzi wspólnotę ludzi wierzących „do całej Prawdy” (J 16, 13), pomagając we właściwym interpretowaniu mowy Boga zapisanej w księgach biblijnych oraz słowa Bożego przekazanego w Tradycji³. Na kanwie takich wydarzeń można dostrzec wychodzącego naprzeciw człowiekowi Boga w Osobie Jezusa Chrystusa, który pragnie jego zbawienia. Zbawienie oznacza w tym przypadku udział w szczęściu samego Boga, którego w sposób szczególnie doświadczyła Najświętsza Maryja Panna (DCE 42).

Dotykając tematu Objawienia, trudno wyobrazić je sobie bez Tej, która z woli Stwórcy stała się jednocześnie Córką Boga Ojca, Matką Syna Bożego i Oblubienicą Ducha Świętego. Warto zauważyć, że Maryja „nie została czysto biernie przez Boga

² M. Zając. *Katecheza maryjna w Polsce w latach 1905-2005*. Lublin 2006 s. 31.

³ Por. J. Przytuła. *Logika Objawienia. Argument werytatywny w świetle teologii Hansa Ursy von Balthasara*. Lublin 2011 s. 17.

użyta, lecz z wolną wiarą i posłuszeństwem czynnie współpracowała w dziele zbawienia ludzkiego” (KK 56). Cała doniosłość Jej roli jest więc mocno zakorzeniona w bliskiej relacji z Trójcą Świętą: Ojcem, Synem i Duchem Świętym. Z tej racji Maryja „w Kościele świętym zajmuje miejsce najwyższe po Chrystusie, a zarazem nam najbliższe” (KK 54). To wyjątkowe miejsce Maryi w misterium zbawienia – jak podkreślił św. Jan Paweł II – jest całkowicie skierowane na Chrystusa⁴, który został posłany przez Ojca, gdy nadeszła „pełnia czasów”, aby odkupić ludzkość z niewoli grzechu. Warto zatrzymać się więc nad zagadnieniem relacji Maryi do Trójjedynego Boga, ponieważ podstawy i uzasadnienie katechezy maryjnej zawarte są w trynitologii⁵.

Katecheza maryjna musi posiadać fundament trynitarny, to znaczy powinna być powiązana z kultem Boga w Trójcy Jedynej. Przymiotnik „maryjna” należy rozumieć nie jako skoncentrowanie tylko na osobie Matki Chrystusa, ale na doniosłości roli jaką pełni Ona na drodze poznawania Trójjedynego Boga. O. Stanisław Celestyn Napiórkowski w komentarzu do adhortacji apostolskiej bł. Pawła VI *Marialis cultus* zaznaczył, iż „Bóg i tylko On ma prawo sam z siebie do kultu religijnego”⁶. Wynika to z Bożego Objawienia, które zawiera doksologię: „Królowi wieków, nieśmiertelnemu, niewidzialnemu, Bogu samemu – cześć i chwała na wieli wieków” (1 Tm 1,17). Ks. Henryk Wollny w artykule *Teologia kultu Najświętszej Maryi Panny w nauce Kościoła (od Vaticanum II)* zauważył, że „kult chrześcijański nie tylko swoją nazwę, ale przede wszystkim swój początek oraz swoją skuteczność bierze od osoby Jezusa Chrystusa i w Duchu Świętym zmierza do oddania najwyższej chwały Bogu Ojcu”⁷. Natomiast „w drodze do zjednoczenia człowieka z Bogiem Jedynym w Trójcy Osób i w samym zjednoczeniu, ważną rolę odgrywa Maryja”⁸. Oddawanie Jej czci – jak stwierdził bł. Paweł VI w przemówieniu na zakończenie trzeciej sesji Soboru Watykańskiego II, z

⁴ Jan Paweł II. *Maryja w perspektywie trynitarniej*. Katecheza środowowa. 10 stycznia 1996. W: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Maryja*. Red. Z. Zega. Kraków – Ząbki 1999 s. 34.

⁵ E. Ozorowski. *Czy traktat o Trójcy Przenajświętszej może obejść się bez nauki o Maryi?* W: *Trójca Święta a Maryja. Materiały z sympozjum mariologicznego zorganizowanego przez Polskie Towarzystwo Mariologiczne (Częstochowa, 6 -8 IX 1999)*. Red. T. Siudy, K. Pek. Częstochowa 2000 s. 7.

⁶ S. C. Napiórkowski. *Komentarz do adhortacji apostolskiej Pawła VI Marialis cultus*. W: Paweł VI. *Marialis cultus*. Wrocław 2004 s. 100.

⁷ Wollny. *Teologia kultu Najświętszej Maryi Panny w nauce Kościoła* s. 392.

⁸ R.E. Rogowski. *Misterium Trójcy Świętej w duchowości maryjnej*. „Salvatoris Mater” 1:1999 nr 4 s. 186.

natury prowadzi człowieka do Chrystusa i łączy go z Wszechmocnym Ojcem więzią miłości, zakorzenioną w Duchu Świętym⁹.

Konstytucja dogmatyczna o Kościele Soboru Watykańskiego II poruszając temat pośrednictwa Maryi w zjednoczeniu z Bogiem wprawdzie dostrzega jego wyjątkowość, jednak zastrzega, że różni się on „w sposób istotny od kultu uwielbienia, który oddawany jest Słowu Wcielonemu na równi z Ojcem i Duchem Świętym, i jak najbardziej sprzyja temu kultowi” (KK 66). Ze względu na jeszcze wyraźniejsze uwielbienie Ojca, Syna i Ducha Świętego, chrześcijanin oddaje cześć Matce Chrystusa. Warto jednak zaznaczyć – jak stwierdził o. Stanisław Celestyn Napiórkowski – że szacunek do Najświętszej Maryi Panny składa się z wielu elementów, chociażby z takich jak: „podziw dla darów Bożych, które w Niej rozkwitły, zachwyt Jej duchowym pięknem, uznanie Jej stanowiska w ekonomii zbawienia, miłość, zwracanie się w potrzebach o pomoc, wdzięczność, naśladowanie”¹⁰. To wszystko ma jeszcze bardziej uczulić katechizowanego na fakt, iż biorąc przykład z Niepokalanej, uwielbi w sposób doskonały trynitarnego Boga. Sama Maryja, oddając cześć Trójjedynemu Bogu, w hymnie Magnificat wypowiada potwierdzające słowa, że On „uczynił Jej wielkie rzeczy”. Ma świadomość, że została stworzona jedynie dla Boga i ze względu na Niego, dlatego woła: „błogosławić mnie będą odtąd wszystkie pokolenia, gdyż wielkie rzeczy uczynił mi Wszechmocny” (Łk 1, 48).

Dokumenty Soboru Watykańskiego II (*Konstytucja dogmatyczna o Kościele* rozdz. VIII) oraz adhortacja papieża bł. Pawła VI *Marialis cultus* nie pozostawiają jednak wątpliwości, że Maryja jest również godna czci. Zawsze jednak w odniesieniu do Boga, który dzieli się z człowiekiem swoją świętością, wielkością, swoimi darami. Oddając cześć Maryi wierzący dostrzega w Niej umiłowaną Córkę Ojca, Matkę Syna Bożego a zarazem Oblubienicę Ducha Świętego¹¹. Możemy dostrzec więc, że Maryja zajmuje szczególne miejsce w odwiecznej tajemnicy Trójjedynego Boga¹².

W scenie Zwiastowania można zauważyć rodzącą się relację między Trójcą Przenajświętszą a Maryją. Dokonuje się bowiem tutaj, po raz pierwszy w obliczu

⁹ Paweł VI. *Przemówienie Ojca Świętego Pawła VI na zakończenie III Sesji Soboru Watykańskiego II* (21 XI 1964). W: *Matka Odkupiciela Matką Kościoła. Dokumenty*. Warszawa 1990 s. 212.

¹⁰ S.C. Napiórkowski. *Matka naszego Pana (problemy – poszukiwania – perspektywy)*. Tarnów 1992 s. 97.

¹¹ Por. M. Chmielewski. *Implikacje posoborowej mariologii dla duchowości katolickiej w Polsce*. „Salvatoris Mater” 16:2014 nr 1-4 s. 160.

¹² S. C. Napiórkowski. *Maryja w dziejach zbawienia*. W: *Katechizm Kościoła Katolickiego. Wprowadzenie*. Red. M. Rusecki, E. Pudelko. Lublin 1995 s. 132.

Maryi, objawienie trynitarne. Anioł trzykrotnie przemawiając do Maryi ukazuje trzy hipostazy Bóstwa w następujących stwierdzeniach: „*Pan z Tobą*” (Jahwe, Bóg Izraela, którego Jezus nazwie swoim Ojcem), „*Porodzisz Syna, będzie On nazwany Synem Najwyższego*” i „*Duch Święty zstąpi na Ciebie*”¹³. Dlatego bł. Paweł VI w *Marialis cultus* naucza, że Maryja jest „Rodzicielką Syna Bożego, a przez to najbardziej umiłowaną córką Ojca i świętym przybytkiem Ducha Świętego” (MC 56). „Godność Maryi, która objawiła się najpełniej w tajemnicy zrodzenie Bożego Syna, czerpie swoją moc z Bożej łaski, w której zamieszkuje Ją Najwyższy w Trójcy Osób”¹⁴. Przez ten fakt zostaje nie tylko zaproszona do wejścia w interpersonalną relację z Trzema Osobami Boskimi, ale staje się jakby środowiskiem naturalnym Bożej egzystencji. Tworzy nieustanną komunie z Trójcą Przenajświętszą. Bóg włącza w ten sposób Maryję, Matkę Odkupiciela, w całe dzieło zbawienia, dokonane przez Syna w Duchu Świętym. Mogło się to dokonać, ponieważ uwierzyła. Przez ten fakt, stała się wzorem relacji człowieka do Boga opartej na wierze i posłuszeństwie woli Ojca¹⁵.

Maryja, przyjmując taką postawę w najdoskonalszy sposób odpowiadała na wszystko, czego przychodzi doświadczać człowiekowi od Boga Ojca, a co po ludzku wydaje się niemożliwe. Zaufanie Najświętszej Maryi Panny w moc Bożą, nie tylko zamyka się w tajemnicach radosnych Jej życia, ale dotyczy także tego co trudne oraz boli. Totalnie powierza się Bogu od Zwiastowania aż po doświadczenie krzyża Jej Syna, Jezusa Chrystusa¹⁶.

Sceną, która ma charakter wybitnie trynitarnej – jak twierdzi R. E. Rogowski – jest nawiedzenie swojej krewnej Elżbiety przez Maryję. W wydarzeniu tym również można dostrzec głęboki związek Bożej Rodzicielki z Bogiem Ojcem, Synem Bożym i Duchem Świętym. Jezus jest pod sercem Maryi, Duch Święty napenia Elżbietę (Łk 1,41), a Bóg Ojciec przyjmuje z ust Maryi hymn uwielbienia i wdzięczności¹⁷. Matka Zbawiciela, żyjąc w ścisłej komunii z Trójjedynym Bogiem, nie zatrzymuje tej relacji wyłącznie dla siebie, ale udając się do Ain Karem z pośpiechem, szybko przybliża życie Trójcy Świętej człowiekowi, w tym wypadku Elżbiecie. Owocem tego zbliżenia jest

¹³ Por. R. E. Rogowski. *Misterium Trójcy Świętej w duchowości maryjnej*. „*Salvatoris Mater*” 1:1999 nr 4 s. 189.

¹⁴ Z. J. Kijas. *Trynitarne korzenie mariologii i jej inspiracje dla ekumenizmu*. „*Salvatoris Mater*” 2:2000 nr 3 s. 375.

¹⁵ Cz. Krakowiak. *Maryja wzorem trynitarnej pobożności chrześcijańskiej*. „*Salvatoris Mater*” 2:2000 nr 3 s. 150.

¹⁶ T. M. Dąbek. *Bóg Ojciec i Maryja w duchowości mniszej*. „*Salvatoris Mater*” 1:1999 nr 4 s. 103.

¹⁷ Por. Rogowski. *Misterium Trójcy Świętej w duchowości maryjnej* s. 194.

Magnificat, czyli pełne czci uwielbienie Boga. Maryja nie stawia siebie w centrum, ale całą uwagę kieruje na Wszechmocnego, który uczynił Jej wielkie rzeczy. Czyni to w sposób najdoskonalszy z ludzi i uczy przez to, jak chrześcijanin powinien wychwalać Boga.

Ks. Marian Zając zauważył, iż podejmując „teologiczną interpretację nad rolę Maryi w dziele zbawienia, stwarza się okazję do pokazania i uzasadnienia oddziaływania Trójcy Świętej na Matkę Chrystusa”¹⁸. Cała uwaga poświęcona Maryi jest jednocześnie ukierunkowaniem na oddawanie czci Ojcu, Jej Synowi i Duchowi Świętemu. Fundamentalna zasada w Kościele podaje, że każda modlitwa liturgiczna powinna być kierowana tylko do Boga i do nikogo więcej¹⁹. A jeśli oddaje się cześć Maryi i świętym to tylko dlatego, aby jeszcze bardziej uwielbić Stwórcę. Bardzo dobrze ukazuje to liturgia Kościoła, chociażby w słowach prefacji maryjnej²⁰. Na podstawie tych słów wyraźnie widać, że liturgia posoborowa jeszcze dobitniej wyraża prawdę, że chwała oddawana Maryi jest jednocześnie uwielbieniem Boga w Trójcy Świętej Jedynej²¹. Dlatego *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* radykalnie nawołuje do liturgicznego kultu Błogosławionej Dziewicy (por. KK 67), ponieważ stanowi ona wzór prawdziwego nabożeństwa do Matki Chrystusa i jest jednocześnie „złotą regułą pobożności chrześcijańskiej” (MC 23). Jednak można także dostrzec w wypowiedziach ojców soborowych pewną ambiwalencję. Nawołują oni do tego, aby przyjąć postawę roztropności i z jednej strony nie przewartościować, a z drugiej nie popaść w zbytnią ciasnotę umysłu, jeśli chodzi o kult maryjny²².

Analizując aspekt trynitarny mariologii trzeba stwierdzić, że cześć oddawana Najświętszej Maryi Pannie, w żaden sposób nie sprzeciwia się zasadniczej celowości kultu chrześcijańskiego, który polega na oddaniu najwyższej chwały Bogu. Jeśli człowiek szczerze oddaje chwałę Najwyższemu przez Chrystusa w Duchu Świętym, to nie może nie okazywać szacunku i miłości wobec tych, którzy w wyjątkowy sposób zawierzili się Jemu. Wynika to z Bożego objawienia: „Będiesz miłował Pana, Boga swego, całym swoim sercem, całą swoją duszą, całym swoim umysłem i całą swoją mocą. Drugie jest to: Będiesz miłował swego bliźniego jak siebie samego” (Mk 12, 30-

¹⁸ Zając. *Katecheza maryjna* s. 34.

¹⁹ Por. G. Blaquiere. *Ewangelia Maryi*. Warszawa 1994 s. 155.

²⁰ „Zaprawdę, godne to i sprawiedliwe, słuszne i zbawienne, abyśmy Tobie, Ojcze Święty, zawsze i wszędzie składali dziękczynienie i abyśmy Ciebie wielbili, oddając cześć Najświętszej Maryi Pannie, zawsze Dziewicy”.

²¹ J. Kudasiewicz. *Matka Odkupiciela*. Kielce 1996 s. 281.

²² S. Budzik. *Maryja w tajemnicy Chrystusa i Kościoła*. Tarnów 1997 s. 61.

31). Działa ta zasada także w drugą stronę. Jeżeli szanujemy ludzi i odnosimy się do nich miłością, a w sposób szczególny do tych, którzy w pełni podporządkowali się łasce Bożej i żyli zgodnie Jego wolą, to zapewne chwałą jest otoczony Trójjedyny Bóg. Oni nie byłoby takimi, gdyby sam Stwórca nie wyposażył ich w odpowiednie zdolności. W życiu Maryi taką zależność widać niedoskonalej.

Wielki czciciel Matki Bożej, św. Ludwik Maria Grignon de Montfort, pisząc *Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny*, uwielbia Najwyższego Pana za Jego najdoskonalsze arcydzieło, jakim była Matka Syna Bożego. Określa Ją „świątynią i miejscem odpoczynku Trójcy Świętej, gdzie Bóg króluje w sposób wspanialszy i cudowniejszy niż gdziekolwiek indziej, nie wyłączając nawet stolicy Jego, jaśniejącej wśród Cherubinów i Serafinów”²³.

W związku z powyższym można dostrzec, że Maryja jest chwałą trynitarnego Boga oraz przewyższa godnością wszystkie stworzenia. Sobór zgłębiając tę prawdę poucza, że pomimo wielkości Najświętszej Maryi Panny, pozostaje Ona solidarna z każdym człowiekiem. Jest „złączona ze wszystkimi ludźmi, którzy mają być zbawieni” (KK 53). To co Bóg dokonał w Niepokalanej, jest wielkim darem Bożej miłości dla stworzonego świata. „Tak bowiem Bóg umiłował świat, że Syna swego Jednorodzonego dał, aby każdy kto w Niego wierzy, nie zginął, ale miał życie wieczne” (J 3, 16). Wszechmogący Ojciec, który jest w Niebie, dał ziemskiemu światu Syna Jezusa Chrystusa, przez pośrednictwo Maryi, aby każdy człowiek upodobniony do Niego na ziemi, również tą samą drogą, to jest przez Niepokalaną, wrócił do komunii z Trójjedynym Bogiem. Aby mógł to osiągnąć, powinien – jak nauczał św. Ludwik – wypełniać wszystko „przez Maryję, z Maryją, w Maryi i dla Maryi, aby spełniać doskonale przez Jezusa, z Jezusem, w Jezusie i dla Jezusa Chrystusa”²⁴.

Każdy człowiek, szczególnie katechizowany, który pragnie wejść w głębszą relację z Bogiem w Trójcy Świętej Jedynym, musi nauczyć się patrzeć jak Maryja, miłować jak Ona, radować się jak Ona, smucić się jak Ona, uwielbiać Boga jak Ona²⁵. Ktokolwiek próbuje uformować swoje życie na wzór Najświętszej Maryi Panny najszybciej, bez większego wysiłku i w sposób pewny, otrzyma wszystkie rysy Jezusa

²³ Św. Ludwik Maria Grignon de Montfort. *Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny*. Lublin 2014 s. 3.

²⁴ Tamże s. 238-239.

²⁵ W. Łaszewski. *Maryja ocali Twoje życie. Skuteczne środki zbawienia*. „Nasza Przyszłość” 2011 s. 6.

Chrystusa²⁶. Można więc dostrzec, że zażyła relacja z Osobą Matki Bożej jest najdoskonalszą, najpewniejszą, najłatwiejszą, najkrótszą drogą do zjednoczenia ze Stwórcą. Maryja pomaga każdemu, kto się Jej zawiera odkryć prawdziwe Oblicze Stwórcy: Ojca, Syna Bożego i Świętego Ducha.

Nierzadko zdarza się, że człowiek czci tego, którego jeszcze dobrze nie poznał. Sama deklaracja bycia człowiekiem wierzącym to za mało, ponieważ wcześniej czy później może się tak zdarzyć, że pod wpływem życiowych trudności, stawiany jest zarzut to Boga, że jest nieobecny w życiu stworzenia. Dobrze rozumiał ten problem św. Jan Paweł II, który wychodząc naprzeciw różnym problemom związanym z wiarą, postanowił w ramach przygotowania Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 zagłębić się w tajemnicę Boga w Trójcy Świętej Jedynej. Człowiek nie może we właściwy sposób oddawać czci Stwórcy, którego chociaż w niewielkim aspekcie nie próbował poznać. Ojciec Święty mając na uwadze wkraczanie w nowe tysiąclecie pragnął, aby to dokonało się po uprzednim i właściwym przygotowaniu. W liście apostolskim *Tertio Millennio Adveniente*, skierowanym do biskupów, duchowieństwa i wiernych w związku z przygotowaniem Jubileuszu Roku 2000 wydanym w Watykanie 10 listopada 1994 roku, wyznaczył trzyletni okres, który obejmował lata 1997-1999. Zaplanował, aby w tym czasie „struktura ideowa tego trzylecia, skupiona wokół Chrystusa, Syna Bożego, który stał się człowiekiem, miała charakter teologiczny, a ściślej trynitarny” (TMA 39).

Rok pierwszy, tj. 1997 poświęcony był Jezusowi Chrystusowi, Wcielonemu za sprawą Ducha Świętego, Słowu Ojca. W tym roku wybrzmiał chrystologiczny charakter Jubileuszu. Temat roku brzmiał: „Jezus Chrystus, jedyny Zbawiciel świata, wczoraj, dziś i na wieki” (por. Hbr 13,8). Był to czas wyakcentowania wartości katechezy o Jezusie Chrystusie i Jego tajemnicy zbawienia oraz jej pierwotnego przeznaczenia. Natomiast refleksje na temat Osoby Najświętszej Maryi Panny miały dotyczyć Jej Boskiego macierzyństwa.

Rok drugi, tj. 1998, to w sposób szczególny odkrywanie roli Ducha Świętego i Jego uświęcającej obecności wewnątrz wspólnoty uczniów Chrystusa (por. TMA 44). Św. Jan Paweł II nie wyobrażał sobie innego przygotowania do *Milenium*, jak tylko w Duchu Świętym. Oczywiście nie mogło zabraknąć odwołania do Maryi „która poczęła

²⁶ Św. Ludwik Maria Grignon de Montfort. *Tajemnica Maryi*. Niepokalanów 2013 s. 23.

Słowo wcielone za sprawą Ducha Świętego i która potem w całym swoim życiu pozwoliła się prowadzić przez Jego wewnętrzne działanie” (TMA 48).

Celem ostatniego roku przygotowań tj. 1999, było zbliżenie się i zagłębienie w tajemnicę Boga, „Ojca, który jest w Niebie” (por. Mt 5, 45) w myśl natchnionych słów: „A to jest życie wieczne: aby znali Ciebie, jedynego prawdziwego Boga, oraz Tego, którego posłałeś, Jezusa Chrystusa” (J 17, 3). Ojciec Święty stwierdził, że życie człowieka na ziemi to pielgrzymka do domu kochającego Ojca, który zawsze z utęsknieniem czeka, kiedy powróci Jego umiłowane dziecko, szczególnie to, które zagubiło się, wybierając to co ziemskie. Rok ten ukazał Boga, który jest Miłością (1 J 4, 16), który przebacza nawróconemu złoczyńcy oraz pragnie komunii ze sobą. Stwórcę, który pragnie, aby wszyscy jako dzieci jednego Boga, stanowili jedną rodzinę (por. TMA 50). Na tym etapie przygotowania nie mogło oczywiście zabraknąć skierowania wzroku na Najświętszą Maryję Pannę, wybraną Córkę Ojca. Ona jest dla wszystkich wierzących najlepszym przykładem, jak kochać Boga i ludzi oraz jak wielkim zaufaniem Stwórcy obdarza człowieka, który posłusznie wypełnia Jego wolę.

Czas przygotowania do Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 był więc drogą „od Chrystusa i przez Chrystusa, w Duchu Świętym, ku Ojcu” (TMA 55). Była to dobra okazja aby poznać, ukochać i postanowić służyć Trójjedynemu Bogu. Na tej drodze zawsze towarzyszy Maryja, umiłowana Córką Boga Ojca, Matka Syna Bożego i Oblubienica Ducha Świętego.

Zgłębianie prawd teologicznych dotyczących Jezusa Chrystusa, Ducha Świętego i Boga Ojca to fundament chrześcijaństwa i jednocześnie „prawdziwie charyzmatyczny program”²⁷. Mimo postanowień Soboru Watykańskiego II i odnowy charyzmatycznej dla wielu osób Trójca Święta pozostaje „Bogiem nieznanym”. Zauważa się natomiast uczuciową i przeakcentowaną pobożność maryjną, a dopiero na kolejnym miejscu jest oddawana chwała Chrystusowi i świętym. Św. Jan Paweł II dostrzegając rodzące się problemy związane z życiem duchowym chrześcijan, zaproponował trynitarny program katechetyczno-duszpasterski²⁸.

Fundamentem chrześcijaństwa jest odniesienie do Trójcy Przenajświętszej. Stwórca pragnie być w najwyższym stopniu uwielbiony przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym, natomiast kult Maryi i świętych jest tylko pomocą w drodze ku

²⁷ J. Kudasiewicz, H. Witczyk. *Rok Boga Ojca*. Kielce 1999 s. 156.

²⁸ Por. tamże s. 157.

poznawaniu tajemnicy Trójcy Świętej. Matka Boża i święci są dla wszystkich wierzących wzorem jak kroczyć po ziemi, aby osiągnąć zbawienie.

Próbując dokonać podsumowania zgłębianych treści w związku z trynitarnymi podstawami katechezy maryjnej warto podkreślić, że katecheza maryjna bez odniesienia do Boga w Trójcy Świętej Jedyne byłaby wycinkowa. Fundamentów uzasadnienia tego faktu trzeba szukać w dogmacie trynitarnym. Najświętsza Maryja Panna, będąc Córką Boga Ojca, Matką Syna Bożego i Oblubienicą Ducha Świętego, jest w ciągłej relacji z Trzema Osobami Boskimi. Dlatego błędem w katechezie maryjnej byłoby pomijanie którejs z Osób Boskich, a skupianie się tylko na jednej. Katecheza powinna właśnie pomóc we właściwym postrzeganiu Trójcy Przenajświętszej oraz nakierowywać na kult Boga Ojca przez Chrystusa w Duchu Świętym. Natomiast Osoba Maryi stanowi wzór właściwego, pokornego i posłusznego oddawania siebie Stwórcy.

Trynitarne odniesienia w katechezie maryjnej, jak zauważył ks. Marian Zajac „są początkiem, sensem i końcem wszelkiej teorii i praktyki katechetycznej i doświadczenia chrześcijańskiego”²⁹. Autor poddaje pod rozagę myśl ponownego przemyślenia praktyki katechetycznej w odniesieniu do najgłębszego fundamentu jakim jest trynitologia oraz prowokuje do odpowiedzi na pytanie, czy współczesne doświadczenia w przekazywaniu wiary są zgodne z zamysłem Stwórcy, z misją Chrystusa i działaniem Ducha Świętego³⁰. Zbytne skupianie się jedynie na postaci Maryi mogłoby wywołać teologiczną kontrowersję. Prezentowany Jej obraz powinien mieć zawsze zakorzenienie w dziele Trójcy Świętej. Kierunek przekazywania treści katechetycznych powinien prowadzić przez Maryję do Jezusa, a dalej przez Niego, w Duchu Świętym do Ojca³¹. Dostrzegamy na początku tej zbawczej drogi niezwykle łączność Chrystusa z Maryją, której efektem było całe dzieło odkupienia świata. Dlatego w dalszej części dysertacji zostanie przybliżona ta relacja, aby jeszcze dobitniej ukazać skutki takiej komunii w obszarze katechetycznym.

2. Chrystologiczne uwarunkowania katechezy maryjnej

Św. Jan Ewangelista rozpoczynając Dobrą Nowinę o Jezusie Chrystusie napisał: „Na początku było Słowo, a Słowo było u Boga i Bogiem było Słowo. Ono było na początku u Boga. Wszystko przez Nie się stało, a bez Niego nic się nie stało, co się

²⁹ Zajac. *Katecheza maryjna w Polsce* s. 34.

³⁰ Por. tamże.

³¹ Por. tamże.

stało” (J 1, 1-3). Tak jak trudno wyobrazić sobie przekaz informacji bez użycia słów, tak czymś niestosownym byłoby pomijanie „Słowa, które stało się Ciałem” (J 1, 14) w katechezie o Najświętszej Maryi Pannie. Gdyby katechizujący z premedytacją umniejszał naukę o Chrystusie w przekazywaniu wiary, zapewne stałby się powodem faktu, że „świat Go nie poznał” (J 1, 10). Natomiast odbiorcy katechezy byłiby usprawiedliwieni, żyjąc w błędzie, ponieważ – jak napisał św. Paweł – „jakże więc mieli wzywać Tego, w którego nie uwierzyli? Jakże mieli uwierzyć w Tego, którego nie słyszeli? Jakże mieli usłyszeć, gdy im nikt nie głosił?” (Rz 10, 14). W Ewangelii według św. Łukasza zostały napisane słowa, iż „z obfitości serca mówią jego usta” (Łk 6, 45). Jeśli w przekazie katechetycznym pomija się lub pomniejsza Bożego Syna, to powstaje pytanie: co, lub kogo taki katechizujący głosi? Jakie treści są fundamentem jego przekazu? W niniejszej części rozprawy zostanie ukazane, jak ważną rolę, szczególnie w życiu katechizującego, odgrywa właściwa i pogłębiona relacja z Osobą Jezusa Chrystusa oraz jak wielką pomocą w dotarciu do niej jest katecheza maryjna.

Dyrektorium Ogólne o Katechizacji w kontekście zadań katechezy podaje następującą informację: „podstawowym zadaniem katechezy jest przedstawić Chrystusa, a wszystko inne w odniesieniu do Niego” (DOK 98). Nie chodzi tu o to, aby katechizowany znał każde słowo Jezusa na pamięć, ale żeby nauczył się Jego samego (por. RVM 14).

Stawianie Jezusa Chrystusa w centrum ma silne korzenie biblijne. Św. Paweł w liście do Filipian zaznacza, że „Bóg Go nad wszystko wywyższył i darował Mu Imię, ponad wszelkie Imię” (Flp 2, 9). Natomiast w *Dziejach Apostolskich* autor zapewnia czytających, iż „nie ma w żadnym innym zbawienia, gdyż nie dano ludziom pod niebem żadnego innego imienia, przez które moglibyśmy być zbawieni” (Dz 4, 12). W Nim wszystko ma istnienie, On stanowi pełnię wszystkiego (por. Kol 1, 17. 19). Św. Jan w *Apokalipsie* wskazując na wyjątkowość Syna Bożego zamieszcza słowa samego Chrystusa: „Ja jestem Alfa i Omega, Pierwszy i Ostatni, Początek i Koniec” (Ap 22, 13). Wszystko więc cokolwiek człowiek posiada, jest z Jego łaski (por. J 1, 16). Dostrzec więc można, że On jest warunkiem wszelkiego istnienia. Skoro tak, to nie można wyłączyć z tego obszaru katechezy maryjnej. Na platformie tych biblijnych fundamentów, odnoście do tożsamości Jezusa Chrystusa, chrześcijanie zgromadzeni na Eucharystii wyznają wiarę w następujących słowach: „Wierzę w Jednego Pana Jezusa Chrystusa, Syna Bożego Jednorodzonego, który z Ojca jest zrodzony przed wszystkimi

wiekami, Bóg z Boga, Światłość ze Światłości, Bóg prawdziwy z Boga prawdziwego zrodzony a nie stworzony, współistotny Ojcu”³².

Św. Jan Paweł II w pierwszej swojej encyklice *Redemptor hominis* wyraźnie zwrócił na to uwagę mówiąc, iż „Odkupiciel człowieka, Jezus Chrystus, jest ośrodkiem wszechświata i historii” (RH 1). Wskazał przez to na chrystocentryczny charakter katechizacji, także jeśli chodzi o katechezę maryjną. Ojciec Święty, którego mottem posługi pasterskiej było zawołanie „Totus Tuus” skierowane do Maryi, nie mógł pominąć w swoim dokumencie inauguracyjnym motywu maryjnego. Poświęcił Jej jeden punkt zatytułowany: „Matka naszego zawierzenia”. Ks. Marian Zając, w publikacji poświęconej katechezie maryjnej w Polsce w latach 1905-2005 zauważa, że Święty Papież „ukazuje Ją jako Matkę Kościoła, która na mocy wybrania Boga Ojca i pod szczególnym działaniem Ducha Miłości dała ludzkie życie Synowi Bożemu, od którego bierze łaskę i godność wybrania cały Lud Boży”³³. Maryja jako Matka Jezusa Chrystusa jest z nim ściśle złączona, nie tylko przez sam fakt zrodzenia, ale towarzyszyła Mu przez większość Jego ziemskiego życia. „Poczynając, rodząc, karmiąc Chrystusa, ofiarowując Go w świątyni Ojcu i współcierpiąc z Synem swoim umierającym na krzyżu, w szczególny zaiste sposób współpracowała z dziełem Zbawiciela poprzez wiarę, nadzieję i miłość żarliwą dla odnowienia nadprzyrodzonego życia dusz ludzkich” (KK 61).

W równie ważnym dokumencie, szczególnie dla katechezy maryjnej, opublikowanym 25 marca 1987 roku O Błogosławionej Maryi Dziewicy w życiu pielgrzymującego Kościoła *Redemptoris Mater*, św. Jan Paweł II podkreślił znaczenie Maryi w misterium Chrystusa. Encyklika ukazuje drogę wiary, jaką musiała przejść Najświętsza Maryja Panna od momentu zwiastowania przez krzyż do chwały nieba. Papież zgłębiając treści związane z życiem Matki Jezusa, jeszcze dobitniej przyczynił się do odnowienia pobożności maryjnej³⁴. Upowszechnił także zasadę „Przez Maryję do Chrystusa”, do której nawoływał już wcześniej św. Ludwik Maria Grignon de Montfort. W encyklice *Redemptoris Mater* również powołał się na tego świętego, który zachęcał, aby chrześcijanin zawierzał się Chrystusowi właśnie przez Maryję, ponieważ wtedy najlepiej będzie realizował zobowiązania wynikające z przyjęcia chrztu świętego (por. RMat. 48). Opierając się na *Traktacie o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej*

³² *Mszal Rzymski dla diecezji polskich. Wydanie drugie, poszerzone.* Poznań 2009 s. 13*.

³³ Zając. *Katecheza maryjna w Polsce* s. 51.

³⁴ Por. Wollny. *Teologia kultu Najświętszej Maryi Panny w nauce Kościoła* s. 399.

Maryi Panny Ojciec Święty nieustannie potwierdzał w swoim nauczaniu, że przez Maryję Chrystusa najlepiej można poznać, ukochać Go oraz służyć Mu³⁵. Wyrażał to przekonanie w swoich licznych publikacjach oraz homiliach, a także wręczając każdemu odwiedzającemu go człowiekowi różaniec. Chciał, aby wierni modląc się przez wstawiennictwo Maryi, weszli z Nią w głęboką relację, która miała zaowocować poznaniem Jej Syna, Jezusa Chrystusa. Papież sądził, że Maryja najlepiej zna Chrystusa jako matka i ona najpewniej może do Niego prowadzić. O. Andrzej A. Napiórkowski w publikacji zatytułowanej *Maryja jest piękna. Zarys mariologii i maryjności* zauważył, iż więź pomiędzy Jezusem Chrystusem a Jego Matką jest szczególna, której nie da się porównać z żadną inną ludzką relacją³⁶.

Św. Jan Paweł II w liście apostolskim *Rosarium Virginis Mariae* skierowanym do biskupów, duchowieństwa i wiernych o różańcu świętym, zwrócił uwagę, iż najdoskonalszym nabożeństwem jest to, które najskuteczniej pomaga stworzyć z Chrystusem komunię. Niewątpliwie chodziło mu o różaniec. Ojciec Święty zauważył, że w modlitwie tej drogi Chrystusa i Maryi są ze sobą ściśle złączone, gdyż „Maryja żyje tylko i wyłącznie w Chrystusie i ze względu na Chrystusa” (RVM 15). Skoro więc Najświętsza Maryja Panna jest ze stworzeń najdoskonalszym dziełem Boga i pozostaje najbardziej podobna do Jezusa, to podejmując nabożeństwo do Matki Bożej, (na przykład różaniec), chrześcijanin najlepiej poświęci się Jej Synowi i z Nim się zjednoczy. Papież także wskazał na prawidłowość w myśl której im z większym oddaniem człowiek poświęci się Maryi, tym bardziej należeć będzie do Jezusa (por. RVM 15). Różaniec mając „bowiem charakter maryjny, jest modlitwą o sercu chrystologicznym” (RVM 1). W tej modlitwie maryjnej bardzo dobrze widać kierunek, „per Mariam ad Jesum”. Maryja jest najbliższa Chrystusowi, dlatego jest najlepszą przewodniczką do Niego. Jeśli odprawiający nabożeństwo różańcowe, szczególnie we wspólnocie parafialnej, uwzględni wszystkie walory tej modlitwy, to jak napisał św. Jan Paweł II, „powstaje szczególna sposobność katechezy, którą duszpasterze winni umieć wykorzystać” (RVM 17). Rozważając tajemnice różańcowe, które są duszą tej maryjnej modlitwy to jakby wejść do szkoły Maryi i uczyć się Jezusa, by jeszcze bardziej zrozumieć Jego przesłanie (por. RVM 14). Papież bł. Paweł VI w adhortacji apostolskiej *Marialis cultus* poruszając temat modlitwy różańcowej, zwrócił uwagę na

³⁵ Św. Ludwik Maria Grignon de Montfort. *Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny* s. 37.

³⁶ Por. A. A. Napiórkowski. *Maryja jest piękna. Zarys mariologii i maryjności*. Kraków 2016 s. 161.

jego ewangeliczne fundamenty. Zauważył przy tym, iż skoro „opiera się na Ewangelii i odnosi się jakby do centrum, do tajemnicy Wcielenia i odkupienia ludzi, trzeba uważać za modlitwę, która w pełni posiada znamię chrystologiczne” (MC 46).

Czytając Ewangelię można zauważyć, iż słowa, którymi Anioł pozdrowił Najświętszą Maryję Pannę w imieniu Boga, zapowiedziały bliskie przyjście na świat Jezusa Chrystusa. W modlitwie różańcowej, wierzący wypowiadając słowa „Zdrowaś Maryjo”, które zajmują najwięcej miejsca w tej modlitwie, w najlepszy sposób przygotowują się do wspólnoty z Jezusem. Podkreśla to fakt, iż mimo że *Pozdrowienie anielskie* ma charakter wybitnie maryjny, to nie przeciwstawia się wymiarowi chrystologicznemu, ale podkreśla go i uwypukla. Dowodem na to jest słowo „Jezus”, które jest w centrum modlitwy „Zdrowaś Maryjo”. Jest jakby zwornikiem między pierwszą a drugą częścią i sprawia, że modlitwa jest owocna (por. RVM 33). Te dwie święte Osoby, Jezus i Maryja, jakby przenikają się nieustannie, gdy wierzący kontemplują tajemnice różańcowe. Modlący się, trzymając w ręku różaniec, są jakby prowadzeni za rękę przez Maryję na spotkanie z Jej ukochanym Synem, Jezusem Chrystusem³⁷. Realizuje się w tym mariologiczna zasada „przez Maryję do Jezusa”.

Potwierdzeniem tego są słowa św. Ludwika, który napisał, że „kto znajdzie Maryję, znajdzie Życie, tzn. Jezusa Chrystusa, który jest Drogą, Prawdą i Życiem, nie można jednak znaleźć Maryi, nie szukając Jej; nie można Jej szukać, nie znając Jej; gdyż nikt nie szuka, ani pragnie, czego nie zna”³⁸. To Najświętsza Maryja Panna jest najlepszą nauczycielką Jezusa i to właśnie Ona odgrywa znaczną rolę w procesie upodobniania każdego wierzącego do Niego. Św. Ludwik pisząc *Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny* zwrócił uwagę na ważny motyw, że skoro Jezus Chrystus w doskonały sposób oddał chwałę Bogu Ojcu przez fakt poddania się swojej Matce przez lat trzydzieści, to nie mniej uwielbia Boga ten, kto za przykładem Jezusa Chrystusa, zawiera całe swoje życie Maryi³⁹. Z takiej narracji rodzi się przekonanie, że doskonałe naśladowanie Syna Bożego, zaczyna się od oddania się Jego Matce. Analizując początek publicznej działalności Jezusa warto zauważyć, że dokonało się to także przez Maryję. Jak podaje św. Jan we fragmencie opisującym cud w Kanie Galilejskiej (J 2, 1-11), Jezus został zaproszony na wesela, ale już wcześniej

³⁷ W. Łaszewski. *Katechizm w tajemnicach różańcowych. Pismo Święte i Tradycja Kościoła. Objawienia różańcowe. Historia różańca. Cuda. Ruchy różańcowe. Obietnice. Odpusty. Sposób odmawiania różańca*. Warszawa 1998 s. 138.

³⁸ Św. Ludwik Maria Grignon de Montfort. *Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny* s. 38.

³⁹ Tamże s. 12.

była tam Jego Matka. Uwidacznia się tutaj formuła „przez Maryję do Jezusa”. Chrystus na pokorną prośbę swojej Matki zatroskanej o dobro zgromadzonych, przemienił wodę w wino, czyniąc pierwszy znak. Św. Ludwik, podsumowując tę perykopę wysunął wniosek, iż skoro Jezus „rozpoczął Swe cuda przez Maryję, nie przestawał ich spełniać przez Nią, i przez Nią będzie je spełniał do końca świata⁴⁰”.

Analizując powyższe treści trzeba zdecydowanie potwierdzić, że Maryja jest doskonałym pośrednikiem między człowiekiem a Bogiem. Jednak z Bożego objawienia wiadomo, że „jeden jest Bóg, jeden też pośrednik między Bogiem a ludźmi, człowiek, Chrystus Jezus, który wydał siebie samego na okup za wszystkich” (1 Tm 2, 5-6). Jak więc należy rozumieć, że przez Maryję katechizowany dojdzie najłatwiej do Boga?

Abp Bolesław Pylak, podejmując maryjną refleksję na temat Jej pośrednictwa zbawczego w publikacji pt. *Czy znam Maryję?* napisał, że Jezus Chrystus jest fundamentem wszelkiego pośrednictwa między Bogiem a człowiekiem, natomiast pośrednictwo Maryi bardzo mocno wpisuje się w pośrednictwo Jej Syna. Pomimo, że choć nie jest najważniejszą w dziele zbawienia, to jednak jest częścią jego realizacji. Dzięki Maryi pośrednictwo Jezusa Chrystusa staje się dla każdego wierzącego bardziej przystępne i skuteczne⁴¹. Amerykański teolog George A. Maloney w publikacji *Maryja – Łonem Boga*, próbując nakreślić zasadnicze rysy nowej mariologii, inspirowanej Soborem Watykańskim II napisał, że „skoro Jezus wstawia się za nami, to i Maryja jest z Nim zjednoczona w dziele niesienia pomocy światu. Jeżeli Matka Boża żyła na ziemi tylko dla Chrystusa, o ileż bardziej pragnie teraz, gdy jest z nim zjednoczona w chwale, by zjednoczyło się z Nim wszelkie stworzenie!”⁴².

Pozostając w temacie pośrednictwa, warto także zauważyć, iż św. Jan Paweł II nie poprzestał na regule „przez Maryję do Jezusa”, ale sięgnął głębiej, ukazując jakby drogę powrotną poprzez zwrot „przez Jezusa do Maryi”. Jak podaje ks. Henryk Wollny we wspomnianym już artykule „K. Wojtyła pisał już o tej zasadzie w 1967 roku w komentarzu do *Aktu Oddania*, jednak nikt z naszych teologów nie podjął tego tematu”⁴³. W dalszej części swojej wypowiedzi zaznacza jednak, że „wspominał o tej drodze R. Rak na Kongresie w Lublinie. Powiedział tam, że jesteśmy krajem misyjnym, i w naszych warunkach dotychczasowa zasada już nie wystarcza. A zatem nowa idea

⁴⁰ Tamże s. 13.

⁴¹ Por. B. Pylak. *Czy znam Maryję? Rozważania mariologiczne*. Lublin 1993 s. 44-45.

⁴² G. A. Maloney. *Maryja – Łonem Boga*. Warszawa 1993 s. 187.

⁴³ Wollny. *Teologia kultu Najświętszej Maryi Panny w nauce Kościoła* s. 399.

ma służyć odnowie kultu maryjnego”⁴⁴. Św. Jan Paweł II w publikacji pt. *Dar i Tajemnica*, napisanej z racji pięćdziesiątej rocznicy jego święceń prezbiteratu, kiedy wspomina czasy rodzenia się powołania ku kapłaństwu, tak napisał o genezie osobistego nabożeństwa do Matki Bożej: „O ile dawniej byłem przekonany, że Maryja prowadzi nas do Chrystusa, to w tym okresie zacząłem rozumieć, że również i Chrystus prowadzi nas do swojej Matki”⁴⁵. To odkrycie wywarło na przyszłym papieżu tak wielkie wrażenie, że pojawiły się w nim myśli o zakwestionowaniu jego osobistej pobożności maryjnej. Papież rozważał fakt, czy przesadnie nie skupia się na relacji z Maryją, dając Jej jakby pierwszeństwo przed nabożeństwem do samego Chrystusa. W tym czasie, jak wspomina dalej św. Jan Paweł II, pomocna dla niego była książeczka św. Ludwika Marii Grignon de Montforta *Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny*. Znalazł tam rozwiązanie swoich maryjnych dylematów twierdząc, że Maryja pomaga człowiekowi przybliżyć się do Chrystusa, ale pod warunkiem, że wierzący będzie przeżywał relacje z Nią w Chrystusie⁴⁶. Skoro w przeszłości formuła „per Iesum ad Mariam” budziła tyle niepewności, planuje się w dalszej części dysertacji poświęcić więcej uwagi temu stwierdzeniu oraz sprawie osadzenia tej niezwyklej idei w Bożym objawieniu.

Zagłębiając się w analizę Pisma Świętego w poszukiwaniu zwrotu „przez Jezusa do Maryi” można natrafić na kilka fragmentów, które potwierdzają wskazany kierunek. Są zapewne uzasadnieniem historycznego faktu, iż szukanie Jezusa doprowadziło do odnalezienia Jego Matki. Wyraźne ślady takiej narracji kryje w sobie: „biblijna historia Mędrców ze Wschodu (Mt 2, 1-11), starca Symeona (Łk 2, 25-35) oraz anonimowej niewiasty z tłumu, wychwalającej Maryję, Matkę Jezusa (Łk 11, 27-28)”⁴⁷.

Ewangelista Mateusz zamieszcza wymowny werset, który opowiada o sytuacji, gdy Mędrcy odnaleźli świętą rodzinę i wchodząc do domu „zobaczyli Dziecię z Matką Jego, Maryją” (Mt 2, 11). Szli z zamiarem odnalezienia Mesjasza. Gdy Go spostrzegli, zauważyli także obok Najświętszą Maryję Pannę. Ks. Józef Kudasiewicz w publikacji pt. *Matka Odkupiciela* napisał, że w ewangelicznym opisie dzieciństwa Jezusa, przedstawionego przez św. Mateusza, aż pięć razy powtarza się formuła: „Dziecię i

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Św. Jan Paweł II. *Dar i Tajemnica. W pięćdziesiątą rocznicę moich święceń kapłańskich*. Kraków 1996 s. 29.

⁴⁶ Por. Tamże.

⁴⁷ Zob. Zajac. *Katecheza maryjna w Polsce* s. 47.

Matkę Jego” (Mt 2, 11.13.14.20.21). W każdym przypadku mowa o Dzieciątku jest na pierwszym miejscu⁴⁸.

W drugim rozdziale Ewangelii według św. Łukasza ukazana jest podobna droga odnalezienia Maryi. Starzec Symeon, który „wyczekiwał pociechy Izraela, a Duch Święty spoczywał na nim” (Łk 2, 25), również zobaczył Jezusa wraz z Jego Matką. Stało się to wszystko za natchnieniem Ducha Świętego⁴⁹. Kolejnym potwierdzeniem formuły: „przez Jezusa do Maryi” jest przedstawione nieco dalej w Ewangelii wydarzenie opisane również przez św. Łukasza, opowiadające o pewnej kobiecie, która zachwycona tym wszystkim, co usłyszała z ust Jezusa, wypowiada błogosławieństwo pod adresem Jego Matki. „Błogosławione łono, które Cię nosiło i piersi, które ssałeś (Łk 11, 27). Spotkanie z Chrystusem doprowadziło do dostrzeżenia Maryi.

Ważnym biblijnym wydarzeniem, w którym ewidentnie można dostrzec kierunek od Jezusa do Maryi, było ukrzyżowanie Chrystusa, a szczególnie perykopa, która opowiada o testamencie danym z krzyża (J 19, 25-27). Ks. Marian Zając, komentując ten fragment w swojej publikacji na temat katechezy maryjnej napisał, że „Jezus nie tylko objawił swoją Matkę, ale także oddał Ją wszystkim wierzącym”⁵⁰. Ona zaś w osobie św. Jana, przyjmuje wszystkich jak własne dzieci. To wydarzenie dobitnie ukazuje początek macierzyństwa Maryi.

Próbując dokonać analizy katechetycznej tego co Jezus uczynił tuż przed swoją śmiercią, należy stwierdzić, iż Maryja dana jest człowiekowi wierzącemu na trudne chwile jego życia. Śmierć Chrystusa na krzyżu była jakby triumfem szatana. Kiedy więc wierzący jest bliski przekonaniu, że zły duch zwyciężał w jego życiu, powinien wówczas pójść za wskazaniem Jezusa i wziąć Maryję do siebie. Warto także zauważyć, że słowa „oto Matka Twoja” (J 19, 27) usłyszał jedynie ten z uczniów Chrystusa, który nie uciekł spod krzyża, ale był blisko Ukrzyżowanego. Można zatem wywnioskować, iż Maryja w sposób szczególny obiera sobie za dzieci te osoby, które nawet w trudnościach nie opuszczają Jej Syna. Dlatego ks. Marian Zając postuluje, podkreślając doniosłość testamentu Jezusa wygłoszonego z krzyża, że formuła „per Iesum ad Mariam” powinna być wkomponowana w przekaz katechetyczny⁵¹.

⁴⁸ Por. Kudasiewicz. *Matka Odkupiciela* s. 282.

⁴⁹ Por. J. Kudasiewicz. *Oto Matka Twoja. Biblijny katechizm maryjny*. Kielce 2007 s. 91-92.

⁵⁰ Zob. Zając. *Katecheza maryjna w Polsce* s. 45.

⁵¹ Zob. Tamże s. 46.

Analizując formuły „przez Maryję do Jezusa” i „przez Jezusa do Maryi” należy stwierdzić, iż dwudziestowieczna mariologia skupiała się przede wszystkim wokół kierunku „per Mariam ad Iesum”. Azymutem, który obiera trzecie tysiąclecie jest natomiast duchowość maryjna oparta na formule „per Iesum ad Mariam”, przez Słowo Boże⁵². Jak napisał św. Jan Ewangelista: „na początku było Słowo” (J 1,1). Wszystko więc trzeba rozpoczynać od Chrystusa zgodnie z zasadą podaną przez św. Augustyna: „Jeśli Chrystus jest na pierwszym miejscu, wszystko jest na swoim miejscu”. Tam zaś, gdzie jest Jezus, tam też jest Jego Matka, Maryja.

Ks. Józef Kudasiewicz zaznaczył w *Biblijnym katechizmie maryjnym*, że „usuwanie Chrystusa z Jego centralnego miejsca grozi katastrofą teologiczną i kosmiczną”⁵³. Nie wolno więc podejmować nabożeństw maryjnych, w których Jezus Chrystus nie byłby w centrum. Jest to sprzeczne z nauczaniem Kościoła i nie ma nic wspólnego z Ewangelią. Przypomniawszy także, że życie duchowe każdego chrześcijanina rozpoczęło się od przyjęcia sakramentu chrztu, który wszczepia w Chrystusa, a dopiero w dalszej kolejności wierzący może zaprzyjaźnić się z Jego Matką⁵⁴.

Podjmując problematykę katechezy maryjnej trzeba pamiętać, iż Jezus Chrystus jest zawsze jej fundamentem. Potwierdził to św. Jan Paweł II w encyklice *Redemptoris missio*, zaznaczając w zakończeniu tego dokumentu, jak ważne jest głębokie przeżywanie tajemnicy Chrystusa w łączności z Maryją i tak jak Maryja. Taka strategia może znacząco przyczynić się do radykalnego odrodzenia człowieka (por. RMis 92). W ostatnich wersetach dokumentów: *Veritatis splendor* i *Evangelium vitae* papież zamieścił wątek mariologiczny, przypominając o nadrzędnej roli Jezusa Chrystusa. Jednocześnie podkreślił, że Maryja jest dana człowiekowi, aby nie zagubił drogi dobra. Na kanwie adhortacji apostolskiej *Catechesi tradendae*, która porusza problemy katechizacji w naszych czasach, ks. Marian Zając komentując punkt 20 napisał, że „katecheza dąży do tego, aby pogłębiać rozumienie tajemnicy Chrystusa, aby myśleć jak On, oceniać jak On, postępować zgodnie z Jego przykazaniami i ufać, tak jak On nas do tego wzywa”⁵⁵.

Podsumowując analizę chrystologicznych uwarunkowań katechezy maryjnej trzeba stwierdzić, iż nie można oddzielać Jezusa od Jego Matki. Bardzo dobrze jest to ukazane w ikonografii, w której na obrazach wraz z Maryją widnieje Jej Syn Jezus

⁵² Por. Kudasiewicz. *Oto Matka Twoja. Biblijny katechizm maryjny* s. 95.

⁵³ Por. Tamże.

⁵⁴ Por. Tamże.

⁵⁵ Zob. Zając. *Katecheza maryjna w Polsce* s. 52.

Chrystus. Warto także podkreślić, iż nauka o Chryście jest warunkiem dobrej i owocnej katechezy maryjnej. Nie można więc mówić o Maryi w oderwaniu od Jej Syna. Natomiast wskazując na Chrystusa, nie wolno zapomnieć, że Bóg Ojciec tak umiłował ludzkość, że dał Swojego Jedyne Syna właśnie przez Maryję. Dlatego w posłudze katechetycznej nie wolno pomijać Jej w drodze ku Chrystusowi. Ks. Marian Zając w artykule zatytułowanym *Inspiracje maryjne w okresie ćwierćwiecza nauczania religii w polskiej szkole* zauważył, iż skoro Matka Boża „odgrywa tak wielką rolę w tajemnicy Chrystusa i Kościoła, nie może tej prawdy zabraknąć w posłudze nauczycielskiej Kościoła, zwłaszcza w katechezie”⁵⁶. Pamiętać przy tym trzeba, że zawsze centralna pozycja należy się Chrystusowi. Jeśli katecheza maryjna jest właściwie rozumiana, to nigdy tam nie zabraknie dowartościowania godności i skuteczności działania Syna Bożego, który jest Jedynym Pośrednikiem (por. TMA 43).

3. Pneumatologiczne fundamenty katechezy maryjnej

Z Bożego objawienia zawartego w Piśmie świętym chrześcijanin dowiadyuje się, że nikt bez pomocy Ducha Świętego, nie może nawet wypowiedzieć, że Panem jest Jezus (por. 1 Kor 12, 3b). Na kanwie tych słów można stwierdzić, iż katecheza maryjna starając się dobrze uformować postawy chrześcijańskie, nie może pominąć w nauczaniu fundamentalnej roli Ducha Świętego. O. Stanisław Celestyn Napiórkowski w komentarzu do adhortacji apostolskiej *Marialis cultus* bł. Pawła VI zauważył, iż papież opisując zasadę pneumatologiczną w odnowie kultu maryjnego zachęcał, aby zwrócono w nim większą uwagę na kilka istotnych kwestii. Po pierwsze, żeby nie deprecjonowano Osoby Bożego Ducha w związku z Maryją. Po drugie, aby dostrzeżono Jego rolę w misterium Chrystusa i funkcję jaką pełni w relacji z Matką Jezusa. Po trzecie zaś, by przyzywano Ducha Świętego przez wstawiennictwo Tej, która Duchem została napelniona⁵⁷.

Nie ulega wątpliwości, że św. Jan Paweł II pisząc list apostolski *Tertio Millennio Adveniente* w związku z przygotowaniem Jubileuszu roku 2000, pamiętał o tych wskazaniach swojego poprzednika. Doświadczyć tego można było szczególnie w tym, iż w trzyletnim przygotowaniu do wejścia w nowe tysiąclecie uwzględnił rok 1998

⁵⁶ M. Zając. *Inspiracje maryjne w okresie ćwierćwiecza nauczania religii w polskiej szkole*. W: *XXV lat nauczania religii w polskiej szkole. Między nadzieją a rzeczywistością*. Red. M. Zając. Lublin 2015 s. 245.

⁵⁷ Por. S. C. Napiórkowski. *Komentarz do adhortacji apostolskiej Pawła VI Marialis cultus*. W: Paweł VI. *Marialis cultus*. Wrocław 2004 s. 103.

jako pogłębienie relacji z Duchem Świętym. Papież-Polak, dostrzegając wielką rolę Trzeciej Osoby Trójcy Świętej w historii zbawienia pragnął, aby szczególnie w tym czasie na nowo odkryć obecność Bożego Ducha, który jest *inicjatorem nowej ewangelizacji*. Wskazał, że to On jest głównym budowniczym Królestwa Bożego i „przygotowuje jego ostateczne objawienie w Jezusie Chrystusie, działając ożywczo we wnętrzu człowieka i sprawiając, że w codziennym ludzkim doświadczeniu kielkują już ziarna ostatecznego zbawienia, które nastąpi na końcu czasów” (TMA 45).

Św. Jan Paweł II podkreślił także, aby nie pomijano w tym misterium Matki Zbawiciela, którą należy kontemplować i naśladować jako Tę, która była do końca posłuszna wszelkim natchnieniom Ducha Świętego (por. TMA 48). Warto dodać, iż uległość Matki Jezusa wobec podpowiedzi Bożego Ducha, stała się przyczyną osiągnięcia przez Nią chwały Nieba, do której zmierzają wszyscy wierzący. Skoro była tak doskonale uległa Duchowi Bożemu na drodze wiary – jak poucza papież Franciszek w adhortacji apostolskiej *Evangelii Gaudium* wydanej 24 listopada 2013 roku – to warto zwracać się do Niej by przychodziła z pomocą w dziele katechizacji (por. EG 287).

Ks. Józef Kudasiewicz w opublikowanym w 1999 roku wywiadzie na temat realizacji milenijnego programu w Polsce zaproponowanego przez św. Jana Pawła II stwierdził, iż jest ona „bardziej niż skromna”. Zauważył także, iż „poza małymi wyjątkami, pierwszy rok, poświęcony Chrystusowi, został prawie zmarnowany i w mediach, i w pracy parafialnej”⁵⁸. Natomiast jeśli chodzi o Rok Ducha Świętego, to – jak stwierdza dalej w wywiadzie – mimo, że to wciąż mało to „coś trochę ruszyło, szczególnie jeśli chodzi o publikacje związane z Duchem Świętym”⁵⁹.

Na podstawie tych myśli można wnioskować, że świadomość pneumatologicznych podstaw, jeśli chodzi o katechezę maryjną, może być również zbyt skromna. Z tej racji w dalszej części dysertacji uwaga zostanie zwrócona na Trzecią Osobę Trójcy Świętej, zostaną podane biblijne argumenty wraz z nauką Kościoła odnośnie do istotnej Jego roli w historii zbawienia, jaki ma związek Duch Święty z Matką Bożą oraz zostaną wyciągnięte wnioski, jeśli chodzi o „świętoduskie” fundamenty katechezy maryjnej.

⁵⁸ Kudasiewicz. Witczyk. *Rok Boga Ojca* s. 13

⁵⁹ Tamże s. 14.

W tym miejscu warto wspomnieć, iż pneumatologia (gr. *pneuma* – duch, *logos* – słowo, nauka) jako nauka o Duchu Świętym, Jego Osobie, naturze i działaniu⁶⁰, nie tyle wyjaśnia kto to jest Duch Święty, ale – jak możemy znaleźć w *Katechizmie Kościoła Katolickiego* zatytułowany jeden z rozdziałów – co to znaczy wierzyć w Ducha Świętego (por. KKK 683-747). Greckie słowo *pneuma* jest tłumaczeniem hebrajskiego słowa *ruah*, które przede wszystkim oznacza tchnienie, powietrze, wiatr (KKK 691). Można więc wysnuć głęboką prawdę, iż Duch Święty jest jak wiatr. Nie widać Go, ale można rozpoznać po skutkach, po owocach. Tak jak nie dostrzega się wiatru, tylko jego konsekwencje. Św. Paweł Apostoł w liście do Galatów, wspominając o Duchu, wymienia konkretne owoce Jego działania. „Owoce zaś Ducha jest: miłość, radość, pokój, cierpliwość, uprzejmość, dobroć, wierność, łagodność, opanowanie” (Ga 5, 22). Nie ulega wątpliwości, że te wszystkie skutki działania Ducha Świętego dobrze widać w życiu Najświętszej Marii Panny a które są promowane w katechezie maryjnej.

Jeśli chodzi o biblijne podstawy pneumatologii, to możemy dostrzec, że już w pierwszych słowach Pisma świętego jest mowa o Duchu Świętym. „A Duch Boży unosił się nad wodami” (Rdz 1,2). W starotestamentalnym objawieniu Duch Święty jest jakby mocą samego Stwórcy, nie ma charakteru personalnego. W Nowym Przymierzu już bardzo wyraźnie jest podkreślone, iż Duch Święty jest jedną z Trzech Osób Boskich, która jest na równi z Bogiem Ojcem i Jego Synem, Jezusem Chrystusem. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, podając treści związane z nauką o Biblii, zamieszcza informację, iż „prawdy przez Boga objawione, które są zawarte i wyrażone w Piśmie świętym, spisane zostały pod natchnieniem Ducha Świętego” (KKK 105). Wniosek z tego taki, że całość Biblii jest nasiąknięta Bożym Duchem oraz że słowo Boże, jest z Nim w głębokiej korelacji. Można zauważyć więc, że nauka o Trzeciej Osobie Trójcy Przenajświętszej leży u podstaw najistotniejszych prawd wiary.

Ks. Antoni Żurek w artykule *Duch Święty w świadomości pierwotnego Kościoła* nadmienia, iż „bardzo rzadko w Piśmie Świętym pojawia się pojęcie *Duch Święty*. Najczęściej jest tylko Duch, albo Duch z jakimś określeniem”⁶¹. Wierzący, którzy gromadzą się na Eucharystii w Dzień Pański, składając nicejsko-konstantynopolitańskie wyznanie wiary między innymi wypowiadają słowa, które jednocześnie ukazują rolę jaką pełni Trzecia Osoba Trójcy Przenajświętszej w historii zbawienia: „Wierzę w

⁶⁰ A. Nadbrzeżny. *Pneumatologia*. W: *Encyklopedia katolicka*. t. 15. Lublin 2011 s. 878.

⁶¹ A. Żurek. *Duch Święty w świadomości pierwotnego Kościoła*. W: *Duch Święty*. Red. P. Łabuda. Tarnów 2017 s. 358.

Ducha Świętego, Pana i Ożywiciela, który od Ojca pochodzi. Który z Ojcem i Synem wspólnie odbiera uwielbienie i chwałę; który mówił przez Proroków”⁶².

Zadanie jakie ma do spełnienia Osoba Ducha Świętego ukazuje bardzo adekwatnie George A. Maloney w publikacji *Maryja – Łonem Boga*, gdy stwierdza, że jest On „potężną mocą przychodzącą z wysoka, która ożywia i umacnia, i która swoją obecnością powołuje życie do pełnego rozkwitu”⁶³. Bardzo dobrze pokazuje to księga Ezechiela w perykopie opisującej ożywienie wysuszonych kości (zob. Ez 37, 1-14). Duch Święty także uzdalnia do rozpoznania Bożego Syna i upodobnienia się do Niego. W *Katechizmie Kościoła Katolickiego* można przeczytać, że jest On niezbędny, aby widzieć Boga Ojca, bez Syna zaś niemożliwością jest zbliżenie się do Niego i poznanie Go, natomiast doskonale poznanie Bożego Syna dokonuje się właśnie przez Ducha Świętego (por. KKK 683).

W *Słowniku teologicznym* pod hasłem *Duch Święty*, czytający natrafia na wiadomości, iż dokonuje On, jeśli chodzi o Stare Przymierze, dzieła stwórczego, powołuje sędziów do określonych zadań (por. Sdz 3, 10; 6, 34; 11, 29; 14, 6), namaszcza królów (por. 1 Sm 10, 1; 16, 3), by w konsekwencji spocząć na Mesjaszu, napęlniając Go swoimi darami (por. Iz 11, 2). Cała działalność proroków była także pod kierownictwem Bożego Ducha, który czynił z nich Bożych heroldów (por. Ez 2, 1; 3, 12. 24; 11, 5). *Mówił przez proroków*. Zesłany na Sługę Jahwe, obwieszczał pokój i sprawiedliwość wszystkim narodom (por. Iz 42, 1; 6, 11n). Natomiast w czasach mesjańskich i eschatologicznych miał odnowić życie całego ludu (por. Ez 36, 25-27, 37; 39, 29; 1 J 3, 1-5)⁶⁴.

Te wydarzenia miały ścisły związek ze stopniowo objawiającym się słowem Boga. Jak już zostało zauważone, Duch Święty i słowo Boże działają w ścisłej zażyłości. Ten związek można odnaleźć w jeszcze większym stopniu w Nowym Testamencie, kiedy to „słowo Boże stało się ciałem wskutek działania Ducha Świętego i niczego nie czyni bez Ducha, dopełnienie zaś Jego dzieła jest darem Ducha”⁶⁵. W *Credo*, wierzący wypowiadają słowa, że Duch Święty, za którego sprawą Syn Boży przyjął ciało z Maryi Dziewicy, jest tym samym Duchem, który mówił przez Proroków. Można zauważyć więc, że misja Bożego Ducha nie kończy się wraz ze Starym

⁶² *Mszal Rzymski dla diecezji polskich. Wydanie drugie, poszerzone*. Poznań 2009 s. 14*.

⁶³ Maloney. *Maryja – Łonem Boga* s. 80.

⁶⁴ W. Łydka. *Duch Święty*. W: *Słownik teologiczny*. Red. A. Zubierbier. Katowice 1998 s. 132.

⁶⁵ Leon-Dufour X. *Duch Boży*. W: *Słownik teologii biblijnej. Dzieło zbiorowe*. X. Leon-Dufour. Poznań 1994 s. 229.

Testamentem, ale trwa nadal. Szczególnie widoczne jest to w poczęciu, życiu i działalności Jezusa Chrystusa. Można także zauważyć Jego obecność w życiu Maryi, a także Apostołów, którzy napelnieni Duchem Świętym w Dniu Pięćdziesiątnicy, poszli na cały świat i głosili Ewangelię wszelkiemu stworzeniu, czego owocem są wspólnoty ludzi wierzących, tworzące Kościół. O tym więcej w następnym paragrafie. Zatem „Duch Święty działa z Ojcem i Synem od początku aż do wypełnienia zamysłu zbawienia człowieka” (KKK 686).

W opublikowanej rozmowie z ks. Andrzejem Siemieniowskim na temat istotnej encykliki św. Jana Pawła II wydanej 18 maja 1986 roku, w uroczystość Zesłania Ducha Świętego *Dominum et Vivificantem* o Duchu Świętym w życiu Kościoła i świata można przeczytać, iż papież zauważa w tym dokumencie stopniową obecność Bożego Ducha w historii zbawienia. Najpierw ukazuje Jego rolę w stworzeniu, którego człowiek jest koroną. Pokazuje, iż Bóg stwarzając go na swój obraz i podobieństwo, upodobił go w sposób duchowy do Siebie. Następnie zwraca uwagę na obecność Ducha Świętego w historii Izraela, która zaczyna się od Abrahama i swoje apogeum osiąga w przyjsciu na świat Syna Bożego. Natomiast podczas chrztu w Jordanie uwidacznia się zstąpienie Pana i Ożywiciela na Jezusa, aby w późniejszym czasie ten sam Duch po wydarzeniach paschalnych mógł rozlać się na Kościół⁶⁶.

Próbując przenieść pneumatologię na płaszczyznę katechezy maryjnej, nie da się ukryć, że człowiekiem, w którym najlepiej można dostrzec wszystkie dary i owoce Ducha Świętego jest Najświętsza Maryja Panna. Analizując Jej życie można zauważyć wiele przejawów działalności Trzeciej Osoby Trójcy Świętej. Widać to w tekstach biblijnych o Maryi. Już na początku Nowego Testamentu, kiedy to Anioł Pański zwiastował Maryi Pannie, że stanie się Matką Syna Bożego można dostrzec nadzwyczajne działanie Ducha Świętego w jej życiu. Maryja pytając Anioła „jakże się to stanie, skoro nie znam męża” (Łk 1, 34), usłyszała odpowiedź: „Duch Święty zstąpi na Ciebie i moc Najwyższego okryje Cię cieniem” (Łk 1, 35). Aby utwierdzić wiarę Maryi Anioł zapewnił Ją, iż „dla Boga bowiem nie ma nic niemożliwego” (Łk 1, 37). Owocem tego były słowa: „Oto ja służebnica Pańska, niech mi się stanie według słowa twego” (Łk 1, 38).

⁶⁶ Por. P. Kozacki. *Dar nieustannej pięćdziesiątnicy*. Rozmowa z ks. Andrzejem Siemieniowskim. W: *Przewodnik po encyklikach. Myśląc z Janem Pawłem II*. Red. J. Brodniewicz. Poznań 2003 s. 91.

Ks. Marian Zając zauważa, iż „zgoda, którą wyraziła Maryja podczas zwiastowania, stanowi punkt wyjścia nowej historii ludzkości”⁶⁷, ponieważ „Słowo, stało się Ciałem i zamieszkało wśród nas” (J 1, 14). Bóg stał się człowiekiem. Natomiast ks. Wacław Siwak w artykule *Maryja jako Oblubienica Ducha Świętego w nauczaniu Jana Pawła II* dodał, iż *fiat* Maryi jest przykładem dla każdego wierzącego, w jaki sposób należy być otwartym na Bożego Ducha. Zauważył dalej, iż takie cechy jak „gotowość, otwartość i przenikliwość serca na przeniknięcie Prawdą, są dziełem Ducha Świętego, który zstąpił na Maryję w Zwiastowaniu”⁶⁸.

Przyglądając się życiu Maryi warto odwołać się także do wydarzenia, kiedy to po zwiastowaniu za natchnieniem Bożego Ducha Matka Jezusa „wybrała się i poszła z pośpiechem w góry” (Łk 1 39), aby odwiedzić swoją krewną Elżbietę. Po przybyciu na miejsce i pozdrowieniu Elżbiety była świadkiem napełnienia Duchem Świętym swojej krewnej i jej dziecka⁶⁹. Skutkiem tego wydarzenia był wyjątkowy okrzyk Elżbiety. Jak twierdzi Georgette Blaquiere w publikacji *Ewangelia Maryi*, „to Duch Święty woła w niej z wdzięczności za obecność Boga”⁷⁰. Zauważa także, że Elżbieta była pierwszą osobą, która uznała Jezusa za Pana⁷¹. Można dostrzec to, gdy wypowiada słowa „a skądże mi to, że Matka mojego Pana przychodzi do mnie?” (Łk 1, 43). Stwierdzenie to jest pierwszym owocem wylania Ducha Świętego, ponieważ, jak napisał św. Paweł w liście do Koryntian, nikt bez Jego pomocy nie może wyznać, że Jezus jest Panem (por. 1 Kor 13, 3).

Ks. Józef Kudasiewicz, komentując wydarzenie nawiedzenia św. Elżbiety w publikacji *Matka Odkupiciela* stwierdził, że opis ten jest najradośniejszą prawdą chrześcijańską, ponieważ podpowiada wszystkim wierzącym i zakochanym w Maryi, że Duch Święty właśnie przez Nią uświęca i czyni wielkie rzeczy. Zauważył także, iż skoro uświęcenie Jana Chrzciciela i Elżbiety w domu Zachariasza dokonało się przez obecność i słowo Maryi, to nie wolno sądzić, że było to jednorazowe wydarzenie⁷². Płynie z tego nauka dla katechizowanego mianowicie: per Mariam ad Spiritum. Z analizowanych tekstów biblijnych wynika, że Maryja jest w szczególnej więzi z Trzecią

⁶⁷ Zob. Zając. *Katecheza maryjna w Polsce* s. 55.

⁶⁸ W. Siwak. *Maryja jako Oblubienica Ducha Świętego w nauczaniu Jana Pawła II*. W: *Duch Święty a Maryja. Materiały z Sympozjum zorganizowanego przez Katedrę Mariologii KUL oraz Oddział PTT w Częstochowie. Częstochowa 22-23 maja 1998 roku*. Red. S. C. Napiórkowski. T. Siudy. K. Kowalik. Częstochowa 1999 s. 210.

⁶⁹ Por. Zając. *Katecheza maryjna w Polsce* s. 57.

⁷⁰ Blaquiere. *Ewangelia Maryi* s. 34.

⁷¹ Por. tamże.

⁷² Por. Kudasiewicz. *Matka Odkupiciela* s. 237.

Osobą Trójcy Świętej, jakby prowokowała zstąpienie Jego na tych, którzy są blisko Niej. Dlatego im głębiej katechizowani wchodzi w relację z Matką Bożą, tym bardziej doświadczają wylania Ducha Świętego, który prowokuje do okrzyku: Panem jest Jezus.

Opisując relację Ducha Świętego do Najświętszej Maryi Panny na kawie nauczania św. Jana Pawła II, ks. Wacław Siwak zaznaczył, iż „pobożność chrześcijańska, chcąc przybliżyć związek Maryi z Duchem Świętym, nadała Jej liczne tytuły. Wśród nich dwa zasługują na szczególną uwagę z racji posługiwania się nimi przez Papieża: *Świątynia Ducha Świętego* i *Oblubienica Ducha Świętego*”⁷³.

Aby odkryć znaczenie wspomnianych tytułów w dalszej części dysertacji uwaga zostanie poświęcona każdej z wymienionych. Odnośnie do określenia Maryi, *Świątynia Ducha Świętego*, warto na początku wyjaśnić słowo *świątynia*. *Słownik teologii biblijnej* podaje informację, iż jest to miejsce święte, ponieważ przebywa w nim bóstwo. Człowiek w niej zawiera relacje ze światem nadprzyrodzonym, jest znakiem obecności, że Bóg przebywa blisko swojego ludu⁷⁴. Bardzo dobrze treści te korespondują z rolą, jaką pełni Najświętsza Maryja Panna w relacji do Ducha Świętego. Maryja jest wypełniona Jego obecnością, Boży Duch zamieszkuje w Niej jak w świątyni. Św. Paweł w liście do Koryntian napisał: „Czyż nie wiecie, że jesteście świątynią Boga i że Duch Boży mieszka w was?” (1 Kor 3, 16).

Amerykański teolog George A. Maloney zauważa, że „w momencie zwiastowania Maryja przeżyła to, czemu daje świadectwo św. Paweł Apostoł⁷⁵ w słowach: „Czyż nie wiecie, że ciało wasze jest przybytkiem Ducha Świętego, który w was jest, a którego macie od Boga?” (1 Kor 6, 19). Analizowane treści pomagają odkryć ważne przesłanie katechetyczne. Tak jak świątynia pomaga człowiekowi wejść w świat duchowy, tak Maryja pośredniczy w nawiązaniu relacji z rzeczywistością nadprzyrodzoną. Im głębszą relację katechizowany będzie miał z Matką Syna Bożego, tym bardziej będzie otwarty na wszelkie natchnienia Ducha Świętego, bez pomocy którego niemożliwym jest uznanie Jezusa Chrystusa za Pana i Zbawiciela.

Kolejną wspomnianą formułą, która podkreśla wyjątkowy związek Maryi z Duchem Świętym jest tytuł: *Oblubienica Ducha Świętego*. Już pierwsze słowo tej maryjnej formuły wprowadza w klimat narzeczeństwa i małżeństwa. Jednak ks.

⁷³ W. Siwak. *Maryja a Trójca Święta w misterium Wcielenia według Jana Pawła II*. „Salvatoris Mater” 1:1999 nr 2 s. 295.

⁷⁴ Leon-Dufour X. *Świątynia*. W: *Słownik teologii biblijnej. Dzieło zbiorowe*. X. Leon-Dufour. Poznań 1994 s. 963.

⁷⁵ Zob. Maloney. *Maryja – Łonem Boga* s. 87.

Wacław Siwak we wspomnianym już artykule *Maryja jako Oblubienica Ducha Świętego w nauczaniu Jana Pawła II* zaznacza, że w relacji tej nie chodzi o małżeństwo w znaczeniu rzeczywistości ziemskiej. Maryja miała przecież swojego oblubieńca, św. Józefa. Wskazując na relację Ducha świętego i Maryi zauważył, że trzeba mieć zawsze na uwadze rzeczywistość duchową i nadprzyrodzoną, co nie wyklucza uczucia miłości jakie między nimi panuje⁷⁶. Ks. Wacław Siwak, próbując przybliżyć treść maryjnej formuły *Oblubienica Ducha Świętego* wskazał na cztery tezy, które pomagają z zrozumieniu relacji panującej pomiędzy Najświętszą Maryją Panną a Trzecią Osobą Trójcy Świętej. Po pierwsze, zauważył, iż to co łączy Ducha Świętego i Maryję to głęboka i autentyczna miłość. Kolejną tezę, którą wysuwa na podstawie sceny zwiastowania, jest to, że Maryja czynnie uczestniczy w zawarciu Nowego Przymierza. To z Niej Jezus Chrystus *za sprawą Ducha Świętego przyjął ciało i stał się człowiekiem*. W trzeciej tezie zaznacza, że tytuł *Oblubienica* odwołuje się do wyjątkowo zażyłej jedności między Duchem Świętym a Maryją. Jako najbardziej z nim zjednoczona wszystko co czyni jest doskonałe. W czwartej i ostatniej tezie dotyka wątku płodności. Twierdzi, iż zbliżenie Oblubieńca do Oblubienicy prowadzi do istnienia nowej rzeczywistości, będącej wynikiem miłości, także w odniesieniu do Syna Bożego⁷⁷. Kilka tez a jakże wielki przekaz teologiczny, pozwalający uzmysłowić jak bardzo przenikają się Duch Święty i Dziewica z Nazaretu.

Warto zauważyć, iż św. Jan Paweł II w encyklice *Redemptoris Mater* już wcześniej zwrócił uwagę na fakt, że Maryja stała się *Oblubienicą Ducha Świętego* przy zwiastowaniu, przyjmując słowo Boga żywego oraz będąc totalnie uległą wobec objawiającego Stwórcy (por. RMat. 26). Motyw duchowych zaślubin Ducha Świętego z Maryją już wcześniej poruszył św. Ludwik Maria Grignon de Montfort, sławny apostoł pobożności maryjnej w dziełku *Tajemnica Maryi*. Wskazał w nim, iż „Duch Święty, zaślubiwszy Maryję, utworzył w Niej, przez Nią i z Niej to Arcydzieło, jakim jest Jezus Chrystus – Słowo Wcielone. Nie odrąciwszy Jej nigdy, nie przestaje dalej tworzyć w Niej i przez Nią, w sposób tajemniczy, lecz rzeczywisty, swoich wybranych”⁷⁸. Przytoczony tekst św. Ludwika ma wielkie znaczenie jeśli chodzi o katechezę maryjną. Ujawnia się głęboka prawda mianowicie, skoro Duch Święty, będąc w zażyłej relacji z Najświętszą Maryją Panną utworzył we współpracy z Nią Arcydzieło, Jezusa

⁷⁶ Por. Siwak. *Maryja jako Oblubienica Ducha Świętego w nauczaniu Jana Pawła II* s. 207.

⁷⁷ Por. tamże s. 205-214.

⁷⁸ Św. Ludwik Maria Grignon de Montfort. *Tajemnica Maryi* s. 21.

Chrystusa, to także wszyscy katechizowani zawierając się Matce Bożej, zostaną mocą Bożego Ducha uformowani na podobieństwo Jej Syna, Jezusa. Na kanwie tych treści można wywnioskować, że bez pneumatologicznego fundamentu katecheza maryjna nie spełniała by należytej roli w całym dziele katechizacji, gdyż Maryja i Duch Święty są nierozłączni.

Opisując relacje między Trzecią Osobą Trójcy Przenajświętszej a Niepokalaną wyłania się kolejny bardzo ważny motyw. George A. Maloney w publikacji *Maryja – Lonem Boga* zwrócił uwagę na fakt, iż w scenie zwiastowania, „gdy Duch Święty zstąpił na Maryję, Jej udziałem stało się jeszcze pełniejsze uczestnictwo w życiu samego Boga, jeszcze lepiej zrozumiała Ona swą rolę w historii zbawienia”⁷⁹. Stała się jakby antycypacją tego wszystkiego co Jej Syn, Jezus Chrystus obiecał zanim wstąpił do Nieba. „Ja zaś będę prosił Ojca, a innego Parakleta da wam, aby z wami był na zawsze – Ducha Prawdy” (J 14, 16). „Gdy zaś przyjdzie On, Duch Prawdy, doprowadzi was do całej Prawdy. Bo nie będzie mówił od siebie, ale powie wszystko, cokolwiek usłyszysz, i oznajmi wam rzeczy przyszłe” (J 16, 13). Analizując opis zstąpienia Ducha Świętego na Niepokalaną w chwili zwiastowania zawarty w Ewangelii według św. Łukasza (por. Łk 1, 26-38), warto odnieść się jeszcze do opowiadania z Dziejów Apostolskich, kiedy to na zgromadzonych w Wieczerniku zstępuje Duch Święty pod postacią jakby języków ognia (por. Dz 2, 1-13). Chrystus to wydarzenie zapowiedział wcześniej słowami: „gdy Duch Święty zstąpi na was, otrzymacie Jego moc i będziecie moimi świadkami w Jeruzalem i w całej Judei, i w Samarii, i aż po krańce ziemi” (Dz 1, 8). Opis tego wydarzenia stał się dla św. Łukasza, któremu *nota bene* przypisuje się autorstwo księgi Dziejów Apostolskich, okazją do zauważenia jeszcze raz obecności Maryi w związku z Trzecią Osobą Trójcy Świętej. Podaje informację, że „wszyscy oni trwali jednomyślnie na modlitwie razem z niewiastami, z Maryją, Matką Jezusa, i z braćmi Jego” (Dz 1, 14). Warto podkreślić, iż w tej perykopie podane jest tylko imię Dziewicy z Nazaretu⁸⁰. Jakby autor chciał zwrócić uwagę czytelnika na Matkę Pana. W związku z tym rodzi się przekonanie, iż obecność Niepokalanej jest w pewnym sensie warunkiem *sine qua non* zstąpienia Ducha Świętego. Jej modlitwa stała się wezwaniem Bożego Ducha.

⁷⁹ Maloney. *Maryja – Lonem Boga* s. 88.

⁸⁰ Por. G. Amorth. *Ewangelia Maryi. Kobieta, która pokonała zło*. Tłum. W. Zasiura. Częstochowa 2013 s. 99.

Sobór Watykański II w *Konstytucji dogmatycznej o Kościele* odnosząc się to tego wydarzenia zaznacza wyjątkową rolę Maryi stwierdzając, że była tam jako „błagająca w modlitwach o dar Ducha, który podczas zwiastowania już Ją był zacienił” (KK 59). Ks. Gabriel Amorth zauważył, że skutkiem prośby Niepokalanej w dalszej kolejności stały się sukcesy. Warto chociażby podać przykład owoców mowy św. Piotra, jakże wcześniej przestraszonego: trzy tysiące, a potem pięć tysięcy ludzi proszących o chrzest⁸¹. Czyż nie powinien być taki skutek katechezy maryjnej w życiu wszystkich katechizowanych? Watykański egzorcysta zwrócił uwagę jeszcze na fakt, iż w Ewangelii można odnaleźć wiele sytuacji, w których Duch Święty zstępował na Niepokalaną na przykład „aby ogłosić Jej całkowite dziewictwo, aby Ją uczynić płodną, aby prowadzić Ją i podtrzymywać na różnych etapach życia, a przede wszystkim, aby Ją oświecić u stóp krzyża”⁸². Można stwierdzić, iż nowe wylanie Ducha Świętego w Dniu Pięćdziesiątnicy stało się dla Maryi czymś koniecznym w spełnieniu ważnej misji jaką było stanie się Matką wszystkich wierzących i Matką Kościoła założonego przez Jej Syna.

Z analizowanych treści wynika, iż wszelkie nabożeństwo do Niepokalanej, oczywiście nie wyłączając katechezy maryjnej, nigdy nie przesłania Trzeciej Osoby Boskiej ani Jej nie zastępuje, ale zawsze do Niej prowadzi⁸³. Najświętsza Maryja jest najdoskonalszym wizerunkiem Ducha Świętego. O. Antoni J. Nowak opisując w artykule *Maryja w relacji do Trójcy Przenajświętszej* związek z Duchem Świętym podaje logiczny wniosek stwierdzając, iż „kto patrzy na twarz Chrystusa, ten widzi twarz Ojca (por. J 14, 9), kto wpatruje się w twarz Maryi, ten «widzi» twarz Ducha Świętego, bowiem tylko Ona jest Jego najwierniejszym odbiciem, Jego Przybytkiem”⁸⁴. Z kolei ks. Roman E. Rogowski dostrzegając tą ścisłą jedność Ducha Bożego i Niepokalanej w sposób anegdotyczny wyraża prawdę pisząc, iż skoro niektórzy zastanawiają się: „co by wyrosło z Jezusa, gdyby nie miał takiej matki!” to zupełnie poważnie należałoby powiedzieć: „kim byłaby Maryja, gdyby nie Duch Święty!”⁸⁵.

Próbując dokonać podsumowania przeprowadzonej analizy w niniejszym paragrafie i wyciągnąć wnioski przydatne w katechezie maryjnej należało by stwierdzić,

⁸¹ Por. Amorth. *Ewangelia Maryi* s. 100.

⁸² Amorth. *Ewangelia Maryi* s. 100-101.

⁸³ Por. Kudasiewicz. *Matka Odkupiciela* s. 238.

⁸⁴ A. J. Nowak. *Maryja w relacji do Trójcy Przenajświętszej*. „Salvatoris Mater” 2:2000 nr 3 s. 245.

⁸⁵ Zob. Rogowski. *Misterium Trójcy Świętej w duchowości maryjnej*. „Salvatoris Mater” 1:1999 nr 4 s. 192.

iz pneumatologia domaga się znacznego dowartościowania w nauce o Najświętszej Maryi Pannie. Warto podkreślić, iż wszelkie łaski jakie Maryja otrzymała za życia zawdzięcza Trzeciej Osobie Trójcy Świętej, chociażby Niepokalane Poczęcie, Wcielenie Syna Bożego, świętość a także oblubieńczą relację⁸⁶. Papież bł. Paweł VI w adhortacji apostolskiej *Marialis cultus* napisał, iż „uświęcające działanie Ducha Świętego w Dziewicy nazaretańskiej jest szczytowym momentem Jego poczyną w historii zbawienia” (MC 26). W następnym punkcie tego dokumentu papież zauważył jeszcze, że zwrócenie większej uwagi na rolę Ducha Świętego w historii zbawienia, szczególnie w odniesieniu do Najświętszej Maryi Panny, przyczyni się do gorliwszego praktykowania pobożności maryjnej (por. MC 27).

Abp Bolesław Pylak w publikacji o bardzo znaczącym tytule *Czy znam Maryję?* przypomina, że „Matka Boża jest w teologii przedstawiana jako ikona Trzeciej Osoby Trójcy Świętej, ponieważ jest Jego dziełem, uobecnia Go w sobie i jest narzędziem Jego uświęcającego działania⁸⁷”. Wniosek płynie z tego taki, że Osoba Ducha Świętego jest fundamentem wszelkich działań Niepokalanej, dlatego czymś niewłaściwym byłoby pomijanie Go w katechezie maryjnej. Trzecia Osoba Boska jest niezbędna także we właściwym odkrywaniu Matki Syna Bożego, dlatego Św. Ludwik Maria Grignon de Montfort napisał: „Szczęśliwy, po tysiąckroć szczęśliwy człowiek, któremu Duch Święty wyjawia Tajemnicę Maryi”⁸⁸. Wspomniany wyżej autor swoim *Traktacie o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny* zaznaczył, że Duch Święty pragnie w Maryi i przez Maryję formować swoich wybranych. Stwierdził ponadto, że „Bóg Duch Święty przekazał Maryi, swojej wiernej Oblubienicy, swe niewysłowione dary i wybrał ją na szafarkę wszystkiego, co posiada”⁸⁹. Wszyscy więc, którzy uczestniczą w katechezie o Najświętszej Maryi Pannie i postanawiający zawierzyć się Jej powinni być świadomi, iż Duch Święty uzdolnił Niepokalaną, aby rozdawała wszystkie Jego dary i łaski „komu chce, ile chce, jak chce i kiedy chce”⁹⁰.

Ks. Kazimierz Pek w komentarzu *Chrystus i Maryja według św. Ludwika Marii Grignon de Montforta. Wprowadzenie do Pism Wybranych* wspomniał, iż ten święty

⁸⁶ Por. Wollny. *Teologia kultu Najświętszej Maryi Panny w nauce Kościoła* s. 395.

⁸⁷ B. Pylak. *Czy znam Maryję? Rozważania mariologiczne*. Lublin 1993 s. 38.

⁸⁸ Św. Ludwik Maria Grignon de Montfort. *Tajemnica Maryi*. Niepokalanów 2013 s. 25.

⁸⁹ Św. Ludwik Maria Grignon de Montfort. *Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny. Przygotowanie do panowania Jezusa Chrystusa*. W: Tenże. *Pisma wybrane. Miłość mądrości Przedwiecznej. List okólny do przyjaciół krzyża. Tajemnica Maryi. Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny*. Warszawa 2008 s. 395-396.

⁹⁰ Św. Ludwik Maria Grignon de Montfort. *Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny. Przygotowanie do panowania Jezusa Chrystusa* s. 395-396.

francuski duchowny miał zwyczaj modlić się o Ducha Świętego także podczas nabożeństw maryjnych, szczególnie na początku, gdyż uważał, że jest On gwarantem dobrej modlitwy, dobrej pobożności chrześcijańskiej⁹¹. Skoro święci są wzorem dla wszystkich wierzących to warto, aby także katecheci i katechizowani zanosili prośby do Ducha Świętego, który przychodzi z pomocą we właściwym zrozumieniu roli i znaczenia Najświętszej Maryi Panny w dziele katechizacji. Potwierdzeniem są słowa ks. Kazimierza Peka, który zauważył jeszcze, iż „św. Ludwik dla podkreślenia tego, kim jest Maryja, przyjmował dewizę: Przez Boga/Jezusa/Ducha do Maryi”⁹².

Podejmując katechezę maryjną nie powinno się mówić o Matce Bożej i o Jej znaczącej roli w dziele zbawienia bez zauważenia Jej związku z Trzecią Osobą Trójcy Przenajświętszej⁹³. Niestety, wydawać by się mogło, że o tej znaczącej roli Ducha Świętego zapomniano w drugim tysiącleciu chrześcijaństwa, gdyż jak podkreśla ks. Pek, „pod koniec XX wieku ukazywały się książki o Duchu Jezusa, nazywające Go *Wielkim nieznanym lub zapomnianym*”⁹⁴. Na szczęście współczesna teologia coraz bardziej odkrywa znaczenie pneumatologii, szczególnie jeśli chodzi o jej relacje do Niepokalanej. Zauważyć to można nie tylko w rodzących się publikacjach, ale także w treści głoszonych homilii w dzień świąteczny Zesłania Ducha Świętego, w powstających rozważaniach trzeciej tajemnicy chwalebnej różańca. Coraz częściej pojawiają się odniesienia do Ducha Świętego, który we współpracy z Maryją ukształtował Bożego Syna, Jezusa Chrystusa⁹⁵. Powodem tego jest większa świadomość wszystkich wierzących, jak cenne jest przywoływanie Parakleta podczas chociażby osobistych modlitw. Sam Jezus Chrystus powiedział: „Ojciec z nieba da Ducha Świętego tym, którzy Go proszą” (Łk 11, 13), dlatego zarówno katecheci jak i ich uczniowie nigdy nie powinni zniechęcać się we wzywaniu Go, zwłaszcza przez wstawiennictwo Niepokalanej. W ten sposób będą mogli coraz lepiej upodabniać się do samego Chrystusa, będąc posłusznym natchnieniom Bożego Ducha na wzór Maryi i wraz z Nią błagać: „O Stworzycielu Duchu przyjdź!”.

⁹¹ K. Pek. *Chrystus i Maryja według św. Ludwika Marii Grignon de Montforta. Wprowadzenie do Pism Wybranych*. W: Św. Ludwik Maria Grignon de Montfort. *Pisma wybrane. Miłość mądrości Przedwiecznej. List okólny do przyjaciół krzyża. Tajemnica Maryi. Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny*. Warszawa 2008 s. 14.

⁹² Tamże.

⁹³ Por. Napiórkowski. *Maryja jest piękna* s. 140.

⁹⁴ K. Pek. *Chrystus i Maryja według św. Ludwika Marii Grignon de Montforta. Wprowadzenie do Pism Wybranych* s. 19.

⁹⁵ Por. Kudasiewicz. *Matka Odkupiciela* s. 239-240.

Reasumując warto zaznaczyć, że jest wiele dowodów, które ukazują ścisły związek Trzeciej Osoby Trójcy Świętej z Najświętszą Maryją Panną. Jednak, jak twierdzi ks. Marian Zając, „bez względu na ich liczbę, wszystkie w sposób naturalny tworzą teologiczne tło dla katechezy maryjnej”⁹⁶. Zagłębiając się w jej pneumatologiczne podstawy nie sposób pominąć także eklezjotwórczego formatu, który wyłaniał się podczas analizowanych treści. Z tej racji dalsza część niniejszej rozprawy zostanie poświęcona temu zagadnieniu.

4. Eklezjalny format katechezy maryjnej.

W roku liturgicznym Kościoła katolickiego święto Maryi, Matki Kościoła obchodzone jest w następny dzień po uroczystości Zesłania Ducha Świętego. Przyjmując taki schemat myślenia, wypada po przeanalizowaniu pneumatologicznych fundamentów katechezy maryjnej zatrzymać się nad eklezjalnym jej formatem. Warto przypomnieć, iż bł. Paweł VI w adhortacji apostolskiej *Marialis cultus*, wyjaśniając sposób prawidłowego i integralnego oddawania czci Najświętszej Maryi Pannie, obok zasad trynitarnej, chrystologicznej, pneumatologicznej, wymienił także eklezjologiczną (zob. MC 28). W tym mariologicznym dokumencie papież zachęcał, aby „praktyki pobożności, którymi chrześcijanie poświadczają swą cześć i poszanowanie dla Matki Pana, jasno i wyraźnie ukazywały miejsce, jakie zajmuje Ona w Kościele” (MC 28). Idąc za tym wskazaniem bł. Pawła VI w dalszej części dysertacji uwaga zostanie zwrócona na ten wspomniany aspekt oraz zostaną wyciągnięte wnioski, jakie to ma znaczenie dla katechezy maryjnej.

Jeśli chodzi o związek Maryi z Kościołem, ks. Stanisław Budzik w publikacji *Maryja w tajemnicy Chrystusa i Kościoła* zauważył, iż temat ten podejmowany był w percepcji teologicznej w pierwszych latach chrześcijaństwa. Natomiast we współczesności wraz z rozwojem nauk biblijnych, które wydobywały nowe fakty mariologiczne, ewaluowała eklezjologia uwzględniająca aspekt maryjny. Rok 1958, w którym to odbył się Kongres Mariologiczny w Lourdes, zaowocował szesnastoma tomami akt poświęconych obecności Maryi w tajemnicy Kościoła. Niemały wkład w omawianą tematykę mają ojcowie Soboru Watykańskiego II, którzy w VIII rozdziale *Konstytucji dogmatycznej o Kościele* zatytułowanym *Błogosławiona Maryja Dziewica Boża Rodzicielka w tajemnicy Chrystusa i Kościoła* odnieśli się do tej nadprzyrodzonej

⁹⁶ Zając. *Katecheza maryjna w Polsce* s. 52.

korelacji⁹⁷. Natomiast posoborowa refleksja teologiczna, w której zauważono ewaluację pneumatologii, zaczęła także dowartościowywać proporcjonalnie mariologię. W eklezjalnym jej wymiarze, jak zaznaczył o. Raniero Cantalamessa w publikacji *Maryja zwierciadłem dla Kościoła*, pojawiła się koncepcja już nie od Maryi do Kościoła, lecz od Kościoła do Maryi. Zauważył również, że dostrzeganie roli i znaczenia Trzeciej Osoby Boskiej w posłannictwie Kościoła skutkuje wyszukiwaniem spontanicznie swojego wzoru w Maryi, która za sprawą Ducha Świętego poczęła jego Głowę i Zbawiciela⁹⁸.

Przystępując więc do zgłębiania prawdy o wyjątkowej obecności Najświętszej Maryi Panny w Kościele, warto na początku przywołać istotne dla rozważanych treści znaczenie słowa *Kościół*. Zanim jednak to nastąpi, należy zwrócić uwagę na fakt, że w nauce o Matce Bożej znane są dwa sposoby ujmowania Jej godności w relacji do Kościoła. Niektóre poglądy stawiają Maryję „ponad Kościołem” a inne „obecną w Kościele”. Chociaż z punktu widzenia teologicznego oba podejścia są w pełni poprawne, to jednak chcąc zastosować terminologię bardziej precyzyjną trzeba stwierdzić, iż Dziewica z Nazaretu ma w Kościele pozycję „transcendentną” i „immanentną”. Podczas Soboru Watykańskiego II zabierający głos w dyskusji posługiwali się zarówno pierwszym jak i drugim sposobem ujmowania relacji Maryi i Kościoła⁹⁹.

O. Andrzej Napiórkowski w publikacji *Kościół w Maryi. Maryja w Kościele* dając do zrozumienia czym i kim jest Kościół zaznaczył, że jest pewną tajemniczą rzeczywistością, którą należy permanentnie zgłębiać, rozważać, starając się nie zapomnieć przy tym o własnej osobowej relacji z Jezusem i pokornie stwierdzić, że jest to także rzeczywistość Boża¹⁰⁰. W Nicejsko-Konstantynopolitańskim Symbolu wiary w odniesieniu do Kościoła padają następujące słowa: „jeden, święty, powszechny i apostołski”¹⁰¹. Autorzy *Katechizmu Kościoła Katolickiego* zauważyli, że „te cztery przymioty, nierozdzielnie ze sobą połączone, wskazują na istotne rysy Kościoła i jego posłania” (KKK 811). Podejmując próbę wyjaśnienia, w kolejnych punktach tego dokumentu zamieścili uściślenie podanych określeń. Stwierdzili, że Kościół jest „jeden”

⁹⁷ Por. Budzik. *Maryja w tajemnicy Chrystusa i Kościoła* s. 130.

⁹⁸ R. Cantalamessa. *Maryja zwierciadłem dla Kościoła*. Warszawa 1994 s. 184.

⁹⁹ S. C. Napiórkowski. J. Usiądek. *Matka i Nauczycielka*. Mariologia Soboru Watykańskiego II. Niepokalanów 1992 s. 234.

¹⁰⁰ A. A. Napiórkowski. *Kościół w Maryi. Maryja w Kościele*. Kraków – Kielce 2016 s. 40.

¹⁰¹ *Mszal Rzymski dla diecezji polskich* s. 14*.

ze względu na swoje źródło, ze względu na swego Założyciela i ze względu na swoją „duszę” (por. KKK 813). Jest „święty”, ponieważ święty jest Jezus, który go umiłował jako swoją oblubienicę (por. KKK 823). „Powszechny” (uniwersalny, czyli cały, zupełny) dlatego, że jest w nim obecny Chrystus oraz został posłany przez Chrystusa do całego rodzaju ludzkiego (por. KKK 830). Wreszcie Kościół jest „apostolski”, gdyż został zbudowany i oparty na „fundamencie apostołów” (Ef 2, 20; Ap 21, 14), zachowuje i przekazuje nauczanie apostołów a także jest nauczany, uświęcany i prowadzony przez następców apostołów: Kolegium Biskupów i kapłanów w łączności z następcą św. Piotra – papieżem (por. KKK 857).

Warto sięgnąć także do etymologii słowa „Kościół”. Mianowicie *Katechizm Kościoła Katolickiego* zamieszcza informacje, iż termin ten (ekklesia, z greckiego ek-kalein – „wołać poza”) oznacza „zwołanie” (KKK 751). W jednej ze swoich katechez o Kościele św. Jan Paweł II zauważył, że „w języku semickim słowo to oznaczało zazwyczaj «zgromadzenia», a w Starym Testamencie było stosowane na oznaczenie «społeczności» ludu wybranego, zwłaszcza w okresie wędrówki przez pustynię”¹⁰². Podpowiedzią w związku z terminem „Kościół” służy *Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego*, w którym można przeczytać, że „Kościół jest ludem, który Bóg zwołuje ze wszystkich krańców ziemi, aby utworzyć z nich wspólnotę tych wszystkich, którzy przez wiarę i chrzest stają się dziećmi Bożymi, członkami Kościoła i świątynią Ducha Świętego” (KKKK 147). Ks. Roman E. Rogowski w artykule *Początek i pełnia Kościoła w Maryi*, nawiązując do początku istnienia Kościoła zaznaczył, iż w wymiarze transcendentnym trzeba upatrywać go we wspólnocie Osób Boskich, Trójcy Świętej. W wymiarze historycznym zaś w Jezusie Chrystusie, który jest cały w Kościele¹⁰³. Zauważył także, iż jeśli chodzi o genezę Kościoła, to we współczesnej eklezjologii można spotkać się z różnym podejściem do tej kwestii. Przekonanie bardziej statyczne w odniesieniu do początków Kościoła opiera się na konkretnych faktach z życia Jego Założyciela, a mianowicie „powołanie uczniów, ustanowienie apostołów i odpowiednich urzędów, ustanowienie sakramentów, testament z krzyża, przebicie boku i zesłanie Ducha Świętego”¹⁰⁴. Przekonanie natomiast dynamiczne genezę odnajduje w głębinach Trójcy Świętej, a następnie „był zakładany, począwszy od poczęcia i

¹⁰² Jan Paweł II. *Znaczenie słowa „Kościół”*. Katecheza środowa. 20 lipca 1991. W: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Kościół*. Red. W. Zega. Kraków – Ząbki 1999 s. 12.

¹⁰³ R. E. Rogowski. *Początek i pełnia Kościoła w Maryi*. „*Salvatoris Mater*” 4:2002 nr 2 s. 49.

¹⁰⁴ Tamże s. 50.

zrodzenia Jezusa, poprzez wszystkie Jego czyny zbawcze, aż do wniebowstąpienia i zesłania Ducha Świętego”¹⁰⁵.

Warto w dalszej części przeanalizować chociaż niektóre biblijne fragmenty, które ukazują eklezjotwórczy proces oraz ukazać w nim udział Najświętszej Maryi Panny. Pierwszą i fundamentalną perykopą – jak zauważył ks. Roman Rogowski – jest niewątpliwie scena ukazująca moment Wcielenia Bożego Syna (por. Łk 1, 26-38). Wydarzenie to podaje fakt poczęcia Jezusa Chrystusa jako Głowy Kościoła¹⁰⁶. George A. Maloney w publikacji *Maryja – Łonem Boga* zaznaczył, iż Maryja dzięki Duchowi Świętemu, który uzdolnił Ją do pełnego oddania się Jezusowi, kreuje w sercu początek *Kościoła*¹⁰⁷. Maryja, będąc pod natchnieniem Trzeciej Osoby Trójcy Świętej, którego doświadczyła w momencie zwiastowania, biegnie następnie do swojej krewnej Elżbiety, aby Boży Syn obdarował Duchem Jana Chrzciciela. Chwila ta zaowocowała nowym członkiem młodego Kościoła, który to miał się stać prorokiem Najwyższego, aby pójść przed Panem i przygotować Mu drogi (por. Łk 1, 76-77)¹⁰⁸. Ks. Roman Rogowski w dalszej części artykułu *Początek i pełnia Kościoła w Maryi* podkreślił, iż charakter eklezjalny można zauważyć także w opisie cudu w Kanie Galilejskiej (por. J 2, 1-12). Autor artykułu zwrócił uwagę na fakt, że skoro Kościół, będąc wielką wspólnotą składa się z małych wspólnot, z „małych Kościołów”, z małżeństwa i rodziny, to obecność Jezusa na weselu była znacząca dla Kościoła. Warto podkreślić, że cud w Kanie Galilejskiej miał miejsce za przyczyną Maryi, która – jak opisał św. Jan – była na weselu, a dopiero potem zaproszono Jezusa (por. J 2, 1-2)¹⁰⁹. Można odnieść wrażenie, że Niepokalana inicjowała w Kościele znaki dokonywane przez Jej Syna. Z tego wydarzenia katecheza maryjna czerpie swoją wartość i w przekazie treści eklezjalnych wyraźnie powinna odnosić się do Matki Bożej.

Kolejną biblijną sceną, która ukazuje ważną rolę Maryi w eklezjotwórczym procesie jest *Testament dany z krzyża* (por. J, 19, 25-27). Ze względu na wyjątkowość tego wydarzenia i pomoc w prowadzonej analizie warto przytoczyć opis janowej narracji: „Kiedy więc Jezus ujrzał Matkę i stojącego obok Niej ucznia, którego miłował, rzekł do Matki: «Niewiasto, oto syn Twój». Następnie rzekł do ucznia: «Oto Matka twoja». I od tej godziny uczeń wziął ją do siebie” (J 19, 26-27). Jak zauważył o.

¹⁰⁵ Tamże.

¹⁰⁶ Por. tamże s. 51.

¹⁰⁷ Por. Maloney. *Maryja – Łonem Boga* s. 166.

¹⁰⁸ Por. Rogowski. *Początek i pełnia Kościoła w Maryi* s. 51.

¹⁰⁹ Por. tamże.

Andrzej A. Napiórkowski w publikacji *Maryja jest piękna. Zarys mariologii i maryjności*, perykopa ta jest również biblijną podstawą do tytułu Matki Kościoła, który został nadany Dziewicy z Nazaretu przez papieża bł. Pawła VI 21 listopada 1964 roku¹¹⁰. Testament ukrzyżowanego Jezusa był ważnym etapem w narodzinach i kontynuowaniu Kościoła, w którym niemałą rolę odgrywa Niepokalana¹¹¹.

Św. Jan Paweł II w encyklice *Redemptoris Mater* podkreślił, iż „słowa wypowiedziane z wysokości Krzyża mówią o tym, że *macierzyństwo* Matki Chrystusa znajduje swoją «nową» kontynuację w *Kościele i przez Kościół*, jakby symbolicznie obecny i reprezentowany przez Jana” (RMat. 24). Dotykając tego tematu w publikacji *Oto Matka twoja. Biblijny katechizm maryjny* ks. Józef Kudasiewicz wyraził cenną myśl, kiedy stwierdził, iż Najświętsza Maryja Panna stojąca pod krzyżem jawi się jako uosobienie, figura lub ikona Kościoła. Stwierdził dalej, że skoro więc Matka Jezusa jest ikoną Kościoła, to Kościół ma „maryjne oblicze”. Na kanwie tego zwrócił uwagę na fakt, że mariologia sięgająca do źródeł biblijnych rzuca światło na eklezjologię i maryjna katecheza może być wsparciem dla katechezy o Kościele¹¹².

Ostatnim etapem początków Kościoła, w którym niemałą rolę odegrała Najświętsza Maryja Panna było zesłanie Ducha Świętego (por. Dz 2, 1-13), „wydarzenie eklezjologiczne pierwszej wagi”¹¹³. Św. Łukasz, któremu przypisuje się autorstwo Dziejów Apostolskich wyraźnie podkreślił obecność Matki Jezusa w rodzącym się Kościele¹¹⁴, chociażby przez wymienienie Matki Jezusa z imienia. Pokazuje także, iż trwa Ona w Wieczerniku wraz z apostołami i uczniami, oczekując spełnienia „obietnicy” swojego Syna. „Wszyscy oni trwali jednomyślnie na modlitwie razem z niewiastami, Maryją, Matką Jezusa i braćmi Jego” (Dz 1, 14). Św. Jan Paweł II w katechezie na temat *Udział Maryi w ekonomii zbawienia* zauważył, że ci wszyscy, którzy byli zebrani w Wieczerniku tworzyli pierwszą wspólnotę, dając tym niejako zapowiedź narodzin Kościoła. Zaznaczył dalej, że obecność Bożej Matki była jednym z czynników modelujących jego ostateczne oblicze, które jest wynikiem daru Pięćdziesiątnicy. Natomiast Duch Święty wychodząc naprzeciw modlitwom Maryi i zgromadzonej w Wieczerniku wspólnoty, udzielił pełni swoich darów i uzdolnił jej

¹¹⁰ Por. A. A. Napiórkowski. *Maryja jest piękna. Zarys mariologii i maryjności*. Kraków 2016 s. 165.

¹¹¹ Rogowski. *Początek i pełnia Kościoła w Maryi* s. 52.

¹¹² Por. Kudasiewicz. *Oto Matka Twoja* s. 75.

¹¹³ Kudasiewicz. *Matka Odkupiciela* s. 234.

¹¹⁴ Por. M. Wróbel. *Najświętsza Maryja Panna, Obraz i Matka Kościoła*. W: *Nowe Msze o Najświętszej Maryi Pannie. Komentarze i homilie*. Red. A. Paciorek, H. Witczyk. Kielce 2008 s. 276.

członków, aby mogli szerzyć Dobrą Nowinę. Niepokalana wraz z uczniami otrzymała nową moc i apostołski zapał, który miał przyczynić się do wzrostu Kościoła. Papież-Polak podkreślał, że Najświętsza Maryja Panna spełniała ważną rolę w rodzącym się Kościele chociażby przez fakt, że dzieliła się swoimi wspomnieniami o wcieleniu, o dzieciństwie, o życiu ukrytym Jej Syna, co pozwalało Go lepiej poznać i umocnić wiarę pierwszych chrześcijan¹¹⁵. Po raz kolejny można dostrzec wartość katechezy maryjnej we właściwym kształtowaniu postaw chrześcijańskich.

Podsumowując biblijne przesłanki związane z obecnością Maryi w procesie eklezjotwórczym trzeba stwierdzić, iż początek i założenie Kościoła to proces następujących po sobie wydarzeń związanych z Osobą Jezusa Chrystusa, który w mocy Ducha Świętego objawia wolę Ojca, który jest w Niebie. Nie bez znaczenia w tym procesie jest także Najświętsza Maryja Panna, Matka Syna Bożego a zarazem Założyciela Kościoła.

Na podstawie powyższych argumentów warto zaznaczyć, iż Kościół nie jest pomysłem ludzi, ale samego Chrystusa. Stanowi nowy lud Boży, ponieważ „podało się Bogu uświęcać i zbawiać ludzi nie pojedynczo, z wykluczeniem wzajemnej między nimi więzi, lecz uczynić z nich lud, który by Go poznawał w prawdzie i zbożnie Mu służył” (KK 9). Kościół jest własnością samego Chrystusa i został przez Niego zapowiedziany. Wynika to ze słów zaczerpniętych z Ewangelii według św. Mateusza, kiedy to Jezus w odpowiedzi na wyznanie św. Piotra, zapowiedział założenie „swojego Kościoła” „Ty jesteś Piotr [czyli Opoka] i na tej opoce zbuduję Kościół mój, a bramy piekielne go nie przemogą” (Mt 16, 18)¹¹⁶. Jezus jako Założyciel jest równocześnie jego Głową (Kol 1, 18). Jak wynika z powyższej perykopy „Kościół jest więc Ciałem, którego Chrystus jest Głową. Kościół żyje dzięki Niemu, w Nim i dla Niego” (KKK 807). Nie można pominąć faktu, iż Chrystus utożsamia się z Kościołem. Dowodem tego jest wydarzenie nawrócenia Szawła opisane w Dziejach Apostolskich. Gdy Szaweł jechał do Damaszku, aby zabić wspólnotę wyznawców Chrystusa, ukazał mu się Jezus i zapytał go: „Szawle, Szawle dlaczego Mnie prześladujesz?” (Dz 9, 4). Szaweł przecież prześladował uczniów Pańskich, a jak można dostrzec Chrystus prześladowanie to odnosi do Siebie. Jezus i Kościół są nierozłączni. Św. Jan Paweł II w katechezie zatytułowanej „*Tak*” dla Kościoła podkreślił, że „bosko-ludzka rzeczywistość Kościoła

¹¹⁵ Jan Paweł II. *Maryja a dar Ducha Świętego*. Katecheza śródowa. 28 maja 1997. W: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Maryja*. Red. W. Zega. Kraków – Ząbki 1999 s. 142.

¹¹⁶ Por. Jan Paweł II. *Znaczenie słowa „Kościół”*. Katecheza śródowa. 20 lipca 1991. W: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Kościół*. Red. W. Zega. Kraków – Ząbki 1999 s. 11.

jest organicznie związana z bosko-ludzką rzeczywistością samego Chrystusa”¹¹⁷. Nieco dalej w tym samym wywodzie przypomniał, że wyrażenie wiary w Kościół jest jednocześnie potwierdzeniem wiary w samego Chrystusa. Nie można oddzielać Chrystusa od Kościoła, jak to niejednokrotnie zdarza się usłyszeć w niektórych kręgach twierdzących: Chrystus – tak, Kościół – nie. Powiedzenie Kościół – nie, jest równoznaczne z odrzuceniem Chrystusa i Jego Ewangelii. A co za tym idzie, przekreślenie człowieka na drodze odkupienia, ponieważ nie ma w żadnym innym zbawienia, gdyż nie dano ludziom pod niebem żadnego innego imienia, przez które mógłby być on zbawiony (por. Dz 4, 12)¹¹⁸.

Skoro Kościół jest tak ściśle złączony z Synem Bożym, to nie można pominąć w eklezjotwórczym procesie Najświętszej Maryi Panny, która poczęła Chrystusa jako Głowę Kościoła, wydała Go na świat i wychowała, stając się jednocześnie pierwszym członkiem tej wspólnoty¹¹⁹. Wszystko to nie miało by miejsca, gdyby nie pokorna i posłuszna współpraca z Trzecią Osobą Trójcy Świętej. Ks. Roman Rogowski podkreślił, że istnieje uderzające podobieństwo między „Pięćdziesiątnicą Maryi” (por. Łk 1, 35) a tą popaschalną, między narodzinami Syna Bożego a Kościoła: „Duch Święty zstąpi na Ciebie i moc Najwyższego osłoni Cię” (Łk 1, 35) – „Duch Święty zstąpi na was, otrzymacie Jego moc” (Dz 1, 8)¹²⁰. Podobieństwo w przedstawieniu tych wydarzeń może wynikać z faktu, iż św. Łukasz redagując Dzieje Apostolskie wzorował się na epizodach ewangelicznych¹²¹. Oczywiście nie można skupiać się na samej analogiczności opisywanych wydarzeń, gdyż istotą jest fakt, że „w poczęciu i narodzeniu Syna Najwyższego oraz w narodzinach Kościoła, spotyka się tę samą ekonomię Bożego działania. Duch Święty tak dla Maryi, jak i dla Kościoła jest źródłem modlitwy i mocą w dawaniu świadectwa”¹²². Jest to ciekawa odpowiedź dla katechetów maryjnej katechezy. Interesującym argumentem wysuniętym z analogii jest także to, że skoro Jezus Chrystus w momencie wcielenia połączył w sobie dwie natury, boską i ludzką, to w Kościele również można dostrzec dwa wymiary, nadprzyrodzony i ziemski. Trzeba jednak stwierdzić, iż Kościołem nie jest sam Chrystus, ale też w skład Kościoła nie wchodzi sami ludzie. Jest to rzeczywistość złożona, w której przenikają

¹¹⁷ Tamże s. 15.

¹¹⁸ Tamże s. 17.

¹¹⁹ Rogowski. *Początek i pełnia Kościoła w Maryi* s. 50.

¹²⁰ Zob. tamże.

¹²¹ Por. Zajac. *Katecheza maryjna w Polsce* s. 68.

¹²² Kudasiewicz. *Matka Odkupiciela* s. 231.

się wymiary Boski i ludzki, niebiański i ziemski, bezkresny i ograniczony, święty i grzeszny¹²³.

Warto nadmienić, że Kościół tworzy wspólnota ludzi wierzących pielgrzymujących wraz z Maryją do niebieskiego Jeruzalem. We wspólnocie tej nie wolno pomijać tych, którzy osiągnęli już chwałę nieba, a także tych, którzy jeszcze oczyszczają się w czyśćcu, aby doskonałym stanąć przed Bożym Obliczem w Królestwie Niebieskim. Dlatego, jak zaznaczył o. Andrzej Napiórkowski, Kościół to nie tylko instytucja, to wszystko co tylko widzialne, zewnętrzne – budynek, zarząd, przepisy, autorytety, uroczystości – ale to strukturalno-pneumatyczna wspólnota, w której Bóg szuka grzesznego człowieka, spotyka się z nim i dzieli się Swoim boskim życiem¹²⁴. To widzialny znak niewidzialnej rzeczywistości oraz to wszystko, co dokonuje się pod materialną płaszczyzną.

Nie można nie zauważyć, że stwierdzenia te odsyłają do określenia sakramentu. Twórcy *Katechizmu Kościoła Katolickiego* w odniesieniu do tego terminu pouczyli, że „sakramenty są skutecznymi znakami łaski, ustanowionymi przez Chrystusa i powierzonymi Kościołowi. Przez te znaki jest nam udzielane życie Boże. Obrzędy widzialne, w których celebruje się sakramenty, oznaczają i urzeczywistniają łaski właściwe każdemu sakramentowi” (KKK 1131). W związku z powyższym bardziej wymowna staje się treść *Konstytucji dogmatycznej o Kościele* Soboru Watykańskiego II, w której już w pierwszych słowach można przeczytać, że „Kościół jest w Chrystusie niejako sakramentem, czyli znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego” (KK 1). Natomiast w rozdziale tejże Konstytucji zatytułowanym *Eschatologiczny charakter Kościoła pielgrzymującego i jego związek z Kościołem w niebie* można natrafić na określenie, że „Kościół jest powszechnym sakramentem zbawienia” (KK 48). Jak wskazuje *II Polski Synod Plenarny* w rozdziale zatytułowanym *Nauka o Kościele i o miejscu Matki Bożej w Kościele* sakramentalność Kościoła wynika z przedłużenia sakramentalności Chrystusa. To Jezus, Wcielony Bóg jest źródłem zbawienia a nie Kościół¹²⁵.

Może w tym miejscu pojawić się pytanie: jaką więc rolę w tym wszystkim odgrywa Najświętsza Maryja Panna? Otóż znaczącą, ponieważ rodząc Syna Bożego, Głowę Kościoła, zrodziła Najświętszy Sakrament. A Najświętszy Sakrament to nic

¹²³ Por. Napiórkowski. *Kościół w Maryi. Maryja w Kościele* s. 41-42.

¹²⁴ Por. tamże s. 42.

¹²⁵ *II Polski Synod Plenarny. Teksty robocze*. Poznań – Warszawa 1991 s. 17.

innego jak prawdziwe, rzeczywiste, substancjalne Ciało i Krew wraz z duszą i Bóstwem Jezusa Chrystusa, a więc cały Chrystus (por. KKK 1374). W *Słowniku teologicznym* pod redakcją ks. Andrzeja Zuberbiera można odnaleźć potwierdzającą tę tezę myśl, że Jezusa Chrystusa można by nazwać najbardziej podstawowym sakramentem. Jego człowieczeństwo to widzialny znak niewidzialnej rzeczywistości bóstwa. Wszystko co uczynił Jezus jako człowiek, a więc każde Jego słowo i czyn, życie i śmierć były działaniem Bożego Syna¹²⁶. Jak to wybrzmiało we wcześniejszym paragrafie, skoro Maryja jest ściśle złączona ze swoim Synem Jezusem Chrystusem, to rodzi się przekonanie, że katecheza maryjna zawsze powinna prowadzić do celebrowanych w Kościele sakramentów, w których spotyka się Syna Bożego i tworzy się z Nim komunie.

Odwołując się do macierzyństwa Najświętszej Maryi Panny, które leży u podstaw wszelkiego Jej pośrednictwa, warto zauważyć także, iż było ono jakby oczywiste, jeśli chodzi o rodzący się Kościół. Ks. Józef Kudasiewicz wyraził tę prawdę podkreślając, że skoro Maryja brała udział w poczęciu i narodzeniu Bożego Syna – Głowy Kościoła, tak również Jej aktywność można dostrzec przy narodzinach Kościoła – Ciała Chrystusa¹²⁷. Dotykając tego tematu św. Jan Paweł II we wprowadzeniu do encykliki *Redemptoris Mater* napisał, że Maryja będąc Matką Chrystusa jest w szczególny sposób związana z Kościołem, „który Pan ustanowił jako swoje ciało”. Papież dalej zauważył, iż źródłem przedłużenia tajemnicy Kościoła – ciała Chrystusa, jest przecież Jego Wcielenie. W wydarzeniu tym nie sposób nie zauważyć obecności Dziewicy z Nazaretu, Matki Słowa Wcielonego (por. RMat. 5). Wynika z tego, że „rola Maryi wobec Kościoła jest nieodłączna od Jej zjednoczenia z Chrystusem i wprost z niego wynika” (KKK 964). Dlatego bł. Paweł VI w przemówieniu na zakończenie trzeciej sesji Vaticanum II, 21 listopada 1964 roku, nie zawahał się nazwać Najświętszą Maryję Pannę Matką Chrystusa i Matką Kościoła¹²⁸. Z kolei ks. Gabriele Amorth w publikacji *Ewangelia Maryi. Kobieta, która pokonała zło*, wyjaśniając tytuł „Matka Kościoła” wskazał na współpracę Dziewicy z Nazaretu w początkach Kościoła i w całym jego dziele. Zaznaczył, że wszelkie działanie Maryi było uzależnione i przyporządkowane działaniu Jej Syna, od momentu wcielenia do zesłania Ducha

¹²⁶ A. Zuberbier. *Sakrament*. W: *Słownik teologiczny* s. 516.

¹²⁷ Por. Kudasiewicz. *Matka Odkupiciela* s. 174.

¹²⁸ Por. T. Siudy. *Maryja a Kościół w Katechizmie Kościoła Katolickiego*. W: *Maryja w Katechizmie Kościoła Katolickiego. Materiały z sympozjum zorganizowanego przez dominikańskie Kolegium Filozoficzno-Teologiczne w Krakowie, w dniach 6-7 października 1995 roku*. Red. S. C. Napiórkowski, B. Kochaniewicz. Kraków 1996 s. 76.

Świętego i od Pięćdziesiątnicy do Paruzji. Tytuł „Matka Kościoła” – jak nieco dalej podkreślił ks. Amorth – dobrze oddaje rolę, jaką Maryja miała i ma z woli Jezusa Chrystusa¹²⁹.

Nie można pominąć także tytułów, które zrodziły się po doświadczeniu relacji z Maryją wewnątrz wspólnoty. Maryja jest nie tylko Matką Kościoła, ale jeśli chodzi o związek z Kościołem jest również jego Córką („Córa Syjonu” – KKK 489, 722, 2619, 2676), realizacją (KKK 507, 967), figurą (KKK 507), członkiem (KKK 967), typem (KKK 967) i eschatologiczną ikoną (KKK 972)¹³⁰.

Warto nadmienić, iż *Katechizm Kościoła Katolickiego*, który zrodził się na kanwie prac ojców Soboru Watykańskiego II, dosyć rozlegle i wyczerpująco potraktował temat: „Maryja a Kościół”, wskazując na istotne kwestie w relacji Matki Jezusa z Jego Kościołem¹³¹. Odnośnie do tego motywu ks. Teofil Siudy w artykule *Maryja a Kościół w Katechizmie Kościoła Katolickiego* zauważył, że w posoborowym nauczaniu Kościoła, w którym warto wyróżnić dwa dokumenty: adhortację apostolską *Mariialis cultus* bł. Pawła VI i encyklikę *Redemptoris Mater* św. Jana Pawła II. W nich Maryja prezentowana jest w pośrodku pielgrzymującego Kościoła¹³². Warto także dodać, że Niepokalana nie jest tylko Matką Kościoła, ale można dostrzec w Niej pierwszą chrześcijankę, najpiękniejszą część Kościoła, wzór cnót teologalnych i przykład bezwzględnego zawierzenia Bogu. Kościół jedynie przedłuża Jej macierzyńską troskę¹³³.

Ks. Tadeusz Dajczer podejmując mariologiczny temat w swojej publikacji *Rozważania o wierze* zwrócił uwagę na fakt, iż w myśli soborowej Maryja została ukazana jako ta, która zajmuje w Kościele miejsce priorytetowe, ale jednocześnie najbliższe wszystkim oddającym cześć Jej Synowi. Zaznaczył dalej, iż czyni się krzywdę Matce Bożej zwracając uwagę tylko na jej zaszczyty i wyniesienie, przyczyniając się do powiększającego dystansu między wierzącymi a Nią. A przecież Ona wyprzedza wszystkich członków Kościoła na drodze wiary jakby antycypując kroki wszystkich wierzących. Wszelkich dylematów jakie przeżywają wyznawcy Jej

¹²⁹ Por. G. Amorth. *Ewangelia Maryi* s. 112.

¹³⁰ S. C. Napiórkowski. *Maryja w dziejach zbawienia*. W: *Katechizm Kościoła Katolickiego. Wprowadzenie*. Red. M. Rusecki, E. Pudełko. Lublin 1995 s. 130.

¹³¹ Por. T. Siudy. *Maryja a Kościół w Katechizmie Kościoła Katolickiego* s. 75.

¹³² Por. tamże.

¹³³ Por. Napiórkowski. *Maryja jest piękna. Zarys mariologii i maryjności* s. 196.

Syna, Ona już wcześniej doświadczyła¹³⁴. Na kanwie tych wywodów rodzi się praktyczny wniosek dla wszystkich katechizowanych. Uczestnicy katechezy maryjnej poznając i rozważając życie Najświętszej Maryi Panny i spoglądając na swoje życie przez Jej pryzmat powinni odnajdywać odpowiedzi na swoje problemy, ponieważ dylematy katechizowanych były już antycypowane w życiu Niepokalanej.

Podsumowując powyższe wywody na temat eklezjalnego formatu katechezy maryjnej należy stwierdzić, iż nie powinno odłączać się mariologii od eklezjologii, gdyż powstałoby pewne zafałszowanie w nauce o Najświętszej Maryi Pannie. Cześć oddawana Matce Zbawiciela poza Kościołem mogłaby doprowadzić do licznych błędów¹³⁵. Papież bł. Paweł VI w adhortacji apostolskiej *Marialis cultus* wyraźnie zaznaczył, iż nie można mówić o Kościele, jeśli Maryja nie jest w nim obecna (MC 28). Dlatego koniecznym i owocnym zadaniem mariologii jest zawsze stawiać Maryję w odniesieniu do Kościoła i Kościołów w odniesieniu do Maryi. Rzeczywiste uściślenie tych relacji sprawia, że można dopiero właściwie rozpoznać miejsce Matki Bożej w dziele zbawienia¹³⁶. Trzeba zaznaczyć także, iż Kościół jest z ustanowienia Chrystusa, aby przedłużał Jego misję. Jest kochany przez Niego i prowadzony Jego łaską, otrzymał Jego duszę, to znaczy Ducha Świętego a Maryja, Jego Matka wciąż mu towarzyszy¹³⁷.

Ks. Józef Kudasiewicz wskazał jeszcze na fakt, że Maryja „jest od wewnątrz Kościoła formą, w której realizuje się jako Oblubienica dająca siebie Oblubieńcowi”¹³⁸. Jest wzorem najważniejszych cnót, przede wszystkim wiary, nadziei i miłości oraz pełnego zaufania słowu Boga. Kościół w Jej osobie już osiągnął doskonałość, do której zmierza od początku istnienia¹³⁹, zaś dla pielgrzymującego Ludu Bożego jest „znakiem niezawodnej nadziei i pociechy” (KK 68).

Zagłębiając się w eklezjalny charakter katechezy maryjnej ks. Marian Zając również zaznaczył, iż „Maryja jest nieodłącznie związana z Kościołem oraz jest jego najdoskonalszym członkiem i wzorem”¹⁴⁰. Z tej racji podejmując katechezę maryjną warto zwrócić uwagę na fakt, iż jest ona ze swej istoty już aktem eklezjalnym (por. DOK 78). *Dyrektorium ogólne o katechizacji* zamieszcza informację, iż Kościół jest

¹³⁴ Por. T. Dajczer. *Rozważania o wierze. Z zagadnień teologii duchowości*. Częstochowa 1992 s. 103-104.

¹³⁵ Por. Napiórkowski. *Maryja jest piękna* s. 167.

¹³⁶ Por. L. Melotti. *Maryja, Matka żyjących. Zarys mariologii*. Tłum. T. Siudy. Niepokalanów 1993 s. 221.

¹³⁷ Por. G. Amorth. *Ewangelia Maryi* s. 113.

¹³⁸ Kudasiewicz. *Oto Matka Twoja* s. 75.

¹³⁹ Por. Budzik. *Maryja w tajemnicy Chrystusa i Kościoła* s. 132.

¹⁴⁰ Zając. *Katecheza maryjna w Polsce* s. 67.

podmiotem katechezy, gdyż kontynuuje misję Chrystusa Nauczyciela i ożywiony Duchem Świętym, został posłany by być pedagogiem wiary. Kontemplując Najświętszą Maryję Pannę wiernie rozważa i zachowuje Ewangelię w swoim sercu, proklamuje ją, celebruje, przeżywa i wyklada w katechezie tym wszystkim, którzy postanowili pójść za Jezusem Chrystusem (por. DOK 78).

Papież Franciszek w adhortacji apostolskiej *Ewangelii Gaudium* wspominając o misji Kościoła pouczał, że istnieje nawet pewien styl maryjny w działalności ewangelizacyjnej Kościoła (EG 288). Polega on na kontemplowaniu Matki Jezusa i odkrywaniu na nowo na Jej przykładzie wiary w czułość i miłość oraz w dostrzeganiu, że pokora i delikatność to cnoty mocarzy, a nie słabych. Jak zauważa papież, to wszystko czyni z Niej kościelny wzór dla katechizujących (por. EG 288).

Wniosek z przeprowadzanej w niniejszym paragrafie analizy można sformułować w kilku stwierdzeniach. Jeśli katecheta podejmując katechezę maryjną nie pominie kwestii eklezjologicznej to „miłość do Kościoła będzie przechodzić w miłość do Maryi i odwrotnie, gdyż jedna bez drugiej nie może istnieć”¹⁴¹. Ponadto wypada zauważyć, że „Maryja i Kościół stanowią jeden problem teologiczny: jeśli w subiektywnej wierze upadają, upadają razem”¹⁴². Kiedy nie docenia się katechezy maryjnej, to bardzo szybko, wręcz automatycznie zostaje pomniejszony zmysł eklezjalny.

W niniejszym rozdziale dysertacji poświęconym katechezie maryjnej w nauczaniu i refleksji katechetycznej Kościoła punktem wyjścia do rozważań były fundamentalne zasady odnowy kultu maryjnego, na które wskazał bł. Paweł VI w adhortacji apostolskiej *Marialis cultus*. W odniesieniu do katechezy maryjnej zostały wyjaśnione w pierwszym paragrafie tego rozdziału trynitarnie jej podstawy, które pozwalają zauważyć rolę i znaczenie Najświętszej Maryi Panny w relacji do Boga Ojca, Syna i Ducha Świętego. W drugim paragrafie rozprawy uwaga była zatrzymana na chrystologicznych uwarunkowaniach, pokazujących korelacje między Chrystusem a Jego Matką opartą na formułach „przez Maryję do Chrystusa” oraz „przez Chrystusa do Maryi”. W kolejnym paragrafie niniejszej dysertacji zostały przedstawione pneumatologiczne fundamenty katechezy maryjnej, ukazujące wartość natchnienia Trzeciej Osoby Trójcy Świętej w życiu i posłudze Bożemu Słowu. Natomiast na zakończenie przeanalizowany został aspekt eklezjalny, który jest przedłużeniem misji

¹⁴¹ Zob. Melotti. *Maryja, Matka żyjących* s. 222.

¹⁴² Por. tamże.

Jezusa Chrystusa, której patronuje Maryja, Matka Kościoła. Jak zostało zaznaczone w niniejszym rozdziale, tylko integralne ujęcie tych zasad zapewni właściwe kształtowanie postaw wszystkich poddających się katechizacji ze szczególnym uwzględnieniem mariologii. To wszystko stanowi niejako bazę, przez pryzmat której zostaną przeanalizowane podręczniki do religii dla szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej serii krakowskiej, kieleckiej i poznańskiej.

ROZDZIAŁ II

MARYJA W PODRĘCZNIKACH DO RELIGII DLA SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Przystępując do analizy podręczników do religii dla szkoły podstawowej pod kątem mariologicznym, nie sposób nie odwołać się na początku do objawienia się Najświętszej Maryi Panny w Fatimie, w Portugalii, trojgu dzieciom: dziewięcioletniemu Franciszkowi, siedmioletniej Hiacyncie Marto oraz dziesięcioletniej Łucji Dos Santos. Wydarzenie to miało miejsce podczas I wojny światowej w 1917 roku. Maryja ukazała się im po raz pierwszy trzynastego maja a potem jeszcze pięć razy w tym samym miejscu, trzynastego dnia kolejnego miesiąca. W sierpniu natomiast kilka dni później, gdyż dzieci zostały zatrzymane w więzieniu przez miejscowego burmistrza. Niepokalana prosiła dzieci, aby modliły się na różańcu i czyniły pokutę za nawrócenie grzeszników¹. Wydarzenie to pokazuje, że dzieci nie są wykluczone z procesu formacji i ewangelizacji, a nawet jak podaje słowo Boże, jeśli każdy nie stanie się jak dziecko, nie wejdzie do królestwa niebieskiego (por. Mt 18, 3). W kształtowaniu takiej postawy, jak już zostało zauważone we wcześniejszym rozdziale, znaczny wpływ ma katecheza maryjna.

Po przeanalizowaniu nauczania i katechetycznej refleksji Kościoła odnośnie do katechezy maryjnej oraz stworzeniu określonej merytorycznej bazy, w drugim rozdziale dysertacji zostaną poddane badaniu podręczniki do religii dla szkoły podstawowej serii krakowskiej, kieleckiej i poznańskiej. Analiza ma więc pokazać, jak podręczniki katechetyczne ukazują Najświętszą Maryję Pannę?

Należy zaznaczyć jeszcze, iż przez polskie władze oświatowe okres edukacji w szkole podstawowej został podzielony dotychczas na dwa etapy nauczania: na klasy I-III, który przypada na wiek 7-9 lat oraz klasy IV-VI, który obejmuje wiek 10-12 lat. Pierwszy to edukacja wczesnoszkolna, drugi natomiast to nauczanie blokowe. W edukacji wczesnoszkolnej zwraca się uwagę na kompleksowe przekazywanie treści różnych przedmiotów oraz następuje przejście z formy zabawowej do uczenia się². Natomiast nauczanie blokowe, polega na ujęciu edukacji w bloki przedmiotowe

¹ Zob. G. Scharf. *Fatima wciąż aktualna. Orędzie i jego zwiastuni*. Tłum. L. Biczysk. Poznań 1995.

² Konferencja Episkopatu Polski. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków 2001 s. 22.

różnych dziedzin wiedzy na przykład: matematyczny, humanistyczny, artystyczny, przyrodniczy. Warto zaznaczyć także, że podany przedział wiekowy funkcjonował do roku 2014, gdyż od tego czasu do pierwszej klasy zaczęły uczęszczać sześciolatki. W niniejszej rozprawie uwaga jednak będzie poświęcona podręcznikom napisanym do *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, przyjętej podczas 313 zebrania plenarnego Konferencji Episkopatu Polski w Łowiczu w dniu 20 czerwca 2001 roku.

1. Seria krakowska dla klas I-III W drodze do Wieczernika do programu *Jesteśmy dziećmi Bożymi*

Zanim zostanie przeprowadzona analiza podręczników do religii dla klas I-III z krakowskiej serii wydawnictwa WAM pod kątem mariologicznym, warto wcześniej zwrócić uwagę na cel programu *Jesteśmy dziećmi Bożymi*. Ma on za zadanie spełnić kryteria katechezy wtajemniczającej w sakramenty pokuty i pojednania oraz Eucharystii dzieci z klas edukacji wczesnoszkolnej, to jest od I do III klasy szkoły podstawowej. Program, któremu został przypisany numer AZ-1-01/1 z założenia odwołuje się do relacji jaka panuje pomiędzy Bogiem Ojcem a umiłowanym Synem Jezusem Chrystusem, wskazując na sakrament chrztu jako podstawę do udziału w idei dzieciństwa Bożego. Właściwością tego programu jest również to, aby w poszczególnych klasach dążyć do religijnego odkrywania kryteriów nauczania zintegrowanego³. Nauczanie religii w edukacji wczesnoszkolnej ma więc wdrażać dzieci w sakrament chrztu, pokuty i Eucharystii. Podręczniki, którymi posługują się w poszczególnych klasach są nazwane w sposób następujący: do klasy I – *W domu i rodzinie Jezusa*⁴, do klasy II – *Bliscy sercu Jezusa*⁵, do klasy III – *Jezusowa wspólnota serc*⁶. Z racji, iż są to podręczniki przeznaczone dla dzieci w wieku od 7 do 9 roku życia, ubogacone są wieloma ilustracjami z życia rodziny, które pomagają pobudzić wyobraźnię i skutecznie przekazać treści katechetyczne. Wszelkie polecenia i wskazówki są napisane w sposób prosty i zrozumiały, dostosowane do wieku

³ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii*. Kraków 2001 s. 11.

⁴ *W domu i rodzinie Jezusa. Podręcznik do religii dla klasy I szkoły podstawowej*. Red. W. Kubik, T. Czarnecka. Kraków 2006.

⁵ *Bliscy sercu Jezusa. Podręcznik do religii dla klasy II szkoły podstawowej*. Red. W. Kubik, T. Czarnecka. Kraków 2006.

⁶ *Jezusowa wspólnota serc. Podręcznik do religii dla klasy III szkoły podstawowej*. Red. W. Kubik, T. Czarnecka. Kraków 2004.

katechizowanych. Nie brakuje również tematów poświęconych Najświętszej Maryi Pannie, które w sposób szczególny zostaną poddane analizie.

1. 1. Podręcznik dla klasy I szkoły podstawowej W domu i rodzinie Jezusa

Edukacja wczesnoszkolna, która zaczyna się wraz z pierwszą klasą szkoły podstawowej w wieku 7 lat, zgodnie z założeniami *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* z dnia 20 czerwca 2001 roku, zakłada posługiwanie się podręcznikiem przeznaczonym do wskazanej grupy wiekowej. *W domu i rodzinie Jezusa* to tytuł podręcznika, którym posługują się dzieci w I klasie szkoły podstawowej. Rozpoczyna się od słów skierowanych najpierw do rodziców. Zostają oni poinformowani, że w podręczniku pojawią się teksty, które trzeba będzie przeczytać wraz z dzieckiem, zaznaczone są one wezwaniem: *Przeczytajmy razem*. Nawet gdyby były one użyte w trakcie katechezy, to należy jeszcze raz wspólnie odczytać je w domu. Polecenie to mobilizuje do współpracy rodziców z dziećmi. Jest to także dobra okazja, aby spędzając wspólnie czas, porozmawiać z dzieckiem „o wierze”, „o osobistych relacjach z Bogiem”, kształtować postawę autorytetu a także mobilizować się do wspólnej modlitwy.

Po tych wskazaniach autorzy podręcznika zamieszczają cytaty św. Jana Pawła II z *Listu do dzieci*. Papież uzmysławia w nim młodym ludziom, iż tak, jak są synami i córkami swoich rodziców, tak przez analogię, żeby czuły się dziećmi Jedyne Boga Ojca, który nieustannie okazuje im swoją miłość⁷. Analizując podręcznik, można zauważyć wiele kolorowych ilustracji, które wspomagają treść zapisaną słowami. Autorzy posługują się językiem prostym i adekwatnym do wieku katechizowanych. Opowiadania są zrozumiałe w przekazie, przy jednocześnie bogatej treści. Na wyróżnienie zasługuje wykorzystanie lubianych przez dzieci piosenek i zabaw. Zamieszczone rysunki, szczególnie te które trzeba dokończyć lub pokolorować są absorbujące dla wdrażających się w świat nauki. Kolory przedstawionych ilustracji są ciepłe i przyciągające wzrok dziecka.

Podręcznik zatytułowany *W domu i rodzinie Jezusa*, jak sama nazwa wskazuje odwołuje się do miejsca, w którym katechizowany najczęściej przebywa oraz do relacji, które tworzy z domownikami. Miłe doświadczenia, które dziecko nabiera podczas pobytu w domu rodzinnym, mają znaleźć odbicie w przekazywanych treściach

⁷ Por. Jan Paweł II. *Fragment z listu do dzieci*. W: *W domu i rodzinie Jezusa. Podręcznik do religii dla klasy I szkoły podstawowej* s. 6.

religijnych i edukacyjnych, aby nauka w szkole kojarzyła się dziecku z naturalnym środowiskiem domowym.

Ks. Stanisław Dziekoński, dokonując recenzji omawianego podręcznika w czasopiśmie *Katecheta* zaznaczył, że „inicjuje on w życie zespołu klasowego i wspólnotę Kościoła, zapoznaje z pozdrowieniami świeckimi i chrześcijańskimi, kształtuje postawę szacunku wobec znaku krzyża, świątyni i osób wprowadzających katechizowanych we wspólnotę Kościoła”⁸. Warto zauważyć jeszcze, że oprócz podręcznika dziecko klasy I ma także do dyspozycji tzw. *Zeszyt ucznia*⁹ o takim samym tytule co podręcznik. Zeszyt posiada ćwiczenia, które można wykonywać w szkole i w domu. Jako pomoc dla katechety mogą posłużyć materiały metodyczne¹⁰. W ich skład wchodzi takie elementy jak: 6 zeszytów, które tworzą podręcznik metodyczny, zeszyt ze wskazaniem do katechezy parafialnej, program edukacji religijnej, płytę CD z tekstami do pracy w grupach, teksty i melodie pieśni proponowanych w katechezach a także plansze i obrazy stanowiące pomoce dydaktyczne.

Analizując zaś strukturę podręcznika do I klasy szkoły podstawowej należy stwierdzić, iż zawiera on 59 jednostek lekcyjnych, które dzielą się na 6 głównych bloków tematycznych. Tytuły rozdziałów brzmią następująco: I. *Witajcie w szkole i domu Bożym*, II. *Rodzina Jezusa słucha słów Boga*, III. *Rodzina Jezusa prosi Boga za nami*, IV. *Rodzina Jezusa chwali Boga*, V. *Jezus przedstawia nam swojego Ojca*, VI. *Czekamy na spotkanie z Jezusem*. Każdy z wymienionych rozdziałów rozpoczyna się od podania tematu oraz krótkiego cytatu zaczerpniętego z Pisma Świętego, stanowiącego jakby motto do podawanych w dalszej części tekstów. Należy podkreślić, że w całości podręcznika znajduje się 8 jednostek lekcyjnych, w których, w większym lub mniejszym stopniu, zaakcentowana jest Osoba Matki Bożej. Tymi tematami są: 5 – *Pozdrawiamy Maryję*, 6 – *Z Maryją kochamy Jezusa*, 24 – *Kochamy Maryję, Mamę Jezusa*, 26 – *Cieszymy się Jezusem (Boże Narodzenie)*, 27 – *Podziwiamy Mędrców u Jezusa (Objawienie Pańskie)*, 28 – *Chcemy naśladować świętą rodzinę*, 29 – *Jezus naszą światłością (Ofiarowanie Pańskie)*, 40 – *Przyjmujemy królestwo naszego Ojca*. Warto nadmienić, iż na zakończeniu podręcznika znajduje się zbiór modlitw zatytułowany *Modlitwy rodziny Jezusa* i tam również można znaleźć maryjny akcent w

⁸ S. Dziekoński. *Nowe katechizmy wydawnictwa WAM księży Jezuitów! W domu i rodzinie Jezusa. W drodze do Wieczernika. Podręcznik do religii dla klasy I szkoły podstawowej*. Red. W. Kubik, T. Czarnecka. „Katecheta” 46:2002 nr 9 s. 66.

⁹ Zob. *Zeszyt ucznia. W domu i rodzinie Jezusa*. Red. W. Kubik, T. Czarnecka. Kraków 2005.

¹⁰ Zob. *Podręcznik metodyczny do nauki religii dla klasy I szkoły podstawowej. W domu i rodzinie Jezusa*. Red. T. Czarnecka, W. Kubik. Kraków 2002.

postaci modlitwy *Zdrowaś Maryjo*. W dalszej części dysertacji zostaną przeanalizowane wyżej wymienione tematy ze szczególnym zwróceniem uwagi na rolę Najświętszej Maryi Panny w kształtowaniu właściwych postaw katechizowanych.

Pierwszy dział zatytułowany *Witajcie w szkole i domu Bożym* zawiera dwa tematy poświęcone Osobie Maryi. Są nimi: *Pozdrawiamy Maryję* i *Z Maryją kochamy Jezusa*. W pierwszym z nich treści dotyczą tajemnicy zwiastowania, kiedy to Anioł Gabriel objawił Maryi, że będzie matką Syna Bożego. Autorzy podręcznika zaznaczają, że katechizowani mogą także włączyć się w pozdrowienie Matki Bożej ucząc się modlitwy *Zdrowaś Maryjo*. Jako samodzielną pracę uczniowie mają wkleić obrazek Matki Bożej z Jezusem i dorysować obok siebie. Na podstawie tego zadania można zauważyć, iż katecheza maryjna nie jest oddzielona od chrystologicznych uwarunkowań, ale wskazuje na nierozdzielność Maryi od Jezusa. Znaczące jest także opowiadanie pod tytułem *Do kogo przyszedł anioł?* ukazujące małego Romka chorującego na gripę i leżącego w łóżku. „Na ścianie nad jego głową wisiał obraz Matki Bożej. Taki sam jak w Częstochowie na Jasnej Górze”¹¹. Pewnego razu prosi mamę, aby opowiedziała mu o Maryi. Ukazuje swojemu synowi Matkę Bożą jako pokorną i ufającą Bogu oraz prowadzącą do Niego. Mama Romka podaje informacje w oparciu o Pismo Święte. Jakby autorzy podręcznika chcieli uzmysłwić, skąd czerpać wiadomości o Maryi. Zwracają także uwagę na szczególne miejsce związane z polską pobożnością maryjną jaką jest Jasna Góra, odwołując się w ten sposób do autentycznych sytuacji, z którymi może spotkać się dziecko¹².

Z Maryją kochamy Jezusa to temat kolejnej lekcji w tym samym bloku tematycznym ukazujący rolę Matki Bożej. Uzupełnieniem tematu są trzy ilustracje, które przedstawiają: obraz Matki Bożej Częstochowskiej, troje ludzi modlących się na różańcu oraz sam różaniec. Temat katechezy wyraźnie wskazuje na właściwy kierunek katechezy maryjnej, gdyż to Najświętsza Maryja Panna pomaga wierzącym kochać Syna Bożego, jest wzorem umiłowania Boga. *Z Maryją i jak Maryja* w najdoskonalszy sposób katechizowani zbliżają się do Jezusa. Pierwsze zdanie, które uczeń odczytuje z podręcznika w związku z podanym tematem katechezy odsyła do relacji jaka panuje między mamą a dzieckiem. „Maryja kochała Jezusa tak mocno, jak tylko mama potrafi,

¹¹ *Do kogo przyszedł anioł?* W: *W domu i rodzinie Jezusa. Podręcznik do religii* s. 28.

¹² Por. S. Dziekoński. *Nowe katechizmy wydawnictwa WAM księży Jezuitów!* „Katecheta” 46:2002 nr 9 s. 67.

a nawet bardziej, bo Jezus jest Synem Bożym”¹³. Skoro Maryja jest wzorem relacji z Jezusem, to uczniowie zostają zachęcani, aby równie mocno kochać Jezusa. Samo zapewne doświadczają wiele miłości od swojej mamy, dlatego mogą bez trudu zrozumieć na czym polega umiłowanie Bożego Syna. W dalszej części omawianego tematu autorzy podręcznika dają katechizowanym do zrozumienia, że są oni również ukochani przez Maryję, tak jak kocha Ona swojego Syna. W analizowanej treści wydaje się, że samo stwierdzenie „Maryja kocha także nas. Jesteśmy jej dziećmi”¹⁴ to za mało, jeśli chodzi o percepcję dziecka. Jakby brakowało konkretnego tekstu, który ukazywałby, że Maryja jest Matką nie tylko Jezusa, ale wszystkich wierzących. We wcześniej omawianym temacie także to nie wybrzmiało. Autorzy podręcznika zapewne doszli do podobnego przekonania, gdyż w nowszym wydaniu podręcznika dla I klasy szkoły podstawowej¹⁵, które miało miejsce w 2009 roku, wypełnili tę lukę.

W 5 jednostce lekcyjnej, kiedy to uczniowie pochylają się nad tematem *Pozdrawiamy Maryję* w nowszym wydaniu podręcznika zostały dodane słowa: „Pan Jezus chciał, by Maryja była Matką każdego z nas. Matka Boża kocha nas tak, jak dobra mama kocha swoje dzieci”¹⁶. Po tym stwierdzeniu został zaproponowany do odczytania fragment z Pisma Świętego, opisujący przekazanie Maryi za Matkę umiłowanemu uczniowi, w którym padają słowa *Oto Matka twoja* (J 19, 27). Perykopa ta wydaje się być cenna w dalszym rozumowaniu dziecka, jeśli chodzi o relację do Najświętszej Maryi Panny. Wracając do analizowanego tematu *Z Maryją kochamy Jezusa* autorzy podręcznika wskazują na modlitwę, która pomaga nawiązać relację z Matką Bożą, a mianowicie na różaniec. Stwierdzają wyraźnie, że to modlitwa, która pomaga uwielbiać Jezusa, a nie tylko skupia się na Maryi. Maryja w tym tylko pomaga. Uczniowie klasy I szkoły podstawowej są również zachęcani, aby przez cały miesiąc październik odmawiać różaniec. Autorzy proponują także, aby dzieci dowiedziały się w jakim czasie nabożeństwo różańcowe jest sprawowane w ich rodzinnej parafii oraz zachęcają do wykonania samemu różańca np. z żółędzi i umieszczenia go potem przy obrazie Matki Bożej, na znak miłości do Niej. Za zakończenie omawianego tematu podany jest tekst do wspólnego odczytania z rodzicem *Przeczytajmy razem!* Opowiada on o nieustannej trosce Maryi o każdą rodzinę oraz że dzięki Niej najlepiej wierzący odkrywają

¹³ *Z Maryją kochamy Jezusa*. W: *W domu i rodzinie Jezusa. Podręcznik do religii* s. 29.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Zob. *W domu i rodzinie Jezusa. Podręcznik do religii dla klasy I szkoły podstawowej*. Red. W. Kubik, G. Łuszczak, T. Czarnecka. Kraków 2009.

¹⁶ Tamże s. 18.

Bożą miłość. Tekst ukazuje także różaniec jako modlitwę dla każdego, dla dziecka i starszego. Modląc się na nim można poznać to co Bóg przekazał światu przez Jezusa oraz staje się najlepszą okazją do przedstawienia Bogu przez wstawiennictwo Najświętszej Maryi Panny swoich własnych spraw i całego rodzaju ludzkiego.

Maryjne akcenty można zauważyć również w trzecim bloku tematycznym poświęconym z kolei rodzinie Jezusa, która prosi Boga za nami o: chrzest, zjednoczenie z Jezusem, dobre słuchanie Boga, udział w Jego uczcie, dar miłowania i świętości. W tym najobszerniejszym rozdziale przybliżane jest dzieciom również wspomnienie wszystkich wiernych zmarłych, które przypada na dzień 2 listopada. Katechizowani mają możliwość także, „co jest pewnym rozszerzeniem tematycznym względem *Programu nauczania*”¹⁷, aby wdrożyć się w niektóre okresy roku liturgicznego takie jak adwent czy Narodzenie Pańskie, z wyróżnieniem przypadających w tym czasie uroczystości: Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, Świętej Rodziny, Objawienia Pańskiego oraz Ofiarowania Pańskiego.

Pierwszym tematem w tym rozdziale poruszającym wątek maryjny jest *Kochamy Maryję, Mamę Jezusa*. Treści katechezy odwołują się do obchodzonej 8 grudnia uroczystości Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny i odczytywanej w tym dniu w Liturgii Słowa Ewangelii ukazującą scenę Zwiastowania. Ilustracja przedstawiająca zwiastującego Maryi Anioła Gabriela umieszczona pod tematem lekcji pomaga dzieciom wejść w klimat omawianego zagadnienia. Merytoryka tematu ukazuje Maryję jako Tę, która z radością przyjmuje wolę Bożą, że ma zostać Matką Jezusa, Zbawiciela świata. Uwaga jest także zwrócona na fakt oczekiwania na narodzenie Mesjasza. Autorzy podręcznika wskazują na Maryję, która jest wzorem i przewodniczką w czasie adwentowego oczekiwania na przyjście Zbawiciela. Odwołują się również do symboliki świecy zwanej roratką, która w okresie adwentu szczególnie przypomina obecność oczekującej na narodzenie Syna Najświętszej Maryi Panny. Katechizowani zachęcani są także do samodzielnej pracy przez fakt narysowania roratki i pokolorowania szkicu obrazka przedstawiającego Niepokalaną miażdżącą głowę węża. Jako powtórka treści poznanej w trakcie lekcji uczniowie w domu wraz z rodzicem mają za zadanie odczytać opowiadanie pod tytułem *Ósmego grudnia* zaczerpnięte z *Nowego zeszytu w kratkę* autorstwa ks. Jana Twardowskiego. Dziecko dowiadyuje się z

¹⁷ S. Dziekoński. *Nowe katechizmy wydawnictwa WAM księży Jezuitów!* „Katecheta” 46:2002 nr 9 s. 66.

niego kiedy jest obchodzona w Kościele uroczystość Niepokalanego Poczęcia Maryi oraz że Maryja od samego początku była umiłowana przez Boga a także wierna i czysta.

Cieszymy się Jezusem (Boże Narodzenie) to kolejny temat akcentujący obecność Maryi. Autorzy podręcznika tym razem ukazują Ją jako Bożą Rodzicielkę. Za wprowadzenie do tematu posłużył fragment z Ewangelii według świętego Łukasza, opisujący narodzenie Jezusa Chrystusa w Betlejem (por. Łk 2, 7). Tym, co pozwala katechizowanym zwizualizować to wydarzenie jest kolorowa ilustracja przedstawiająca Maryję i Józefa pochylonymi nad nowonarodzonym Dzieciąciem w grocie betlejemskiej. Nie zabrakło także zwierząt i pasterzy, którzy jako pierwsi oddali pokłon Zbawicielowi, który przyszedł na świat. Taki obraz pozwala dzieciom przypomnieć sobie klimat świąt Bożego Narodzenia. Podpowiada to także kolejna ilustracja pod tym tematem, która odsyła ucznia do wieczerzy wigilijnej, kiedy to cała rodzina gromadzi się przy stole, dzieli się opłatkiem, składa sobie życzenia i śpiewa kolędy. Cieszy się z największego daru od Boga jakim jest narodzenie Zbawiciela świata. Pracą indywidualną dziecka w tej jednostce lekcyjnej jest narysowanie czegoś, co przypomina Boże Narodzenia a modlitwa na zakończenie katechezy to kolęda *Wśród nocnej ciszy*. Natomiast jako praca z rodzicem, zapowiedziana słowami *Przeczytajmy razem!* autorzy polecają odczytanie perykopy ewangelicznej, tej którą czyta się podczas wieczerzy wigilijnej (zob. Łk 2, 8-16). Należy zauważyć, że przedstawiona forma podania treści katechezy sprzyja lepszemu przyswojeniu przez katechizowanych. Jeśli chodzi o Najświętszą Maryję Pannę to autorzy podręcznika ukazali Ją jako Matkę Zbawiciela, która Go zrodziła i od najmłodszych lat towarzyszy swojemu Synowi Jezusowi oraz jako warunek *sine qua non* zobaczenia Chrystusa.

Wątek maryjny pojawia się również w temacie *Podziwiamy Mędrców u Jezusa (Objawienie Pańskie)*. Analizowana jednostka lekcyjna przybliża katechizowanym Mędrców, którzy przybyli do Jezusa z daleka, aby oddać mi hołd. Pomocna dzieciom w gruntownym przekazie treści jest zamieszczona pod tematem ilustracja przedstawiająca trzech Mędrców, którzy składają dary nowo narodzonemu Dzieciąciu. Obok małego Jezusa są obecni także Maryja i Józef. Nad kolorowym obrazem zamieszczona jest perykopa zaczerpnięta z Ewangelii według świętego Mateusza (zob. Mt 2, 11). Ważna informacja dla prowadzonej analizy jest na początku przywołanego biblijnego fragmentu, która oznajmia, że gdy Mędrcy weszli do groty betlejemskiej ujrzeli „Dziecię z Matką Jego, Maryją” (Mt 2, 11). Warto zaznaczyć, że tam gdzie jest Jezus, tam też jest Jego Matka. Należy jeszcze zwrócić uwagę na fakt, że gdy Mędrcy

zobaczyli Jezusa „upadli na twarz i oddali Mu pokłon” (Mt 2, 11). Gestem tym uznali w nowo narodzonym Dzieciątku swojego Pana i Zbawcę. Podkreślając wiarę Mędrców, autorzy podręcznika zaproponowali także, aby katechizowani wypisali ich imiona a następnie odwołując się do tradycji wskazali dzieciom, że „dlatego na drzwiach naszego mieszkania wypisuje się poświęconą kredą pierwsze litery ich imion: K + M + B oraz liczbę oznaczającą bieżący rok”¹⁸. Propozycją *Przeczytajmy razem!* jest kolęda *Dzisiaj w Betlejem*.

Następnym tematem, na który warto zwrócić uwagę w niniejszej analizie jest *Chcemy naśladować Świętą Rodzinę*. Zamieszczona bezpośrednio pod tematem kolorowa ilustracja, przedstawia pracującego Jezusa wraz ze swoim opiekunem Józefem, nie pomija także obecności Maryi. Pod obrazkiem autorzy podręcznika wyraźnie wskazują, że „Jezus był posłuszny Maryi i Józefowi”¹⁹. To ważna informacja w przekazie katechetycznym, która pokazuje jak niezbędna jest relacja z Najświętszą Maryją Panną na drodze stawiania się jak Jezus. Skoro Jezus był posłuszny Maryi, to tym bardziej katechizowany powinien naśladować w tym Chrystusa, aby być jak On. W dalszej części omawianego tematu autorzy wskazują na fakt, iż na mocy sakramentu chrztu wszyscy stanowią jedną rodzinę z Jezusem a świadomość tego powinna mobilizować do wzajemnej miłości i pomagania sobie. Dzieci mają także możliwość pokolorowania naszkicowanej ilustracji przedstawiającej grupę osób stanowiących wspólnotę Kościoła na czele z papieżem oraz autorzy sugerują dorysowanie sobie obok przedstawionych osób. Wraz z rodzicem katechizowany powinien odczytać ułożoną przez s. Magdalenę Ponichtera modlitwę do Najświętszej Rodziny, która jest jednocześnie zaproszeniem skierowanym do „Jasnej Panienki z Józefem Świętym i małym Syneczkiem”²⁰, aby zamieszkiwali każdą rodzinę i otaczali swoją opieką.

Akcent maryjny można także odnaleźć w jednostce lekcyjnej zatytułowanej *Jezus naszą światłością (Ofiarowania Pańskiego)*. Katechizowani zapoznawani są w tym temacie z przesłaniem, jakie płynie z Uroczystości Ofiarowania Pańskiego, która w kościele przypada na dzień 2 lutego. Autorzy podręcznika, nie tylko przez słowa ale i ilustrację, ukazują Maryję i Józefa, którzy przynoszą do świątyni Dziecię Jezus. Ofiarują Go Bogu Ojcu. Podczas tego wydarzenia Symeon pod natchnieniem Bożym rozpoznaje w Nim Zbawiciela świata i nazywa Go światłem na oświecenie pogan.

¹⁸ Podziwiamy Mędrców u Jezusa (*Objawienie Pańskie*) W: *W domu i rodzinie Jezusa. Podręcznik do religii* s. 110.

¹⁹ *Chcemy naśladować Świętą Rodzinę*. W: Tamże s. 112.

²⁰ M. Ponichtera. *Modlitwa do Najświętszej Rodziny*. W: Tamże s. 114.

Kolejna zamieszczona kolorowa ilustracja przedstawia kapłana błogosławiącego zapalone świece trzymane w rękę przez dzieci, które symbolizują Zbawiciela, Światłość Świata. Pracą indywidualną ucznia jest pokolorowanie szkicu rysunku rodziny będącej w kościele a także we współpracy z rodzicem w domu odczytanie opowiadania pod tytułem *Światelko i światło*, ukazującego Jezusa jako Źródło prawdziwego „światła w duszy”. Istotne w analizowanym temacie jest jednak to, iż po raz kolejny można dostrzec obecność przy Jezusie Maryi, Jego Matki. Ona ofiaruje Bogu to co ma najcenniejsze, swojego Syna a Duch Święty swoją łaską wskazuje Symeonowi Zbawiciela świata. Katechizowani mają więc możliwość zauważenia, że Maryja przyczynia się do rozpoznania Tego, który jest w stanie odmienić wszystko oraz że jest Ona wzorem oddawania Bogu tego, co najcenniejsze dla człowieka.

Niewielki maryjny akcent jest także ukryty w piątym bloku tematycznym *Jezus przedstawia na swojego Ojca*. W czterdziestej z kolei jednostce lekcyjnej zatytułowanej *Przyjmujemy królestwo naszego Ojca (Ojcze nasz, przyjdź królestwo Twoje)* jest zamieszczona ilustracja z leżącym w łóżku chorym chłopcem, obok którego siedzi Chrystus i błogosławi. Natomiast nad łóżkiem, na ścianie wisi obrazek Najświętszej Maryi Panny z Jezusem. Autorzy podręcznika ukazują tym, że Maryja jest zawsze blisko Jezusa oraz wskazują na obecność Bożej Rodzicielki przy cierpiących członkach Kościoła. Na końcu podręcznika w zbiorze modlitw katechizowanego jest zamieszczona modlitwa *Zdrowaś Maryjo*, co również wskazuje na zachętę do wejścia w relację z Najświętszą Maryją Panną, przez westchnienia zanoszone do Boga za Jej wstawiennictwem.

Podsumowując należy stwierdzić, iż podręcznik dla klasy I szkoły podstawowej *W domu i rodzinie Jezusa* nie pomija wątków maryjnych, ale w sposób przystępny dla wieku katechizowanych ukazuje Maryję, jako Matkę Jezusa i każdego, kto należy do rodziny Dzieci Bożych na mocy sakramentu chrztu. Autorzy podręcznika ukazują także, iż Maryja jest zawsze tam, gdzie jest Jezus. Wchodząc w osobistą relację z Bożą Rodzicielką katechizowany będzie mógł upodobnić się do Jej Syna i być takim jak On. Maryja jest przedstawiona także jako Ta, która troszczy się nie tylko o swojego Syna, ale pomaga w trudnych doświadczeniach każdemu, kto wzywa Jej pomocy.

1.2. Podręcznik dla klasy II szkoły podstawowej *Bliscy Sercu Jezusa*

Promocja do klasy II szkoły podstawowej zakłada posługiwanie się na katechezie przez uczniów podręcznikiem zatytułowanym *Bliscy Sercu Jezusa*. Do wykorzystania katechizowani mają także tak zwany *Zeszyt ucznia*²¹. Katecheta natomiast ma do dyspozycji jeszcze zestaw materiałów metodycznych²² zawartych w segregatorze. Według *Programu nauczania religii* ośmiolatków, głównym motywem nauczania jest „przygotowanie katechizowanych do spotkania z Chrystusem w Eucharystii oraz sakramencie pokuty i pojednania”²³. Tytuł podręcznika *Bliscy sercu Jezusa* dobrze oddaje to, do czego są wezwani katechizowani, uczestnicząc w lekcjach religii na tym etapie edukacji wczesnoszkolnej. Podręcznik jest bogaty w wiele kolorowych ilustracji i zdjęć, które służą pomocą w lepszym zrozumieniu zwerbalizowanych treści. Znajduje się w nim także wiele wykropkowanych miejsc, które umożliwiają dzieciom samodzielne i kreatywne uzupełnianie ich. Treści jest o wiele więcej niż w poprzedniej klasie a opowiadania są nieco dłuższe, lecz dostosowane do wieku edukacji.

Podręcznik przeznaczony dla klasy II szkoły podstawowej zaczyna się od zapytania skierowanego do drugoklasisty odnośnie do przeżytych wakacji, czy katechizowani pamiętali o obecności Jezusa Chrystusa w czasie wypoczynku i gdzie mieli możliwość spotkania się z Nim. Następnie autorzy podręcznika w kilku zdaniach skierowanych do dzieci uzasadnili celowość książki, która będzie służyła uczniom w II klasie. Poniżej wyjaśnili znaki (księgi, świecy, ołówka, twarzy dziecka), które mają za zadanie informować z czym mają do czynienia i wskazywać na konkretne zadania do wykonania. Jest także zasygnalizowana zachęta do współpracy z rodzicami bądź starszym rodzeństwem w postaci hasła: *Przeczytajmy razem!*

Podręcznik zawiera 59 jednostek i jest podzielony na 7 działów, których tytuły stanowią głębokie przesłanie dla katechizowanych: I. *Jezus zaprasza nas do siebie*, II. *Słuchamy słów Boga i odpowiadamy*, III. *Bóg posyła do nas Jezusa*, IV. *Jezus ukazuje nam Ojca*, V. *Jezus przebacza nam grzechy i ofiaruje siebie za nas*, VI. *Jezus żyje wśród nas i daje nam siebie*, VII. *Zapraszamy Jezusa do siebie*. W zakończeniu

²¹ Zob. *Zeszyt ucznia. Bliscy sercu Jezusa*. Red. W. Kubik, G. Łuszczak, T. Czarnecka. Kraków 2010.

²² Zob. *Podręcznik metodyczny do nauki religii dla klasy II szkoły podstawowej. Bliscy sercu Jezusa*. Red. T. Czarnecka, W. Kubik. Kraków 2003.

²³ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii* s. 22.

podręcznika można znaleźć jeszcze zbiór modlitw opatrzonych tytułem: *Pamiętam, wierzę i wypełniam* oraz niektóre części stałe Mszy świętej.

W całości podręcznika można odnaleźć 5 jednostek lekcyjnych, w których zaakcentowana jest obecność Najświętszej Maryi Panny. Tematy tych katechez brzmią następująco: 3 – *Jezus zaprasza nas do rozmowy*, 24 – *Od Maryi uczymy się mówić Bogu: „Tak”*, 25 – *Cieszymy się, że Bóg jest z nami (Boże Narodzenie)*, 26 – *Chcemy pełnić wolę Ojca jak Jezus*, 54 – *Powierzamy Panu Jezusowi naszą rodzinę (Małżeństwo)*. W dalszej części rozprawy zostanie przeprowadzona analiza wyżej wymienionych tematów, ze szczególnych uwzględnieniem mariologicznego przesłania.

Pierwszą jednostką lekcyjną w podręczniku do klasy II szkoły podstawowej, która odwołuje się do Matki Bożej jest katecheza poświęcona modlitwie. Jak podaje *Podręcznik metodyczny* przeznaczony dla katechetów uczących w II klasie szkoły podstawowej, zadaniem nauczyciela religii podczas omawiania tematu *Jezus zaprasza nas do rozmowy* jest na początku ukazanie znaczenia konwersacji w budowaniu bliskości między ludźmi oraz zwrócenie uwagi, iż umiejętność porozumiewania się jest darem, który ma moc łączyć ludzi. Następnie na kanwie tych treści należy ukazać wartość modlitwy jako osobistego dialogu z Bogiem a także zwrócić uwagę na fakt, iż wspólnotowa modlitwa jest również miła Bogu²⁴. Na potwierdzenie tego autorzy podręcznika zamieszczają fragment z Ewangelii według św. Mateusza „gdzie są dwaj albo trzej zebrani w imię moje, tam jestem pośród nich” (Mt 18, 20). Jest to zapewnienie, że Jezus jest zawsze tam, gdzie ludzie tworzą modlitewną wspólnotę. Analizowana jednostka ukazuje również sposób wejścia w głębszą relację z Jezusem. Na tej drodze niezbędne jest wejście do „szkoły” Maryi i sięgnięcie po różaniec, aby wraz z Niepokalaną zagłębiać się w tajemnice radosne, światła, bolesne i chwalebne życia Jej Syna. Katechizowani mają możliwość lepiej poznać i zapamiętać części różańca, gdyż nazwy tajemnic są dostosowane do mentalności dziecka. Nazwane są jako: „pięć Radości”, „pięć Świąteł”, „pięć Boleści” i „pięć Chwał”²⁵. Sformułowania tajemnic oparte są na kanwie słów św. Jana Pawła II, które pochodzą z Listu apostolskiego *Rosarium Virginis Mariae*. Autorzy podręcznika stwierdzają, że „modlić się różańcem, to jakby chodzić do *szkoły* Maryi, w której Ona uczy rozumieć Pana

²⁴ Por. *Jezus zaprasza nas do rozmowy*. W: *Zeszyt 2. Podręcznik metodyczny do nauki religii dla klasy II szkoły podstawowej. Bliscy sercu Jezusa*. Red. T. Czarnecka, W. Kubik. Kraków 2003 s. 21.

²⁵ Por. tamże s. 24.

Jezusa”²⁶. Wniosek płynie z tego taki, iż katechizowani podczas omawianej jednostki lekcyjnej mają możliwość zauważyć, że Maryja jako Matka Jezusa Chrystusa najlepiej uczy jak z Nim rozmawiać. Aby osiąść taką zdolność należy wejść najpierw w relację z Najświętszą Maryją Panną przez modlitwę różańcową i rozważać wraz z Nią życie Jej Syna. Katechizowani mają także możliwość lepiej uzmysłować sobie podawane treści poprzez zamieszczone ilustracje i zdjęcia, przedstawiające dzieci, które modlą się razem na różańcu w sali lekcyjnej a także przez fakt, że powinni wraz z rodzicami w domu wspólnie odmówić różaniec.

Od Maryi uczymy się mówić Bogu: „Tak” to kolejny temat w podręczniku dla II klasy szkoły podstawowej, który porusza wątek maryjny. Ma on na celu ukazać Maryję jako wzór posłuszeństwa Bogu oraz przez przybliżenie tajemnicy Wcielenia, wychować do ufego powierzania się Bogu w każdej chwili życia²⁷. Analizowana jednostka lekcyjna zaczyna się od perykopy opisującej scenę zwiastowania (zob. Łk 1, 26-38). Następnie autorzy podręcznika zwracają uwagę, iż Maryja wyrażając zgodę na to wszystko, co usłyszała od Anioła, stała się za sprawą Ducha Świętego Matką Jezusa. Scena zwiastowania jest także ukazana w formie kolorowej ilustracji, dla łatwiejszego przyswojenia omawianych treści. W dalszej części katechezy dzieci zostają poinformowane, że Bóg także od nich oczekuje posłuszeństwa w codziennym życiu na wzór Maryi. Posłuszeństwo Bogu objawia się chociażby przez pokorne wypełniania poleceń rodziców i tych wszystkich osób, które proszą ich pomoc. Zostaje także zaznaczone, że pomocą służy zawsze Najświętsza Maryja Panna, kiedy tylko zawierzmy się Jej przez słowa Pozdrowienia anielskiego, *Zdrowaś Maryjo*. Z analizowanej jednostki lekcyjnej katechizowani uczą się coraz bardziej ufać Bogu i Go kochać, okazując to przez posłuszne wypełnianie Jego woli, tak jak to czyniła Matka Jezusa. Jak można zauważyć na kanwie analizowanych tajemnic różańcowych, Bóg z pokornej Służebnicy Maryi uczynił Królową nieba i ziemi. Wskazuje to na fakt, że wszyscy Ci, którzy będą posłuszni Jemu w codziennym życiu na wzór Maryi, będą także wyniesieni wysoko w niebie i na ziemi.

Nie sposób pominąć osobę Maryi w analizowanej katechezie o temacie *Cieszymy się, że Bóg jest z nami (Boże Narodzenie)*. Lekcja ma na celu przygotowanie

²⁶ *Bliscy sercu Jezusa. Podręcznik do religii dla klasy II szkoły podstawowej*. Red. W. Kubik, T. Czarniecka. Kraków 2006 s. 18.

²⁷ Por. *Od Maryi uczymy się mówić Bogu: „Tak”*. W: *Zeszyt 4. Podręcznik metodyczny do nauki religii dla klasy II szkoły podstawowej. Bliscy sercu Jezusa*. Red. T. Czarniecka, W. Kubik. Kraków 2003 s. 7.

uczniów do przeżycia tajemnicy narodzenia Pańskiego, umiejętności świętowania i otwartości na Boże Narodzenia²⁸. Zaczyna się od odwołania do fragmentu zaczerpniętego z Ewangelii według św. Łukasza opisującego obwieszczenie przez anioła radosnej nowiny pasterzom, że narodził się Zbawiciel (zob. Łk 2, 10b-12). Nad perykopą umieszczona jest kolorowa ilustracja ukazująca Dzieciątka Jezus leżące w żłobie, Maryję i Józefa oraz pasterzy oddających cześć nowo narodzonemu. Obraz znany dzieciom z kościoła, kiedy to tradycyjnie podczas świąt Bożego Narodzenia stroi się świątynię choinkami i buduje się grotę betlejemską, jako symbol przypominający wydarzenie narodzenia Zbawiciela. Zamieszczona jest także treść kolędy *Dzisiaj w Betlejem*, dobrze korespondująca z omawianym wydarzeniem. Analizując podany temat można zauważyć, iż katechizowani zostają właściwie wtajemniczeni w wydarzenie narodzenia Pańskiego oraz dowiadują się, dlaczego święta Bożego Narodzenia są tak bardzo ważne w życiu każdego wierzącego człowieka. Mogą dostrzec, że Bóg z miłości do człowieka, dał swojego Jednorodzonego Syna (por. J 3, 16). A dał go wszystkim przez pośrednictwo Najświętszej Maryi Panny. Ukazał przez to wydarzenie, że posłuszeństwo Jemu sprawia, że człowiek wydaje błogosławiony owoc swojego życia, Jezusa - tak jak to uczyniła Maryja.

Temat kolejnej katechezy, w której można odnaleźć maryjne odniesienia brzmi: *Chcemy pełnić wolę Ojca jak Jezus*. Lekcja poświęcona jest „wychowaniu do ufności poddawania się woli Boga”²⁹. Pod tematem umieszczony jest fragment Ewangelii opisujący dwunastoletniego Jezusa, który udał się wraz z Maryją i Józefem do świątyni w Jerozolimie (zob. Łk 2, 43-49). Kiedy trzeba było wracać, Jezus pozostał w świątyni bez powiadomienia o tym swoich opiekunów. Sytuacja ta była zaskoczeniem dla Maryi i Józefa, którzy nie spodziewali się, że Jezus może tak postąpić. Katechizowany rozważając podaną perykopę, uświadamia sobie jednak istotę misji Jezusa, która polegała na wypełnieniu woli Ojca, nawet za cenę cierpienia Jego Opiekunów. Uczeń dowiaduje się z katechezy, że nie ma nikogo ważniejszego od Boga Ojca i nie ma żadnej innej sprawy, którą można by postawić nad wypełnieniem woli Boga³⁰. Czego katechizowany może nauczyć się od Najświętszej Maryi Panny uczestnicząc w danej katechezie? Przede wszystkim tego, że nie należy godzić się z utratą Jezusa, ale gdy straci się Go z pola widzenia, trzeba jak najszybciej szukać Go aż do skutku. Maryja

²⁸ Por. *Cieszymy się, że Bóg jest z nami (Boże Narodzenia)*. W: Tamże s. 12.

²⁹ *Chcemy pełnić wolę Ojca jak Jezus*. W: Tamże s. 17.

³⁰ Por. tamże.

wskazuje katechizowanym także miejsce, gdzie w sposób pewny można spotkać Jezusa. Miejscem tym jest świątynia. Bardzo znaczące są słowa, które Maryja wypowiada po odnalezieniu Syna: „Synu, czemuś to nam uczynił? Oto z bólem serca szukaliśmy Ciebie” (Łk 2, 48). Słowami tymi Niepokalana uczy katechizowanych, żeby nie bać się stawiać Jezusowi pytań, zwłaszcza wtedy, gdy nie rozumie się tego co czyni Bóg w naszym życiu, gdy nie rozumie się Jego woli. Maryja wskazuje także na „ból serca” szczególnie wtedy, gdy człowiek traci Jezusa. Omawiane treści dobrze wpisują się w przygotowanie do przycięcia pierwszej Komunii świętej i sakramentu pokuty i pojednania. Dzieci mogą czerpać wzór z Maryi w chwilach, kiedy przez grzech tracą Jezusa z oczu oraz wskazuje Ona miejsce, gdzie w najpewniejszy sposób można Go odnaleźć.

Analizując podręcznik do II klasy szkoły podstawowej, warto zwrócić uwagę także na temat *Powierzamy Panu Jezusowi naszą rodzinę (Małżeństwo)*. Mimo, że katecheza wprost nie mówi nic na temat Maryi, to katechizowani mogą zauważyć, że Niepokalana pełni ważną rolę w przezwyciężaniu rodzinnych problemów. Dobrze ukazuje to zamieszczony pod tematem fragment wyjęty z drugiego rozdziału Ewangelii według św. Jana, opisujący wesele w Kanie Galilejskiej (J 2, 1-3, 5-6b.7-10). Uczniowie, czytając już pierwsze zdanie podanej perykopy dowiadują się, że na uroczystości weselnej była Matka Jezusa. A dopiero później „zaproszono na to wesele także Jezusa i Jego uczniów” (J 2, 2). Natomiast gdy na uroczystości pojawił się pewien brak, czyli coś poszło nie tak jak powinno być, Maryja jako pierwsza to dostrzegła i od razu przedstawiała to Jezusowi, który zaradził trudnościom. Katecheta na podstawie tego biblijnego wydarzenia może przekazać katechizowanym ważną życiową prawdę, że osobista relacja z Matką Bożą zapowiada przyjście Jezusa Chrystusa, który jest w stanie zaradzić wszelkim problemom małżeńskim i rodzinnym oczywiście o tyle, o ile wypełni się słowa Jezusa. To Najświętsza Maryja Panna mówiąc: „Zróbcie wszystko, cokolwiek powie Jezus” (J 2, 5), dała konkretną wskazówkę, co należy zrobić, aby wszyscy mogli się weselić. Wyraźnie widać w analizowanej jednostce omówiony dokładniej w I rozdziale niniejszej rozprawy kierunek „od Maryi do Jezusa”. Na zakończenie warto zaznaczyć, że podobnie jak w podręczniku dla klasy I szkoły podstawowej, na końcu można znaleźć zbiór modlitw zatytułowany *Pamiętam, wierzę i wypełniam*, w którym katechizowany zauważy akcent maryjny, to jest modlitwę *Zdrowaś Maryjo*.

Autorzy podręcznika przeznaczonego dla klasy II szkoły podstawowej *Bliscy sercu Jezusa*, zamieszczając tematy akcentujące rolę Najświętszej Maryi Panny wskazali, iż autentyczna relacja katechizowanych z Maryją, przejawiająca się chociażby w odmawianej modlitwie różańcowej, zaowocuje skutecznym zbliżeniem się do Najświętszego Serca Jezusa. Dzięki postawom wzorowanym na przykładzie Maryi, uczniowie wejdą w głębszą relację z Jezusem, który przebacza grzechy i zaprasza do komunii ze sobą.

1.3. Podręcznik dla klasy III szkoły podstawowej *Jezusowa wspólnota serc*

W kolejnym etapie szkolnego cyklu edukacji zintegrowanej, uczniom klasy III szkoły podstawowej, którzy uczęszczają na lekcję religii towarzyszy podręcznik zatytułowany *Jezusowa wspólnota serc*. Jeśli chodzi o program adresowany do trzecioklasistów to zakłada on kontynuację i dopełnienie dotychczasowej formacji religijno-moralnej. Podejmowane treści służą pogłębionej relacji z Bogiem a także przyczyniają do bardziej świadomego korzystania z sakramentów Eucharystii oraz pokuty i pojednania. Główny akcent w obecnym roku katechetycznym położony jest na społecznym wymiarze wspomnianych sakramentów oraz ich znaczeniu dla wspólnoty wierzących, jaką jest Kościół Chrystusowy³¹. Tytuł podręcznika *Jezusowa wspólnota serc* zapowiada treści, które w znacznym stopniu odnoszą się do Kościoła, jako wspólnoty osób wierzących, która urzeczywistnia się w celebracji eucharystycznej. Analizując podręcznik do III klasy szkoły podstawowej można zauważyć, iż zasadniczym źródłem treści są biblijne perykopy, wytyczne Magisterium Kościoła o celebrowaniu Mszy świętej z udziałem dzieci oraz obrzędy pokuty³². Wszelkie pomoce dla katechety zawarte są w formie segregatora³³, analogicznie jak we wcześniejszych latach.

We wstępie do podobnie jak we wcześniejszych podręcznikach, znajduje się krótkie słowo autorów skierowane do dzieci, tym razem do trzecioklasistów. Autorzy podręcznika informują katechizowanych, że mają do dyspozycji jeszcze zeszyt ćwiczeń pod takim samym tytułem³⁴ i zostaje wyjaśniony tytuł analizowanej publikacji.

³¹ Por. Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii* s. 30.

³² Por. tamże.

³³ Zob. *Podręcznik metodyczny do nauki religii dla klasy III szkoły podstawowej. Jezusowa wspólnota serc*. Red. T. Czarnecka, W. Kubik. Kraków 2004.

³⁴ Zob. *Zeszyt ucznia. Jezusowa wspólnota serc*. Red. W. Kubik, T. Czarnecka. Kraków 2004.

Następnie można zauważyć przypomnienie znaczenia znaków, ujętych w formie małych ilustracji, podobnych jak w podręcznikach z lat ubiegłych. Znak *księgi* oznaczający, że uczeń ma do czynienia z fragmentem Pisma Świętego; *świecy*, która wzywa do modlitwy; *twarz dziecka*, to znak, żeby odpowiedzieć na postawione pytania; *zeszyt* oznacza, żeby wykonać ćwiczenie w „Zeszycie ucznia”³⁵.

Odnosząc do konstrukcji podręcznika to można zauważyć, iż składa się on z 59 jednostek lekcyjnych, zebranych w 5 rozdziałów. Zawarte w nim treści skupiają się wokół struktury Eucharystii, roku liturgicznego i ośmiu błogosławieństw. Natomiast w zakończeniu podręcznika można znaleźć części stałe Mszy świętej jak również teksty innych modlitw. Nazwy rozdziałów ułożone są w taki sposób, aby stanowiły ważny przekaz katechetyczny. Uczniowie, czytając tytuły rozdziałów dowiadują się, co jest potrzebne, aby *Jezusowa wspólnota serc* mogła przynosić błogosławione owoce w codziennym życiu. Trzeba trwać w nauce Jezusa i na modlitwie (rozdział I), wsłuchiwać się Jego słowo, gdyż On sam wyjaśnia Pisma (rozdział II), składać Bogu własne ofiary i łączyć je z ofiarą Jezusa Chrystusa (rozdział III), czerpać siły z pokarmu eucharystycznego (rozdział IV) oraz przyjąć Jego błogosławieństwo i być Jego świadkiem w świecie (rozdział V)³⁶.

Analizując podręcznik pod kątem mariologicznym należy zauważyć, iż na 59 jednostek tematycznych przeznaczonych do zrealizowania w III klasie szkoły podstawowej, w 8 można odnaleźć akcenty maryjne. Z tym, że 3 wyraźnie poruszają wątek maryjny: 11 – *Modlimy się na różańcu*, 24 – *Od Maryi uczymy się wierności Bogu*, 46 – *Maryja uczy nas radości błogosławionych*, natomiast w 5 jednostkach tematycznych jest zaledwie wspomniane o Matce Bożej. Tymi tematami są: 17 – *W Jezusie rozpoznajemy Syna Bożego*, 30 – *Ze świętym Janem wierzymy w Słowo, które stało się Ciałem (Boże Narodzenie)*, 31 – *Wierzymy w narodzenie Jezusa, Syna Bożego*, 33 – *Jezus naszą światłością (Ofiarowanie Pańskie)*, 37 – *Jezus ofiaruje się za nas w Wieczerniku i na krzyżu (Część 2)*. Warto zaznaczyć, że najwięcej treści o Najświętszej Maryi Pannie katechizowani zaczerpną z II rozdziału podręcznika, ponieważ aż w 5 tematach tej części pojawił się akcent maryjny.

Modlimy się na różańcu to temat, w którym autorzy podręcznika wyraźnie nawołają do pobożności maryjnej. Treścią katechezy jest praktyczna nauka

³⁵ Por. *Jezusowa wspólnota serc. Podręcznik do religii dla klasy III szkoły podstawowej*. Red. W. Kubik, T. Czarnecka. Kraków 2004 s. 5.

³⁶ Por. Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii* s. 30.

posługiwania się różańcem. Uczniowie mogą zapoznać się z tak zwaną „częścią ustną” różańca, do której zalicza się modlitwy wypowiadane takie jak *Wierzę w Boga, Ojczy nasz, Zdrowaś Maryjo, Chwała Ojcu* oraz „część myślną”, medytacyjną, do której zalicza się 20 tajemnic zaczerpniętych z życia Jezusa i Jego Matki. Katechizowanym przedstawione są tajemnice radosne, światła, bolesne i chwalebne wraz z krótkimi przykładowymi rozważaniami. Przy nazwie każdej tajemnicy jest umieszczona ilustracja przedstawiająca to co ona zapowiada. Uczeń ma więc możliwość dowiedzieć się, że modlitwa różańcowa to nie tylko wypowiadanie wyuczonych modlitw, ale rozważanie scen z życia Jezusa i Maryi po to, aby naśladować ich w codziennym życiu.

Kolejnym tematem w podręczniku do klasy III, o ewidentnym zabarwieniu maryjnym jest *Od Maryi uczymy się wierności Bogu*. Jak już sam tytuł podpowiada, Najświętsza Maryja Panna przedstawiona jest katechizowanym jako wzór wierności Bogu, szczególnie w okresie adwentu, kiedy podejmowane są różne postanowienia. Tak jak Maryja wiernie oczekiwała na narodzenie się Zbawiciela, tak uczniowie przy jej pomocy, wezwani są do równie wiernego czuwania. Trzecioklasiści mają także możliwość przy pomocy podręcznika zapoznać się z treścią Ewangelii o zwiastowaniu anielskim (zob. Łk 1, 28-33). Należy zaznaczyć, że w analizowanej perykopie uwaga została zwrócona na odpowiedź Maryi, która brzmiała: „Oto Ja służebnica Pańska, niech mi się stanie według twego słowa” (Łk 1, 38b). Taka odpowiedź Dziewicy z Nazaretu pokazuje katechizowanym, w jaki sposób postępuje człowiek zakochany w Bogu. Zawsze jest gotowy pełnić jego wolę, nawet gdy wydaje się wszystko trudne a nawet niemożliwe. W analizowanej jednostce katechezy, dzieci mogą przeczytać jeszcze krótkie opowiadanie zatytułowane *Jak Maryja*³⁷. Odwołuje się ono do duchowości maryjnej, żeby zawsze wszystko robić tak jak zrobiłaby to Maryja. Na podstawie podanych treści katechezy, dzieci wezwane są do konkretnej praktyki, która ma polegać na tym, aby w spornych kwestiach zawsze stawiać sobie pytanie: „co na moim miejscu zrobiłaby Maryja?”

Następnym tematem wyraźnie akcentującym rolę Najświętszej Maryi Panny jest katecheza zatytułowana *Maryja uczy nas radości błogosławionych*. Tuż pod tematem zamieszczony jest fragment Bożego słowa zaczerpnięty z Ewangelii według świętego Łukasza, opisujący wydarzenie, które miało miejsce podczas przemowy Jezusa, jak to pewna kobieta wypowiedziała błogosławieństwo pod adresem Maryi: „Błogosławione

³⁷ Zob. *Jak Maryja*. W: *Jezusowa wspólnota serc. Podręcznik do religii dla klasy III szkoły podstawowej*. Red. W. Kubik, T. Czarnecka. Kraków 2004 s. 79.

łono, które Cię nosiło, i piersi, które ssaleś” (Łk 11, 27). Zaskakująca jest jednak odpowiedź Chrystusa: „Owszem, ale przecież błogosławieni ci, którzy słuchają słowa Bożego i zachowują je” (Łk 11, 28). Katechizowani zapoznając się z tym biblijnym fragmentem, mają możliwość przy pomocy katechety odkryć, kiedy mogą być w życiu autentycznie szczęśliwi. Wskazówkę zostawił sam Chrystus, zwracając uwagę na słuchanie i zachowywanie Jego słowa. Niewątpliwie przykładem w tej dziedzinie może być Najświętsza Maryja Panna, która jako „pierwsza słuchała Syna i zachowywała Jego słowa w sercu i w życiu”³⁸. Taka postawa przyczyniła się do Jej wniebowzięcia, do przebywania w radości błogosławionych. Podpowiedzią dla trzecioklasistów w skutecznym osiągnięciu chwały nieba służy zamieszczone przez autorów podręcznika opowiadanie *Jak dostać się do nieba?* autorstwa ks. Jana Twardowskiego. Ukazuje ono, iż skoro Matka Boża została wzięta do nieba, to Ona najlepiej wie co może tam doprowadzić. Tak jak Maryja, będąc na ziemi blisko Jezusa, opiekując się Nim w Betlejem, chroniła go na wygnaniu w Egipcie, była z Nim w Nazarecie i na weselu w Kanie, nie opuściła Go nawet pod krzyżem, tak każdy kto będzie blisko Niego w każdej życiowej sytuacji, również osiągnie wieczną radość³⁹. W omawianej katechezie wyraźnie można dostrzec, iż Maryja jest stawiana katechizowanym jako wzór i pomoc w najpewniejszym dotarciu do zjednoczenia z Trójjedynym Bogiem w chwale nieba.

W dalszej części analizy podręcznika dla klasy III szkoły podstawowej *Jezusowa wspólnota serc* należy także wspomnieć o 5 jednostkach lekcyjnych, w których również można zauważyć w treści akcent maryjny, lecz w mniejszym stopniu. Autorzy podręcznika konstruując katechezę pod tytułem *W Jezusie rozpoznajemy Syna Bożego* zaraz na początku umieścili jeden werset z perykopy o zwiastowaniu anielskim, zapowiadający, iż Maryja zostanie Matką Syna Bożego (por. Łk 1, 35). Fragment ten ukazuje, w jaki sposób dokonało się poczęcie Jezusa Chrystusa, wskazując na współpracę Niepokalanej z Duchem Świętym.

W katechezie o Bożym Narodzeniu *Ze świętym Janem wierzymy w Słowo, które stało się Ciałem*, nie sposób pominąć osoby Matki Bożej. Ukazana jest Ona jako Ta, która dała Zbawiciela świata. Lecz nie dokonało się to bez zmartwień. Katechizowani dowiadują się z lekcji, że kiedy Maryja miała urodzić Jezusa okazało się, że trzeba wyruszyć w drogę z Nazaretu do Betlejem. Nawet gdy przybyli wraz z Józefem na miejsce, nie było tak dla nich schronienia w żadnym domu. Jezus więc musiał narodzić

³⁸ Maryja uczy nas radości błogosławionych. W: Tamże s. 145.

³⁹ Por. J. Twardowski. *Nowy zeszyt w kratkę*. W: Tamże s. 145-146.

się w grocie, która była stajnią dla zwierząt. Trzecioklasistom ukazana jest na podstawie życia Najświętszej Maryi Panny ważna prawda a mianowicie, że często dzieje się tak, że Jezus rodzi się w trudnościach, z tej racji nie należy odrzucać tego co czasami sprawia ból, ale znosić to wszystko tak, jak robiła to Maryja.

Wierzimy w narodzenie Jezusa, Syna Bożego to także temat odwołujący się do motywu narodzenia Pańskiego, w którym zaakcentowana jest obecność Bożej Matki. Tym razem pod tematem katechizowani mogą przeczytać opis wydarzenia, kiedy to do groty betlejemskiej udali się pasterze (zob. Łk 2, 8-20) i „znaleźli Maryję, Józefa i Niemowlę leżące w żłobie” (Łk 2, 16). Należy podkreślić, iż zanim pasterze zobaczyli Zbawiciela, wcześniej znaleźli Jego Matkę. Nauka dla trzecioklasistów płynie z tego taka, iż trzeba na początku ukochać Maryję, gdyż Ona zawsze wskaże Chrystusa. Od Maryi katechizowani mogą uczyć się życia duchowego, ponieważ gdy pasterze opowiadali o widzeniu anioła, który zwiastował im o narodzeniu Mesjasza, Ona „zachowywała wszystkie te sprawy i rozważała je w swoim sercu” (Łk 2, 19). W analizowanej jednostce lekcyjnej uczniowie klasy III mogą jeszcze zapoznać się z opowiadaniem o Mędrcach ze Wschodu, którzy również przybyli do Betlejem, aby oddać mu pokłon nowo narodzonemu Zbawicielowi i złożyć dary (zob. Mt 2, 1-15). Gdy weszli do środka „zobaczyli Dziecię z Matką Jego, Maryją” (Mt 2, 11). Katechizowani na kanwie tego wydarzenia otrzymują kolejny sygnał, że Maryja jest zawsze tam, gdzie jest Jej Syn, czyli zawiązanie relacji z Najświętszą Maryją Panną, jest jednocześnie wejściem we *wspólnotę serc z Jezusem*.

W podręczniku do klasy III autorzy w temacie *Jezus naszą światłością (Ofiarowanie Pańskie)* także nie pomijają osoby Maryi. Przywołując scenę ofiarowania Pańskiego zaznaczają, że po urodzeniu Jezusa Maryja i Józef przybyli do Jerozolimy i zanieśli Dziecię Jezus do świątyni (por. Łk 2, 22-24). Dzieci, uczestniczące w danej katechezie mogą zauważyć, iż do świątyni przybywa cała rodzina, że Dom Boży jest otwarty także dla dzieci. Maryja i Józef przynoszą Jezusa do świątyni. To wydarzenie wskazuje trzecioklasistom, jak ważni są rodzice w formacji duchowej dzieci, dlatego katechizowani powinni modlić się za swoich rodziców, aby być blisko Jezusa jak Maryja i Józef.

Ostatnią katechezą, w której można odnaleźć wątek maryjny jest *Jezus ofiaruje się za nas w Wieczerniku i na krzyżu*. Temat ten składa się z dwóch części. To właśnie w drugiej katechizowani mogą zapoznać się z wydarzeniami opisującymi mękę, śmierć i Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa. Czytając zamieszczony opis Pasji trzecioklasiści

mogą natrafić na fragment, ukazujący Maryję stojącą pod krzyżem, na którym umiera Jej Syn. Fakt ten daje do zrozumienia, że Najświętsza Maryja Panna jest zawsze blisko Jezusa, nawet w chwilach bolesnych. Kościół nazywa Ją nawet Matką Bolesną, ponieważ Ona zawsze odczuwa ból, gdy człowiek popełniając grzech ciężki, rani Jej Syna. Katechizowani, aby nie zadawać bólu Maryi wezwani są do wierności Jezusowi i Jego przykazaniom. Jak zostało już wspomniane, na końcu podręcznika zamieszczone są różne modlitwy, a wśród nich są także akcenty pobożności maryjnej w postaci wypisanych nazw tajemnic różańcowych oraz modlitwa *Zdrowaś Maryjo*.

Podsumowując analizę podręcznika dla klasy III szkoły podstawowej *Jezusowa wspólnota serc* należy podkreślić, iż autorzy umiejętnie wkomponowali wątki maryjne w treści pogłębiające sakramenty Eucharystii oraz pokuty i pojednania. Wskazując na Maryję jako Tą, która jest zawsze w komunii ze swoim Synem Jezusem Chrystusem. Katechizowani, aby mogli trwać w Jezusowej wspólnocie serc powinni w życiu codziennym wszystko czynić z *Maryją* i *jak Maryja*.

2. Seria krakowska dla klas IV-VI *Drogi Przymierza* do programu *Wezwani przez Boga*

Po dokonanej analizie podręczników lekcji religii z edukacji wczesnoszkolnej, w dalszej części dysertacji uwaga zostanie zwrócona na drugi etap nauczania w szkole podstawowej zwany nauczaniem blokowym, który przypada na klasy IV-VI i obejmuje wiek 10-12 lat. Program nauczania religii dla tych klas nosi nazwę *Wezwani przez Boga* i ma na celu wprowadzić uczniów w historię zbawienia, ukazać działanie Boga w historii świata i każdego człowieka oraz nauczyć odnajdywać ślady Bożej obecności w świecie współczesnym⁴⁰. Zakłada jednocześnie, że katechizowani po doświadczeniach wtajemniczenia chrześcijańskiego, będąc już na tym etapie edukacji „znają i doświadczają prawdy o Bogu, który wzywa do życia w jedności z Nim i miłości oraz przebacza wszystkie grzechy”⁴¹. Numer, jaki został przyporządkowany temu programowi to AZ-2-01/1⁴². Warto jeszcze zaznaczyć, że seria podręczników, która zostanie w dalszej części rozprawy analizowana nosi nazwę *Drogi przymierza*. Należą

⁴⁰ Por. Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii* s. 41.

⁴¹ Tamże.

⁴² Zob. tamże.

do niej podręczniki o następujących tytułach: do klasy IV – *Zaproszeni przez Boga*⁴³, do klasy V – *Obdarowani przez Boga*⁴⁴ i do klasy VI – *Przemienieni przez Boga*⁴⁵.

Ks. Paweł Mąkosa w artykule zatytułowanym *Wychowanie do wiary w wybranych podręcznikach do nauczania religii w klasach IV-VI szkoły podstawowej* podkreśla, iż twórcy podręczników zakładając, że katechizowani posiadają już podstawową wiedzę religijną, postanowili rozpoczynać jednostki lekcyjne od bogatego w treść wprowadzenia do tematu z uwzględnieniem fragmentów Pisma Świętego. Można znaleźć w tekście także pomocnicze pytania do osobistej refleksji⁴⁶. Podręczniki posiadają ciekawą szatę graficzną, są przejrzyste, czytelne a poszczególne rozdziały posiadają własny kolor. Zamieszczone pod tematami ilustracje są barwne i pomocne w lepszym przyswojeniu materiału. W zakończeniu każdej jednostki lekcyjnej zamieszczona jest krótka modlitwa, która skłania do zamyślenia i pomaga katechizowanym wejść w osobistą relację z Bogiem. Intrygujące w niektórych jednostkach lekcyjnych jest również wyjaśnienie nowych pojęć z dziedziny teologii. Uczynione jest to przy pomocy zwięzłych definicji, które dzięki graficznemu wyodrębnieniu przykuwają uwagę ucznia.

Warto zaznaczyć jeszcze, że treść podręcznika dla klasy IV skupia się w znacznym stopniu na ukazaniu roli Boga Ojca w historii zbawienia, podręcznik dla V klasy na Osobie Jezusa Chrystusa, natomiast w klasie VI można znaleźć wiele treści poświęconych Trzeciej Osobie Trójcy Przenajświętszej. Nie brakuje także w każdym z podręczników treści poświęconych Matce Bożej. Przedmiotem więc dalszych badań będzie odpowiedź na pytanie: w jakim stopniu i w jaki sposób Najświętsza Maryja Panna jest ukazana w wybranych podręcznikach do nauczania religii serii krakowskiej dla klas IV-VI?

2. 1. Podręcznik dla klasy IV szkoły podstawowej *Zaproszeni przez Boga*

Podręcznik dla klasy IV szkoły podstawowej we wstępie zawiera słowo ks. bpa Kazimierza Nycza, przewodniczącego Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji

⁴³ *Zaproszeni przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy IV szkoły podstawowej*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005.

⁴⁴ *Obdarowani przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy V szkoły podstawowej*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005.

⁴⁵ *Przemienieni przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy VI szkoły podstawowej*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2004.

⁴⁶ Por. P. Mąkosa. *Wychowanie do wiary w wybranych podręcznikach do nauczania religii w klasach IV-VI szkoły podstawowej*. „Katecheta” 50:2006 nr 9 s. 6.

Episkopatu Polski, który w kilku zdaniach wprowadził uczniów w historię zbawienia, której centrum znajduje się w Osobie Jezusa Chrystusa i zapewnił o modlitewnym towarzyszeniu czwartoklasistom⁴⁷. Następnie autorzy podręcznika również w lapidarnych słowach zamieścili wyjaśnienie jego tytułu *Zaproszeni przez Boga*. Wskazali, iż Jezus Chrystus jest największym znakiem przymierza Boga z ludźmi, dlatego podręcznik ma służyć jak przewodnik na drogach prowadzących do Zbawiciela świata. Przypomnieli katechizowanym, iż każdy na mocy sakramentu chrztu jest zaproszony przez Boga do wspólnoty z Nim⁴⁸. Na pierwszych stronach podręcznika można jeszcze zauważyć powtarzające się i analogiczne znaki graficzne. Znak otwartej księgi, który zapowiada, że w tym miejscu katechizowany ma do czynienia ze słowem Bożym. Natomiast w miejscach, w których czytelnik wezwany jest do refleksji, bądź do odpowiedzi na postawione pytania, znajduje się rysunek zamyślnego chłopca. Warto zaznaczyć, iż czwartoklasiści mają do dyspozycji *Zeszyt ucznia*⁴⁹, zawierający ćwiczenia do indywidualnej pracy. Natomiast katecheci, przygotowując poszczególne jednostki lekcyjne mogą korzystać także z podręcznika metodycznego⁵⁰, składającego się z zeszytów zawierających konferencje dla rodziców, zeszytu z celebracjami liturgicznymi, programem edukacji religijnej oraz 6 zeszytów z opracowanymi jednostkami lekcyjnymi a także z płytą CD.

Podręcznik dla klasy IV składa się z 64 jednostek katechezy i jest podzielony na dziewięć następujących rozdziałów: I. *Poszukiwanie prawdziwego szczęścia i wspólnoty*, II. *Bóg objawia swoją tajemnicę*, III. *Kim Ty jesteś, Panie Boże?* IV. *Bóg naszym Stworzycielem*, V. *Dlaczego zło, smutek i cierpienie?* VI. *Bóg pragnie naszego szczęścia*, VII. *Bóg zawsze wierny swojemu przymierz*u, VIII. *Jezusowe znaki wierności Boga*, IX. *Wybrani przez Boga*.

Analizując spis treści w podręczniku dla klasy IV można odnieść wrażenie, że autorzy podręcznika pominęli Osobę Najświętszej Maryi Panny w kształtowaniu postaw chrześcijańskich. Jednak zgłębiając treść poszczególnych jednostek można stwierdzić, iż jest to błędne przekonanie. Na 64 tematy katechez można odnaleźć 5, które odwołują się do Matki Bożej, stanowi to 7,8% całości materiału w klasie IV. Tytuły tych katechez są następujące: 20 – *Wiara warunkiem spełnienia się Bożych obietnic*, 22 – *Wiara*

⁴⁷ Por. K. Nycz. *Drodzy Czwartoklasiści! W: Zaproszeni przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy IV szkoły podstawowej*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005 s. 7.

⁴⁸ Por. tamże.

⁴⁹ Zob. A. Banasiak [i in.]. *Zaproszeni przez Boga. Zeszyt ucznia klasy IV*. Kraków 2006.

⁵⁰ Zob. *Zaproszeni przez Boga. Podręcznik metodyczny do religii dla klasy IV*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005.

darem dla człowieka, 24 – Czekamy na Boga (Adwent), 40 – Ludzie Bożej nadziei, 56 – Dochowali wierności.

Pierwsza z wymienionych katechez, w której autorzy wykazują, że wiara jest warunkiem spełnienia Bożych obietnic, ukazuje Najświętszą Maryję Pannę jako Tą, która uczy jak wierzyć i wiarę rozwijać⁵¹. To Jej Bóg obiecał, że będzie Matką Zbawiciela. Maryja wypowiadając słowa: „Oto Ja służebnica Pańska, niech mi się stanie według twego słowa” (Łk 1, 38) uwierzyła w coś, patrząc po ludzku niemożliwego. Pomyślała, że skoro obietnica pochodzi z ust bożych, to Bóg, dla którego nie ma rzeczy niemożliwych, słowa dotrzyma. Postawa Maryi ukazana jest jako wzór dla katechizowanych, ponieważ w życiu każdego człowieka bywają także niezrozumiałe wydarzenia. Jeśli uczniowie będą ufać Bogu, tak jak to uczyniła Matka Syna Bożego, to Bóg z najtrudniejszego wydarzenia wyprowadzi dobro. Postawa, jaką w takich sytuacjach powinien zająć katechizowany, to wiara i cierpliwość, że Bóg zawsze opiekuje się tymi, którzy pokładają w Nim ufność, tak jak czyniła to Maryja. Na zakończenie tej jednostki zamieszczony jest fragment z Ewangelii według św. Łukasza (zob. Łk 1, 46. 49-55), słowa, którymi Maryja uwielbiła Boga za to wszystko, co uczynił On w Jej życiu. To odpowiedź dla czwartoklasistów jakimi słowami w sposób doskonały można podziękować Stwórcy za codziennie otrzymywane dobrodziejstwa.

Wiara darem dla człowieka to kolejny temat, który odwołuje się do Maryi jako Tej, która całkowicie zaufała Bogu. Twórcy podręcznika podkreślają, iż katechizowani jeśli w taki sam sposób będą przeżywać swoją relację z Bogiem, dołączą do grona takich osób jak Abraham, Mojżesz czy Maryja – Matka Jezusa. Wielka wiara przyczynia się do tego, że Bóg może obdarować ludzi swoimi darami, a przede wszystkim największym darem jakim jest Jezus Chrystus. Autorzy podręcznika zaznaczają jeszcze, iż świadectwo wiary czteroklasisty może pomóc innym w zrozumieniu wielkiej dobroci Boga i przyjęciu Zbawiciela, tak jak to uczyniła Najświętsza Maryja Panna⁵².

Następna jednostka lekcyjna, w której można zauważyć akcenty maryjne nosi tytuł *Czekamy na Boga (Adwent)*. Autorzy podręcznika w tej jednostce katechezy zachęcają uczniów do rozważenia, że Bóg obiecał ludziom Zbawiciela, który jest w stanie uwolnić spod władzy szatana, z mocy zła, grzechu i śmierci. Wskazują także na paruzję, na ostateczne przyjście w chwale na końcu czasów, kiedy to obraduje

⁵¹ Por. *Zaproszeni przez Boga. Podręcznik do religii* s. 75.

⁵² Por. tamże s. 81.

wszystkich kochających Boga i wiernych Jego poleceniom⁵³. Autorzy przybliżając czteroklasistom treść tego tematu, wyraźnie zwracają uwagę na Najświętszą Maryję Pannę, która uczy w jaki sposób należy czekać na spotkanie przychodzącego Odkupiciela – Jezusa Chrystusa. Wskazują na pełną ufności wiarę, która realizuje się w konkretnych czynach. W momencie, gdy Maryja dowiedziała się, że będzie Matką Syna Bożego, zostało Jej także oznajmione, że także Jej krewna Elżbieta, która przez długie lata nie mogła mieć potomstwa, jest w stanie błogosławionym. Wiara Maryi także w te słowa sprawiła, że poszła z pośpiechem, aby służyć jej pomocą.

Na kanwie tych wydarzeń, katechizowani mają wyraźnie nakreślone, że wiara ma prowadzić do konkretnych czynów miłości, tak jak to pokazała Najświętsza Maryja Panna. Uczniowie mogą także przekonać się na podstawie ukazanych wydarzeń z życia Maryi, że wiara w Boże słowo nie zapewnia sielankowego życia, ale dzieje się czasami tak, że Bóg wiarę wystawia na próbę⁵⁴. Gdy Maryja miała już porodzić Syna Bożego, nagle okazało się, że „wyszło rozporządzenie Cezara Augusta, żeby przeprowadzić spis ludności w całym państwie” (Łk 2, 1). Maryja, będąc brzemienną, musiała wraz z Józefem udać się w podróż z Nazaretu do Betlejem. Ufała jednak do końca Bogu, że wszystko ma głęboki sens. Nawet, gdy nie znaleźli miejsca w gospodzie, aby Jezus mógł narodzić się w godnych warunkach. Nie złorzeczyła Bogu, nie buntowała się, ale do końca ufała, że z tych trudności, Bóg jest w stanie wyprowadzić dobro. Osoba Maryi jest więc doskonałym przykładem dla młodego człowieka, który niedawno rozpoczął przyjaźń z Bogiem. Można także zauważyć w tych wydarzeniach trynitarnie odniesienia, ponieważ Maryja, zgadzając się na wolę Boga, pod natchnieniem Ducha Świętego, który nappełnił Ją w chwili zwiastowania, czyni wszystko w taki sposób, że rodzi się błogosławiony owoc Jej żywota, Jezus Chrystus.

Tytuł kolejnego tematu w podręczniku dla klasy IV *Ludzie Bożej nadziei* nie sposób nie odnieść do Osoby Najświętszej Maryi Panny. Autorzy podręcznika zaznaczają katechizowanym, iż już od pierwszych stron Pisma Świętego jest mowa o nadziei złożonej w potomstwie Maryi. Wskazują na to słowa z Księgi Rodzaju: „Wprowadzam nieprzyjaźń między ciebie a niewiastę, pomiędzy potomstwo twoje a potomstwo jej: ono zmiażdży ci głowę, a ty zmiażdżysz mu piętę” (Rdz 3, 15). Słowa te nazywane są protoewangelią, gdyż w nich jest zawarta pierwsza Dobra Nowina o zbawieniu, że potomstwo niewiasty pokona zło. Autorzy wskazują na Maryję, której

⁵³ Por. tamże s. 85.

⁵⁴ Por. tamże s. 87.

potomstwo, Jezus Chrystus, odkupi świat z mocy złego. Przypominają także uczniom, że przez przyjęcie sakramentu chrztu świętego należą do Jezusa Chrystusa, razem z którym mogą odnosić zwycięstwo nad każdym grzechem. Mając świadomość tego wszystkiego, powinni nieustannie zadawać sobie pytania: „czy jestem potomkiem Niewiasty – Maryi, który razem z Jezusem podejmuje walkę z szatanem? Czy mogę nazwać siebie człowiekiem nadziei, który wierzy Bogu i Jego obietnicom jak Abel, Noe, Abraham, Maryja?”⁵⁵.

Ostatnią jednostką katechezy w podręczniku dla klasy IV szkoły podstawowej, w którym nie zabrakło maryjnego odniesienia, jest lekcja zatytułowana *Dochowali wierności*. Twórcy podręcznika, odnosząc się do przymierza jako przyjaźni Boga z człowiekiem, ukazują, iż Bóg zawsze jest wierny danemu słowu, ale oczekuje tego samego ze strony każdego człowieka. Historia zbawienia pokazuje, że mimo słabości i grzeszności wielu ludzi, są też i tacy, którzy dochowali wierności Bogu aż do końca. Nie są nimi tylko biblijni bohaterowie tacy jak Noe, Abraham, Mojżesz czy Najświętsza Maryja Panna, ale autorzy podręcznika wskazują także na innych, wiekowo zbliżonych czwartoklasistom. Należą do nich chociażby św. Dominik Savio, który już w wieku siedmiu lat zrozumiał, że świętość polega na wierności Bogu. Św. Maria Goretti, która mając dwanaście lat wołała umrzeć, iż popełnić grzech. Dobrym przykładem są także dzieci, którym Matka Boża objawiła się w Fatimie w 1917 roku, Franciszek, Hiacynta i Łucja. Ich młody wiek nie przeszkadzał Maryi, aby przekazać im ważne sprawy dla całego świata. Przez nich Maryja wzywała ludzi do wierności Panu Bogu, do porzucenia grzesznego życia i do modlitwy. Na te wezwania przede wszystkim sami starali się odpowiadać, będąc wiernymi Bogu i modlitwą, szczególnie modlitwą różańcową, do której zachęcała ich sama Maryja w objawieniu.

Pokazując konkretne postacie autorzy podręcznika wskazali, że świętość jest możliwa w każdym wieku, także dziecięcym⁵⁶. I co ważne dla prowadzonej analizy, dzieci także mogą nawiązać głęboką relację z Najświętszą Maryją Panną, która będąc najwierniejszą Bogu, ukazuje katechizowanym sposób osiągnięcia doskonałości.

2. 2. Podręcznik dla klasy V szkoły podstawowej *Obdarowani przez Boga*

W podręczniku dla klasy V szkoły podstawowej analogicznie jak w poprzednim, słowo wstępne skierował Przewodniczący Komisji Wychowania Katolickiego

⁵⁵ Tamże s. 150.

⁵⁶ Por. tamże s. 210.

Konferencji Episkopatu Polski bpa Kazimierz Nycz. Tym razem piątoklasistom zwrócił uwagę, iż w tym roku edukacji głębiej będą „poznawać Osobę Jezusa Chrystusa, w którym Pan Bóg zawarł z ludzkością jedyne i niepowtarzalne Przymierze, którego świadkami i uczestnikami są przede wszystkim podczas Eucharystii”⁵⁷. Następnie autorzy podręcznika *Obdarowani przez Boga* zaznaczyli, że w obecnym roku katechizowani będą podążali szlakiem Ewangelii, gdyż to pomoże odkryć bogactwo tajemnicy Jezusa Chrystusa, który jest największym darem od Boga dla człowieka⁵⁸. Poniżej znajduje się wyjaśnienie znaków graficznych, które często można zauważyć w podręczniku. Znak otwartej księgi zawsze przy tekście z Biblii. Natomiast ikonka z zamysłonymi chłopcem i dziewczyną tam, gdzie jest wezwanie do osobistej refleksji i odpowiedzi na postawione pytania. W V klasie dzieci mogą również korzystać z zeszytu ćwiczeń⁵⁹, nauczyciel zaś z podręczników metodycznych⁶⁰ o podobnej formie jak w roku ubiegłym.

Podręcznik dla klasy V zawiera 57 jednostek lekcyjnych, podzielonych na osiem rozdziałów: I. *Źródła Dobrej Nowiny*, II. *Tajemnica miłości Boga do ludzi*, III. *Jezus odpowiada na ludzkie tęsknoty*, IV. *Jezus przychodzi*, V. *Jezusowe posłannictwo*, VI. *Z Jezusem Chrystusem przeżywamy cierpienie i śmierć*, VII. *Aby życie Jezusa Chrystusa objawiło się w nas*, VIII. *W modlitwie jesteśmy blisko Boga i ludzi*. Twórcy tego podręcznika w sumie aż w 10 jednostkach katechezy akcentują obecność Maryi, co daje 17,5% całości materiału przeznaczonego dla klasy V. Tematy tych lekcji brzmią: 16 – *Bóg spełnia swoje obietnice*, 18 – *Z wszystkich niewiast wybrana*, 19 – *Spełniona obietnica*, 21 – *Narodzenie Jezusa*, 22 – *Przyjście Jezusa jako Mesjasza*, 23 – *Jezus w sprawach Ojca*, 25 – *Hołd oddawany Jezusowi*, 43 – *Dobra Boga powierzone człowiekowi*, 52 – *Zgoda na wolę Ojca*, 56 – *Obdarowani przez Boga*.

W pierwszej z wymienionych jednostek Maryja jest ukazana jako Ta, przez pośrednictwo której Bóg spełnił swoją obietnicę. Autorzy podręcznika na początku analizowanej katechezy zamieszczają pięć starotestamentalnych fragmentów, które zapowiadają przyjście Mesjasza (Rdz 3, 15; 2 Sm 7, 12b. 14a.; Iz 7, 14; Iz 9, 5-6; Mi 5, 1), pokazując w ten sposób, że Bóg wielokrotnie składał obietnice narodowi wybranemu. Następnie zwrócili uwagę na Mędrców ze Wschodu, którzy poznawszy te

⁵⁷ K. Nycz. *Drodzy Piątoklasiści! W: Obdarowani przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy V szkoły podstawowej*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005 s. 5.

⁵⁸ Tamże s. 7.

⁵⁹ Zob. A. Banasiak [i in.]. *Obdarowani przez Boga. Zeszyt ucznia klasy V*. Kraków 2006.

⁶⁰ Zob. *Obdarowani przez Boga. Podręcznik metodyczny do religii dla klasy V*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2003.

prorockie zapowiedzi, przybyli do Betlejem, aby zobaczyć spełnioną obietnicę, czyli narodzonego z Niewiasty Bożego Syna⁶¹. W zamieszczonej nieco dalej narracji z Ewangelii według św. Mateusza (Mt 2, 2. 7-11), katechizowani mogą zauważyć, że gdy Mędrcy przybyli na miejsce zobaczyli „Dziecię z Matką Jego, Maryją” (Mt 2, 11). Fragment ten wskazuje, iż Maryja pośredniczyła w przyjściu na świat zapowiadanego Zbawiciela. Nauka z tego faktu płynie taka, że skoro Bóg dał Mesjasza przez Maryję, to katechizowani właśnie przez pośrednictwo Najświętszej Maryi Panny najskuteczniej doświadczą autentycznej relacji z Jezusem. Rozważenie tej samej perykopy (zob. Mt 2, 1-2.9a-11), choć nieco krótszej, proponują autorzy podręcznika w temacie katechezy *Hold oddany Jezusowi*. Uwaga jednak jest bardziej skupiona na Mędrkach ze Wschodu i darach, które złożyli narodzonemu z Najświętszej Maryi Panny Jezusowi.

Wyjątkowość Dziewicy z Nazaretu dobitnie ukazuje jednostka lekcyjna pod tytułem *Z wszystkich niewiast wybrana*. Autorzy podręcznika ukazują tym razem Maryję jako nieodłącznie związaną z Bożym planem zbawienia⁶². Przygotowując się do omówienia piątoklasistom tego tematu, katecheta w podręczniku metodycznym może przeczytać, iż historia zbawienia, którą poznaje się z kart Pisma Świętego ukazuje sylwetki wielu osób, które zostały zaproszone do współpracy z Bogiem. Do nich należą też kobiety Starego Przymierza takie jak na przykład: Sara, żona Abrahama (zob. Rdz 21, 1-3), Anna (zob. 1 Sm 1, 11), Rut (zob. Rt 1, 16-22), Debora (zob. Sdz 4, 4), Estera (zob. Est 8, 3-6). Jak informuje dalej podręcznik metodyczny, każda z wymienionych kobiet była w pewnym stopniu wyposażona w cnoty, które posiadała Najświętsza Maryja Panna. Jednak to przez Maryję realizują się wszelkie zamiary Boga. To właśnie Ją wybrał Bóg, spośród wszystkich niewiast, na Matkę swojego Syna. To Ona dała Jezusa całej ludzkości jako jedyne Pośrednika między Bogiem i ludźmi⁶³. Tak jak niegdyś przez kobietę (Ewę) grzech wszedł na świat, tak teraz również przez pośrednictwo Niewiasty miało dokonać się Odkupienie. Katechizowani, wczytując się w zamieszczony w tej jednostce fragment z Ewangelii według św. Łukasza, przedstawiający scenę zwiastowania (zob. Łk 1, 26-35. 37-38a) mogą przekonać się, że dokonało się to za zgodą Maryi, pokornej służebnicy Pańskiej (Łk 1, 38). Niepokalana dzięki mocy Ducha Świętego zachowała wiarę i posłuszeństwo Bogu, nawet gdy przyszło Jej zmierzyć się z cierpieniem i śmiercią swojego Syna. Twórcy podręcznika,

⁶¹ Por. *Obdarowani przez Boga. Podręcznik do religii* s. 72-73.

⁶² Por. tamże s. 79.

⁶³ Por. *Z wszystkich niewiast wybrana. Zeszyt 2. Katechezy* 15-27. W: *Obdarowani przez Boga. Podręcznik metodyczny* s. 20-21.

stawiają więc piątoklasistom Maryję za wzór współpracy z Panem Bogiem i z Jezusem w zbawieniu ludzi, wskazując tym samym na trynitarne podstawy katechezy maryjnej.

Następny z kolei temat w podręczniku *Spełniona obietnica* ukazuje zaufanie i posłuszeństwo Najświętszej Maryi Panny jako przeciwieństwo niewierności i braku zaufania względem Boga „pierwszej Ewy”. Maryja jest przedstawiona jako wzór wiary chrześcijańskiej, ponieważ dzięki swojej wierze i przez zgodę na Boży plan stała się „bramą”, przez którą Bóg w Osobie Jezusa przychodzi na świat⁶⁴. Katechizowani mają możliwość przekonać się, że zaufanie i posłuszeństwo Bogu na wzór Maryi „Nowej Ewy”, przyczyniają się do doświadczenia obecności Chrystusa, który zaspakaja najgłębsze tęsknoty i pragnienia.

Następna katecheza o temacie *Narodzenie Jezusa* przedstawia motyw przyjścia na świat Syna Bożego, który ma wyprowadzić ludzi z niewoli grzechu. Z katechezy uczniowie dowiadują się, że Jezus „za sprawą Ducha Świętego począł się w ciele Maryi, by urodzić się jako Człowiek”⁶⁵ i przyjął ludzki los wraz z wszelkimi jego konsekwencjami. W imieniu Jezus („Bóg zbawia”), które otrzymał zawiera się cała Jego misja na ziemi. Warto zaznaczyć, że przyjście Jezusa na świat dokonało się dzięki obłubieńczej relacji Maryi z Duchem Świętym co wskazuje na pneumatologiczne fundamenty katechezy maryjnej.

Przyjście Jezusa jako Mesjasza to także temat odwołujący się do Najświętszej Maryi Panny. Ukazuje podobny motyw co katecheza wcześniejsza, lecz tutaj akcent jest położony na sytuację świętej Rodziny tuż po wizycie Mędrców ze Wschodu. Gdy Herod chciał zgładzić Dziecię Jezus, ukazał się Józefowi we śnie anioł i polecił wziąć nowo narodzone Dziecię, Jego Matkę i uchodzić do Egiptu (zob. Mt 2, 12-15). Katechizowani mogą zauważyć, iż Maryja, mimo że była Matką Syna Bożego nie miała łatwego życia. Pomimo trudnych doświadczeń zawsze była pełna ufności Bogu.

W kolejnej katechezie zatytułowanej *Jezus w sprawach Ojca* uczniowie również mają do rozważenia tekst ewangeliczny. Tym razem opowiada on o pielgrzymowaniu Jezusa i Jego rodziców do świątyni w Jerozolimie (zob. Łk 2, 41-50). Katecheza ukazuje zatroskaną Maryję, gdy Jezus zniknął z oczu. Rozważana przez piątoklasistów perykopa daje im do zrozumienia, że nawet Matce Bożej zdarzyło się na chwilę oddalić od Jezusa. Jednak to Ona jest najlepszym przykładem w jaki sposób i

⁶⁴ Por. *Obdarowani przez Boga. Podręcznik do religii* s. 84.

⁶⁵ Tamże s. 92.

gdzie trzeba szukać Jezusa. Warto podkreślić jeszcze, że Jezus gdy został odnaleziony, poszedł z rodzicami do Nazaretu i był im poddany (por. Łk 2, 51). Natomiast Maryja nawet gdy nie rozumiała czynów Jezusa to „chowala wiernie wszystkie te wspomnienia w sercu” (Łk 2, 51). Ta postawa Matki Bożej jest wezwaniem dla uczniów, że zawsze trzeba zachowywać w sercu wszelkie wydarzenia z życia Jezusa.

Analizując dalej podręcznik dla klasy V, w katechezie o temacie *Dobra Boga powierzone człowiekowi*, autorzy podręcznika podają do wiadomości, iż wśród wielkiej rzeszy ludzi, którzy z wielką wiarą przyjęli dar Boga, przyniesiony im przez Jezusa, najpierw trzeba wskazać na Najświętszą Maryję Pannę. Katechizowani mogą nauczyć się od Niej, w jaki sposób należy każdego dnia przyjmować dary Boże, co to znaczy bezgranicznie zaufać Bogu i być Mu posłusznym⁶⁶.

Przedostatnią katechezą w podręczniku z maryjnym akcentem jest jednostka zatytułowana *Zgoda na wolę Ojca*. Ukazuje ona, iż doskonałym przykładem zgody na wolę Ojca jest Jezus Chrystus. Autorzy podręcznika, podejmując ten wątek, nie pomijają także Jego Najświętszej Matki, która również totalnie poddała się planom Boga Ojca. Słowo „tak” wypowiedziane Bogu przez Maryję zaowocowało przyjściem na świat za sprawą Ducha Świętego, Jezusa Chrystusa. Warto zaznaczyć w tym miejscu, iż przebijają się w niniejszej jednostce trynitarnie podstawy maryjnej katechezy. Przyglądając się dalej życiu Najświętszej Maryi Panny, można stwierdzić, iż nie cofnęła Ona zdania, stojąc nawet w obliczu męki i śmierci swojego Syna. Zgoda na Boże plany z pewnością wymagała od Maryi wiele samozaparcia i przezwyciężenia bólu serca. Lecz nie buntowała się ani nie złorzeczyła Bogu. Po prostu zaufała Mu bez zastrzeżeń⁶⁷. Jej przykład zachęca wszystkich katechizowanych by zawsze byli gotowi pełnić wolę Boga, nawet wtedy, gdy się jej nie rozumie. Autorzy podręcznika na potwierdzenie tych treści odwołują się do opisu wesela w Kanie Galilejskiej (zob. J 2, 1-12). Na kanwie tej perykopy warto zaznaczyć, że jak Maryja słuchała Boga i wypełniła bezgranicznie Jego wolę, tak Jezus nie mógł Jej odmówić, gdy Ona zwróciła się do Niego z konkretną prośbą. Uczniowie mogą dojść do wniosku, że Bóg w pierwszej kolejności słucha tych, którzy wypełniają bez zastrzeżeń Jego wolę.

Obdarowani przez Boga to ostatni temat katechezy w analizowanym podręczniku, w której można odnaleźć odwołanie do Najświętszej Maryi Panny. Autorzy podręcznika zaznaczają w niniejszej jednostce, że obecnym roku edukacji

⁶⁶ Por. tamże s. 188.

⁶⁷ Por. tamże s. 226.

uczniowie „wędrowali” szlakiem ksiąg Nowego Testamentu, poznając Jezusa Chrystusa, który jest najwspanialszym darem dla świata. Celem nie było jedynie podanie informacji na temat Zbawiciela, ale doprowadzenie do stworzenia z Nim bliskiej relacji, upodobnienie swojego życia do życia Jezusa. Aby związek z Nim był stały, twórcy katechez wskazują na ciągłe czytanie i rozważanie Ewangelii⁶⁸. Niewątpliwie pomocą w głębszej relacji z Bożym Synem służy Jego Matka, Maryja. Dlatego w tej katechezie piątoklasistom ukazane są tajemnice różańcowe, w których jest ukryte streszczenie Ewangelii. Autorzy podręcznika podkreślają, że „każdy różańcowy koralik – to jakby krok z Jezusem i Jego Matką, zawsze obecną przy Synu i prowadzącą w tej modlitwie”⁶⁹. Twierdzą również, iż różaniec – jak życie każdego człowieka – „zmierza” do nieba. Zachęcają na zakończenie, aby katechizowani przez częste odmawianie różańca, dawali się prowadzić Maryi do Jezusa, gdyż to jest najważniejsza i najpiękniejsza ze wszystkich cech tej modlitwy⁷⁰. Po przeanalizowaniu niniejszej jednostki lekcyjnej wyraźnie można zauważyć w jej treści chrystologiczne uwarunkowania katechezy maryjnej, a przede wszystkim regułę życia duchowego „przez Maryję do Jezusa”.

2. 3. Podręcznik dla klasy VI szkoły podstawowej *Przemienieni przez Boga*.

Podręcznik dla klasy VI zaczyna się, podobnie jak poprzednie, słowem wstępnym bpa Kazimierza Nycza, w którym zwraca uwagę tym razem szóstoklasistom na rolę Ducha Świętego, który prowadzi i umacnia założony przez Chrystusa Kościół. Zaznacza również, że Jezus Chrystus ciągle żyje i działa we wspólnocie wierzących oraz mocą danego Kościołowi Ducha Świętego nieustannie niesie ludziom dar życia z Bogiem⁷¹. Następnie autorzy podręcznika także w krótkich słowach nakreślają uczniom klasy szóstej „kolejny etap drogi przymierza”, który jak zaznaczają, będzie naznaczony obecnością Ducha Świętego w życiu Kościoła, do którego zostali włączeni przez sakrament chrztu świętego. Nieco poniżej także wyjaśniają uczniom powtarzające się w podręczniku znaki graficzne. Znak księgi, który znajdują przy tekście Bożego słowa oraz ikonkę z pochylonymi nad książką uczniami, która oznacza moment refleksji nad

⁶⁸ Por. tamże s. 241.

⁶⁹ Tamże s. 242.

⁷⁰ Por. W. Łaszewski. *Katechizm w tajemnicach różańcowych. Pismo Święte i Tradycja Kościoła. Objawienia różańcowe. Historia różańca. Cuda. Ruchy różańcowe. Obietnice. Odpusty. Sposób odmawiania różańca*. Warszawa 1998 s. 138.

⁷¹ K. Nycz. *Drodzy Uczniowie klas szóstych! W: Przemienieni przez Boga. Podręcznik do religii* s. 5.

tekstem i odpowiedzi na postawione pytania⁷². Podobnie jak we wcześniejszych klasach katechizowani mają do dyspozycji zeszyt ćwiczeń⁷³ natomiast nauczyciel religii podręcznik metodyczny⁷⁴ w formie segregatora.

Podręcznik dla klasy VI szkoły podstawowej zatytułowany *Przemienieni przez Boga* zawiera 56 jednostek lekcyjnych, podzielonych na osiem następujących rozdziałów: I. *Świadkowie Chrystusa*, II. *Duch Święty daje nowe życie*, III. *Źródło nowego życia*, IV. *Jesteśmy włączeni w dziedzictwo*, V. *Mocni w wierze Kościoła*, VI. *Zjednoczeni w Duchu*, VII. *Kościół, który się modli*, VIII. *Posłani do świata*. Występuje w nim 5 jednostek tematycznych nawiązujących wprost do Najświętszej Maryi Panny. Tytuły tych tematów brzmią następująco: 11 – *Maryja – napełniona Duchem Świętym*, 27 – *Maryja w dziejach Kościoła w Polsce*, 28 – *Królowa Polski*, 44 – *Pan z wami*, 47 – *Oto słowo Boże*. Tematy z maryjnymi odniesieniami stanowią 8,9% wszystkich jednostek lekcyjnych. Aby przekonać się w jaki sposób autorzy podręcznika odwołali się do Matki Bożej i jak Ją ukazują, w dalszej części te 5 wyróżnionych tematów zostanie poddane analizie.

Pierwszym tematem w podręczniku, w którym bardzo wyraźnie można dostrzec odwołanie się do Najświętszej Maryi Panny jest jednostka zatytułowana *Maryja – napełniona Duchem Świętym*. Warto zaznaczyć, iż w tej jednostce autorzy podręcznika najbardziej uwzględnili następujące zasady: trynitarną, chrystologiczną, pneumatologiczną i eklezjalną, jeśli chodzi o prawidłowe ujęcie maryjnego odniesienia. Treść katechezy oparta jest na wybranych ewangelicznych perykopach, dobrze znanych katechizowanym z lat ubiegłych. Pierwsza ukazuje „Maryję, która była świadkiem objawienia ludziom mesjańskiego posłannictwa Jezusa w uczynionym przez Niego znaku przemienienia wody w wino”⁷⁵. Wydarzenie to miało miejsce na weselu w Kanie Galilejskiej. Była tam obecna Maryja wraz ze swoim Synem i Jego uczniami (zob. J 2, 1-11). To Ona była inicjatorką pierwszego cudu uczynionego przez Jezusa. Można dostrzec tutaj regułę „przez Maryję do Jezusa”. Natomiast w następnym wspomnianym biblijnym fragmencie, Niepokalana jest przedstawiona jako wierna towarzysza Chrystusa w drodze na Golgotę, aby potem stać u stóp Jego krzyża wraz z innymi niewiastami i umiłowanym uczniem swojego Syna. Tam Jezus Chrystus, widząc

⁷² Por. tamże s. 7.

⁷³ Zob. A. Banasiak [i in.]. *Przemienieni przez Boga. Zeszyt ucznia klasy VI*. Kraków 2006.

⁷⁴ Zob. *Przemienieni przez Boga. Podręcznik metodyczny do religii dla klasy VI*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2004.

⁷⁵ *Przemienieni przez Boga. Podręcznik do religii* s. 57.

jedynego ucznia, który wytrwał przy Nim do końca, przekazał mu Maryję za Matkę. Sprawdza się tutaj z kolei reguła „od Jezusa do Maryi”. Dlatego katecheza maryjna byłaby pomyłką, gdyby katecheci zapomnieli o chrystologicznych uwarunkowaniach. Dalej w treści katechezy, autorzy podręcznika powołują się na perykopę Ewangelii według św. Łukasza, która opowiada o tym, jak Maryja zgodziła się zostać matką Zbawiciela – Jezusa (zob. Łk 1, 26-38)⁷⁶. Katechizowani mogą odczytać zamieszczone w podręczniku słowa, które anioł skierował do Dziewicy z Nazaretu: „Duch Święty zstąpi na Ciebie i moc Najwyższego osłoni Cię. Dlatego też Święte, które się narodzi, będzie nazwane Synem Bożym” (Łk 1, 35). Jak wynika z tych słów, katecheza maryjna musi mieć podstawy trynitarne, gdyż wyraźnie można dostrzec współdziałanie Najświętszej Maryi Panny z Trzema Osobami Boskimi, z Bogiem Ojcem, Synem Bożym i Duchem Świętym.

W scenie zwiastowania Anioł Gabriel pozdrowił Maryję, wypowiadając między innymi słowa „pełna łaski”. Jak wskazują twórcy podręcznika w tej jednostce „są to ważne słowa, gdyż wynika z nich, że w Maryi od początku jej życia działał Duch Święty”⁷⁷. To stwierdzenie z kolei podkreśla pneumatologiczne fundamenty maryjnego nauczania. Nie zabrakło także w analizowanej jednostce zasady eklezjalnej. Autorzy podręcznika mocno na to wskazali, gdy stwierdzili, że „Maryja była również świadkiem narodzin Kościoła w dniu zesłania Ducha Świętego, kiedy to razem z uczniami Jezusa trwała na modlitwie (zob. Dz 1, 14)”⁷⁸. Nieco dalej w tekście podkreślają, że członkowie Kościoła, wzorując się na Maryi, mogą być przekonani, że także ich życie jest wypełnione obecnością, mocą i działaniem Ducha Świętego. Od Najświętszej Maryi Panny katechizowani mogą także uczyć się wielbić Boga, powtarzając za Nią słowa *Magnificat* (zob. Łk 1, 46-55), do których także jest odniesienie w tekście katechezy. W zakończeniu niniejszej jednostki lekcyjnej jest wskazane, że Maryja także współcześnie prowadzi chrześcijan do swojego Syna i nie opuszcza nikogo na tej drodze, okrywając wszystkich płaszczem macierzyńskiej opieki. Dlatego wszyscy chrześcijanie nazywają Ją swoją Matką, Matką Kościoła⁷⁹.

Kolejna katecheza w podręczniku dla klasy VI, w której widoczne są mariologiczne wątki to *Maryja w dziejach Kościoła w Polsce*. W analizowanym tekście tejże katechezy bardzo mocno przebija się format eklezjalny maryjnego kultu. Autorzy

⁷⁶ Por. tamże s. 57.

⁷⁷ Tamże.

⁷⁸ Tamże s. 58.

⁷⁹ Tamże s. 60.

podręcznika ukazują to na przykładzie historii Kościoła w Polsce. Odwołując się do Dziejach Apostolskich podkreślają, że tak jak Maryja odegrała ważną rolę w życiu pierwszych chrześcijan, tak nie przestała otaczać macierzyńską troską kolejne lata działalności Kościoła. Mocno ukazane jest to w kulturze narodu polskiego, w której można zaobserwować liczne dokumenty, utwory literackie i muzyczne, dzieła sztuki z dziedziny malarstwa, rzeźby czy architektury⁸⁰. Wielu pisarzy i poetów, tworząc swoje dzieła odwoływali się w nich do Najświętszej Maryi Panny. Nie sposób nie wspomnieć o pieśni „Bogarodzica” nieznanego autora, która do czasów zaborów była dla Polaków hymnem narodowym. Wyrazem głębokiego kultu okazywanego Matce Bożej są poświęcane Jej kościoły, noszące Jej imię. Organizowane pielgrzymki do sanktuariów maryjnych znajdujących się w takich miejscach jak Częstochowa, Kalwaria Zebrzydowska, Piekary, Gietrzwałd i wiele innych.

W Polsce można zauważyć także miesiące poświęcone Maryi. W maju wierni odmawiają lub śpiewają Litanię Loretańską oddając cześć Bogu przez wysławianie najwspanialszego Jego dzieła, Niepokalanej. Natomiast w październiku codziennie w wielu kościołach i domach rodzinnych wybrzmiewa modlitwa różańcowa, o którą prosiła sama Matka Boża w licznych objawieniach na świecie, także w Polsce. Jest także wiele świąt i uroczystości maryjnych w kalendarzu liturgicznym, które gromadzą czcicieli Najświętszej Maryi Panny⁸¹. Warto zaznaczyć, iż katechizowani nie tylko poznają zewnętrzne przejawy pobożności maryjnej w polskim narodzie, ale mają także możliwość dowiedzieć się z niniejszej jednostki lekcyjnej, że najważniejsze jest to, co nie widoczne dla oczu, duchowość maryjna, która polega na tym, aby oddawać cześć Jedynek Bogu na wzór Maryi, z *Maryją* i *jak Maryja*.

Podręcznik do nauczania religii dla klasy VI zawiera w następnej jednostce katechezy również ściśle poświęcony temat Maryi zatytułowany *Królowa Polski*. Autorzy podręcznika przybliżają katechizowanych historię tego maryjnego tytułu. Szóstoklasiści mogą dowiedzieć się, że tytuł Królowej Polski sięga drugiej połowy XIV wieku. Nazwał Ją tak Grzegorz z Sambora. Tytuł ten jeszcze bardziej się upowszechnił w XVII wieku, po zwycięstwie odniesionym nad Szwedami. Oczywiście zwycięstwo przypisywane było wstawiennictwu Najświętszej Maryi Panny. Po tym wydarzeniu król Jan Kazimierz, 1 kwietnia 1656 roku we Lwowie przed obrazem Matki Bożej Łaskawej, ogłosił Maryję Królową swoich państw, a Królestwo Polskie powierzył Jej

⁸⁰ Por. tamże s. 133.

⁸¹ Por. tamże s. 135-136.

szczególnej trosce. Szczególne znaczenie w tym względzie miała zwycięska obrona Jasnej Góry, dlatego bardzo szybko Maryję jako Królową Polski zaczęto czcić w cudownym obrazie w Częstochowie. Tam też w dniu 8 września 1717 roku dokonano się ukoronowanie wizerunku Matki Bożej papieskimi koronami⁸². Te wszystkie wydarzenia spowodowały, że Polacy od tamtej pory przez wstawiennictwo Maryi w częstochowskim wizerunku zawierają Bogu sprawy osobiste i całego narodu a także dziękują za otrzymane łaski. Autorzy podręcznika dodają jeszcze, że od roku 1924 za zgodą papieża Piusa XI zostało ustanowione osobne święto Matki Bożej Królowej Polski i wyznaczono dzień w roku na 3 maja, dla upamiętnienia uchwalenia historycznej Konstytucji 3 Maja. Natomiast papież Jan XXIII ogłosił Maryję Królową Polski, główną patronką kraju, obok św. Wojciecha i św. Stanisława⁸³. Poznając historię tego maryjnego tytułu uczniowie klasy VI szkoły podstawowej, mają możliwość przekonać się, że naród polski zawierając się szczególnej opiece Najświętszej Maryi Panny w swoich dziejach starał się zawsze nie tylko trwać przy Chrystusie, ale czasami mógł nawet doświadczać Jego paschalnych losów. Rok 2018, w którym naród polski świętuje po stu latach odzyskanie niepodległości, jest tego najlepszym przykładem.

W dalszej części rozprawy warto zwrócić uwagę także na jednostkę, w której twórcy podręcznika odwołują się do znanych szóstoklasistom słów *Pan z Wami*, które niejednokrotnie słyszały podczas celebracji Eucharystii. Wyjaśniając genezę tych słów, przywołują ewangeliczną perykopę o zwiastowaniu, gdzie padają słowa skierowane przez anioła do Maryi: „Bądź pozdrowiona, pełna łaski, Pan z Tobą, błogosławiona jesteś między niewiastami” (Łk 1, 28). Na kanwie tych słów, katechizowani mogą zauważyć, że słowa *Pan z wami*, odnoszą się do bliskiej obecności Boga przy człowieku, dzięki pośrednictwu Najświętszej Maryi Panny. Maryja, zgadzając się na wolę Bożą stała się współuczestniczką Jego zamiarów. Słowa *Pan z Wami*, mają więc przypominać uczniom, aby – tak jak Maryja – byli gotowi razem z Jezusem wypełniać wolę Boga na ziemi⁸⁴.

Ostatnia jednostka lekcyjna w podręczniku o nazwie *Przemienieni przez Boga*, która ukazuje odwołanie się do Najświętszej Maryi Panny zatytułowana jest *Oto słowo Boże*. Autorzy podręcznika przekazują katechizowanym wiedzę na temat Bożego słowa, zawartego w księgach Pisma Świętego. Odwołują się do Eucharystii, podczas której w

⁸² Por. tamże s. 137.

⁸³ Por. tamże s. 139.

⁸⁴ Por. tamże s. 214.

sposób uroczysty proklamuje się i rozważa słowo Boże. Zwracają uwagę katechizowanym na fakt, iż Bóg przemawiając do człowieka, kiedy on czyta lub słucha treści zawartych w Biblii, daje się jednocześnie poznać. Podkreślają jeszcze, że w Osobie Jezusa Chrystusa, słowa Boże zostały przekazane ludziom najpełniej⁸⁵. Uczniowie z niniejszej jednostki katechezy dowiadują się również, że Maryja jest przykładem, jak trzeba słuchać i realizować w życiu słowo Boże, gdyż Ona przez całe swoje życie wszystko co usłyszała od Boga „zachowywała i rozważała w swoim sercu” (Łk 2, 19).

Podsumowując analizę podręczników do nauczania religii przeznaczonych dla uczniów klas IV-VI serii krakowskiej pod kątem mariologicznym, należy stwierdzić, że zaobserwowano w nich aż 20 jednostek katechezy, które w przekazie katechetycznym odwołują się do Najświętszej Maryi Panny. Najwięcej jednak maryjnych wątków można było odnaleźć w podręczniku przeznaczonym dla uczniów klasy V. Ponadto warto zaznaczyć, iż autorzy tych przeanalizowanych podręczników do nauczania religii, stawiając katechizowanym Maryję za wzór do naśladowania, ukazali im jednocześnie właściwy i skuteczny sposób osiągnięcia świętości.

3. Seria poznańska dla klas I-III do programu *Jesteśmy dziećmi Bożymi*

Podręczniki serii poznańskiej przeznaczone dla uczniów klas I-III szkoły podstawowej zostały przygotowane przez zespół autorów pod redakcją ks. Jana Szpety i Danuty Jackowiak do programu zatytułowanego *Jesteśmy dziećmi Bożymi*. Ma on na celu przygotowanie katechizowanych do przyjęcia sakramentów pokuty i pojednania oraz Eucharystii. Podręczniki, które zostaną w tej części dysertacji poddane analizie wydane zostały przez Wydawnictwo św. Wojciecha w Poznaniu. Tytuły ich są następujące: dla klasy I – *W domu bożym i rodzinie Jezusa*⁸⁶, dla klasy II – *Bliscy sercu Jezusa*⁸⁷, natomiast dla klasy III – *Jezusowa wspólnota serc*⁸⁸. Wymienione publikacje mają na celu pomóc dzieciom w czasie edukacji wczesnoszkolnej odkryć, jak bardzo Bóg kocha każdego człowieka oraz przekonać się, że należą do wielkiej rodziny Jezusa. Mogą nauczyć się lepiej przeżywać święta obchodzone we wspólnocie Kościoła, do

⁸⁵ Por. tamże s. 223-224.

⁸⁶ *W domu Bożym i rodzinie Jezusa. Podręcznik dla pierwszej klasy szkoły podstawowej*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2002.

⁸⁷ *Bliscy sercu Jezusa. Podręcznik dla drugiej klasy szkoły podstawowej*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003.

⁸⁸ *Jezusowa wspólnota serc. Podręcznik dla trzeciej klasy szkoły podstawowej*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2014.

której należą na mocy sakramentu chrztu świętego a także odkryć wartość celebrowania ich w domu rodzinnym. W podręcznikach dla klas I-III z serii poznańskiej można znaleźć wiele kolorowych ilustracji, które przykuwają uwagę dziecka i pomagają zgłębić podaną przez autorów treść. Natomiast dla podkreślenia wyjątkowości biblijnych cytatów, zostały one wyróżnione kolorem niebieskim, żeby mogły kojarzyć się uczniom z Biblią Tysiąclecia, której okładka jest barwy niebieskiej. W każdym z podręczników można zauważyć powtarzające się znaki graficzne: *dzwonek*, który wzywa do większego skupienia i skoncentrowania uwagi na wskazanej treści, ikona *nut* lub *książki*, to symbol informujący o części modlitewno-refleksyjnej. Treść katechez jest krótka, napisana językiem prostym i zrozumiałym dla czytelnika. Nie zabrakło również w nich maryjnych akcentów.

3.1. Podręcznik dla klasy I szkoły podstawowej *W domu Bożym i rodzinie Jezusa*

Podręcznik przygotowany dla uczniów klasy I posiada obwolutę koloru niebieskiego, przedstawiającą anioła siedzącego na chmurze i grającego na trąbce. Tak opracowana okładka spełnia funkcję dydaktyczną, stanowiąc zaproszenie dla dzieci do wybrania się w drogę do Boga. Wynika to z tematu pierwszej lekcji zatytułowanej *Spójrzmy w niebo* i ilustracji pod nim zamieszczonej, która jest dokładnym odwzorowaniem okładki. Kolor niebieski ma kojarzyć się uczniom klasy I z Pismem Świętym, a dokładnie z wydaniem Biblii Tysiąclecia. Nawet treść biblijnych cytatów została wyróżniona tym samym kolorem, aby wprowadzić małego czytelnika w świat Bożego słowa. Wewnętrzna strona okładki ukazuje harmonijny i piękny świat stworzony przez Pana Boga. Treść każdej jednostki lekcyjnej znajduje się na dwóch sąsiadujących stronach. Kolorowe ilustracje są dużą pomocą dla dzieci w zrozumieniu omawianych treści. Można znaleźć także pieśni religijne znane dzieciom z liturgii Kościoła. Uczeń klasy I w pakiecie edukacyjnym ma jeszcze zestaw kart pracy⁸⁹, są to ćwiczenia do wykonywania w szkole, z pomocą nauczyciela. Katecheta ma natomiast ponadto do dyspozycji podręcznik metodyczny⁹⁰ i dodatek ze środkami dydaktycznymi, w którego skład wchodzi: makieta kościoła, stajenki betlejemskiej, postacie i przedmioty. Anna Zellma w recenzji niniejszego podręcznika zamieszczonej w

⁸⁹ Zob. *W domu Bożym i rodzinie Jezusa. Karty pracy dla pierwszej klasy szkoły podstawowej*. Poznań 2002.

⁹⁰ Zob. *W domu Bożym i rodzinie Jezusa. Pierwsza klasa szkoły podstawowej. Przewodnik metodyczny*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003.

czasopiśmie *Katecheta* zaznacza jeszcze, że „autorzy zmierzają do zaznajomienia uczniów klasy I z kompendium wiedzy o historii zbawienia oraz z zagadnieniami związanymi z formacją liturgiczną i religijno-moralną”⁹¹.

Podręcznik dla klasy I szkoły podstawowej *W domu Bożym i rodzinie Jezusa* zawiera 51 jednostek lekcyjnych zgrupowanych w sześć rozdziałów o następujących tytułach: I. *Witajcie w szkole i Domu Bożym*, II. *Rodzina Jezusa słucha słów Boga*, III. *Rodzina Jezusa prosi Boga za nami*, IV. *Rodzina Jezusa chwali Boga*, V. *Jezus przedstawia nam Swego Ojca*, VI. *Czekamy na przychodzącego Jezusa*. Natomiast jeśli chodzi o katechezy, w których można zauważyć maryjne odniesienia, jest ich siedem. Posiadają one następujące numery jednostek i tytuły: 10 – *Matka Pana Jezusa uczy nas modlitwy*, 11 – *Czym jest różaniec?* 24 – *Narodził się Jezus – Zbawiciel*, 27 – *Gdzie mieszkał Pan Jezus?* 44 – *Kto pomaga apostołom?* 45 – *Dlaczego Maryję nazywamy Królową Polski?* 46 – „*Po górach dolinach rozlega się dzwon*”.

W pierwszej z wymienionych maryjnych katechez uczeń klasy I ma możliwość zapoznać się z modlitwą *Zdrowaś Maryjo* oraz piosenką zatytułowaną *Ona powiedziała Tak*. Tekst piosenki informuje uczniów, że Maryja spodobała się Bogu dlatego, że zgodziła się na Jego wolę, aby zostać Matką Zbawiciela. Natomiast jeden z fragmentów piosenki, którego słowa brzmią „Kto ducha ma, Ten mówi Tak”⁹² wskazuje, że to Duch Święty natchnął Maryję, aby zgodziła się na Bożą wolę. Na kanwie tych słów można wnioskować, że treść katechezy maryjnej podanej w niniejszej jednostce posiada uwarunkowania pneumatologiczne.

Recepcję posoborowej mariologii można dostrzec także w następnej katechezie, której temat brzmi: *Czym jest różaniec?* Z niniejszej jednostki uczniowie dowiadują się, w jaki sposób modlić się na różańcu, który poleciła odmawiać Matka Boża. Autorzy podręcznika zamieścili pod tematem także słowa pieśni *Jak paciorki różańca*, z której katechizowani dowiadują się, że Maryja wstawia się za nimi u Boga. Dowodem tego są chociażby słowa: „Jak paciorki różańca przesuwają się chwile, nasze smutki, radości i blaski, a Ty Bogu je zanieś”⁹³. Nie sposób nie zauważyć pośrednictwa Najświętszej Maryi Panny w przedstawianiu Bogu prośb, które powierza Jej wierzący.

Z kolei w jednostce zatytułowanej *Narodził się Jezus – Zbawiciel*, twórcy podręcznika zamieścili krótkie biblijne opowiadanie o tym, jak Maryja z Józefem

⁹¹ A. Zellma. *Pakiet edukacyjny „W domu Bożym i rodzinie Jezusa”*. Dla klasy I szkoły podstawowej. Recenzja „*Katecheta*” 46:2002 nr 9 s. 71.

⁹² *W domu Bożym i rodzinie Jezusa*. Podręcznik dla pierwszej klasy s. 24.

⁹³ Zob. tamże s. 26.

musieli udać się w podróż z Nazaretu do Betlejem i tam pozostać. Gdy nie mogli znaleźć miejsca na nocleg, musieli zatrzymać się w stajence. Zaś na podstawie zamieszczonej w niniejszej jednostce kolędy *Dzisiaj w Betlejem*, uczniowie zostają poinformowani, że właśnie w takim ubogim miejscu Maryja porodziła Bożego Syna, Zbawiciela świata. Nie przeszkodziło to jednak Bogu w zrealizowaniu Jego planów a nawet wręcz przeciwnie miejsce narodzin Zbawiciela jest przesłaniem do świata, że do takiego miejsca każdy może się zbliżyć i spotkać się z Jezusem. Warto zaznaczyć jeszcze, że Mesjasz przyszedł na ziemię przez pośrednictwo Dziewicy z Nazaretu co jest jednocześnie uzasadnieniem zasady „przez Maryję do Jezusa”.

Kolejny temat z wątkiem maryjnym to: *Gdzie mieszkał Pan Jezus?* Katechizowani z tej jednostki poznają prawdę, że Jezus Chrystus spędził swoje dzieciństwo w Nazarecie razem ze swoją Matką Maryją i opiekunem Józefem. Autorzy podręcznika ukazują Najświętszą Maryję Pannę jako kobietę podobną każdej innej, która zajmuje się domem i codziennymi zwykłymi sprawami. Jezus zaś służy pomocą Maryi i Józefowi⁹⁴. Katechizujący na kanwie podanych treści mogą ukazać dzieciom, jak ważna jest relacja z Maryją i Józefem, ponieważ jak Oni wychowali Bożego Syna, Jezusa Chrystusa, tak kształtują właściwe postawy w tych, którzy im się zawierzają.

Autorzy jednostki lekcyjnej o temacie *Kto pomaga apostołom?* także zamieścili akcent maryjny. W niniejszej katechezie została zamieszczona ilustracja, która przedstawia Maryję ze złożonymi dłońmi do modlitwy wraz z gronem apostołów, którzy oczekują za zesłanie Ducha Świętego. Obrazek ten ukazuje głęboką prawdę, iż Najświętsza Maryja Panna w modlitwie wstawienniczej uprasza Ducha Świętego dla apostołów i rodzącego się Kościoła. Świadczy o tym także tekst biblijnej perykopy (zob. Dz 2, 1-4a) zamieszczony pod tematem katechezy. Uczniowie mają więc możliwość poznać istotę relacji Maryi z Osobą Ducha Świętego co wskazuje na nie tylko pneumatologiczne uwarunkowania katechezy maryjnej, ale również na jej eklezjalny format.

Z kolei formuła „przez Maryję do Jezusa” dostrzegalna jest w katechezie zatytułowanej *Dlaczego Maryję nazywamy Królową Polski?* Zaraz pod tematem autorzy podręcznika zamieścili biblijny fragment, opisujący cud w Kanie Galilejskiej (zob. J 2, 1-3.5). Ukazuje on katechizowanym Najświętszą Maryję Pannę jako Tą, która jest obecna na weselu wpierw, zanim przybył Jezus i zaradził wszelkim potrzebom.

⁹⁴ Por. tamże s. 58.

Perykopa ta wskazuje na Maryję, która wstawia się u swojego Syna i przyczynia się do powstałego cudu. Dlatego twórcy podręcznika bezpośrednio pod biblijnym fragmentem umieścili jeszcze treść maryjnej modlitwy *Pod Twoją obronę*, ukazującą Matkę Bożą jako *Orędowniczkę*, *Pośredniczkę*, *Pocieszycielkę*, która jedna człowieka ze swoim Synem, poleca Mu go i oddaje. Uczniowie klasy I mogą także zapoznać się w niniejszej jednostce lekcyjnej z wizerunkami Matki Bożej Częstochowskiej, Licheńskiej, Matki Bożej Pocieszenia z Górki Duchownej oraz ikoną Matki Bożej z ołtarza Wita Stwosza w Krakowie⁹⁵.

Ostatni temat w podręczniku, w którym można odnaleźć maryjne akcenty to „*Po górach dolinach rozlega się dzwon*”. Temat katechezy jest jednocześnie tytułem pieśni religijnej ułożonej na cześć Najświętszej Maryi Panny, która objawiła się św. Bernadecie w Lourdes. Autorzy podręcznika przypominają dzieciom, iż miesiąc maj jest w sposób szczególny poświęcony Matce Bożej. Prowokują jednocześnie do spełnienia dobrego uczynku, aby sprawić Maryi radość. Katecheza maryjna wzywa dzieci to takiej relacji z Matką Bożą jaką miała Bernardka, gdyż jej związek z Najświętszą Maryją Panną przyczynił się do tego, że osiągnęła chwałę nieba.

3.2. Podręcznik dla klasy II szkoły podstawowej *Bliscy Sercu Jezusa*

Podręcznik do lekcji religii przeznaczony dla uczniów klasy II szkoły podstawowej posiada okładkę koloru żółtego. Na tym tle zostały przedstawione dzieci, dwóch chłopców i dwie dziewczynki, w strojach z uroczystości I Komunii Świętej. Ilustracja ta dobrze oddaje to wszystko, czego będą dotyczyły treści katechez w klasie II. Pierwszy temat w podręczniku zatytułowany *Wielkie przygotowania* jest tego najlepszym potwierdzeniem. Sam tytuł podręcznika *Bliscy sercu Jezusa* wskazuje na cel starań katechizowanych na tym etapie edukacji. Wewnętrzna strona okładki ilustruje prezbiterium z kościoła, jakby kierując wzrok uczniów w stronę tabernakulum, gdzie znajduje się Chrystus Eucharystyczny. Podobnie jak w podręczniku z roku ubiegłego cytaty biblijne wyróżniono kolorem niebieskim. Zamieszczone kolorowe ilustracje mają na celu pomóc uczniom zrozumieć omawiane treści. Podręcznik zawiera cytaty z Pisma św., nieco dłuższe niż w roku ubiegłym komentarze, słowa modlitw i piosenek. Katecheta także w klasie II ma do dyspozycji pakiet edukacyjny w skład, którego

⁹⁵ Zob. tamże s. 95.

wchodzą: podręcznik ucznia, karty pracy⁹⁶, przewodnik metodyczny⁹⁷ oraz dołączona do niego płyta CD z popularnymi wśród dzieci piosenkami.

Podręcznik dla II klasy szkoły podstawowej zaczyna się od słów, które kieruje do dzieci Przewodniczący Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, ks. bp Kazimierz Nycz. W swojej wypowiedzi zaznacza, że podręcznik ma pomóc „przygotować się do pełnego i zaangażowanego uczestnictwa w Eucharystii oraz spotkania z Chrystusem przebacającym w sakramencie pokuty i pojednania”⁹⁸. Jeśli chodzi o strukturę podręcznika, to zawiera on 53 jednostki lekcyjne, podzielone na siedem bloków tematycznych o następujących tytułach: I. *Jesteśmy uczniami Pana Jezusa*, II. *Pan Jezus zaprasza nas do siebie*, III. *Śluchamy słów Pana Boga i odpowiadamy*, IV. *Jezus pokazuje nam Ojca i daje nam siebie*, V. *Jezus o nas pamięta*, VI. *Jezus przebacza nam grzechy*, VII. *Zapraszamy Jezusa do siebie*. Na ostatnich stronach autorzy zamieścili dodatkowo: *Mały przewodnik po Mszy świętej*, *Rachunek sumienia*, *Modlitwy* oraz *Mały katechizm*.

Twórcy w podręczniku dla uczniów klasy II zawarli tylko dwie jednostki lekcyjne, w których można odnaleźć odwołania do Najświętszej Maryi Panny. Są nimi katechezy o następujących numerach i tematach: 10 – *Matka Boża prowadzi nas do Pana Jezusa* i 52 – *Matka Jezusa*. Autorzy pierwszej z wymienionych katechez ukazują Maryję, która zawsze towarzyszy swojemu Synowi. Podają do wiadomości uczniów, że była z Jezusem w Betlejem, w Nazarecie, gdy uczynił pierwszy cud w Kanie Galilejskiej a nawet, gdy wielu Go opuściło. Ona wierna i kochająca, trwała pod krzyżem. Całym swoim życiem pokazywała, jak kochać Pana Boga. Twórcy podręcznika stwierdzają ponadto, że Maryja pragnie, by wszyscy uczniowie uważnie słuchali Pana Boga i wypełniali gorliwie Jego wolę, powołując się przy tym na biblijne słowa wypowiedziane przez Matkę Jezusa: „Zróbcie wszystko, cokolwiek [Jezus] wam powie” (J 2, 5)⁹⁹. Natomiast ks. Jan Twardowski w zamieszczonym pod tematem opowiadaniu o tytule *Jak dostać się do nieba* podpowiada uczniom, jak mogą naśladować Maryję i odpowiadać na jej wezwania. Podkreśla, że tak jak Matka Boża opiekowała się Synem, przebywała z Nim w Nazarecie, stale się z Nim spotykała, tak katechizowani powinni opiekować się młodszym rodzeństwem, być blisko Pana Jezusa

⁹⁶ *Bliscy sercu Jezusa. Karty pracy dla drugiej klasy szkoły podstawowej*. Poznań 2003.

⁹⁷ Zob. *Bliscy sercu Jezusa. Druga klasa szkoły podstawowej. Przewodnik metodyczny*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003.

⁹⁸ K. Nycz. *Drogie Dzieci! W: Bliscy sercu Jezusa. Podręcznik dla drugiej klasy* s. 7.

⁹⁹ Por. tamże s. 28.

na Mszy św. a szczególnie w Komunii świętej¹⁰⁰. Analizowane treści niniejszej jednostki wyraźnie wskazują więc na chrystologiczne uwarunkowania maryjnej katechezy a szczególnie na formułę „przez Maryję do Chrystusa”.

Kolejna maryjna katecheza zatytułowana jest *Matka Jezusa*. Autorzy podręcznika zaraz pod tematem lekcji umieścili słowa pieśni *Była cicha i piękna jak wiosna*, które ukazują Maryję nie tylko jako Matkę Jezusa¹⁰¹, ale i każdego człowieka. Matkę, która wszystko rozumie, potrafi dostrzec dobro w każdym i jest zawsze przy tych, którzy oddają się Jej w opiekę. Twórcy niniejszej jednostki lekcyjnej, wskazując na Maryję jako Matkę, nie pominęli ważnego w tym temacie, biblijnego fragmentu z Ewangelii według św. Jana (zob. J 19, 25-27). Podkreślają katechizowanym, że gdy Pan Jezus umierał na krzyżu dał nam Maryję za Matkę¹⁰². Ona uczy, jak żyć, by nieustannie być blisko Jezusa i nie uciekać od Niego, gdy przyjdzie się zmierzyć z trudnymi życiowymi doświadczeniami. Zwłaszcza wtedy trzeba powierzać się jej, wypowiadając chociażby zaproponowaną w katechezie modlitwę *Pod Twoją obronę*. On wyprasza wtedy u swojego Syna to, co jest najbardziej potrzebne w takiej sytuacji. Warto zaznaczyć, że przekazanie Maryi za Matkę to pomysł samego Jezusa. Pozwala to zwrócić uwagę na odwrotność formuły zauważonej we wcześniejszej analizowanej jednostce. Tym razem katechizowani mogą zauważyć potwierdzenie się zasady „przez Jezusa do Maryi”. Po analizie podręcznika dla klasy II należy więc stwierdzić, że treści w nim zawarte mają zdecydowane zabarwienie chrystologiczne, także jeśli chodzi o katechezę maryjną.

3.3. Podręcznik dla klasy III szkoły podstawowej *Jezusowa wspólnota serc*

Dla ucznia, który otrzymał promocję do klasy III, przeznaczony jest podręcznik zatytułowany *Jezusowa wspólnota serc*. Okładka jest tym razem barwy zielonej. Przedstawia dzieci podające sobie dłonie i tworzące w ten sposób figurę w kształcie serca. Można w tym obrazie doszukać się czegoś na wzór wspólnoty, która gromadzi się wokół Jezusa symbolizowanego tutaj przez kształt serca¹⁰³. Wewnętrzna strona obwoluty ukazuje plac św. Piotra w Watykanie, na którym znajduje się wiele ludzi. Co również daje obraz Jezusowej wspólnoty serc. Podręcznik dla klasy III posiada

¹⁰⁰ Por. J. Twardowski. *Jak dostać się do nieba*. W: tamże s. 29.

¹⁰¹ Zob. G. Ravasi. *Maryja. Matka Jezusa*. Kielce 2018 s. 7.

¹⁰² Por. tamże s. 124.

¹⁰³ Por. *Jezusowa wspólnota serc. Trzecia klasa szkoły podstawowej. Przewodnik metodyczny*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2004 s. 4.

obszerniejszy niż w latach ubiegłych zakres treści kierowanych do katechizowanych, co wprowadza ich na wyższy poziom wychowania religijnego. Nie zabrakło także wyróżnionych kolorem niebieskim biblijnych cytatów, kojarzących się z Biblią Tysiąclecia, której okładka również jest koloru niebieskiego. Należy nadmienić, iż oprócz podręcznika pakiet edukacyjny tworzą: karty pracy¹⁰⁴, podręcznik metodyczny¹⁰⁵, będący zbiorem konspektów lekcji, schematy kołowe roku liturgicznego i Mszy św. oraz płyta CD, która zawiera 25 utworów muzycznych powszechnie znanych i chętnie śpiewanych przez dzieci.

Podobnie jak w poprzednim podręczniku, słowo wstępne skierował do dzieci ks. bp Kazimierz Nycz, który wspominając na wyjątkowy dla katechizowanych moment I Komunii Świętej, wskazał dalszy etap formacji religijnej. Polegać ma on na tworzeniu z Jezusem i wokół Niego wspólnoty. Podkreślił także, że dzięki podręcznikowi, uczęszczający na lekcję religii nauczą się jak przeżywać święta obchodzone we wspólnocie Kościoła i w rodzinach¹⁰⁶.

Podręcznik przeznaczony dla uczniów klasy III zawiera 57 jednostek lekcyjnych, podzielonych na sześć rozdziałów, których tytuły są następujące: I. *Trwamy w nauce Jezusa i na modlitwie*, II. *Jezus wyjaśnia nam pisma*, III. *Jezus ofiaruje Ojcu siebie i nas*, IV. *Jezus wzywa nas na ucztę*, V. *Jezus nam błogosławi*, VI. *Jezus posłał nas do świata*. Na końcu znajduje się część zatytułowana *Przypominamy – Powtarzamy*, która zawiera podsumowanie zdobytych w klasach I-III informacji.

Analizując podręcznik dla klasy III, należy stwierdzić, iż znajduje się w nim 7 tematów, w których można odnaleźć odwołania do Najświętszej Maryi Panny. Są to jednostki o następujących numerach i tytułach: 7 – *Modlitwa różańcowa*, 8 – *Tajemnice radosne*, 9 – *Tajemnice światła*, 10 – *Tajemnice bolesne*, 11 – *Tajemnice chwalebne*, 21 – *Przyjąć słowo Boże jak Maryja*, 56 – *Matka Jezusa wspomaga nas*. Warto nadmienić, iż w części *Przypominamy – Powtarzamy* także znajdują się krótkie wzmianki o Maryi. W materiale powtórkowym z klasy I jest zapis, że „Maryja uczy ludzi prawdziwej miłości do Pana Boga”¹⁰⁷. W powtórzeniu z klasy II nie znaleziono wzmianki o Matce Bożej, natomiast w podsumowaniu klasy III autorzy podręcznika zamieścili informację, że „Maryja jest naszą Orędowniczką i Wspomożycielką. Ona ukazuje, jak kochać Pana

¹⁰⁴ *Jezusowa wspólnota serc. Karty pracy dla trzeciej klasy szkoły podstawowej*. Poznań 2014.

¹⁰⁵ Zob. *Jezusowa wspólnota serc. Trzecia klasa szkoły podstawowej. Przewodnik metodyczny*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2004.

¹⁰⁶ K. Nycz. *Drogi Dzieci! W: Jezusowa wspólnota serc. Podręcznik dla trzeciej klasy s. 6*.

¹⁰⁷ Tamże s. 135.

Boga, jak żyć, krocząc drogami Jego przykazań. Maryja pragnie, by ludzie odmawiali różaniec”¹⁰⁸.

Wracając do katechez maryjnych zawartych w podręczniku *Jezusowa wspólnota serc*, twórcy podręcznika w jednostce zatytułowanej *Modlitwa różańcowa* ukazują dzieciom wartość różańca jako maryjnej modlitwy. Powołują się w katechezie na objawienie Matki Bożej w Gietrzwałdzie, kiedy to Maryja powiedziała do dwóch dziewczynek, Justyny i Barbary, że życzy sobie, aby codziennie odmawiały różaniec¹⁰⁹. Na tej podstawie, twórcy podręcznika zachęcają trzecioklasistów do tej wyjątkowej maryjnej modlitwy. Pouczają jednocześnie katechizowanych, że „różaniec jest modlitwą zanoszoną do Pana Jezusa za pośrednictwem Matki Bożej”¹¹⁰, podczas której należy rozmyślać o wydarzeniach z życia Chrystusa i Jego Matki. Warto zaznaczyć, że takie stwierdzenie wskazuje na chrystologiczne uwarunkowania maryjnej katechezy. Należy jeszcze podkreślić, że w skład różańca wchodzi dwadzieścia tajemnic zgrupowanych w cztery części nazwane jako radosne, światła, bolesne i chwalebne.

Kolejne cztery tematy w podręczniku dla klasy III zatytułowane zostały analogicznie jak cztery części różańca: *Tajemnice radosne*, *Tajemnice światła*, *Tajemnice bolesne* i *Tajemnice chwalebne*. Każdy z tematów zawiera treść rozważań pięciu tajemnic różańcowych. Autorzy podręcznika w niniejszych jednostkach lekcyjnych ukazują uczniom, jak wielką rolę w zbawieniu człowieka odegrał Jezus Chrystus a także Jego Matka, Maryja. Zachęcają także katechizowanych do rozważania tajemnic w taki sposób, aby odnajdywały w nich swoje życie i samych siebie¹¹¹. Twórcy katechez uwagę uczniów kierują przede wszystkim na konkretny cel modlitwy różańcowej. Mianowicie, aby rozważając tajemnice radosne różańca, wraz z Maryją przeżywały wydarzenia dotyczące wcielenia i dzieciństwa Pana Jezusa¹¹². Natomiast zgłębiając tajemnice światła, lepiej poznali Jezusa Chrystusa¹¹³. Gdy z uwagą i skupieniem rozważać będą część bolesną, stworzą dla siebie dobrą okazję, aby połączyć swoje troski z cierpieniem Chrystusa¹¹⁴. Zaś, wnikając głębiej w chwalebne tajemnice odkryją nadzieję na życie wieczne oraz zachwycą się mocą, wielkością i świętością

¹⁰⁸ Tamże s. 139.

¹⁰⁹ Por. tamże s. 22.

¹¹⁰ Tamże s. 23.

¹¹¹ Por. *Jezusowa wspólnota serc. Trzecia klasa szkoły podstawowej. Przewodnik metodyczny* s. 37.

¹¹² Por. tamże s. 36.

¹¹³ Por. tamże s. 39.

¹¹⁴ Por. tamże s. 42.

Boga¹¹⁵, który do godności królewskiej podnosi Maryję, pokorną służebnicę. Wspomniane cztery jednostki lekcyjne stanowią sposobność, aby katechizowani mogli przekonać się, że wzorując swoje życie na życiu Najświętszej Maryi Panny, na Jej poddaniu się woli Bożej, służbie potrzebującym, ofiarując Bogu wszystko, nawet swojego Syna i nieograniczonej ufności, tak samo jak Ona będą wyniesieni do chwały Królestwa Bożego. Tajemnica tej chwały ukryta jest właśnie w rozważaniu każdej z tajemnic różańca.

Analizując wartość różańca, ks. Józef Kudasiewicz podkreślił w publikacji *Nowe tajemnice różańca świętego. Teologia. Kontemplacja. Życie*, że stał się on „streszczeniem Ewangelii dopiero po reformie Jana Pawła II”¹¹⁶, kiedy to do istniejących trzech części papież dołączył czwartą i nazwał *Tajemnicami światła*. Św. Jan Paweł II tak uzasadnił swoją decyzję: „Uważam jednak, że aby rozwinąć chrystologiczny wymiar różańca, stosowne byłoby uzupełnienie, które – pozostawione swobodnemu wyborowi jednostek i wspólnot – pozwoliłoby objąć także tajemnice życia publicznego Chrystusa, między chrztem w Jordanie a męką” (RVM 19). Ks. Józef Kudasiewicz zaznacza, że dopiero od momentu wprowadzenia części obejmującej życie publiczne Jezusa różaniec stał się „streszczeniem Ewangelii”¹¹⁷. Wynika z tego przekonanie, że katechizowani rozważając cztery części różańca mają okazję we właściwy sposób upodobnić się do Maryi, a przez Jej pośrednictwo do Jej Syna, Jezusa Chrystusa. Nie mniejsze przekonanie w tym względzie wyrazili autorzy kolejnej w podręczniku katechezy maryjnej zatytułowanej *Przyjąć Słowo Boże jak Maryja*.

Ukazali oni Najświętszą Maryję Pannę, która z pokorą przyjęła to, co Pan Bóg dla niej zaplanował, zwiastując Jej, że zostanie Matką Zbawiciela. Maryja, pragnąc wypełnić wolę Bożą, okazała posłuszeństwo swojemu Stwórcy, gdy wyrzekła słowa: „Oto Ja służebnica Pańska, niech mi się stanie według twego słowa!” (Łk 1, 38a). Twórcy podręcznika zwracają w niniejszej jednostce uwagę na fakt, że Maryja każdego dnia swojego życia nie tylko sama czyniła to co jest zgodne z wolą Bożą, ale zachęcała do tego także innych. Powołują się na scenę z Kany Galilejskiej, kiedy to powiedziała zebranym: „Zróbcie wszystko, cokolwiek wam powie” (J 2, 5a). Na kanwie tych treści katechizowani wezwani są, aby z uwagą, szacunkiem i w skupieniu słuchać słów Pisma

¹¹⁵ Por. tamże s. 44.

¹¹⁶ J. Kudasiewicz. *Nowe tajemnice różańca świętego. Teologia. Kontemplacja. Życie*. Ząbki 2002 s. 12.

¹¹⁷ Tamże s. 13.

Świętego czytanych w kościele, na katechezie i w domu¹¹⁸. Najlepszym przykładem w tym względzie jest Najświętsza Maryja Panna, która może i dla katechizowanych wyprosić łaskę umiejętności słuchania słowa Bożego w taki sposób, aby wydało błogosławiony owoc. Dobitnie o tej prawdzie można przekonać się z kolejnego i zarazem ostatniego w podręczniku tematu z wątkiem maryjnym zatytułowanego *Matka Jezusa wspomaga nas*.

Twórcy podręcznika w niniejszej jednostce ukazują katechizowanym Maryję, którą Bóg wybrał na Matkę swojego Syna. Ona od momentu zwiastowania nieustannie troszczyła się o Jezusa, ciągle przy Nim trwała, także w chwili, kiedy umierał na krzyżu. Wówczas usłyszała słowa skierowane do ucznia, który nie opuścił Go w chwili Jego męki, „Oto Matka Twoja” (J 19, 27). Autorzy podręcznika podkreślają, że od tego momentu Maryja stała się Matką wszystkich wierzących w Chrystusa, Matką całego Kościoła i permanentnie wspomaga tych, którzy zanoszą do Boga przez Jej wstawiennictwo wszelkie potrzeby. Katechizowani dowiadują się, że przykładem takiej modlitwy prośby jest chociażby Litania Loretańska, szczególnie odmawiana w miesiącu maju. Jest to modlitwa, która zawiera słowa uwielbienia Maryi i wołanie do Niej o pomoc¹¹⁹. Jako pogłębienie znajomości życia Maryi, autorzy podręcznika polecają uczniom wykonać ćwiczenie 1 z karty pracy. Zadanie polega na napisaniu 5 zdań dotyczących życia Najświętszej Maryi Panny i pokolorowaniu ilustracji¹²⁰. W analizowanej jednostce dostrzec można nie tylko chrystologiczne uwarunkowania katechezy maryjnej, ale również jej eklezjalny wymiar.

Po analizie podręczników dla klas I-III serii poznańskiej należy stwierdzić, iż dostrzegalna jest w nich recepcja posoborowej mariologii. W niniejszych publikacjach wyraźnie zauważalne są maryjne odniesienia, lecz najbardziej widoczne są one w podręczniku dla klasy III. W swoich maryjnych katechezach zawiera trynitarną, chrystologiczną, pneumatologiczną i eklezjalną zasadę, wskazując w ten sposób na poprawne ujęcie przekazu mariologicznego.

4. Seria poznańska dla klas IV-VI szkoły podstawowej *Wezwani przez Boga*

Kolejnymi podręcznikami do nauczania religii, które zostaną poddane analizie w dalszej części dysertacji jest seria wydana pod redakcją ks. Jana Szpeta i Danuty

¹¹⁸ Por. *Jezusowa wspólnota serc. Podręcznik dla trzeciej klasy* s. 52.

¹¹⁹ Por. tamże s. 130-131.

¹²⁰ Zob. *Jezusowa wspólnota serc. Trzecia klasa szkoły podstawowej. Przewodnik metodyczny* s. 234.

Jackowiak w Poznaniu. Tym razem są to podręczniki przeznaczone dla uczniów klas IV-VI szkoły podstawowej i są zatytułowane następująco: klasa IV – *Powołani przez Boga Ojca*¹²¹, klasa V – *Umiłowani w Jezusie Chrystusie*¹²², VI – *Uświęceni w Duchu Świętym*¹²³. Wyróżniają się one barwną szatą graficzną, przykuwającą uwagę katechizowanego. Jak wskazują tytuły podręczników uwaga w klasie IV została skupiona na starotestamentalnym obrazie Boga Ojca i przymierzu, które zawarł z człowiekiem, w klasie V na Osobie Jezusa Chrystusa i prawdach Nowego Testamentu natomiast w klasie VI na uświęcającej roli Ducha Świętego, który działa w Kościele i życiu poszczególnych ochrzczonych.

Uczniowie klas IV-VI, otwierając podręcznik zauważą kolorowy spis treści, który wygląda zachęcająco, aby zatrzymać się na zagadnieniach, jakie będą podejmowane w danej klasie. Analizując tę część podręczników można zauważyć podobieństwo, mianowicie każdy z nich zawiera 51 tematów podzielonych na 8 rozdziałów. Ks. Paweł Mąkosa w artykule *Wychowanie do wiary w wybranych podręcznikach do nauczania religii w klasach IV-VI szkoły podstawowej* podkreśla, iż „każda jednostka składa się najczęściej z: fragmentu Pisma Świętego, tekstu odautorskiego, refleksji wyrażonej w formie pytań bądź modlitwy lub poezji”¹²⁴. Strona każdego z podręczników posiada ważny element w postaci marginesu, na którym zamieszczono ilustracje oraz wyjaśnienia kluczowych pojęć, poszerzających wiedzę dziecka. Znajdują się na nich także piktogramy, powtarzające się w każdej jednostce lekcyjnej podręczników klas IV-VI. Rozdzielają one poszczególne bloki merytoryczno-dydaktyczne w każdej katechezie.

Warto podkreślić, że każda jednostka lekcyjna ma podobną konstrukcję. Zaczyna się od podanego tematu katechezy, a następnie zawiera cztery części oznaczone piktogramami. Pierwszy blok oznaczony znakiem łaski pasterskiej i zatytułowany *Dowiedz się* lub *Przypomnisz sobie* zawiera zestaw pytań, na które katechizowany znajdzie odpowiedź, gdy zapozna się z treścią wskazaną w pod tematem lekcji. Następny blok nazwany został przez autorów podręcznika biblijnym. Charakteryzuje się tym, że perykopa zaczerpnięta z Biblii została zamieszczona na

¹²¹ *Powołani przez Boga Ojca. Podręcznik do nauki religii dla klasy IV*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2002.

¹²² *Umiłowani w Jezusie Chrystusie. Podręcznik do nauki religii dla klasy V*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2012.

¹²³ *Uświęceni w Duchu Świętym. Podręcznik do nauki religii dla klasy VI*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2004.

¹²⁴ P. Mąkosa. *Wychowanie do wiary w wybranych podręcznikach do nauczania religii w klasach IV-VI szkoły podstawowej*. „Katecheta” 50:2006 nr 9 s. 7.

ilustracji, przypominającej papirus. W kolejnym, trzecim bloku oznaczonym ikoną lampki oliwnej można odnaleźć wyjaśnienie wcześniej zamieszczonego tekstu biblijnego, jego kontekst historyczny i wymiar zbawczy. Czwarty blok, przy którym znajduje się piktogram sandały, pobudza ucznia do refleksji po zapoznanym się materiale, skłania do odpowiedzi na poznane prawdy a także wskazuje środki ich realizacji przez określoną postawę religijno-moralną, szczególnie życie sakramentalne¹²⁵. Ponadto należy zaznaczyć, że jeśli chodzi o tematykę mariologiczną, to jest ona obecna tylko w podręcznikach przeznaczonych dla uczniów klas V i VI, zaś w podręczniku dla klasy IV została ona totalnie pominięta, ani razu w treści tejże publikacji nie użyto słowa „Maryja”, dlatego więc najmniej uwagi zostanie poświęcone temu podręcznikowi.

4.1. Podręcznik dla klasy IV szkoły podstawowej *Powołani przez Boga Ojca*

Podręcznik przeznaczony dla uczniów klasy IV zawiera 51 jednostek tematycznych. Jak zaznaczyła Anna Zellma w recenzji pakietu edukacyjnego *Powołani przez Boga Ojca* dla klasy IV szkoły podstawowej „wyróżnia się on kolorową, plastycznie wykonaną szatą graficzną oraz poprawnym układem treści nauczania i zrozumiałym dla adresata sposobem ich prezentacji”¹²⁶. Wszystkie jednostki lekcyjne zostały podzielone na osiem rozdziałów o następujących tytułach: I. *Poszukiwanie prawdziwego szczęścia i wspólnoty*, II. *Kim Ty jesteś, Panie Boże?* III. *Bóg objawia nam, kim jest*, IV. *Bóg naszym stwórcą*, V. *Dlaczego zło, smutek i cierpienie?* VI. *Bóg pragnie naszego szczęścia*, VII. *Bóg zawsze wierny swojemu przymierz*, VIII. *W dłoniach Boga jesteśmy bezpieczni i szczęśliwi*. Katechizowani, biorąc udział w poszczególnych lekcjach religii w klasie IV mają sposobność, aby poznać Boga, który jest zawsze wierny swojemu przymierz i zależy Mu na szczęściu każdego człowieka¹²⁷. Należy podkreślić, że układ tematyczny poszczególnych rozdziałów wprowadza ucznia klasy IV w historię zbawienia ukazaną w Starym Testamencie i jest pomocny w odkrywaniu jej egzystencjalnej wartości¹²⁸.

¹²⁵ Por. A. Zellma. *Pakiet edukacyjny „Powołani przez Boga Ojca”. Dla klasy IV szkoły podstawowej. Recenzja „Katecheta”* 46:2002 nr 9 s. 77-78.

¹²⁶ Tamże s. 77.

¹²⁷ Por. J. Kowalczyk. *Literatura piękna w polskiej katechezie. Studium katechetyczne w oparciu o wybrane serie podręczników do nauczania religii*. Legnica 2012 s. 174.

¹²⁸ Por. A. Zellma. *Pakiet edukacyjny „Powołani przez Boga Ojca”. Dla klasy IV szkoły podstawowej* s. 76.

Katechizowani na początku omawianych treści podręcznika zaproszeni są do refleksji nad charakterystyką prawdziwej przyjaźni, z zadaniami jakie Bóg poleca czynić swoim wybranym i uczeniem się ich przyjmować. W dalszej części uczniowie wezwani są do szukania odpowiedzi w świetle słowa Bożego na pytania: kim jest Bóg, jakich ludzi wybiera On do współpracy ze sobą, a to wszystko ma posłużyć do nauki lepszego operowania egzemplarzem Pisma Świętego. Nie brakuje w treści podręcznika dla klasy IV tematów związanych ze stworzeniem świata, powołaniem do istnienia istoty ludzkiej, zerwania relacji z Bogiem czy zapowiedzią Mesjasza. Można odnaleźć także katechezy, dzięki którym uczniowie zapoznają się z biblijnymi postaciami takimi jak Abraham, Józef Egipski, Mojżesz, wybrani przez Boga prorocy czy król Dawidem¹²⁹. Autorzy przybliżają ich sylwetki, historię życia i powołania. Na ostatniej stronie podręcznika katechizowani mogą zauważyć informacje o źródłach, z których zostały zaczerpnięte teksty biblijne, teksty interpretacyjne oraz modlitwy, teksty piosenek i wiersze. Cenną pomocą dla katechety jest także podręcznik metodyczny¹³⁰, sporządzony w formie wkładki do specjalnie przygotowanego segregatora oraz atlas biblijny

Z racji na fakt, że w klasie IV uwaga skupiona jest na treściach starotestamentalnych, twórcy jednostek katechetycznych totalnie pominęli w podręczniku postać Najświętszej Maryi Panny. Jednak mały akcent zapowiadający Jej osobę można odnaleźć w 22 jednostce lekcyjnej zatytułowanej *Skutki nieposłuszeństwa*. Autorzy, poruszając temat grzechu pierworodnego i jego skutków, nie pozostawiają uczniów bez Dobrej Nowiny dotyczącej przyjścia na świat Zbawiciela, który uwolni ludzi od kusiciela. Zamieszczają także tekst protoewangelii: „Wprowadzam nieprzyjaźń między ciebie a niewiastę, pomiędzy potomstwo twoje a potomstwo jej: ono zmiążdży ci głowę, a ty zmiążdżysz mu piętę” (Rdz 3, 15). Są to słowa Boga skierowane do szatana, który namówił pierwszych ludzi do grzechu. I tak jak pierwsza kobieta zgrzeszyła, będąc nieposłuszną Bogu, tak według zapowiedzi, pojawi się kobieta, która zgadzając się na wolę Boga, wyda błogosławiony owoc, Jezusa Chrystusa, Zbawiciela. Kościół w tej niewieście z protoewangelii dostrzega Najświętszą Maryję Pannę.

¹²⁹ Por. tamże.

¹³⁰ Zob. *Powołani przez Boga Ojca. Czwarta klasa szkoły podstawowej. Przewodnik metodyczny*. Red. J. Szpet. D. Jackowiak. Poznań 2002.

4.2. Podręcznik dla klasy V szkoły podstawowej *Umiłowani w Jezusie Chrystusie*

Tytuł kolejnego podręcznika z serii poznańskiej, przeznaczonego tym razem dla uczniów V klasy szkoły podstawowej, brzmi: *Umiłowani w Jezusie Chrystusie*. W słowie wstępnym ks. bp Kazimierz Nycz zaznaczył piątoklasistom, że książka ta będzie służyła im pomocą w lepszym poznaniu i pokochaniu Osoby Jezusa Chrystusa. Pogłębi zażyłość z Bożym Synem przez wprowadzenie do czytania i słuchania słów Pisma Świętego. To wszystko ma z kolei przyczynić się do chętnego uczestniczenia w liturgii Kościoła, przede wszystkim zaś w Eucharystii. Zdobyta wiedza na kanwie podręcznika przyczyni się do odkrycia obecności Jezusa Chrystusa w historii własnego życia i kulturze ojczystej¹³¹.

Podręcznik dla klasy V zawiera 51 jednostek lekcyjnych zgrupowanych w osiem działów o następujących tytułach: I. *Pragnienie miłości i dobra w sercu człowieka*, II. *Jezus przyszedł*, III. *W Jezusie Chrystusie spotykamy wielką miłość*, IV. *Posłannictwo Jezusa*, V. *Z Jezusem Chrystusem przeżywamy chorobę i śmierć*, VI. *„Aby życie Jezusa objawiło się w naszym ciełe”*, VII. *W modlitwie jesteśmy blisko Boga*, VIII. *Miłość Jezusa przewycięża wszelkie trudności*. Jak można zauważyć, treści podręcznika skoncentrowane są wokół Osoby Jezusa Chrystusa i prawd wynikających z Nowego Testamentu. Na kanwie zawartych w niniejszej publikacji treści, katechizowany ma możliwość odkryć w historii obecność Jezusa Chrystusa i Jego towarzyszenie w życiowych doświadczeniach poszczególnych osób. Pomocny w przekazywaniu religijnych informacji uczniom klasy V jest także przeznaczony dla użytku katechetów, podręcznik metodyczny¹³².

W odróżnieniu od podręcznika do klasy IV, w którym nie było ani jednej maryjnej katechezy, w niniejszym przeznaczonym dla klasy V, można odnaleźć aż 8 tematów, w których można dostrzec wątki mariologiczne. Zaliczają się do nich: 1 – *„Zróbcie wszystko, cokolwiek wam powie” (J 2, 5)*, 15 – *Maryja „pełna łaski”*, 16 – *Kult Matki Bożej w naszej Ojczyźnie*, 17 – *Naśladować Maryję*, 19 – *Zbawiciel świata narodził się w Betlejem*, 20 – *Przyjście Jezusa spełnieniem ludzkich oczekiwań i pragnień*, 25 – *Co wiemy o dzieciństwie Pana Jezusa?* 45 – *„Trwali na modlitwie z*

¹³¹ Por. K. Nycz. *Drodzy Uczniowie! W: Umiłowani w Jezusie Chrystusie. Podręcznik do nauki religii s. 5.*

¹³² Zob. *Umiłowani w Jezusie Chrystusie. Piąta klasa szkoły podstawowej. Podręcznik metodyczny*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2012.

Maryję”. W dalszej części rozprawy wymienione tematy zostaną poddane wnikliwej analizie, aby przekonać się, jak i w jakim stopniu autorzy podręcznika dla klasy V szkoły podstawowej ukazują Matkę Syna Bożego?

Już pierwszy z kolei temat w podręczniku pozwala zwrócić uwagę na Najświętszą Maryję Pannę. Autorzy już w tytule katechezy zawarli formułę „przez Maryję do Jezusa”, czyniąc tematem słowa Maryi skierowane do zebranych na weselu w Kanie Galilejskiej: „*Zróbcie wszystko, cokolwiek wam powie*” (J 2, 5). Oczywiście Jezus. Twórcy podręcznika uwarunkowują uczniów na początku roku szkolno-katechetycznego, że ten biblijny werset skierowany jest do każdego, kto podejmuje się udziału w tegorocznych lekcjach religii. Maryja, zachęcając do wypełniania słów Jezusa była przekonana, że ci, którzy posłuchają Jej zachęty, nie zawiodą się. Wypełnianie słów Jezusa, uzdrawia każdą problemową sytuację i czyni życie lepszym a ponadto nie nie traci ono na swoim „smaku”, jak wino w Kanie Galilejskiej.

To, że Najświętsza Maryja Panna może wszystko uprosić u swojego Syna Jezusa Chrystusa, katechizowani już wiedzą z wcześniejszej katechezy maryjnej. Kolejny temat zatytułowany *Maryja „pełna łaski”* wskazuje, że skoro jest Ona całkowicie wypełniona łaską, to może je rozdzielać komu chce i jak chce. O tym, że Bóg tak Ją obdarował dowiedziała się z przekazu anioła, który wypowiedział do Niej słowa: „Bądź pozdrowiona pełna łaski, Pan z Tobą, błogosławiona jesteś między niewiastami” (Łk 1, 28). Katechizowani mogą z niniejszej jednostki dowiedzieć się, że Maryja została nazwana *pełna łaski*, ponieważ jak podkreślają autorzy podręcznika „napelniła Ją obecność Tego, który jest źródłem wszelkiej Łaski, obecność Boga”¹³³. Maryja wypowiadając słowa: „Oto ja służebnica Pańska, niech mi się stanie według twego słowa” (Łk 1, 38) zgodziła się na wolę Bożą i poczęła za sprawą Ducha Świętego Zbawiciela świata. Twórcy podręcznika zaznaczają, że od Maryi, jak od nikogo innego z ludzi, katechizowani mogą uczyć się zawierzenia Bogu¹³⁴. Analiza treści niniejszej jednostki potwierdza zasadność trynitarnych podstawy katechezy o Najświętszej Maryi Pannie.

W następnej maryjnej katechezie zatytułowanej *Kult Matki Bożej w naszej Ojczyźnie* autorzy podręcznika informują, jakie są przejawy oddawania czci Maryi w Kościele, komunikują o miejscu, w którym w szczególny sposób oddawany jest kult

¹³³ *Umiłowani w Jezusie Chrystusie. Podręcznik do nauki religii* s. 45.

¹³⁴ Por. tamże.

Matce Bożej oraz wskazują na Jej pośrednictwo między Bogiem a człowiekiem¹³⁵. Przekaz katechetyczny oparli na dwóch fragmentach z dokumentów Kościoła. Pierwszy zaczerpnięty z adhortacji apostolskiej *Marialis cultus* Ojca Świętego bł. Pawła VI informuje, że „celem ostatecznym kultu Najświętszej Maryi Panny jest, by Bóg został uwielbiony i by chrześcijanie zostali pobudzeni do całkowitego uzgadniania z wolą Bożą swojego życia i postępowania” (MC 39). Natomiast drugi pochodzący z listu apostolskiego *Rosarium Virginis Mariae* św. Jana Pawła II o różańcu świętym wskazuje katechizowanym, że „modlitwę, którą Chrystus i Duch Święty wzbudzają w naszym sercu, Maryja wspiera swym matczynym wstawiennictwem” (RVM 16). Twórcy podręcznika puentują niniejszą jednostkę katechetyczną przesłaniem, że Najświętsza Maryja Panna jest zjednoczona z Chrystusem i wskazuje ludziom najpewniejszą drogę do Niego. Warto zaznaczyć, że treść również i tej katechezy ujawnia trynitarną podstawę katechezy maryjnej.

Katecheza zatytułowana *Naśladować Maryję* stała się także dobrą okazją, aby przekazać uczniom klasy V prawdy maryjne. Autorzy podręcznika ukazują Maryję, która wyrażała miłość do Boga Ojca w taki sposób, że wiernie zachowywała w swoim sercu Jego słowa, często rozmawiała z Nim na modlitwie a także była gotowa pokornie służyć innym, jak na przykład Elżbiecie, matce Jana Chrzciciela. Twórcy niniejszej jednostki katechetycznej ponadto uświadamiają uczniom, że Maryja zawsze ukierunkowywała ludzi na Jezusa i jest dobrym wzorem, na podstawie którego człowiek w sposób pewny dojdzie do Boga. Katechizowanym został jeszcze przybliżony Ruch Pomocników Matki Kościoła założony 26 sierpnia 1969 roku przez kard. Stefana Wyszyńskiego. Przewodnikiem w ich działalności jest Najświętsza Maryja Panna, której oddają wszelkie sprawy i starają się Ją naśladować w bliskiej relacji z Jezusem¹³⁶.

W jednostce pod tytułem *Zbawiciel świata urodził się w Betlejem* autorzy pouczają uczniów klasy V, że narodziny Jezusa Chrystusa, są wydarzeniem historycznym i najistotniejszą chwilą dziejów świata. W treści katechezy nie zabrakło także odniesienia do znanego dzieciom z Eucharystii Nicejsko-Konstantynopolitańskiego Symbolu Wiary, który podaje słowa: „On to dla nas ludzi i dla naszego zbawienia zstąpił z nieba. I za sprawą Ducha Świętego przyjął ciało z

¹³⁵ Por. tamże s. 46.

¹³⁶ Por. tamże s. 49.

Maryi Dziewicy, i stał się człowiekiem”¹³⁷. Już samo powołanie się na te słowa wskazuje na to, że katecheza maryjna posiada pneumatologiczne fundamenty.

W kolejnej katechezie, zatytułowanej *Przyjście Jezusa spełnieniem ludzkich oczekiwań i pragnień* autorzy podręcznika wprost nie wspominają o Najświętszej Maryi Pannie. Lecz zamieszczone przez nich dwie biblijne perykopy, które opowiadają o przybyłych do Pana Jezusa pasterzach i Mędrcach, wyraźnie zaznaczają obecność Maryi (zob. Łk 2, 8-12.15-17.20 i Mt 2, 1.9b-11). W pierwszej jest mowa, że gdy pasterze przybyli do Betlejem „znaleźli Maryję, Józefa i Niemowlę leżące w żłobie” (Łk 2,16). Na początku znaleźli Matkę Jezusa a dopiero potem Jej Syna. Wskazuje to, iż twórcy podręcznika w niniejszej jednostce powołali się na formułę „przez Maryję do Jezusa”. Natomiast drugi fragment, dotyczący Mędrców, którzy przybyli do groty betlejemskiej zaznacza, że gdy weszli do środka „zobaczyli Dziecię z Jego Matką, Maryją” (Mt 2, 11). W tym przypadku jest mowa, że najpierw zobaczyli Jezusa a potem Maryję, co daje przekonanie, że autorzy powołali się na zasadę „przez Jezusa do Maryi”.

Co wiemy o dzieciństwie Pana Jezusa? to temat, w którym również można odnaleźć maryjne odniesienia. Twórcy podręcznika konstruując niniejszą jednostkę zamieścili w niej również dwie perykopy (zob. Łk 2, 22-24 i Łk 2, 39-52). Pierwsza z nich opowiada o ofiarowaniu Dzieciątka Jezus w świątyni przez Maryję, która jak każda żydowska kobieta, według zwyczaju, w czterdzieści dni po urodzeniu chłopca musiała poddać się oczyszczeniu. Związane to było także ze złożeniem Bogu ofiary. Autorzy uświadamiają katechizowanym, że Maryja była uboga, więc złożyła dar w postaci, pary gołębi lub synogarlic. Natomiast kapłan w świątyni pobłogosławił ją¹³⁸. Drugi zaś fragment opowiada o odnalezieniu przez Maryję i Józefa dwunastoletniego Jezusa w świątyni. Stracenie Go z oczu wprawiło ich w zakłopotanie, a gdy Go zastali wśród zebranych w świątyni nauczycieli, usłyszeli od Niego słowa, których do końca nie zrozumieli¹³⁹. W ciekawy sposób wydarzenie to opisuje Ferdinando Rancan w publikacji *Wyznania Matki Bożej. Najświętsza Maryja Panna zwierza się swoim dzieciom*. Przedstawia wszystko z perspektywy Najświętszej Maryi Panny, która w taki sposób wspomina to wydarzenie: „Odnosnie do Jezusa nie miałam wątpliwości; martwiłam się szczególnie o Józefa, ponieważ czuł się odpowiedzialny za wszystko, co

¹³⁷ *Mszał Rzymski dla diecezji polskich* s. 13*-14*.

¹³⁸ Por. *Umiłowani w Jezusie Chrystusie. Podręcznik do nauki religii* s. 69.

¹³⁹ Por. tamże.

mogło się Jemu przydarzyć”¹⁴⁰. Fragment wskazuje na to, że Maryja zawsze wspomaga katechizowanych w odnalezieniu Jezusa. W zakończeniu katechezy autorzy podręcznika zamieścili słowa, że Jezus po odnalezieniu wrócił do Nazaretu i był poddany swoim Opiekunom. Dla uczniów wniosek z tego płynie taki, że skoro Jezus był poddany Maryi i Józefowi, to także oni winni im się nieustannie powierzać.

W ostatniej w podręczniku maryjnej katechezie zatytułowanej „*Trwali na modlitwie z Maryją*” twórcy podręcznika uświadamiają uczniom, że Maryja była zawsze blisko Jezusa. Trwała przy Nim od momentu zwiastowania, kiedy to zgodziła się na wolę Bożą, że zostanie Matką Zbawiciela, aż po Jego śmierć na krzyżu. Nawet po Jego Wniebowstąpieniu wraz z Apostołami modliła się w Wieczerniku, oczekując zesłania Ducha Świętego. Twórcy zaznaczają, że od tamtego czasu Maryja nieustannie czuwa nad Kościołem, nad każdym wierzącym. Wzywają również katechizowanych, aby uczyć się od Niej takiego trwania przy Jezusie, zasluchania w Boże Słowo i kierowania się nim w życiu. Warto zauważyć, iż z treści niniejszej jednostki mocno przebijają się akcenty trynitarnie, chrystologiczne, pneumatologiczne i eklezjalne związane z maryjną katechezą. Można wnioskować na podstawie przywołanych maryjnych katechez w niniejszym podręczniku, że autorzy wyraźnie akcentują recepcję posoborowej mariologii.

4.3. Podręcznik dla klasy VI szkoły podstawowej *Uświęceni w Duchu Świętym*

Podręcznik dla klasy VI zatytułowany *Uświęceni w Duchu Świętym* jest ostatnim z cyklu materiałów dla poziomu nauczania starszych klas szkoły podstawowej. Z okładki, która jest pierwszym nośnikiem informacji dla ucznia, można wywnioskować, z jakimi treściami będzie miał do czynienia katechizowany. Przedstawia ona duży płomień – symbol Ducha Świętego. Od tego płomienia odrywają się mniejsze iskry, które z kolei symbolizują ludzi obdarowanych obecnością Bożego Ducha¹⁴¹. Zawartość merytoryczna podręcznika uświadamia katechizowanych – jak to podkreśla ks. bp Kazimierz Nycz w słowie skierowanym do szóstoklasistów, zamieszczonym na początku książki – „uświęcające działanie Ducha Świętego w życiu Kościoła i każdego,

¹⁴⁰ F. Rancan. *Wyznania Matki Bożej. Najświętsza Maryja Panna zwierza się swoim dzieciom*. Częstochowa 2017 s. 148.

¹⁴¹ Por. *Uświęceni w Duchu Świętym. Szósta klasa szkoły podstawowej. Przewodnik metodyczny*. Red. J. Szpet. D. Jackowiak. Poznań 2004 s. 3.

kto dzięki sakramentowi chrztu świętego został włączony do tej chrześcijańskiej społeczności”¹⁴².

Podręcznik zawiera 51 jednostek katechetycznych, podzielonych na następujące działy: I. *W poszukiwaniu własnego miejsca w życiu*, II. *Duch Święty daje nam nowe życie*, III. *W Chrzcie rodzimy się na nowo*, IV. *Jesteśmy włączeni w dziedzictwo*, V. *Być mocnym w wierze – moje zadania w życiu Kościoła*, VI. *Chrześcijanin wobec konfliktów*, VII. *Modlitwa jednoczy nas we wspólnocie Kościoła*, VIII. *Czynić świat szczęśliwym*. Pomocny dla katechizujących w zgłębianiu tych wszystkich treści jest dostępny również w klasie VI podręcznik metodyczny¹⁴³.

W podręczniku do lekcji religii przeznaczonym dla szóstoklasisty nie zabrakło katechez związanych z osobą Najświętszej Maryi Panny. Są nimi 3 jednostki lekcyjne zatytułowane w następujący sposób: 13 – *Maryja Matką Kościoła*, 14 – *Kościół XXI wieku składa hołd Maryi*, 27 – *Maryja: Orędowniczka, Wspomożycielka, Pośredniczka*. W pierwszej z nich autorzy podręcznika uświadamiają uczniom, co to znaczy, że Maryja jest Matką Kościoła, kiedy zostało ogłoszone, że Maryja jest Matką Kościoła i w jakim dniu wierzący obchodzą święto ku Jej czci, obdarzonej tym tytułem. Katechizowani zostają poinformowani, że moment śmierci Pana Jezusa na krzyżu był istotny w otrzymaniu przez Maryję tytułu Matki. Maryja odegrała także znaczącą rolę w początkach istnienia Kościoła, modląc się wraz z Apostołami przed zesłaniem Ducha Świętego i tworząc tym samym niejako pierwszą wspólnotę rodzącego się Kościoła. Twórcy podręcznika, przekazując prawdę, że Najświętsza Maryja Panna jest Matką Kościoła wskazują na następujące argumenty: dlatego, że jest Matką Chrystusa Odkupiciela, który założył Kościół; ponieważ jest dla wspólnoty osób wierzących wzorem wiary i miłości; jest dla niego drogowskazem; ukierunkowuje na Boga Ojca; uczy wytrwałości przy Nim; chroni przed alienacją, smutkiem i lękiem¹⁴⁴. Twórcy podręcznika ponadto uświadamiają katechizowanych, że Kościół ogłosił Maryję Matką Kościoła na prośbę biskupów polskich 21 listopada 1964 roku i wyznaczył święto Maryi Matki Kościoła na poniedziałek po uroczystości Zesłania Ducha Świętego. Pouczają również dzieci, że Maryja jest Matką każdego człowieka i zawsze można

¹⁴² K. Nycz. *Droży Uczniowie! W: Uświęceni w Duchu Świętym. Podręcznik do nauki religii s. 5.*

¹⁴³ Zob. *Uświęceni w Duchu Świętym. Szósta klasa szkoły podstawowej. Przewodnik metodyczny*. Red. J. Szpet. D. Jackowiak. Poznań 2004.

¹⁴⁴ Por. *Uświęceni w Duchu Świętym. Podręcznik do nauki religii s. 40.*

zwracać się do Niej w różnych potrzebach¹⁴⁵. Można wnioskować więc z analizy niniejszej jednostki, że mocno zaakcentowany jest w niej eklezjalny format.

Kolejna maryjna katecheza w podręczniku nosi tytuł *Kościół XXI wieku składa hołd Maryi*. Autorzy podręcznika, zauważając negatywne przemiany, które mają miejsce w świecie współczesnym, zachęcają katechizowanych, aby mieć zawsze wzrok skierowany na Najświętszą Maryję Pannę, która od dwóch tysięcy lat prowadzi Kościół i wstawia się za nim u Boga. Uczy w sposób właściwy oddawać chwałę Stwórcy i żyć w radosnej zażyłości z Nim. Przez swoją pokorną postawę wskazuje permanentnie na Boga, który rządzi światem. Katechizowani z niniejszej jednostki dowiadują się ponadto, w jaki sposób wyrazić miłość do Najświętszej Maryi Panny. Autorzy wskazują, że Kościół XXI wieku na różne sposoby to okazuje. Chociażby przez liczne modlitwy podczas nabożeństw ku Jej czci, kościoły, sanktuaria, kaplice Jej poświęcone¹⁴⁶. To wszystko wyraża również wielkie zaufanie do Niepokalanej, jako Matki i Królowej, że Jej wstawiennictwo przed Bogiem jest zawsze skuteczne.

Trzecią i ostatnią katechezą w podręczniku dla klasy VI, odwołującą się do Najświętszej Maryi Panny jest 27 jednostka zatytułowana *Maryja: Orędowniczka, Wspomożycielka, Pośredniczka*. Katechizowani mają okazję dowiedzieć się, że Maryja została na przestrzeni dziejów określana wieloma tytułami. Wśród nich są: Bogarodzica, Dziewica, Orędowniczka, Wspomożycielka, Pośredniczka. Określenia te zrodziły się na bazie trudnych doświadczeń, w których znalazł się człowiek i zawierając to wszystko Maryi, otrzymał skuteczną Jej pomoc i obronę. Autorzy także ukazują szóstoklasistom konkretne maryjne nabożeństwo *Nowennę do Matki Bożej Nieustającej Pomocy* jako pewny sposób wyproszenia przez wstawiennictwo Maryi wybranej łaski. Informują jeszcze, że są w Polsce szczególne miejsca, gdzie naród polski oddaje cześć swojej Pani i Królowej. Najbardziej znane to: Jasna Góra w Częstochowie i Stary Licheń koło Konina. Nie można pominąć także przydrożnych kapliczek i figur, przed którymi wierni śpiewają „majówki” oraz odmawiają różaniec oddając tym sposobem cześć Najświętszej Maryi Pannie.

Podsumowując analizę podręcznika przeznaczonego dla uczniów klasy VI szkoły podstawowej należy stwierdzić, iż treść w nim zawarta wyraźnie ukazuje recepcję posoborowej mariologii. W znacznym stopniu można zauważyć eklezjalny format katechezy maryjnej. Nie było by to zapewne możliwe, gdyby nie uświęcająca

¹⁴⁵ Por. tamże s. 41.

¹⁴⁶ Por. tamże s. 43.

rola Ducha Świętego, który jest obecny w Kościele, prowadzi go i uświęca, co wskazuje również na pneumatologiczne fundamenty w maryjnym przekazie katechetycznym. Warto podkreślić jeszcze, że autorzy prawie w każdym z podręczników serii poznańskiej przeznaczonych dla uczniów klas I-VI szkoły podstawowej zawarli w większym lub mniejszym stopniu treści, wskazujące na przyjęcie posoborowej nauki o Najświętszej Maryi Pannie. Najmniej jednak zostało zamieszczonych w podręczniku dla klasy IV zatytułowanym *Powołani przez Boga Ojca*, w którym ani razu nie ma użytego słowa „Maryja”.

5. Seria kielecka dla klas I-III do programu *W rodzinie dzieci Bożych*

Seria kielecka podręczników do religii przeznaczonych dla klas I-III została przygotowana do programu zatytułowanego *W rodzinie dzieci Bożych*. Służy on pomocą w odpowiednim przygotowaniu dzieci do przyjęcia sakramentu pokuty i pojednania oraz Eucharystii. Został on zatwierdzony 18 lipca 20002 roku i otrzymał numer AZ-1-02/9¹⁴⁷. Ks. Andrzej Kiciński w recenzji programu nauczania i podręczników dla klas I-III wydanej w czasopiśmie *Katecheta* podkreślił, że program ten „jest doskonały w myśl założeń reformy systemu edukacji narodowej oraz Magisterium Kościoła. Na bieżąco modyfikowany, uwzględnia założenia i wymagania dydaktyki i pedagogiki współczesnej, jak również potrzeby dzieci”¹⁴⁸. Treść programu *W rodzinie dzieci Bożych* wskazuje na cztery istotne cele a mianowicie: „Odkrywanie miłości Boga do wszystkich ludzi; Odkrywanie drogi do Boga, która jest w Jezusie Chrystusie; Świętowanie Bożej obecności na przestrzeni roku liturgicznego; Otwarcie na Chrystusa i Jego dary w życiu osobistym, środowisku rodzinnym, parafialnym i szkolnym”¹⁴⁹.

Podręczniki serii kieleckiej dla klas I-III szkoły podstawowej napisane do programu nauczania religii rzymskokatolickiej o numerze AZ-1-02/9 posiadają następujące tytuły: klasa I – *Jezus nas kocha*¹⁵⁰, klasa II – *Jezus przychodzi do nas*¹⁵¹,

¹⁴⁷ Por. A. Kiciński. *Recenzje. „W rodzinie dzieci Bożych”. Program nauczania i podręczniki dla klas I-III*. Red. T. Śmiech. Wydawnictwo „Jedność”. Kielce 2003. „Katecheta” 48:2004 nr 4 s. 74.

¹⁴⁸ Tamże.

¹⁴⁹ Por. T. Śmiech. *W rodzinie dzieci Bożych. Program nauczania religii dla klas I-III szkoły podstawowej*. Kielce 2002 s. 3.

¹⁵⁰ Zob. *Jezus na kocha. Podręcznik do religii dla klasy I szkoły podstawowej*. Red. J. Czerkawski, E. Kondrak. Kielce 2012.

¹⁵¹ Zob. *Jezus przychodzi do nas. Podręcznik do religii dla klasy II szkoły podstawowej*. Red. J. Czerkawski, E. Kondrak, B. Nosek. Kielce 2013.

klasa III – *Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem*¹⁵². Jak wskazują tytuły podręczników, katecheza na poziomie klas I-III ma na celu wprowadzić katechizowanych w żywą relację z Osobą Jezusa Chrystusa. W dalszej części dysertacji zostanie przedstawiona krótka charakterystyka wymienionych podręczników ze szczególnym zwróceniem uwagi, w jaki sposób i w jakim stopniu autorzy serii kieleckiej przeznaczonej dla klas I-III szkoły podstawowej, odwołują się w przekazie katechetycznym do Najświętszej Maryi Panny?

5.1. Podręcznik dla klasy I szkoły podstawowej *Jezus nas kocha*

Dla klasy I został przygotowany podręcznik pod tytułem *Jezus nas kocha*. Jego atrakcyjna forma zachęca katechizowanych do aktywnej pracy na lekcji oraz w domu. Jest bogaty w kolorowe ilustracje a poszczególne czynności takie jak śpiewanie, kolorowanie, naklejanie, pisanie, czytanie, wycinanie, wklejanie i wezwanie do przemyślenia zostały oznaczone stałymi elementami graficznymi, co ma pomóc dzieciom w rozpoznaniu i wykonaniu zleconych przez katechetę zadań. W podręczniku nie zabrakło także fragmentów zaczerpniętych z Pisma Świętego. Wszystkie jednostki lekcyjne zawierają tak zwane „Słowo dnia”, które podsumowuje treści poznane na lekcji religii i jest jednocześnie zaproszeniem do rozmów na temat wiary z rodzicami. Warto zaznaczyć, iż katecheta ma do dyspozycji płytę CD z opowiadaniem i piosenkami, które są do wykorzystania w czasie lekcji religii oraz podręcznik metodyczny¹⁵³, który ma posłużyć lepszemu przygotowaniu pierwszoklasistów do głębszego przeżywania prawd wiary. Uczniowie klasy I w ciągu roku katechetycznego przy pomocy podręcznika poznają podstawowe prawdy wiary, gesty liturgiczne oraz proste modlitwy¹⁵⁴.

Analizując strukturę podręcznika należy zaznaczyć, że składa się on z 56 jednostek lekcyjnych nie podzielonych na rozdziały. Podział ten natomiast występuje w podręczniku metodycznym. A poszczególne części posiadają następujące tytuły: I. *Ja i mój Bóg*, II. *Jezus przychodzi do nas*, III. *Jezus uczy nas posłuszeństwa Ojcu*, IV. *Przeżywamy radość z Jezusem Zmartwychwstałym*, V. *Z Jezusem i Jego Matką*, VI. *Katechezy dodatkowe*. Analizując tytuły tych rozdziałów, które podaje podręcznik

¹⁵² Zob. *Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem. Podręcznik do religii dla klasy III szkoły podstawowej*. Red. J. Czerkawski, E. Kondrak. B. Nosek. Kielce 2012.

¹⁵³ Zob. *Przewodnik metodyczny. Jezus nas kocha. Klasa I szkoły podstawowej*. Red. E. Kondrak, J. Czerkawski. Kielce 2007.

¹⁵⁴ Por. tamże s. 5.

metodyczny przeznaczony dla katechetów uczących pierwszoklasistów można stwierdzić, iż w treści całości przekazu katechetycznego występują katechezy odwołujące się do Najświętszej Maryi Panny, co szczególnie potwierdza tytuł V rozdziału. Warto jednak podkreślić, iż w podręczniku można odnaleźć 7 jednostek lekcyjnych akcentujących recepcję mariologii. Są nimi katechezy o następujących tytułach: 2 – *Bóg jest w moim domu*, 15 – *Bóg wybiera Maryję na Matkę Zbawiciela*, 19 – *Narodzenia Pana Jezusa*, 21 – *Jezus objawia się wszystkim ludziom*, 44 – *Maryja jest naszą Matką i Królową*, 45 – *Duch Święty – pierwszy dar uwielbionego Pana Jezusa*, 51 – *W październiku pozdrawiamy Maryję – modlitwa różańcowa*.

Pierwsza z wymienionych jednostek mimo, że wprost nie podaje treści związanych z Najświętszą Maryją Panną, to zamieszczona w niej ilustracja, wskazuje wyraźnie na maryjny akcent. Obrazek przedstawia wspólnie modlących się na klęczalo członków rodziny, którzy trzymają w dłoni różaniec. Katecheta ma dobrą okazję, aby nawiązać do osoby Maryi, która sama prosiła o taką formę modlitwy, gdyż wypowiadając słowa *Zdrowaś Maryjo*, wierzący oddają chwałę Bogu, który obdarował Ją pełnią łaski.

Następna w podręczniku katecheza z wątkiem maryjnym została zatytułowana *Bóg wybiera Maryję na Matkę Zbawiciela*. Autorzy podręcznika jako wiodący cel katechezy wskazali na „poznanie Maryi jako Tej, która zgodziła się zostać Matką Jezusa, z radością Go oczekiwała, a dziś uczy Go kochać”¹⁵⁵. Uczniowie w niniejszej jednostce zapoznają się z modlitwą *Zdrowaś Maryjo* oraz mają okazję poznać z czym związany jest okres adwentu. Tak jak Maryja od momentu spotkania z aniołem cierpliwie oczekiwała na narodzenie Jezusa, tak katechizowani wezwani są do przeżywania adwentu wraz z Maryją, by lepiej przygotować się do świąt Narodzenia Pańskiego. Katechizowani dowiadują się ponadto, że roraty to szczególna Msza św. o Najświętszej Maryi Pannie a zaświecona roratka podczas tej Eucharystii to świeca, która Ją symbolizuje.

Z kolei w jednostkach zatytułowanych *Narodzenia Pana Jezusa* i *Jezus objawia się wszystkim ludziom* został zamieszczony ilustracje, które przedstawia scenę Bożego narodzenia, betlejemską stajenkę a w niej Maryję i Józefa pochylonych nad Dzieciątkiem Jezus. Autorzy podręcznika dają tym do zrozumienia, że Maryja ze względów naturalnych jest zawsze blisko Jezusa. Wskazuje to jednocześnie na

¹⁵⁵ Tamże s. 72.

odwołanie się do chrystologicznych uwarunkować maryjnej katechezy. Podkreślają również, że na pamiątkę narodzenia Pana Jezusa śpiewa się radosne pieśni, które zostały nazwane kolędami i proponują dzieciom, aby nauczyć się śpiewać jedną z nich, na przykład *Wśród nocnej ciszy*.

Niemalym źródłem informacji o Najświętszej Maryi Pannie jest jednostka lekcyjna o tytule *Maryja jest naszą Matką i Królową*. Dostrzec można w niej eklezjalny format mariologii. Katechizowani dowiadują się z niniejszej katechezy, że maj jest miesiącem w sposób szczególny poświęconym Maryi. W tych dniach wierzący przychodzą do kościoła lub do kapliczek na modlitwę Litanią Loretańską, aby przez wstawiennictwo Najświętszej Maryi Panny, którą Kościół obdarzył wieloma tytułami, wypraszać u Boga Ojca potrzebne łaski¹⁵⁶. Twórcy podręcznika uświadamiają dzieciom również, że każdy człowiek jest dzieckiem Boga Ojca, a Maryja jest Matką. W podręczniku zamieszczony jest wizerunek Matki Bożej Częstochowskiej, której pierwszoklasiści mają za zadanie nakleić koronę dla podkreślenia, że Maryja jest także Królową. Nad obrazkiem Matki Bożej zamieszczony jest także napis „Oto Matka Twoja”. Dla podkreślenia, że Kościół obdarzył Maryję wieloma tytułami, w niniejszej jednostce dzieci mogą odczytać fragment Litanii Loretańskiej, który ukazuje, że Maryja jest Matką Chrystusową, Uzdrowieniem chorych, Królową Aniołów, Królową Różańca świętego oraz Królową Polski.

Następna jednostka katechetyczna zatytułowana *Duch Święty – pierwszy dar uwielbionego Pana Jezusa* wyraźnie wskazuje na odwołanie się autorów podręcznika do pneumatologicznych fundamentów katechezy maryjnej. Uzasadnia to ilustracja zamieszczona pod tematem, przedstawiająca modlącą się Maryję wraz z uczniami Jej Syna w Wieczerniku a nad obrazkiem komentarz: „Gdy Maryja modliła się wraz z apostołami, przyszedł do nich Duch Święty”¹⁵⁷. Katechizowani mogą przekonać się, że tam, gdzie jest Najświętsza Maryja Panna, tam zstępuje Duch Boży. On natomiast uzdalnia do dawania świadectwa o Jezusie, tak jak było to w przypadku późniejszego życia apostołów.

Ostatnią katechezą maryjną w podręczniku, która została usytuowana w rozdziale katechez dodatkowych jest *W październiku pozdrawiamy Maryję – modlitwa różańcowa*. Autorzy podręcznika informują pierwszoklasistów, że modląc się na różańcu stwarzają dla siebie dobrą okazję, aby zagłębić się w wydarzenia z życia Maryi

¹⁵⁶ Por. tamże s. 236.

¹⁵⁷ *Jezus na kocha. Podręcznik do religii dla klasy I szkoły podstawowej* s. 92.

i Jej Syna Jezusa. Chwile z ich życia, określane są jako tajemnice radosne, światła, bolesne i chwalebne. Nazwane są tajemnicami, ponieważ człowiek nie zrozumie ich do końca. Twórcy uświadamiają dzieci na podstawie treści z podręcznika, że modląc się na różańcu wzywają Maryję, aby Ona wstawiała się u Boga w ich intencjach¹⁵⁸. Warto zaznaczyć, iż zaznajomienie katechizowanych z rozważaniami różańcowymi wskazuje na uwzględnienie przez autorów podręcznika zasad trynitarnych, chrystologicznych, pneumatologicznych i eklezjalnych w recepcji posoborowej mariologii.

5.2. Podręcznik dla klasy II szkoły podstawowej *Jezus przychodzi do nas*

Podręcznik wydawnictwa „Jedność” przygotowany dla II klasy szkoły podstawowej zatytułowany został *Jezus przychodzi do nas*. Został on skonstruowany w taki sposób, żeby katechizowani mogli lepiej przygotować się do świadomego i czynnego uczestnictwa w Eucharystii a wcześniej do sakramentu pokuty i pojednania. Treści zawarte w podręczniku uświadamiają uczniom obecność Jezusa w słowach Pisma Świętego i uczą, że należy zawsze wybierać dobra a unikać tego co prowadzi do zła. Ukazują bogactwo i piękno liturgii, wyjaśniają jej symbolikę oraz zachęcają do czynnego i częstego udziału w celebracjach eucharystycznych¹⁵⁹. Podręcznik posiada wiele kolorowych ilustracji i zdjęć. Każdy temat zaczyna się od lewej strony a jego tytuł zamieszczony jest na niebieskim tle. Cała jednostka zaś umieszczona na dwóch sąsiadujących stronach. Redaktorzy i Autorzy podpowiadają, że wszystko co jest zawarte w podręczniku ma przypominać dzieciom, że przychodzi do nich Jezus. Struktura każdej jednostki zawiera: biblijne perykopy, wezwanie do modlitwy, pytania do refleksji oznaczone tytułem „Zastanów się”, teksty pieśni i piosenek, notatki z pamiętnika rówieśników oraz teksty do opanowania pamięciowego nazwane „Zapamiętaj”¹⁶⁰. W pakiecie edukacyjnym przeznaczonym dla klasy II można znaleźć oprócz podręcznika jeszcze zeszyt ćwiczeń¹⁶¹ i podręcznik metodyczny¹⁶².

Na podręcznik do klasy II składa się 57 jednostek katechetycznych podzielonych na siedem działów zatytułowanych w następujący sposób: I. *Oczekujemy na przyjście*

¹⁵⁸ Por. tamże s. 104.

¹⁵⁹ Por. *Przewodnik metodyczny. Jezus przychodzi do nas. Klasa II szkoły podstawowej*. Red. J. Czerkawski, E. Kondrak, B. Nosek. Kielce 2008 s. 5.

¹⁶⁰ Por. *Jezus przychodzi do nas. Podręcznik do religii dla klasy II szkoły podstawowej* s. 5.

¹⁶¹ Zob. D. Kurpiński, J. Snopek. *Jezus przychodzi do nas. Zeszyt ćwiczeń do nauki religii dla klasy II szkoły podstawowej*. Kielce 2008.

¹⁶² Zob. *Przewodnik metodyczny. Jezus przychodzi do nas. Klasa II szkoły podstawowej*. Red. J. Czerkawski, E. Kondrak, B. Nosek. Kielce 2008.

Pana Jezusa, II. *Kim jesteś, Panie Jezu?* III. *Do czego mnie wzywasz, Panie Jezu?* IV. *Panie Jezu, co mi przynosisz w darze?* V. *Jak Cię przepraszać, miłosierny Jezu?* VI. *Jak Ci dziękować, drogi Jezu?* VII. *Katechezy okolicznościowe*. Ponadto autorzy zamieścili *Dodatek*, który zawiera: *Rachunek sumienia*, *Mały katechizm*, *Zapamiętaj* (pytania katechizmowe i odpowiedzi) oraz *Pieśni*. Mimo, że treść zawarta w podręczniku skupiona jest wokół Osoby Jezusa Chrystusa, to nie zabrakło również wątków poświęconych Najświętszej Maryi Pannie. Zauważalne są one w 9 jednostkach zatytułowanych następująco: 8 – *Jezus czyni cud w Kanie Galilejskiej*, 15 – *Jezus uczy nas czcić i kochać swoich rodziców*, 17 – *Jezus jest z ludźmi czystego serca*, 46 – *Razem z Maryją oczekujemy na spotkanie z Panem Jezusem – różaniec*, 47 – *Z całym Kościołem oczekujemy na przyjście Pana Jezusa – Adwent*, 48 – *Medalik znakiem miłości do Matki Bożej*, 49 – *Pan Jezus jest wśród nas – Boże Narodzenie*, 54 – *Z Maryją wielbimy Pana Jezusa – nabożeństwo majowe*, 55 – *Biały tydzień – czas podziękowań Panu Bogu i ludziom*. Warto zaznaczyć, że większość, bo aż 6 jednostek ostatnich, pochodzi z rozdziału katechez okolicznościowych.

Autorzy pierwszej z wymienionych katechez z wątkiem maryjnym zapoznają drugoklasistów z nowotestamentalną perykopą, opisującą cud, który uczynił Jezus na weselu w Kanie Galilejskiej na prośbę swojej Matki Maryi (zob. J 2, 1-11). Był to pierwszy cud uczyniony przez Chrystusa. W podręczniku metodycznym można przeczytać, że „Bóg nadal dokonuje cudów na prośbę Maryi i dotyczą one różnych sfer życia człowieka, takich jak zdrowie czy szczęście rodzinne”¹⁶³. Przez takie wydarzenia Bóg umacnia wiarę człowieka. Dowodem są maryjne sanktuaria, do których udają się wierzący, aby przez wstawiennictwo Maryi, tak jak w Kanie Galilejskiej, wypraszać u Boga różne łaski. Należą do nich: Jasna Góra, Licheń, Fatima, Lourdes. Swoje uzasadnienia ma tutaj zasada „przez Maryję do Jezusa”. Twórcy podręcznika ponadto zwracają uwagę katechizowanych na największy cud, jaki czyni Jezus dla człowieka. Jest nim Eucharystia, podczas której przemienia chleb w swoje Ciało i wino w swoją Krew. Wskazują uczniom, że kiedy przystąpią do I Komunii Świętej również dokona się cud a one staną się naczyniem, w którym zamieszka Jezus¹⁶⁴.

Następna katecheza z maryjnym akcentem zatytułowana jest *Jezus uczy nas czcić i kochać swoich rodziców*. Na kanwie IV przykazania „Czcij ojca swego i matkę swoją” autorzy podręcznika uświadamiają uczniom, że swoje życie zawdzięczają

¹⁶³ Tamże s. 50.

¹⁶⁴ Por. tamże.

rodzicom i dlatego należy się im wdzięczność. Życzliwa postawa wobec nich, sprawia im radość oraz wywołuje zgodę i szacunek w rodzinie¹⁶⁵. Pan Jezus miał także Matkę Maryję i Ojca w niebie, Józef był tylko Jego ziemskim opiekunem. Jak podaje Ewangelia według św. Łukasza, gdy Jezus został odnaleziony przez Maryję i Józefa w świątyni (zob. Łk 2, 41-50), następnie „poszedł z nimi i wrócił do Nazaretu; i był im poddany” (Łk 2, 51). Wskazuje to na fakt, iż Jezus był posłuszny Maryi i Józefowi. Skoro Jezus był uległy swojej Matce, to tym bardziej każdy katechizowany powinien zawierzać się Najświętszej Maryi Pannie i wykonywać to do czego Ona zachęca. Dzięki postawie Jezusa dostrzec można wielkość Jego Matki co wskazuje na fundament formuły „przez Jezusa do Maryi”.

Z kolei w jednostce lekcyjnej *Jezus jest z ludźmi czystego serca* autorzy podręcznika wskazują na Maryję, iż jest Ona wzorem dla ludzi, jeśli chodzi o czystość serca. Z tej racji nazywana jest Niepokalaną, gdyż Jej serce nie było nigdy „zabrudzone” grzechem. Jeśli katechizowani będą się w Nią wpatrywać, skutecznie zachowają czyste serca. A jak pouczył Chrystus „Błogosławieni czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą” (Mt 5,8). Uczniowie oczekując na przyjście Jezusa w Komunii Świętej, wezwani są, aby na wzór Niepokalanej dbali o czyste serce, by Jezus mógł w nim zamieszkać, jak zamieszkał pod sercem Maryi¹⁶⁶.

Kolejna katecheza dotyczy modlitwy różańcowej. Tytuł jej brzmi: *Razem z Maryją oczekujemy na spotkanie z Panem Jezusem – różaniec*. Katechizowani zostają uświadomieni, że przy pomocy różańca można głębiej wejść w rozważanie tajemnic z życia Pana Jezusa i Jego Matki Maryi. W sumie dwadzieścia tajemnic podzielonych jest na cztery części i nazwane są radosnymi, światła, bolesnymi i chwalebными. Autorzy podręcznika wskazują, że sama Najświętsza Maryja Panna prosiła o taką formę modlitwy, objawiając się kilkakrotnie w Fatimie w 1917 roku trójce dzieci, Łucji, Franciszkowi i Hiacyncie. Prosiła ich wówczas, aby często modliły się na różańcu i pokutowały za grzechy ludzi oraz prosiły Boga, aby odmienił ich życie¹⁶⁷. Podczas ostatniego objawienia Maryja zdradziła dzieciom, że jest „Królową Różańca Świętego”. Twórcy podręcznika zaznaczają katechizowanym, że dzięki modlitwie różańcowej, którą odmawiają wszyscy należący do wspólnoty Kościoła, Maryja dodaje otuchy w

¹⁶⁵ Por. *Jezus przychodzi do nas. Podręcznik do religii dla klasy II szkoły podstawowej* s. 40.

¹⁶⁶ Por. tamże s. 44.

¹⁶⁷ Por. tamże s. 111.

cierpieniach, otacza troską, ratuje przez śmiercią i pomaga spotkać się wierzącym z Synem, Jezusem Chrystusem.

W jednostce zatytułowanej *Z całym Kościołem oczekujemy na przyjście Pana Jezusa – Adwent*, twórcy podręcznika ukazują drugoklasistom, którzy czekają na spotkanie z Jezusem Eucharystycznym w I Komunii Świętej, Maryję, która jest przykładem oczekiwania na przyjście Chrystusa. Kościół szczególnie w okresie liturgicznym zwanym Adwentem, wspomina Najświętszą Maryję Pannę we Mszy św. roratniej. Jest to Msza św. o Matce Bożej. Znakiem, który ma przypominać Jej osobę jest zapalona podczas Eucharystii świeca zwana roratką. Katechizowani w niniejszej katechezie przekonują się, że oczekiwanie na Jezusa powinno dokonywać się na wzór Maryi, która z radością i utęsknieniem oczekiwała narodzin Syna.

Medalik znakiem miłości do Matki Bożej to temat katechezy, w której również można zauważyć maryjne odniesienia. Twórcy w przekazie katechetycznym powołują się na objawienie Najświętszej Maryi Panny siostrze zakonnej, Katarzynie Laboure 27 listopada 1830 roku we Francji. Wyraziła wtedy życzenie, żeby wybić medalik na podstawie tego co zobaczyła w objawieniu. Maryja powiedziała do siostry Katarzyny, że osoby, które będą nosić taki medalik, otrzymają wielkie łaski i będą w Jej szczególnej opiece. Cechą charakterystyczną tego medalika jest napis: *Maryjo bez zmyzy poczęta, módl się za nami, którzy się do Ciebie uciekamy*. Autorzy podręcznika w części zatytułowanej „Zapamiętaj” zamieścili tekst, który wskazuje, że noszenie pobłogosławionego przez kapłana medalika jest oznaką dzieciństwa Bożego i wyrazem miłości do Matki Bożej a także wyrazem prośb o potrzebne łaski¹⁶⁸.

Drugoklasiści, uczestnicząc w lekcji religii o temacie *Pan Jezus jest wśród nas – Boże Narodzenie*, mają okazję odświeżyć sobie wiadomości dotyczące świąt Narodzenia Pańskiego. W niniejszej jednostce zamieszczony jest znany biblijny fragment, który odczytywany jest uroczyście w domach rodzinnych, podczas wieczerzy wigilijnej (zob. Łk 2, 1-7). Perykopa ta uświadamia dzieciom, że Maryja, gdy nadszedł dla Niej czas rozwiązania „powiła swego pierwotnego Syna, owinęła Go w pieluszki i położyła w żłobie, gdyż nie było dla nich miejsca w gospodzie” (Łk 2, 7). Dzieci dowiadują się, że Zbawiciel przyszedł na świat przez pośrednictwo Najświętszej Maryi Panny, ale nie znalazło się dla niego miejsce w żadnym domu, więc musiał narodzić się w grocie betlejemskiej. Może to stanowić dobrą okazję do przekazania drugoklasistom,

¹⁶⁸ Por. tamże s. 115.

oczekującym na I Komunię Świętą informacji, że powinny być przygotowane do otwarcia drzwi swojego serca, gdy Pan Jezus przyjdzie. Najlepszym przykładem jest Maryja, która wypowiadając słowo „Tak” podczas zwiastowania, zgodziła się na przyjęcie do mieszkania swojego ciała Bożego Syna.

Wyraźnie obecność Maryi jest podkreślona w jednostce zatytułowanej *Z Maryją wielbimy Pana Jezusa – nabożeństwo majowe*. Autorzy podręcznika zaznaczają w katechezie, że „Maryja prawie zawsze przedstawiana jest z Dzieciątkiem Jezus w ramionach, ponieważ kocha Jezusa, a Jezus kocha swoją Matkę”¹⁶⁹. Niepokalana jest nie tylko Matką Jezusa, ale również wszystkich ludzi. Przekonać się mogą o tym katechizowani z zamieszczonej pod tematem biblijnej perykopy o testamencie danym z krzyża (zob. J 19, 25-27). Jezus, wypowiadając do św. Jana słowa „Oto Matka Twoja” (J 19, 27), przekazał mu Maryję za Matkę, a w jego osobie wszystkim wierzącym. Warto podkreślić w tym miejscu, iż na kanwie tych treści uwidacznia się zasada „przez Jezusa do Maryi”. Natomiast formułę „przez Maryję do Jezusa” można zaobserwować w zamieszczonej treści Litanii Loretańskiej, w której powtarza się wezwanie do Matki Bożej, *módl się za nami*. To wszystko wskazuje na mocne chrystologiczne uwarunkowania katechezy maryjnej.

Ostatnią jednostką w podręczniku, akcentującą osobę Najświętszej Maryi Panny jest *Biały tydzień – czas podziękowań Panu Bogu i ludziom*. Autorzy, zachęcając dzieci do przeżycia tygodnia wdzięczności za sakramenty pokuty i pojednania oraz Eucharystii, rozpisali na poszczególne dni tygodnia osoby, które zasłużyły na słowo „dziękuję” i modlitwę. Ważnym szczegółem dla prowadzonej analizy jest dzień sobotni, kiedy to twórcy podręcznika wskazali na Najświętszą Maryję Pannę jako Tę, która jak kiedyś troszczyła się o swego Syna, teraz ma w opiece dzieci, ponieważ Jej Syn mieszka w ich sercach¹⁷⁰.

5.3. Podręcznik dla klasy III szkoły podstawowej *Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem*

Dla uczniów klasy III szkoły podstawowej został przygotowany podręcznik do religii zatytułowany *Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem*. Treści zawarte w nim stanowią dopełnienie inicjacji w sakramenty pokuty i pojednania oraz Eucharystii. Podręcznik został w taki sposób ułożony, aby uczniowie wzrastali w przyjaźni z Jezusem, którego

¹⁶⁹ Tamże s. 126.

¹⁷⁰ Por. tamże s. 129.

przyjmują już w Komunii Świętej oraz by lepiej mogły poznać Jego życie, cuda i przypowieści. Materiał merytoryczny zawiera 65 jednostek lekcyjnych zamkniętych w siedem rozdziałów. Aby katechizowani mogli głębiej wniknąć w zbawcze wydarzenia i słowa Jezusa Chrystusa, układ treści zawarty w podręczniku odpowiada układowi roku liturgicznego¹⁷¹. Wskazują na to tytuły rozdziałów, które przedstawiają się w sposób następujący: I. *W przyjaźni z Panem Jezusem*, II. *Odkrywamy osobę Jezusa*, III. *Pan Jezus umacnia naszą wiarę*, IV. *Przyjmujemy Pana Jezusa całym sercem*, V. *Jezus uczy nas kochać*, VI. *Jezus wybiera nas i posyła*, VII. *Z Jezusem budujemy królestwo Boże*. Pomocą dla katechetów w zrealizowaniu tych treści jest podręcznik metodyczny oraz zeszyt ćwiczeń¹⁷² dla trzecioklasistów. Jeśli chodzi o strukturę każdej jednostki lekcyjnej to wygląda ona a taki sposób, że autorzy podają najpierw biblijną perykopę czasami fragment z Katechizmu Kościoła Katolickiego, następnie krótki komentarz do tego tekstu zawierający prawdy katechetyczne. W kolejnej części zatytułowanej „Pomyśl” postawione są pytania do podawanych wcześniej treści. Następny element jednostki opatrzony został tytułem „Zapamiętaj” i wzywa do przyswojenia sobie na dłużej najważniejszych wątków katechezy. Po tym, w niektórych jednostkach autorzy zamieścili znane teksty pieśni a po nich ostatni element lekcji „Zadanie”, czyli praca do wykonania w domu rodzinnym.

Autorzy podręcznika dla klasy III podobnie jak we wcześniejszych, nie pominęli w materiale merytorycznym wątków odnoszących się do Najświętszej Maryi Panny. Zauważalne są one aż w 11 następujących jednostkach: 7 – *Życie Pana Jezusa w tajemnicach różańcowych*, 24 – *Bóg objawia Maryi, że będzie Matką Pana Jezusa*, 25 – *Maryja odwiedza Elżbietę*, 27 – *Bezdomny Jezus*, 28 – *Nadanie imienia „Jezus” i ofiarowanie w świątyni*, 29 – *Mędrcy ze Wschodu składają hołd Zbawicielowi*, 30 – *Życie ukryte Jezusa w Nazarecie*, 31 – *Jezus „w sprawach swojego Ojca”*, 40 – *Kochać to oddawać życie – śmierć Pana Jezusa na krzyżu*, 46 – *Duch Święty przemienia nasze życie – zesłanie Ducha Świętego*, 51 – *Wniebowzięta Matka Kościoła*. Po takiej ilości jednostek z wątkiem o Najświętszej Maryi Pannie w podręczniku zatytułowanych *Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem* można stwierdzić, iż wręcz niemożliwym wydaje się pogłębianie przyjaźni z Jezusem Chrystusem w oderwaniu od Jego Matki, Maryi.

¹⁷¹ Por. E. Kondrak. *Przewodnik metodyczny. Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem. Klasa III*. Kielce 2003 s. 5.

¹⁷² Zob. E. Kondrak, B. Nosek, M. Żołowicz. *Klasa III. Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem. Zeszyt ćwiczeń*. Red. T. Śmiech. Kielce 2003.

Dalsza część dysertacji ma na celu ukazać, w jakim stopniu i jaki sposób w tych jednostkach, autorzy podręcznika odnoszą się do Matki Bożej?

W jednostce zatytułowanej *Życie Pana Jezusa w tajemnicach różańcowych* twórcy podręcznika uświadamiają uczniom wagę modlitwy różańcowej wskazując, iż jest ona streszczeniem Ewangelii. Istotą jej jest rozważanie dwudziestu tajemnic z życia Pana Jezusa i Jego Matki, podzielonych na cztery części: radosne, światła, bolesne i chwalebne. W podręczniku metodycznym zamieszczona jest informacja, że „w życiu Jezusa i Maryi, tak jak i w naszym życiu, były chwile radosne, smutne, czyli bolesne oraz chwalebne”¹⁷³. Wypowiedź ta świadczy, że katechizowani powinni na różne wydarzenia w swoim życiu spoglądać przez pryzmat życia Jezusa i Maryi i starać się tak postępować jak Oni. Takie podejście to niniejszej kwestii wskazuje na chrystologiczne uwarunkowanie katechezy maryjnej.

W następnej jednostce *Bóg objawia Maryi, że będzie Matką Pana Jezusa* akcent został położony na Boże rodzicielstwo Najświętszej Maryi Panny. Autorzy w przekazie katechetycznym oparli się o biblijny fragment, opisujący scenę zwiastowania (zob. Łk 1, 26-38). Powołanie się na niniejszą perykopę wskazuje na trynitarne podstawy maryjnej katechezy. Zaakcentowana jest zgoda Maryi na wolę Boga, przyjęcie Jego Syna a to wszystko dzieje się z natchnienia Ducha Świętego. Niepokalana, będąc posłuszną Bogu jest dobrym przykładem dla trzecioklasistów, w jaki sposób pełnić Jego wolę, która objawia się często przez rodziców, wychowawców, nauczycieli, ludzi starszych¹⁷⁴.

Kolejna jednostka, zatytułowana *Maryja odwiedza Elżbietę* ukazuje katechizowanym Najświętszą Maryję Pannę jako wzór służby drugiemu człowiekowi. Autorzy podręcznika uświadamiają uczniom, że bliska relacja z Jezusem objawia się w tym, że człowiek chętnie służy innym. Warto jeszcze zaznaczyć, że Maryja odwiedzając Elżbietę, przybliżyła jej Syna Bożego. Każdy więc, kto jest w zażyłej relacji z Maryją doświadczy także bliskości Jezusa.

W dalszej części podręcznika również można zauważyć, iż dzięki Najświętszej Maryi Pannie Jezus jest blisko ludzi. Ukazuje to katecheza zatytułowana *Bezdomny Jezus*. Tytuł ten podkreśla fakt, że kiedy „nadszedł dla Maryi czas rozwiązania, porodziła swego pierwotnego Syna, owinęła Go w pieluszki i położyła w żłobie,

¹⁷³ E. Kondrak. *Przewodnik metodyczny. Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem. Klasa III* s. 31.

¹⁷⁴ *Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem. Podręcznik do religii dla klasy III szkoły podstawowej* s. 50.

gdyż nie było dla nich miejsca w gospodzie” (Łk 2, 7). Perykopa ta ukazuje ponadto troskę Maryi o Syna, Jezusa. Autorzy niniejszej jednostki katechetycznej wskazują uczniom, żeby w czasie świąt Bożego Narodzenia nie zapomnieli o tym, że ważniejsze od choinki, prezentów i gości, jest przyjęcie Jezusa na wzór Maryi i stanie się dla Niego domem¹⁷⁵.

Następny w kolejności temat w podręczniku, który brzmi: *Nadanie imienia „Jezus” i ofiarowanie w świątyni*, także wspomina Matkę Bożą. Autorzy opracowali niniejszą jednostkę w oparciu o scenę ofiarowania Pana Jezusa w świątyni (zob. Łk 2, 21-22.24-32). Ukazuje ona Maryję, która wraz z Józefem, przynosi do świątyni Dzieciątka Jezus, aby Je przedstawić Panu. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż w tej scenie Jezus jest totalnie zależny od swojej Matki. Należy jeszcze zaznaczyć, że gdy Józef z Maryją przynieśli małego Jezusa do świątyni, wyszedł im naprzeciw Symeon, któremu „Duch Święty objawił, że nie ujrzy śmierci, aż zobaczy Mesjasza Pańskiego” (Łk 2, 26). Nie byłoby to możliwe, gdyby nie Maryja. Z drugiej zaś strony Symeon, oczekując na Jezusa, spotkał się również z Jego Matką. To Ona dopomaga w spotkaniu się człowieka z Bogiem. Nie sposób tutaj nie zauważyć urzeczywistnienia się chrystologicznych warunków maryjnej katechezy.

Nierozłączność Jezusa i Najświętszej Maryi Panny ukazuje katecheza *Mędrcy ze Wschodu składają hołd Zbawicielowi*. Twórcy podręcznika ukazują to katechizowanym na podstawie nowotestamentalnej perykopy, opisującej cześć oddaną nowo narodzonemu Jezusowi przez Mędrców ze Wschodu. Gdy odnaleźli miejsce narodzin Chrystusa weszli go groty betlejemskiej i zobaczyli „Dziecię z Matką Jego, Maryją” (Mt 2, 11). Katechizowani zostają uświadomieni, że warto cierpliwie szukać i oczekiwać Jezusa tak czynili to Mędrcy ze Wschodu. Znakiem zaś, że odnalazło się prawdziwie Chrystusa, będzie obecność przy Nim Jego Matki.

Nierozdzielność Jezusa i Maryi można zauważyć także w temacie *Życie ukryte Jezusa w Nazarecie*. Pod tematem zamieszczony jest fragment Ewangelii, który opowiada o sytuacji, kiedy to anioł ukazał się Józefowi w Egipcie podczas snu, polecając mu wstać wziąć Dziecię i Jego Matkę i wracać do Izraela. Warto zaznaczyć, że Józef uczynił dokładnie tak jak mu polecił anioł: „On więc wstał, wziął Dziecię i Jego Matkę i wrócił do ziemi Izraela” (Mt 2, 21). Autorzy ponadto uświadamiają dzieciom, że po powrocie do Nazaretu Święta Rodzina prowadziła normalne życie.

¹⁷⁵ Por. E. Kondrak. *Przewodnik metodyczny. Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem. Klasa III* s. 103.

Jezus zaś „uczył się, bawił, pomagał swojej Matce i św. Józefowi – swojemu Opiekunowi. Pokazał w ten sposób, że w codziennym życiu, przez naukę i przykładanie się do swoich obowiązków wypełnimy wolę Bożą”¹⁷⁶.

Jak istotne jest postawienie Boga na pierwszym miejscu, zostało ukazane w jednostce zatytułowanej *Jezus „w sprawach swojego Ojca”*. Autorzy odwołując się do perykopy opisującej wydarzenie odnalezienia Pana Jezusa w świątyni jerozolimskiej (zob. Łk 2, 41-52) uświadomili uczniom, że w życiu Bóg powinien być najważniejszy. A gdy nawet na chwilę straci się Go z oczu, to należy szukać Go z takim przejęciem, jak czynili to Maryja i Józef.

Opiekunowie Pana Jezusa, ze szczególnym wskazaniem na Najświętszą Maryję Pannę, gdy odnaleźli Chrystusa przekonani byli, że trzeba trwać przy Nim zawsze. Zostało to wyraźnie pokazane katechizowanym w jednostce *Kochać to oddawać życie – śmierć Pana Jezusa na krzyżu*. Ukazuje ona scenę ukrzyżowania Pana Jezusa i Maryję obecną do końca przy Chrystusie (zob. J 19, 25-30). Ponadto autorzy w podręczniku metodycznym zwracają uwagę na fakt, iż Syn Boży umarł na krzyżu, aby zgładzić wszystkie grzechy. Dzięki śmierci Jezusa dokonało się Odkupienie i od tego momentu wszyscy mogą dostąpić odpuszczenia grzechów. Przystępując do spowiedzi wierzący korzystają z tej łaski. Wówczas razem z Najświętszą Maryją Panną stoją pod krzyżem, krew zaś Jezusa obmywa dusze¹⁷⁷. Z analizy niniejszej jednostki wynika, że przekaz katechetyczny jest mocno uwarunkowany chrystologicznie.

Natomiast jednostka lekcyjna zatytułowana *Duch Święty przemienia nasze życie – zesłanie Ducha Świętego*, zwraca uwagę uczniów na związek Maryi z Trzecią Osobą Trójcy Świętej. Autorzy podręcznika do nauczania religii, przybliżając katechizowanym wydarzenie zesłania Ducha Świętego wskazują, iż wśród zgromadzonych w Wieczerniku apostołów, była Najświętsza Maryja Panna. Dobrze zostało to zobrazowane na ilustracji, która przedstawia grono apostołów a pośrodku nich Maryję, nad nimi zaś ogniste języki, symbolizujące zstępującego Ducha Świętego¹⁷⁸. Katechizowani mogą przekonać się, że obecność Maryi pociąga za sobą rychłe doświadczenia Bożego Ducha. Pozwala to stwierdzić, iż katecheza maryjna ma pneumatologiczne fundamenty.

¹⁷⁶ *Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem. Podręcznik do religii dla klasy III szkoły podstawowej* s. 59.

¹⁷⁷ Por. E. Kondrak. *Przewodnik metodyczny. Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem. Klasa III* s. 148.

¹⁷⁸ Zob. *Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem. Podręcznik do religii dla klasy III szkoły podstawowej* s. 95.

Ostatnią jednostką lekcyjną odwołującą się do Najświętszej Maryi Panny w podręczniku dla klasy III, ukazującą jednocześnie eklezjalny format mariologii jest *Wniebowzięta Matka Kościoła*. Podręcznik metodyczny zamieszcza informację, że Pismo Święte nic nie wspomina o śmierci Maryi. Tradycja zaś podaje, że Ona nie umarła, ponieważ nie popełniła nigdy grzechu. Śmierć jest natomiast karą za grzech pierworodny. Maryja, była wolna od niego, nawet już w chwili narodzin. Kościół na podstawie tego nazywa Ją Niepokalanie Poczętą i wskazuje, że nie podlegała Ona prawu śmierci. Ponadto od momentu, kiedy Chrystus umierał na krzyżu i oddał Maryję św. Janowi, a św. Jana powierzył Maryi, stała się Ona Matką wszystkich wierzących, Matką Kościoła¹⁷⁹. W przekazie katechetycznym niniejszej jednostki uczniowie zostają uświadomieni, że Maryja, będąc Matką nieustannie pomaga swoim dzieciom, aby tak jak Ona przebywały w niebie. Twórcy podręcznika zamieszczając taki temat wskazali jednocześnie trzecioklasistom, że jeśli nieustannie będą wzrastały w przyjaźni z Jezusem, to także ich, podobnie jak swoją Matkę, Chrystus zabierze do nieba.

6. Seria kielecka dla klas IV-VI do programu *W przyjaźni z Bogiem*

Drugi etap nauczania w szkole podstawowej dotyczy uczniów klas IV-VI i obejmuje wiek 10-12 lat. Podręczniki do nauczania religii serii kieleckiej na tym etapie zostały przygotowane do programu *W przyjaźni z Bogiem*, który ma pomóc katechizowanym w świadomym poznawaniu i wchodzeniu w historię zbawienia. Jest on kontynuacją programu „W rodzinie dzieci Bożych”, którego realizacja dotyczyła klas I-III. Głównym autorem programu dotyczącego nauczania dzieci z klas IV-VI jest ks. Tadeusz Śmiech. Zatwierdzony on został 28 maja 2003 roku i otrzymał numer AZ-2-03/6¹⁸⁰. Program *W przyjaźni z Bogiem* w przekazie katechetycznym zwraca szczególnie uwagę na: zrozumienie podstaw moralności chrześcijańskiej, pogłębione przeżywanie historii zbawienia w odniesieniu do roku liturgicznego, kształtowanie wzorców osobowych oraz poznawanie siebie i innych w odniesieniu do Boga¹⁸¹. Podręczniki kieleckiego Wydawnictwa Jedność przygotowane do tego programu

¹⁷⁹ Por. E. Kondrak. *Przewodnik metodyczny. Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem. Klasa III* s. 185-186.

¹⁸⁰ Por. A. Kiciński. *Recenzje. „W przyjaźni z Bogiem”. Program nauczania i podręczniki dla klas IV-VI* s. 76.

¹⁸¹ Por. T. Śmiech. *W przyjaźni z Bogiem. Program nauczania religii dla klas IV-VI szkoły podstawowej*. Kielce 2003 s. 3.

posiadają następujące tytuły: klasa IV – *Słuchamy Boga*¹⁸², klasa V – *Wielbimy Boga*¹⁸³, klasa VI – *Z Jezusem idziemy do Boga*¹⁸⁴. Podejmując krótką charakterystykę wymienionych podręczników serii kieleckiej, należy zaznaczyć, że nie zabrakło w nich kolorowych ilustracji i zdjęć. Ilustracje dotyczą zobrazowania wiedzy biblijnej i liturgicznej, zaś zdjęcia problemów życia chrześcijańskiego. W podręcznikach do nauczania religii Wydawnictwa Jedność można odnaleźć wiele biblijnych cytatów i opowiadań informacyjnych. Część merytoryczna podzielona jest na rozdziały, na początku których zamieszczone jest motto, wprowadzające w klimat treści. Podawane prawdy są napisane w języku przystępnym i dostosowanym do percepcji uczniów klas IV-VI. Należy jeszcze zaznaczyć, że w treści przekazu katechetycznego zawartego w podręcznikach, które zostaną w tej części poddane analizie można także odnaleźć wiele akcentów poświęconych Najświętszej Maryi Pannie.

6.1. Podręcznik dla klasy IV szkoły podstawowej *Słuchamy Boga*

Podręcznik do religii, przeznaczony dla uczniów klasy IV zatytułowany został *Słuchamy Boga*. Jak wskazuje już tytuł, treści katechetyczne w nim zawarte dotyczą Boga, który miłuje ludzi, troszczy się o nich, uświęca ich, zawiera z nimi przymierze i jest obecny w ich codziennym. Podręcznik zachęca katechizowanych do wędrowania razem z bohaterami Starego Testamentu takimi jak: Noe, Abraham, Józef, Mojżesz, Samuel, Dawid, Salomon, Elias, Hiob, Tobiasz, Izajas, Jeremiasz, Daniel oraz z Jezusem na spotkanie z Bogiem, który jest obecny i działa w życiu ludzi zarówno tamtych czasów, jak i współczesnych. Motywuje także do zażyłej relacji z Nim. Pomocne w tym względzie są zamieszczone w poszczególnych jednostkach biblijne perykopy, liturgiczne odniesienia i wydarzenia z codziennego życia, w których objawia się moc Pana Boga. Warto jeszcze podkreślić, iż wspomniane treści katecheta może pogłębić, korzystając z podręcznika metodycznego¹⁸⁵, natomiast uczniowie mogą je utrwalić, mając do dyspozycji oprócz podręcznika, zeszyt ćwiczeń¹⁸⁶.

¹⁸² Zob. *Słuchamy Boga. Podręcznik do religii dla klasy IV*. Red. T. Śmiech, B. Nosek. Kielce 2003.

¹⁸³ Zob. *Wielbimy Boga. Podręcznik do religii dla klasy V*. Red. R. Brzoza, B. Nosek, T. Śmiech. Kielce 2003.

¹⁸⁴ Zob. *Z Jezusem idziemy do Boga. Podręcznik do religii dla klasy VI*. Red. T. Śmiech, B. Nosek. Kielce 2013.

¹⁸⁵ Zob. *Przewodnik metodyczny. Słuchamy Boga. Klasa IV szkoły podstawowej*. Red. E. Kondrak [i in.], Kielce 2010.

¹⁸⁶ Zob. M. Piątek. *Słuchamy Boga. Zeszyt ćwiczeń. Klasa IV*. Kielce 2005.

Podręcznik zawiera 64 jednostki lekcyjne, podzielone na rozdziały o następujących tytułach: I. *Bóg kocha ludzi*, II. *Bóg opiekuje się ludźmi*, III. *Bóg zawiera z ludźmi przymierze*, IV. *Bóg prowadzi swój lud*, V. *Bóg w życiu ludzi*, VI. *Bóg nas uświęca*. Każda jednostka w poszczególnym rozdziale ułożona jest według schematu: tekst biblijny, egzystencjalna sytuacja, „Bóg mówi”, „Człowiek odpowiada”, pieśń, zadanie. Zamieszczone ilustracje i zdjęcia ułatwiają przyswojenie treści przez uczniów klasy IV i przeżywanie Bożego słowa.

Wśród 64 jednostek katechetycznych usytuowanych w podręczniku, w 5 zostały zaobserwowane odniesienia do Najświętszej Maryi Panny. Są to następujące katechezy: 8 – *Bóg poszukuje tych, którzy zblądzili*, 51 – *Modlitwa różańcowa*, 56 – *Adwent – oczekujemy na przyjście Pana Jezusa*, 57 – *Jezus przychodzi, aby być z nami – Boże Narodzenie*, 63 – *Z Maryją idziemy do Pana Jezusa*.

W pierwszej z wymienionych, autorzy podręcznika zamieszczają dwa proroctwa, które wskazują na rolę Maryi w historii zbawienia człowieka: „Wprowadzam nieprzyjaźń między ciebie a niewiastę, pomiędzy potomstwo twoje a potomstwo jej; ono zmiażdży ci głowę, a ty zmiażdżysz mu piętę” (Rdz 3, 15) oraz „Dlatego Pan sam da wam znak: Oto Panna poczne i porodzi Syna, i nazwie Go imieniem Emmanuel” (Iz 7, 14). Na kanwie tych biblijnych perykop, katechizowani mogą się przekonać, że Bóg poszukuje tych, którzy zblądzili w Osobie Jezusa Chrystusa, którego przyjście sam zapowiada. Niemalą rolę w tym przyjściu Zbawiciela na świat odegrała Najświętsza Maryja Panna. To przez Maryję, na którą zstąpił Duch Święty w chwili zwiastowania, Bóg dał światu Tego, który przez mękę, śmierć i Zmartwychwstanie ludzi, którzy zagubili się Bogu. Taki przekaz informacji wskazuje na trynitarnie podstawy katechezy maryjnej.

Powołanie się na analogiczne fundamenty można zauważyć w jednostce zatytułowanej *Modlitwa różańcowa*. Autorzy podręcznika, komentując w krótkich słowach tajemnice z życia Jezusa i Jego Matki, zawarte w części radosnej, światła, bolesnej i chwalebnej, wyraźnie ukazują odniesienia Najświętszej Maryi Panny do Boga Ojca, gdy w scenie zwiastowania zgadza się na Jego wolę, do Jezusa Chrystusa, którego stała się Rodzicielką oraz do Ducha Świętego, który od pierwszego momentu Jej wybrania, uzdalniał do czynienia wszystkiego, co było Bożym zamierzeniem. Katechizowani w niniejszej jednostce zostają zachęcani, aby te ukryte w częściach różańcowych prawdy odkrywać, zgłębiać i nimi żyć, rozważając po swojemu, albo

posługując się gotowymi tekstami, zamieszczonymi chociażby w pierwszokomunijnej książeczce¹⁸⁷.

Chrystologiczne uwarunkowania katechezy maryjnej można zauważyć z kolei w jednostce, której tytuł brzmi: *Adwent – oczekujemy na przyjście Pana Jezusa*. Twórcy podręcznika, podając katechizowanym informacje na temat roku liturgicznego, jakim jest Adwent, wskazują na odniesienia Maryi do Jezusa, na którego oczekuje, będąc w stanie błogosławionym. Pouczają również czwartoklasistów, że w tym czasie roku liturgicznego Kościół modli się wraz z Maryją – Matką Jezusa, szczególnie podczas rorat. Jest to Msza św. o Najświętszej Maryi Pannie, podczas której zapala się dużą świecę, przypominającą wszystkim zebranym o Maryi rozmodlonej i oczekującej na przyjście Jezusa¹⁸⁸.

Maryjny akcent uwarunkowany chrystologicznie jest obecny także w katechezie zatytułowanej *Jezus przychodzi, aby być z nami – Boże Narodzenie*. Autorzy podręcznika zamieścili pod tematem opowiadanie o narodzeniu Jezusa Chrystusa. Wskazują również na Maryję, która ze względu na Jezusa znosiła wszelkie trudności związane z przyjściem na świat Jej Syna. Chociażby to, że będąc w stanie błogosławionym, musiała wraz z małżonkiem Józefem, odbyć długą podróż z Palestyny do Betlejem. A gdy dotarli na miejsce, nie znaleźli wolnego miejsca w gospodzie i z tej racji Maryja porodziła Jezusa w grocie betlejemskiej. Twórcy podręcznika uświadamiają uczniom, że pasterze, poinformowani wcześniej od anioła o narodzeniu Mesjasza, przybyli na to miejsce, gdzie Jezus przyszedł na świat i „znaleźli Maryję z Józefem oraz Dziecię”¹⁸⁹. Wynika z tego, że tam, gdzie jest Jezus, tam też jest Matka.

Dobrze powyższą prawdę ujmuje temat kolejnej maryjnej katechezy zatytułowany *Z Maryją idziemy do Pana Jezusa*. W niniejszej jednostce można zauważyć odniesienie nie tylko do chrystologicznej, ale i do eklezjalnej zasady w nauce o Najświętszej Maryi Pannie. Udowadnia to zamieszczona biblijna perykopa, mówiąca o przekazaniu przez Jezusa Maryi za Matkę św. Janowi, który był w momencie śmierci Chrystusa wraz z Niepokalaną pod krzyżem (zob. J 19, 25-27). Autorzy podręcznika powołując się na ten ewangeliczny fragment, w części zatytułowanej „Bóg mówi” umieścili słowa: „Oto Matka Twoja” (J 19, 27), natomiast w następnej części o nazwie „człowiek odpowiada” skierowali uwagę uczniów na maryjną modlitwę *Pod Twoją*

¹⁸⁷ Por. *Shuchamy Boga. Podręcznik do religii dla klasy IV* s. 134.

¹⁸⁸ Por. tamże.

¹⁸⁹ Por. tamże s. 148.

obronę, uciekamy się Święta Boża Rodzicielko. Katechizowani w niniejszej katechezie zostają ponadto uświadomieni, że w maju wspólnota Kościoła wielbi Maryję, śpiewając pieśni i modląc się szczególnie przez Jej wstawiennictwo Litanią Loretańską. Jest to modlitwa z błagalnymi wezwaniami do Najświętszej Maryi Panny, która jednocześnie ukazuje wiele tytułów, nadanych Maryi, przez tych, którzy Ją umiłowali na przestrzeni historii istnienia Kościoła.

6.2. Podręcznik dla klasy V szkoły podstawowej *Wielbimy Boga*

Dla uczniów klasy V szkoły podstawowej został przygotowany podręcznik pod tytułem *Wielbimy Boga*. Treść zawarta w nim wprowadza katechizowanych w historię zbawienia, przekazaną na kartach Nowego Testamentu. Wiąże się to z procesem poznawania Jezusa Chrystusa, Jego nauki i działalności co w konsekwencji ma prowadzić do postawy wyrażonej w tytule podręcznika, do uwielbienia Boga. Analizując podręcznik, można zauważyć, że autorzy po kilku tematach wprowadzających, w II rozdziale uwagę skupili na podstawowych prawdach o Bogu, świecie i człowieku, który jest podmiotem dzieła odkupienia. W następnych rozdziałach twórcy podręcznika wprowadzają uczniów w tajemnicę adwentu, Bożego Narodzenia, Wielkiego Postu, Triduum Paschalnego, Wielkanocy i w czas zwykły w ciągu roku, prowadząc tym do postawy uwielbienia Trójjedynego Boga¹⁹⁰. Widać to na podstawie tytułów następujących rozdziałów: I. *Z Bogiem w nowy rok szkolny*, II. *Powołanie do szczęścia*, III. *Adwent – zapowiedź odkupienia*, IV. *Boże Narodzenie – czas spełnionej obietnicy*, V. *Wielki Post – odkupienie*, VI. *Wielkanoc – zapoczątkowanie pełni życia*, VII. *Czas zwykły w ciągu roku – historia zbawienia trwa*, VIII. *Katechezy dodatkowe*. Warto jeszcze podkreślić bogactwo katechez dodatkowych, które ukazują sylwetki świętych chociażby św. Matki Teresy, św. Tereski od Dzieciątka Jezus, św. Wojciecha czy św. Stanisława. Nie zabrakło również katechez okolicznościowych związanych z dniem nauczyciela, dniem matki oraz dniem dziecka. Podczas realizacji materiału przeznaczonego dla klasy V katecheta ma do dyspozycji także przewodnik metodyczny¹⁹¹ złożony z 5 zeszytów oraz teczki pomocy. W całości materiału, który obejmuje 68 jednostek lekcyjnych, zostało odnalezionych 11 katechez, w których zaakcentowano obecność Najświętszej Maryi Panny. Są nimi: 4 – *Stanisław Kostka*

¹⁹⁰ Por. A. Kiciński. *Recenzje. „W przyjaźni z Bogiem”. Program nauczania i podręczniki dla klas IV-VI s. 77.*

¹⁹¹ Zob. *Podręcznik metodyczny. Wielbimy Boga. Klasa V szkoły podstawowej*. Red. R. Brzoza [i in.]. Kielce 2010.

wzorem świętości, 15 – *Oczekujemy Zbawiciela – Adwent*, 17 – *Niepokalane Poczucie Najświętszej Maryi Panny – Maryja jest wolna od grzechu pierworodnego*, 22 – *Święta Rodzina z Nazaretu – wzór dla naszych rodzin*, 28 – *Jezu, idę razem z Tobą – „droga krzyżowa”*, 41 – *Matka Jezusa jest Matką Kościoła*, 44 – *Oddaję cześć Maryi w nabożeństwie majowym*, 45 – *Maryja – Królowa Polski*, 50 – *Liturgia uroczystości Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny*, 51 – *Uroczystość Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej*, 53 – *Moja modlitwa różańcowa*. Dalsza część dysertacji ukaze, w jakim wymiarze i w jakim kontekście autorzy podręcznika odwołują się do Najświętszej Maryi Panny?

W pierwszym z wymienionych jednostek autorzy podręcznika przedstawiają katechizowanym sylwetkę św. Stanisława Kostki, który od najmłodszych lat był rozmiłowany w Jezusie i Jego Matce. Spędzał wiele godzin na adoracji Najświętszego Sakramentu oraz często powierzał się w swoich modlitwach Najświętszej Maryi Pannie, szczególnie wtedy, gdy bardzo pragnął spotkać się z Jezusem w Komunii Świętej. Twórcy powołują się w niniejszej jednostce na fakt, kiedy to św. Stanisławowi objawiła się Matka Boża i poleciła mu wstąpić do zakonu jezuitów. Relacja jego z Maryją była tak głęboka, że nawet pragnął umrzeć w Jej święto, co się stało, gdy miał lat 18. Ciężko zachorował na malarię i tak jak pragnął, zmarł w uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, Kościół zaś ogłosił go świętym¹⁹². Niniejsza katecheza ukazuje piątklasistom, że bliska relacja z Jezusem i Maryją może przyczynić się do tego, że i oni dostąpią chwały nieba.

W następnej katechezie zatytułowanej *Oczekujemy Zbawiciela – Adwent* można dostrzec chrystologiczne uwarunkowania katechezy maryjnej. Autorzy podręcznika, ukazują piątklasistom Maryję, która jest „wzorem oczekiwania na spełnienie się wszystkich obietnic Bożych”¹⁹³. Katechizowani, czerpiąc więc z Niej przykład, mogą we właściwy sposób przygotować się na święta Bożego Narodzenia. Tak jak Maryja z pokorą zachowywała i rozważała w swoim sercu wszystko, co powiedział Jej Pan, tak uczniowie kierując się słowem Bożym oraz wchodząc na drogę modlitwy, pokuty i nawrócenia, będą z większą radością oczekiwać na spotkanie z Chrystusem.

Tytuł kolejnej jednostki, która ukazuje rolę Maryi w życiu człowieka brzmi: *Niepokalane Poczucie Najświętszej Maryi Panny – Maryja jest wolna od grzechu pierworodnego*. Twórcy podręcznika, odwołując się do uroczystości Niepokalanego

¹⁹² Por. *Wielbimy Boga. Podręcznik do religii dla klasy V* s. 14-15.

¹⁹³ Por. tamże s. 44.

Poczęcia Maryi, uświadamiają uczniom, że to z Bożej łaski na mocy wszelkich przyszłych zasług Jezusa Chrystusa, Maryja została zachowana od wszelkiego grzechu i nigdy nie uległa szatanowi. Dlatego w walce ze złym duchem może przyjść z pomocą tym, którzy się Jej powierzają. Autorzy wskazują w katechezie tych, którzy obrali Maryję za szczególną patronkę swojego życia. Należą do nich: św. Maksymilian Maria Kolbe, kard. Stefan Wyszyński, św. Jan Paweł II. Oni, powierzając Maryi swoje życie dokonywali niezwykłych dzieł dla Boga, Kościoła i Ojczyzny¹⁹⁴.

Nie sposób pominąć jednostki zatytułowanej *Święta Rodzina z Nazaretu – wzór dla naszych rodzin*. Autorzy uświadamiają uczniom, że Jezus przez trzydzieści lat żył w wypełnionej miłością atmosferze domu rodzinnego, z Maryją i Opiekunem, Józefem. Skoro, więc Bóg postanowił Maryi i Józefowi powierzyć opiece swojego Syna, Jezusa Chrystusa, to tym bardziej każdy katechizowany powinien im zawierać swoje życie. Mając szczególne nabożeństwo do Maryi i Józefa uczniowie w najpewniejszy sposób upodobnią się do Osoby Jezusa Chrystusa a to zaowocuje także świętością całej rodziny.

Akcent maryjny jest widoczny również w katechezie, której tytuł brzmi: *Jezu, idę razem z Tobą – „droga krzyżowa”*. Autorzy zamieszczając pod tematem lekcji rozważania stacji Drogi Krzyżowej, nie mogli pominąć czwartej, która ukazuje spotkanie cierpiącego Jezusa ze swoją Matką, Maryją. Uświadamiają uczniom cierpienie i ból także Najświętszej Maryi Panny, która nieustannie towarzyszyła swojemu Synowi na tej trudnej drodze. Była także obecna przy stacji dwunastej, gdy Jezus umierał na krzyżu. Syn Boży, będąc wywyższonym nad ziemią, oddał swoje życie wraz ze swoją Matką. Od tego momentu Maryja jest zawsze obecna przy tych, których w osobie św. Jana Chrystus powierzył Jej opiece.

Na powyższe wydarzenie powołują się autorzy podręcznika również w katechezie pod tytułem *Matka Jezusa jest Matką Kościoła*. Na kanwie nowotestamentalnej perykopy, która opisuje śmierć Jezusa na krzyżu i przekazanie św. Janowi Maryi za Matkę (zob. J 19, 25-27) uświadamiają uczniom, że Matka Bożą jest także Matką wspólnoty wierzących, czyli Kościoła i można czcić Ją na różne sposoby na przykład: odmawiając Litanię Loretańską, śpiewając maryjne pieśni, modląc się na różańcu, udając się na pielgrzymki do sanktuariów Jej poświęconych. Twórcy podręcznika wskazują, że Maryja zawsze przyjmuje prośby i przedstawia je w naszym

¹⁹⁴ Por. tamże s. 44.

imieniu Jezusowi, gdyż On jedynie może udzielić potrzebnych łask. Stawia tylko jeden warunek, mówiąc: „Zróbcie wszystko cokolwiek wam powie” (J 2, 5). Katechizowani ponadto mogą przekonać się o bardzo ważnej prawdzie, że nie wystarczy tylko czcić Maryję i modlić się do Niej, ale należy we wszystkim starać się Ją naśladować¹⁹⁵.

Na maryjne odniesienia wskazuje wyraźnie jednostka zatytułowana *Oddaję cześć Maryi w nabożeństwie majowym*. Piątoklasiści otrzymują w niej informację na temat miesiąca maja, który jest poświęcony Najświętszej Maryi Pannie. Wierzący w tym okresie gromadzą się na nabożeństwach majowych obok przydrożnych figur i w kościołach przed Najświętszym Sakramentem, odmawiając Litanie Loretańską oraz śpiewając maryjne pieśni ufając jednocześnie, że Maryja wskaże wszystkim modlącym się najkrótszą drogę do swojego Syna Jezusa Chrystusa¹⁹⁶.

Maryja – Królowa Polski to kolejna katecheza maryjna, która uświadamia katechizowanym, że Najświętsza Maryja Panna, 1 kwietnia 1656 roku przez króla Jana Kazimierza, została uroczyście obrona za Królową Polski. Dniem, w którym w sposób szczególny naród polski oddaje jej hołd jest 3 maja. Autorzy nauczają uczniów klasy V, że od tamtych czasów Maryja nieustannie wstawia się u Boga za całym narodem, opiekuje się nim, czego Polacy mogli doświadczyć w ciągu swych dziejów. Autorzy podręcznika zachęcają uczniów, aby nieustannie modlili się do Jezusa przez wstawiennictwo Najświętszej Maryi Panny o łaski w walce ze złem, by upraszała pomoc w pracy, w miłowaniu innych oraz dodawała sił w walce z wadami narodowymi¹⁹⁷.

Następny temat, w którym wyraźnie zaakcentowana została Matka Boża to *Liturgia uroczystości Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny*. Twórcy podręcznika uświadamiają katechizowanym, że Bóg tak bardzo umiłował Maryję, że wybrał Ją na Matkę swojego Syna, uwalniając Ją od zmały grzechu pierworodnego. Niepokalana w ciągu życia na ziemi była nieustannie przy Bogu, a gdy przyszła pora odejścia Jej z tego świata, Bóg nie pozwolił Jej zaznać śmierci, ale zabrał Ją do nieba, by mogła być dalej przy Nim. Fakt ten, Kościół wspomina każdego roku 15 sierpnia. Autorzy uświadamiają również uczniów, że tego dnia wierni przynoszą do kościoła bukiety z kwiatów, zbóż i owoców, które są błogosławione przez kapłana. Od tej tradycji wzięła początek druga

¹⁹⁵ Por. tamże s. 107.

¹⁹⁶ Por. tamże s. 112.

¹⁹⁷ Por. tamże s. 114.

nazwa święta mianowicie: Matki Bożej Zielnej¹⁹⁸. Kościół wówczas dziękuje Bogu za owoce ziemi, tak jak dziękuję za Maryję, która jest najpiękniejszym owocem tego świata.

W oczywisty sposób Matka Boża jest zaakcentowana w jednostce *Uroczystość Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej*. Autorzy tej katechezy przedstawiają uczniom historię obrazu Jasnogórskiej Pani, który znajduje się w Częstochowie. Gdy wizerunek Matki Bożej zasłynął cudami, Jasna Góra stała się głównym ośrodkiem kultu Maryi w Polsce. Wierzący wdzięczni Najświętszej Maryi Pannie za wszelką pomoc, pielgrzymują każdego roku na Jasną Górę, chcąc podziękować za doznane łaski i prosić o kolejne. Najczęściej odbywa się to przed 26 sierpnia, gdyż tego dnia przypada w kalendarzu liturgicznym uroczystość Matki Bożej Częstochowskiej. Twórcy podręcznika twierdzą ponadto, że tego pielgrzymowania uczy sama Maryja, która w ciągu swojego życia chodziła za Jezusem. Jako Matka wszystkich wierzących wspiera teraz każdego w drodze do domu Ojca. Wskazuje drogę i wyprasza to co na tej drodze jest konieczne¹⁹⁹.

Ostatnią z serii katechez z wątkiem maryjnym, jest jednostka zatytułowana *Moja modlitwa różańcowa*. Usytuowana została ona w katechezach dodatkowych. Autorzy ukazują piątoklasistom, że różaniec jest modlitwą, w której „człowiek poleca siebie Bogu i uznając swoją własną grzeszność, prosi Maryję o modlitwę i wstawiennictwo”²⁰⁰. Ci, którzy biorą różaniec do ręki, powinni przede wszystkim swoją uwagę skupić na tajemnicach z życia Jezusa Chrystusa i Jego Matki, Maryi. Ma to pomóc w zjednoczeniu swojego życia z życiem Jezusa i Maryi. Katechizowani mogą przekonać się na podstawie tajemnic radosnej, światła, bolesnej i chwalebnej, że stając się niewolnikiem Pana Boga, jak Najświętsza Maryja Panna i będą postępować jak Ona, osiągną chwałę w niebie i szacunek na ziemi.

Podsumowując analizowane katechezy w podręczniku dla klasy V należy zaznaczyć, że autorzy podręcznika dokonali recepcji posoborowej mariologii. Wyrażało się to w licznych odniesieniach do Boga Ojca i Jego Syna Jezusa Chrystusa, a także wspólnoty Kościoła, przekazując jednocześnie prawdy o Najświętszej Maryi Pannie. Warto jednak podkreślić, że w małym stopniu można było odnaleźć w katechezach maryjnych wątków łączących Maryję z Trzecią Osobą Trójcy Świętej. Jedynie na

¹⁹⁸ Por. tamże s. 124-125.

¹⁹⁹ Por. tamże s. 126-127.

²⁰⁰ Por. tamże s. 132.

stronie 104 zamieszczona jest reprodukcja obrazu autorstwa El Greco zatytułowanego *Pięćdziesiątnica*. Przedstawia on Maryję wśród grona apostołów, nad nimi zaś ogniste języki pochodzące od Ducha Świętego symbolizowanego przez gołębicę. Matka Jezusa ma złożone ręce jak do modlitwy, co wskazuje na postawę prośby. Cała kompozycja wskazuje, że Maryja w swojej modlitwie wypraszała zstąpienie Ducha Świętego na apostołów zgromadzonych w Wieczerniku. To niewerbalne przesłanie katechetyczne może również świadczyć o pneumatologicznych fundamentach katechezy maryjnej.

6.3. Podręcznik dla klasy VI szkoły podstawowej *Z Jezusem idziemy do Boga*

Dla klasy VI został przygotowany podręcznik zatytułowany *Z Jezusem idziemy do Boga*. Jego autorami są: ks. Tadeusz Śmiech i Bogusław Nosek. Zawarte w nim treści dotyczą problemów życia chrześcijańskiego, prowadzą do aprobaty, przyjęcia i wyrażenia swojego chrześcijaństwa jako drogi wiodącej do Boga. Podręcznik ma na celu wspomagać ucznia w odkrywaniu ustalonych zadań i ról wobec drugiego człowieka, względem którego powinien przyjąć postawę apostoła.

Ks. bp Kazimierz Ryczan w słowach, które skierował do uczniów klasy VI we wprowadzeniu do podręcznika zaznaczył, że publikacja ta ma być pomocą w poznaniu i zrozumieniu wszystkich możliwości, dzięki którym człowiek wytrwale idzie na spotkanie z Bogiem. Podkreślił ponadto, że z niniejszego podręcznika uczeń dowie się co na drodze do Boga może być przeszkodą lub pułapką kryjącą w sobie zniewolenia²⁰¹. Każda jednostka katechetyczna zawiera następujące elementy: Słowo Boże; sytuację egzystencjalną; teksty KKK; część w formie pytań, zatytułowaną „Pomyśl”; istotne treści do przyswojenia oznaczone słowem „Zapamiętaj”; pieśń; zadanie. W podręczniku nie zabrakło kolorowych ilustracji, które mają na celu łatwiejsze przyswojenie materiału katechetycznego. Katecheta także i w klasie VI ma do dyspozycji podręcznik metodyczny²⁰² składający się z czterech zeszytów oraz teczkę pomocy.

Podręcznik przeznaczony dla uczniów klasy VI szkoły podstawowej składa się z 57 jednostek lekcyjnych podzielonych na pięć rozdziałów o następujących tytułach: I. *Kim jestem?* II. *Na drodze do domu Ojca*, III. *Którędy idę?* IV. *Z kim idę?* V. *W Kościele i przez Kościół idę do Boga*. W treści podręcznika znajdują się również katechezy, w których można zauważyć mariologiczne akcenty. Należy do nich 4

²⁰¹ K. Ryczan. *Mój drogi! W: Z Jezusem idziemy do Boga. Podręcznik do religii dla klasy VI s. 5.*

²⁰² Zob. *Przewodnik metodyczny. Z Jezusem idziemy do Boga. Klasa VI szkoły podstawowej*. Red. B. Podstawka [i in.]. Kielce 2010.

jednostek zatytułowanych w sposób następujący: 32 – *Z Jezusem i Maryją na pielgrzymim szlaku*, 40 – *Z różańcem w ręku rozważamy Ewangelię*, 42 – *Święci naszym wzorem na drodze do Jezusa i braci*, 55 – *Miesiąc Maryi w poezji i pieśniach*. Dalsza część rozprawy będzie miała na celu ukazać, w jakim stopniu i w jakim kontekście autorzy wymienionych jednostek akcentują obecność Najświętszej Maryi Panny?

Pierwsza ze wskazanych katechez maryjnych oparta jest na biblijnej perykopie opisującej cud, który miał miejsce na weselu w Kanie Galilejskiej (zob. J 2, 1-11). Autorzy podręcznika skupili uwagę katechizowanych na sługach, którym Pan Jezus polecił napełnić stągwie wodą. Mogli oni uznać to polecenie jako nie mające nic wspólnego z brakiem wina, a jednak czynią wszystko dokładnie tak jak im polecił Jezus. Warto zaznaczyć, że ich ufność w słowa Jezusa była podparta wezwaniem Maryi: „Zróbcie wszystko cokolwiek wam powie” (J 2, 5). Jakby ona nigdy nie zawiodła się na tym co Bóg jej polecił. Oczywiście Chrystus, mógł uczynić cud i tyle, lecz pragnął, aby człowiek miał w tej przemianie udział. Dlatego autorzy podręcznika zachęcają uczniów klasy VI do wiernego wypełniania swoich codziennych obowiązków, pamiętając przy tym, że Jezus robi więcej. Polecają, aby cały swój trud polecić Jezusowi przez ręce Maryi, tak jak to czynią pielgrzymi wędrujący do maryjnego sanktuarium na Jasnej Górze. Matka Boża zawsze skutecznie wstawia się za tymi, u których w sercu już się zadomowiła.

Kolejna jednostka poruszająca wątek maryjny nosi tytuł *Z różańcem w ręku rozważamy Ewangelię*. Autorzy podręcznika założyli już znajomość uczniów klasy VI tajemnic różańcowych i tym razem, odmiennie niż w latach ubiegłych, skupili się na historii różańca, kiedy powstał, w jakich okolicznościach, kto był jego pierwszym krzewicielem. Ważnym jednak stwierdzeniem są słowa, iż „sama Matka Boża, która objawiła się z różańcem w ręku, zachęca do codziennego, wytrwałego odmawiania tej modlitwy. Tak było w Lourdes (1858 r.), w Fatimie (1917 r.) i wielu innych słynących cudami miejscach”²⁰³. Autorzy podręcznika podkreślają również, że modlitwa różańcowa to nie tylko bezmyślne wypowiadanie modlitw, ale przede wszystkim to rozważanie Ewangelii, życia Jezusa Chrystusa i Jego Matki Maryi.

Następna katecheza, której tytuł brzmi *Święci naszym wzorem na drodze do Jezusa i braci* ukazuje sylwetki rówieśników uczniów klasy VI, którzy postanowili całkowicie oddać swoje życie Bogu. Są wśród nich Laura Vicuna, Anna Maria Long,

²⁰³ *Z Jezusem idziemy do Boga. Podręcznik do religii dla klasy VI* s. 101.

Maria Goretti, Dominik Savio, Franciszek i Hiacynta Marto, Bernadetta Soubirous. Warto zwrócić uwagę na trzy ostatnie wymienione postacie, które miały szczególne nabożeństwo do Najświętszej Maryi Panny. Autorzy podręcznika zamieścili informację, że Dominik Savio „kochał bardzo Matkę Bożą i na Jej cześć zorganizował nawet klub dziecięcy”²⁰⁴. Przed swoją I Komunią Świętą złożył przyrzeczenie, że jego najlepszymi przyjaciółmi będą Jezus i Maryja. Franciszek i Hiacynta byli świadkami objawienia się Matki Bożej w Fatimie w 1917 roku. Hiacynta miała wtedy 7 lat, a Franciszek 9. Bardzo mocno przejęli się słowami Matki Bożej, kiedy wezwała ich do modlitwy różańcowej i składania ofiar ze swoich trudności za grzeszników. Dzięki uległości Najświętszej Maryi Pannie i ich otwartości na to wszystko co proponowała im Maryja osiągnęli chwałę nieba. Są dobrym przykładem dla dzieci, że przez modlitwę różańcową i troskę o innym, mogą przyczynić się do uratowania wiele dusz ludzkich a także swojej. Bernadetta Soubirous to także postać w pełni oddana Matce Bożej. Przez modlitwę różańcową i cierpliwe znoszenie życiowych trudności, Maryja pomogła jej w zjednoczeniu z Bogiem w niebie²⁰⁵. Na kanwie treści z niniejszej jednostki katechizowani mogą przekonać się jak cenna jest relacja z Najświętszą Maryją Panną, gdyż ona zawsze prowadzi do uświęcenia i przebywania z Bogiem w niebie.

Z ostatniej maryjnej jednostki katechetycznej w podręczniku dla klasy VI zatytułowanej *Miesiąc Maryi w poezji i pieśniach*, katechizowani znając już, iż miesiąc maj jest poświęcony Najświętszej Maryi Pannie, poznają historię litanii do Matki Bożej. Twórcy podręcznika uświadamiają uczniów, że praktykę modlitwy Litanią Loretańską w miesiącu maju zapoczątkowano we włoskim mieście Loretto w XVIII wieku. Natomiast w XIX wieku litania odmawiana była już w całym Kościele, także na ziemiach polskich. Autorzy powołują się jeszcze na maryjną modlitwę *Pod Twoją obronę* wskazując katechizowanym, że Kościół tymi słowami oddaje cześć Maryi już od najdawniejszych czasów²⁰⁶.

Podsumowując analizę podręczników do nauczania religii w szkole podstawowej przeprowadzoną w II rozdziale niniejszej dysertacji należy zaznaczyć, że zawiera ona ilościowe i jakościowe analizy jednostek katechetycznych, które w swojej treści akcentowały obecność i rolę Najświętszej Maryi Panny. Badania zostały przeprowadzone w oparciu o podręczniki do klas I-VI trzech wydawnictw:

²⁰⁴ Tamże s. 106.

²⁰⁵ Por. tamże s. 106-108.

²⁰⁶ Por. tamże s. 134.

krakowskiego, poznańskiego i kieleckiego i zebrane w sześciu punktach, które odpowiadają kolejnym seriom podręczników i etapom nauczania. Punkty: pierwszy, trzeci oraz piąty obejmowały podręczniki przeznaczone dla uczniów klas I-III, opublikowane przez Wydawnictwa: WAM (punkt 1), św. Wojciecha (punkt 3) i Jedność (punkt 5).

Podsumowując analizę podręczników „krakowskich” pod kątem mariologicznym, można stwierdzić, iż w klasie I występuje 8 jednostek, w klasie II 5 jednostek, natomiast w klasie III 8 jednostek, w których nastąpiło odwołanie do Najświętszej Maryi Panny. W okresie edukacji wczesnoszkolnej w sumie 21 jednostek lekcyjnych poświęconych zostało Matce Bożej. Autorzy podręczników tej serii umiejętnie wkomponowali maryjne odwołania w treści, mające na celu przygotowanie do sakramentu pokuty i pojednania oraz Eucharystii. Dzięki proponowanym postawom wzorowanym na Maryi, uczniowie mogą wejść w głębszą relację z Jezusem, który przebacza grzechy i zaprasza do komunii ze Sobą.

W podręcznikach „poznańskich” klasyfikacja tematów maryjnych przedstawia się w sposób następujący: klasa I – 7 jednostek, klasa II – 2 jednostki, klasa III – 7 jednostek. To w sumie daje 16 tematów z wątkiem maryjnych na etapie edukacji wczesnoszkolnej. W podręcznikach tej serii wyraźnie jest dostrzegalna recepcja posoborowej mariologii. Autorzy ukazali Najświętszą Maryję Pannę jako poddaną całkowicie woli Bożej i nierozdzielnie złączoną z misją Syna, Jezusa Chrystusa. Pomimo, że w niniejszej serii jest najmniej odniesień maryjnych, to twórcy wyraźnie ukazali katechizowanym Maryję jako dobry przykład oczekiwania na przyjęcie Jezusa, trwania blisko Niego i czuwania, by nie utracić Go z oczu.

Badając podręczniki „kieleckie” można było zauważyć następującą ilość tematów podejmujących wątek maryjny: klasa I – 7 jednostek, klasa II – 9 jednostek, klasa III – 11 jednostek. Wniosek z tego taki, iż w ciągu trzech lat edukacji wczesnoszkolnej katechizowani mogli w sumie na 27 lekcjach katechezy usłyszeć o Najświętszej Maryi Pannie. Twórcy serii kieleckiej w największym stopniu korzystali z odwołania się do Matki Bożej, by ukazać katechizowanym jak należy właściwie oczekiwać na przyjście Pana w Komunii Świętej, co robić, aby stworzyć z Nim głęboką relację i by to miało wpływ na dalsze kroczenie z Jezusem przez życie. W klasie III tak wiele odniesień maryjnych znalazło się w podręczniku, by wskazać uczniom kogo należy się trzymać w życiu duchowym, aby wytrwać w relacji z Jezusem na dalsze lata edukacji.

Tab. 1. Zestawienie katechez z maryjnym odniesieniem w podręcznikach dla klas I-III szkoły podstawowej z uwzględnieniem wydawnictw: krakowskiego (WAM), poznańskiego (św. Wojciech) i kieleckiego (Jedność).

Wydawnictwo	WAM		ŚW. WOJCIECH		JEDNOŚĆ	
KLASA	Ilość jednostek	Numery jednostek	Ilość jednostek	Numery jednostek	Ilość jednostek	Numery jednostek
I	8	5,6,24,26, 27,28,29,40	7	10,11,24,27, 44,45,46	7	2,15,19,21,44, 45,51
II	5	3,24,25,26,54	2	10,52	9	8,15,17,46,47, 48,49,54,55
III	8	11,17,24,30 31,33,37,46	7	7,8,9,10,11, 21,56	11	7,24,25,27,28,29, 30,31,40,46,51
RAZEM	21		16		27	

Zestawienia i analizy tekstów, które dokonały się w punkcie drugim, czwartym i szóstym skupione były na podręcznikach przeznaczonych dla uczniów klas IV-VI, opublikowanych przez podobne jak wcześniej Wydawnictwa: WAM (punkt 2), św. Wojciecha (punkt 4) i Jedność (punkt 6).

W podręcznikach „krakowskich” ilościowe zestawienie tematów odwołujących się do Najświętszej Maryi Panny przedstawia się w sposób następujący: klasie IV – 5 jednostek, klasa V – 10 jednostek, klasa VI – 5 jednostek. Co na czas edukacji blokowej daje 20 jednostek lekcyjnych poświęconych Matce Bożej. Autorzy tej serii podręczników, ukazując katechizowanym Najświętszą Maryję Pannę jako wzór do naśladowania, ukazując jednocześnie skuteczny sposób osiągnięcia zjednoczenia z Bogiem.

Następna seria podręczników to do klas IV-VI pochodzi z wydawnictwa poznańskiego i zawierają następującą ilość jednostek poświęconych Matce Bożej: klasa IV – 1 jednostka, klasa V – 8 jednostek, klasa III – 3 jednostki. Co w sumie daje 12 tematów akcentujących osobę Maryi. Ta seria zawiera najmniej odniesień do Najświętszej Maryi Panny. W podręczniku do klasy IV jest jedynie wzmianka o prorocztwie na temat Niewiasty, która wyda Zbawiciela, lecz autorzy ani razu nie użyli słowa „Maryja”. W podręcznikach natomiast klas V i VI wyraźnie zaakcentowany jest chrystologiczny i eklezjalny format katechezy maryjnej.

W podręcznikach do religii klas IV-VI serii „kieleckiej” zestawienie ilościowe, jeśli chodzi o jednostki, które ukazują Maryję, przedstawia się następująco: klasa IV – 5 jednostek, klasa V – 11 jednostek, klasa VI – 4 jednostki. Okazuje się, że na tym etapie edukacji w sumie w 20 katechezach można odnaleźć akcenty maryjne. Najwięcej jest w

podręczniku do klasy V. Autorzy ukazują uczniom Maryję ściśle zjednoczoną z Chrystusem jako wzór i skuteczną pomoc na drodze do świętości.

Tab. 2. Zestawienie katechez z maryjnym odniesieniem w podręcznikach dla klas IV-VI szkoły podstawowej z uwzględnieniem wydawnictw: krakowskiego (WAM), poznańskiego (św. Wojciech) i kieleckiego (Jedność).

Wydawnictwo	WAM		ŚW. WOJCIECH		JEDNOŚĆ	
KLASA	Ilość jednostek	Numery jednostek	Ilość jednostek	Numery jednostek	Ilość jednostek	Numery jednostek
IV	5	20,22,24,40,56	1	22	5	8,51,56,57,63
V	10	16,18,19,21,22,23,25,43,52,56	8	1,15,16,17,19,20,25,45	11	4,15,17,22,28,41,44,45,50,51,53
VI	5	11,27,28,44,47	3	13,14,27	4	32,40,42,55
RAZEM	20		12		20	

Na zakończenie tej części rozprawy należy stwierdzić, że w przeanalizowanych podręcznikach do religii dla uczniów klasy I-VI szkoły podstawowej serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej występuje różnorodność tekstów poświęconych Najświętszej Maryi Pannie. Najczęściej oparte są one na analogicznych biblijnych perykopach. Jednak ich interpretacja z każdym rokiem jest bardziej pogłębiona i ukazuje inne aspekty życia Matki Bożej. Wiele można zaobserwować odniesień do Boga Ojca, na którego wolę Maryja się zgodziła i nieustannie wypełniała Jego plan. Widoczna jest także bliska i nierozłączna relacja z Jej Synem Jezusem Chrystusem, nie brakowało również odniesień do eklezjalnego formatu w katechezach maryjnych. Natomiast zbyt mało ukazana została relacja Maryi i Ducha Świętego, z którego przecież natchnienia mogła przyjąć, z asymlować, i wypełnić to co dla Niej Bóg przewidział.

Niewątpliwie największą rolę w ukazaniu obecności i roli Maryi w historii zbawienia wśród uczestników lekcji religii odgrywają podręczniki pod redakcją ks. Tadeusza Śmiecha. Bardzo często odwołują się one do Najświętszej Maryi Panny. W klasach I-VI szkoły podstawowej aż w 47 tematach autorzy podręczników zaakcentowali osobę Matki Bożej. Mając na myśli zasadę „przez Maryję do Jezusa” można wnioskować, że ta seria podręczników właściwie kształtuje duchowość młodego człowieka i skutecznie prowadzi do Jezusa.

Warto jednak podkreślić, iż treści zawarte w przeanalizowanych podręcznikach z pewnością mogą być pomocne w jeszcze większym zjednoczeniu z Osobą Jezusa Chrystusa oraz lepszym przeżywaniu świąt obchodzonych w Kościele i w domu rodzinnym. Przy ich pomocy katechizowani dobrze przygotowują się do

sakramentów pokuty i pojednania oraz Eucharystii, umiłują je i nieustannie będą z nich korzystać, umacniając swoje życie duchowe.

ROZDZIAŁ III

MARYJA W PODRĘCZNIKACH DO RELIGII DLA GIMNAZJUM

Uczniowie, którzy ukończyli szkołę podstawową, od momentu reformy edukacji w Polsce zapoczątkowanej w 1999 roku, mieli obowiązek rozpocząć naukę w trzyletnim gimnazjum. Ten proces edukacyjny młodzieży obejmował uczniów w wieku od 13 do 16 roku życia¹. W recenzji jednego z podręczników gimnazjalnych zamieszczonej w czasopiśmie *Katecheta*, ks. Andrzej Kiciński podkreśla, że dla młodzieży jest to nowa rzeczywistość, która często okazuje się „trudna i złożona”². Zapewne niemały wpływ na taki stan ma wiek gimnazjalistów, połączony z ważną przemianą biologiczną, intelektualną i psychiczną. Młodzież w tym okresie jest często skupiona na sobie i podatna na inicjowanie konfliktów co wpływa negatywnie na relacje interpersonalne. Poszukują własnej tożsamości, często kwestionując autorytety. Potrafią krytykować Kościół i osoby reprezentujące go. Wolność jest przez nich rozumiana jako robienie tego, na co ma się ochotę. Zadają wiele pytań natury egzystencjalnej. Młodzi na bazie konfliktów z rodzicami przeżywają wątpliwości religijne, co nieraz przejawia się w relatywizmie moralnym³. Taki stan rzeczywistości domaga się rzetelnego przekazywania wiedzy młodym ludziom oraz ukazywania silnych autorytetów. Niewątpliwie do takich należy postać Najświętszej Maryi Panny. Warto jeszcze zaznaczyć, iż zgodnie z tym co przekazuje *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* „katecheza młodzieży gimnazjalnej wiąże się z wyznaniem i rozumieniem wiary, co stanowić powinno program i przedmiot przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania”⁴.

Rozdział trzeci niniejszej rozprawy zostanie poświęcony przeanalizowaniu podręczników do religii serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej, tym razem przeznaczonych dla młodzieży gimnazjalnej. Analiza będzie miała na celu uzyskanie

¹ Por. S. Zwolak. *Katechizacja w diecezji zamojsko-lubaczowskiej w latach 1992-2012*. Lublin 2012 s. 240.

² A. Kiciński. „W drodze do Ojca”. *Program nauczania religii i nowe podręczniki dla gimnazjum*. Red. T. Śmiech. Wydawnictwo JEDNOŚĆ. Kielce 2003. „Katecheta” 47:2003 nr 7-8 s. 142.

³ Konferencja Episkopatu Polski. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków 2001 s. 49-50.

⁴ Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków 2001 s. 77.

odpowiedzi na pytanie: w jaki sposób i jak często postać Najświętszej Maryi Panny jest ukazywana w wybranych podręcznikach dla klas gimnazjalnych?

1. Seria krakowska *W drodze do Emaus* do programu *Wierzyć Chrystusowi*

Podręczniki dla klas I-III gimnazjum zostały napisane do programu zatytułowanego *Wierzyć Chrystusowi*. Ma on na celu przygotowanie katechizowanych do przyjęcia sakramentu bierzmowania, które planowane jest w trzeciej klasie gimnazjum. Program ten, któremu został nadany numer AZ-3-01/1⁵ ma na celu wprowadzić uczniów gimnazjum w doświadczenie Boga działającego w Starym i Nowym Przymierzu oraz rzeczywistości Kościoła. Myślą przewodnią jest zwrócenie uwagi nie tylko na osobę Jezusa Chrystusa, ale również na piękno świata, dzieje Izraela i Kościoła, gdyż przez te rzeczywistości Bóg także mówi do człowieka. Trzeba jednak zaznaczyć, że zawsze w centrum przekazywanej wiary stoi Jezus Chrystus, który dając się człowiekowi doświadczyć w sakramentach, szczególnie w sakramencie chrztu, pokuty i pojednania oraz Eucharystii, otwiera drogę do Ojca. Celem więc działania katechetycznego w gimnazjum jest wychowanie uczniów do życia w wolności opartej na Chrystusie⁶.

Seria podręczników przeznaczonych dla młodzieży klas I-III nosi nazwę *W drodze do Emaus* i została przygotowana przez zespół autorów pod kierownictwem ks. prof. Zbigniewa Marka SJ. Zostały wydane przez Wydawnictwo WAM w Krakowie. Tytuły ich z kolei są następujące: dla klasy I – *Jezus uczy i zbawia*⁷, dla klasy II – *Jezus działa i zbawia*⁸, natomiast dla klasy III – *Jezus prowadzi i zbawia*⁹. Jak wskazują nazwy, centralną postacią treści podręczników jest Jezus Chrystus.

W podręcznikach z serii krakowskiej można znaleźć wiele kolorowych ilustracji i zdjęć, które absorbują uwagę czytelnika. Na okładkach znajduje się zdjęcie twarzy młodego człowieka a każdy z podręczników posiada odrębny kolor tła. Dla klasy I jest to kolor żółty, dla II kolor czerwony, dla III zaś kolor niebieski. Treści są napisane językiem prostym i adekwatnym do percepcji młodego człowieka, tym bardziej że są

⁵ Zob. Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii* s. 75.

⁶ Por. tamże.

⁷ *Jezus uczy i zbawia. Podręcznik do religii dla I klasy gimnazjum*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005.

⁸ *Jezus działa i zbawia. Podręcznik do religii dla II klasy gimnazjum*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005.

⁹ *Jezus prowadzi i zbawia. Podręcznik do religii dla III klasy gimnazjum*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2006.

one oparte na doświadczeniach młodzieży. Autorzy wyjaśniają na bieżąco podstawowe pojęcia z dziedziny teologii związane z tematem lekcji. W podręcznikach można zauważyć wiele biblijnych cytatów i treści związanych z nauczaniem Kościoła i jego historią.

Każda z jednostek została podzielona na mniejsze części, której przyporządkowany jest określony znak graficzny. Autorzy w kilku zdaniach skierowanych do uczniów i zamieszczonych na początku każdego z podręczników wyjaśnili znaczenie tych znaków. Ikona twarzy oznacza opisaną życiową sytuację z życia młodego człowieka. Znak otwartej księgi wskazuje w podręczniku miejsce, gdzie podano naukę Kościoła, mającą swe źródło w Piśmie Świętym i Tradycji wiary Kościoła. Symbol płonącej świecy oznacza modlitwę, gotowe słowa, którymi można zwracać się do Boga. Ostatnia część katechezy opatrzona jest znakiem ołówka. Znak ten wskazuje podjęcie refleksji nad własnymi sytuacjami życiowymi przez pryzmat nauczania Kościoła opartego na słowie Bożym i Tradycji wiary. W katechezach można znaleźć ponadto wiele pytań, które prowokują młodego człowieka do egzystencjalnych refleksji, związanych przede wszystkim z płaszczyzną wiary. Warto zaznaczyć jeszcze, że katecheta oprócz podręcznika ma do dyspozycji segregator z zeszytami, stanowiącymi w całości podręcznik metodyczny. Poszerzają one treści zawarte w podręczniku, stanowiąc jednocześnie konkretną pomoc w prowadzeniu lekcji religii.

1.1. Podręcznik dla I klasy gimnazjum *Jezus uczy i zbawia*

Podręcznik dla klasy I gimnazjum zaczyna się od kilku zdań napisanych przez ks. kard. Franciszka Macharskiego, metropolity krakowskiego do gimnazjalistów. W swojej wypowiedzi zaznacza, że podręcznik jest przeznaczony dla uczniów i katechizujących jako pomoc w skutecznym usłyszeniu głosu Chrystusa Pana, „dającego w Swoim Kościele odpowiedzi, bez których trudno znaleźć sens życia i rozpoznać życiowe drogi”¹⁰. Następnie autorzy podręcznika również w kilku zdaniach wyjaśnili przesłanie niniejszej publikacji oraz powtarzające się w każdej jednostce znaki graficzne. Zamieścili także wykaz i objaśnienie skrótów takich jak KDK, KKK, KO, które uczniowie I klasy gimnazjum znajdą w treści katechez. Warto jeszcze zaznaczyć, że katechizujący mają do dyspozycji podręcznik metodyczny¹¹ w skład którego

¹⁰ *Jezus uczy i zbawia. Podręcznik do religii* s. 5

¹¹ Zob. *Jezus uczy i zbawia. Podręcznik metodyczny do religii dla I klasy gimnazjum*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005.

wchodzą: *Teksty do szybkiego wydruku*, sześć zeszytów metodycznych, płyta CD z tekstami do pracy w grupach i różnymi nagraniami pomocnymi w przeprowadzeniu lekcji.

Podręcznik dla I klasy gimnazjum zatytułowany *Jezus uczy i zbawia* zawiera 59 jednostek lekcyjnych podzielonych na siedem rozdziałów, których tytuły są następujące: I. *Słowo o sobie – poznajmy się*, II. *Ziarna słowa w świecie*, III. *Słowa Ewangelii*, IV. *Słowo Boże w Kościele*, V. *Słowa wiary i nadziei*, VI. *Słowa, które wyzwalają*, VII. *Słowa, które trwają*. Jak mocno wynika z tytułów rozdziałów, treść katechez dotyczy głównie słowa Bożego, kojarzonego z Osobą Jezusa Chrystusa. Wiele miejsca w podręczniku autorzy poświęcają wyjaśnieniu Dekalogu. Natomiast jeśli chodzi o maryjne odwołania, to należy stwierdzić, iż jest ich niewiele. Najwięcej treści poświęconym Najświętszej Maryi Pannie można odnaleźć w 40 z kolei jednostce zatytułowanej *Błogosławiona jesteś, któraś uwierzyła*. Niewielkie jednak akcenty maryjności można zauważyć w 39 jednostce *Oto mój sługa, którego podtrzymuję* oraz 45 o tytule *Pamiętaj, abyś dzień święty święcił*. W tym ostatnim wymienionym temacie jest jedynie wspomniane przy wymienianiu świąt nakazanych, że 15 sierpnia obchodzona jest uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i wierzący powinni oddać cześć Maryi uczestnicząc w tym dniu w Eucharystii. Zaś katecheza o temacie *Oto mój sługa, którego podtrzymuję* w części, której przypisany jest znak graficzny otwartej księgi informujący, że treść sięga do Bożego słowa i Tradycji wiary Kościoła, zamieszcza następującą perykopę z księgi proroka Izajasza: „Pan sam da wam znak: Oto Panna poczne i porodzi Syna, i nazwie Go imieniem Emmanuel (Iz 7, 14). Fragment wskazuję na obietnicę, że Dziewica z Nazaretu wyda na świat Zbawiciela, Jezusa Chrystusa, który miał przynieść narodowi wybranemu wyzwolenie. Autorzy podręcznika wskazują przy tym jeszcze na fakt, że Kościół obietnicę Boga o Emmanuelu, łączy z inną obietnicą daną ludziom w raju, po grzechu pierworodnym¹². Pan Bóg zapowiedział wówczas szatanowi: „Wprowadzam nieprzyjaźń między ciebie a niewiastę, pomiędzy potomstwo twoje a potomstwo jej: ono zmiażdży ci głowę, a ty zmiażdżysz mu piętę” (Rdz 3, 15). W tych dwóch starotestamentalnych fragmentach Kościół dostrzega bliski związek Maryi z Jezusem, który przez Jej pośrednictwo przyszedł na świat. W analizowanej jednostce można zauważyć, że przebija się tutaj chrystologiczna zasada katechezy maryjnej. Twórcy podręcznika zamieszczają w

¹² Por. *Jezus uczy i zbawia. Podręcznik do religii* s. 152.

niniejszej jednostce jeszcze jeden ważny biblijny fragment, wskazujący na akcent maryjny. Opowiada on o ukazaniu się anioła Józefowi (zob. Mt 1, 20-23). Gdy Józef dowiedział się, że Maryja, jego wybranka, poczęła w niejasnych okolicznościach, zamierzał początkowo odejść od Niej. Ale interwencja Boga, który posłał do niego anioła ze słowami: „nie bój się wziąć do siebie Maryi, twej Małżonki; albowiem z Ducha Świętego jest to, co się w Niej poczęło. Porodzi Syna, któremu nadasz imię Jezus, On bowiem zbawi swój lud od jego grzechów” (Mt 1, 20-21) sprawiła, że od tej pory Maryja była blisko Józefa¹³. Fragment ten wskazuje uczniom klasy pierwszej gimnazjum, aby nigdy nie opuszczali Najświętszej Maryi Panny, lecz żeby nie lękali się zaprosić Maryi do swojego życia. Bo tam, gdzie jest Maryja, tam także obecny jest Duch Święty. Zauważyć można tutaj z kolei pneumatologiczne przesłanki, jeśli chodzi o maryjną katechezę.

Kolejną katechezą, a jednocześnie tą, w której najbardziej można dostrzec maryjne odniesienia jest jednostka zatytułowana *Błogosławiona jesteś, któraś uwierzyła*. Autorzy podręcznika ukazują katechizowanym Maryję, która nie jest jakimś „nadczłowiekiem”, ale tak samo jak każdy przeżywała lęki i wątpliwości, wewnętrzne rozterki, szczególnie w obliczu zadań zgodnych z Bożym zamiarem. Pokazują także na Jej przykładzie „w jaki sposób człowiek opierający swe życie na Bogu, stawiający Go na pierwszym miejscu, radzi sobie z wątpliwościami”¹⁴. Argumenty swoje opierają na biblijnym opisie sceny zwiastowania, w której Maryja została poddana próbie zaufania (zob. Łk 1, 26-35.37-38). Przywołując to wydarzenie twórcy podręcznika wskazują uczniom klasy pierwszej gimnazjum na pouczającą postawę Dziewicy z Nazaretu. Mimo, że nie rozumiała jak to możliwe, że stanie się mieszkaniem, świątynią, w której zamieszka sam Bóg, to wypowiadając słowa: „Oto Ja służebnica Pańska, niech mi się stanie według słowa twego” (Łk 1, 38) w pełni zaufała w zapewnienie anioła, że „dla Boga bowiem nie ma nic niemożliwego” (Łk 1, 37). Postawa Maryi pomaga zrozumieć, jakiej wiary domaga się od każdego człowieka Bóg. Katechizowani z niniejszej jednostki mogą wynieść przekonanie, że wiara, zaufanie, zawierzenie Bogu to nic innego jak uznanie, że dla Niego wszystko jest możliwe, bez względu na to, czy jest to zrozumiałe dla człowieka, czy nie. Ważne, aby tylko całkowicie zawierzyć Bogu, tak jak zrobiła to Maryja.

¹³ Por. tamże.

¹⁴ Tamże s. 155.

Autorzy podręcznika ukazują jeszcze uczniom postać św. Maksymiliana Marię Kolbego, który właśnie tak jak Maryja starał się ufać Bogu. Całe jego życie było nieustannym wpatrywaniem się w Maryję i w Jej służbę Bogu i ludziom. Owocem tego były założone przez niego dzieła: *Rycerstwa Niepokalanej*, którego celem było uczenie ludzi całkowitego oddania się Maryi oraz założony w Niepokalanowie w 1927 roku klasztor franciszkanów wraz z prowadzoną tam drukarnią prasy katolickiej i radiostacją. Jednak największym znakiem całkowitego zawierzenia Bogu było oddanie życia za ojca rodziny – Franciszka Gajowniczka, współwięźnia w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu, co w heroiczny sposób upodobiło go do Jezusa Chrystusa, Syna Najświętszej Maryi Panny¹⁵. Postawa tego polskiego świętego ukazuje katechizowanym, że zaufanie Bogu w każdej życiowej sytuacji na wzór Maryi w sposób najdoskonalszy upodobni do Jej Syna, Jezusa Chrystusa. Potwierdzeniem tego może być jeszcze zaproponowana modlitwa na zakończenie katechezy, która ukazuje nie tylko Maryję, jako bezgraniczne ufającą Bogu, ale wskazuje na Jej wstawiennictwo u Syna, Jezusa Chrystusa, aby każdy proszący otrzymał od Niego łaskę wiary i gotowość bezgranicznego zaufania Bogu¹⁶. Można więc zauważyć na kanwie treści analizowanej jednostki, że zasada „od Maryi do Jezusa” ma swoje uzasadnienie.

1.2. Podręcznik dla II klasy gimnazjum *Jezus działa i zbawia*

Autorzy podręcznika zatytułowanego *Jezus działa i zbawia* przeznaczonego dla II klasy gimnazjum, na początku tym razem zamieścili słowo wstępne ks. bpa Kazimierza Nycza, Przewodniczącego Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. Zaznaczył on w swojej wypowiedzi, że kolejny tom podręcznika *W drodze do Emaus* został przygotowany w tym celu, aby katechizowani mogli lepiej poznać Jezusa, przyjąć to co On mówi i pozostać z Nim do końca. Podkreślił jeszcze, że trud autorów podręcznika nie pójdzie na marne, jeśli kolejne katechezy przyczynią się to spotkania Jezusa na modlitwie i w drugim człowieku, zaprowadzą do kościoła przed tabernakulum i na niedzielną Eucharystię, nauczą dawać o Nim świadectwo w szkole, rodzenie i w gronie znajomych¹⁷. Następnie twórcy podręcznika podobnie jak we wcześniejszym wyjaśnili uczniom znaczenie ikon graficznych, powtarzających się w każdej jednostce lekcyjnej niniejszej publikacji. Podręcznik zawiera wiele biblijnych

¹⁵ Por. tamże s. 157.

¹⁶ Por. tamże s. 158.

¹⁷ Por. *Jezus działa i zbawia. Podręcznik do religii* s. 5.

cytatów, które zostały wyróżnione kolorem niebieskim. Każdy nowy temat zapisany jest po prawej stronie. Należy nadmienić, iż katecheci mają także do pomocy podręcznik metodyczny¹⁸, składający się z pięciu zeszytów o układzie analogicznym do metodyka z ubiegłego roku. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż w podręczniku metodycznym przeznaczonego dla klasy II można znaleźć jeszcze zeszyt z założeniami programowymi dla katechety i dla ucznia. Nie zabrakło w nim także płyty CD z pomocnymi materiałami, do wykorzystania w katechezie.

Podręcznik przeznaczony dla uczniów klasy II gimnazjum zawiera 52 jednostki lekcyjne, które podzielono na osiem rozdziałów zatytułowanych w następującej kolejności: I. *Nasze pytania*, II. *Ku pełni czasów*, III. *W Królestwie Bożym*, IV. *Ukrzyżowany i Zmartwychwstały*, V. *Nadzieja nowego życia*, VI. *Życie z Chrystusem Zmartwychwstałym*, VII. *Nasza Pięćdziesiątnica*, VIII. *Pragnienie Boga*. Wśród 52 jednostek można odnaleźć zaledwie trzy, w których zaakcentowana jest postać Najświętszej Maryi Panny. Są to katechezy o tematach: 11 – *Zaufanie Bogu*, 13 – *Świadkowie spełnionych obietnic*, 14 – *Tajemnica Jezusa Chrystusa*. W pierwszej z wymienionych Maryja ukazana jest jako Ta, która przez fakt bezwarunkowego zaufania Bogu, została włączona w wypełnienie się Jego obietnic. Autorzy podręcznika podkreślają, że Dziewica z Nazaretu bez zastrzeżeń przyjęła nowinę zwiastowaną Jej przez anioła, mówiąc: „Oto Ja służebnica Pańska, niech mi się stanie według słowa twego” (Łk 1, 38). W każdej chwili swojego życia okazała Bogu zaufanie i wierność, będąc przekonaną, że Bóg zawsze kieruje się dobrem człowieka. Nie zwątpiła nawet w to, gdy trzeba było Jej stanąć pod krzyżem umierającego Syna, Jezusa Chrystusa¹⁹. Maryja jest więc dobrym przykładem dla uczniów II klasy gimnazjum, że nigdy nie wolno wątpić w to, że Bóg wszystko czyni dla dobra nie tylko pojedynczego człowieka, ale dla szerszego grona swoim umiłowanych dzieci.

Kolejny temat katechezy z maryjnym akcentem *Świadkowie spełnionych obietnic* oparty jest na biblijnym opowiadaniu o spotkaniu Symeona z Józefem i Maryją (zob. Łk 2, 25-32). Gdy Rodzice wnosili Dzieciątka Jezus do świątyni, Symeon, któremu Duch Święty objawił, że nie ujrzy śmierci, aż zobaczy Mesjasza Pańskiego, rozpoznał w Nim oczekiwanego Mesjasza. To sam Duch Boży zaaranżował spotkanie sprawiedliwego i pobożnego człowieka ze Zbawicielem. Warto podkreślić, iż szukanie i

¹⁸ Zob. *Jezus działa i zbawia. Podręcznik metodyczny do religii dla II klasy gimnazjum*. Red. A. Hajduk, A. Walulik. Kraków 2005.

¹⁹ Por. *Jezus działa i zbawia. Podręcznik do religii* s. 54.

odnalezienie przez Symeona Jezusa Chrystusa, doprowadziło do odnalezienia także Jego Matki. Należy zaznaczyć więc, że katechizowani analizując wspomnianą perykopę biblijną mają okazję odkryć, iż szukając w swoim życiu spotkań z Chrystusem, znajdują także Jego Matkę Maryję, która zawsze jest tam, gdzie Jej Syn. Można dostrzec w niniejszej jednostce realizującą się formułę „przez Jezusa do Maryi”.

Temat ostatniej jednostki w podręczniku, w której można zauważyć odniesienia maryjne brzmi: *Tajemnica Jezusa Chrystusa*. Autorzy podręcznika informują katechizowanych, że Bóg stopniowo odkrywał przed ludźmi tajemnicę o Zbawicielu. Zwracają uwagę na fakt, iż pierwszym człowiekiem, któremu Bóg przez swojego posłańca, anioła Gabriela, odsłonił prawdę o Jezusie była Najświętsza Maryja Panna, która za sprawą Ducha Świętego stała się Matką Jego Syna. Niniejsza jednostka jest dobrą okazją dla katechizowanych, żeby przekonać się, że nie tylko Maryi została objawiona tajemnica o Jezusie Chrystusie, ale także tym, którzy z wiarą przyjmują słowa anioła Gabriela skierowane do Dziewicy z Nazaretu: „Oto poczniesz i porodzisz Syna, któremu nadasz imię Jezus. Będzie On wielki i będzie nazwany Synem Najwyższego” (Łk 1, 31-32)²⁰. Warto zaznaczyć, że przez pośrednictwo Maryi, w sposób najdoskonalszy uczniowie poznają na miarę swoich możliwości prawdę o Jezusie Chrystusie, którego Maryja jako Matka poznała najlepiej z ludzi.

1.3. Podręcznik dla III klasy gimnazjum *Jezus prowadzi i zbawia*

Analogicznie jak w podręczniku z roku ubiegłego, na pierwszych stronach publikacji przeznaczonej dla III klasy gimnazjum zatytułowanej *Jezus prowadzi i zbawia*, zostało zamieszczone słowo wstępne Przewodniczącego Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski ks. bpa Kazimierza Nycza. W swojej wypowiedzi informuje uczniów, iż z trzeciego tomu podręcznika dowiedzą się więcej o tym, co Jezus objawia o człowieku, o jego godności, kim on jest przed Bogiem. Napisał dalej, że uczniowie z pomocą podręcznika odkryją swoje miejsce w kościele i świecie, aby umieć lepiej świadczyć o Chrystusie. Zrozumieją, jak bardzo Bóg troszczy się o człowieka, dając mu Dekalog, który pomoże mu bezpiecznie poruszać się po krętych drogach wolności²¹. Następnie podobnie jak w podręcznikach z pierwszej i drugiej klasy, autorzy kierują do uczniów kilka zdań, w których objaśniają graficzne ikony. Obwoluta zawiera twarz młodego człowieka na niebieskim tle. Na uwagę zasługują

²⁰ Por. tamże s. 68.

²¹ Por. *Jezus prowadzi i zbawia. Podręcznik do religii* s. 5.

także zwięzłe wyjaśnienia terminów teologicznych, które można znaleźć w niektórych jednostkach. Należy zaznaczyć jeszcze, że pomocą katechizującym służy także i w tym roku podręcznik metodyczny²², który składa się z siedmiu zeszytów i płyty CD. W pierwszym z zeszytów można znaleźć program edukacji religijnej, w drugim konspekty konferencji dla rodziców a w następnych metodyczne opracowania poszczególnych jednostek lekcyjnych.

Podręcznik dla III klasy gimnazjum *Jezus prowadzi i zbawia* w sumie zawiera 52 jednostki lekcyjne, podzielone na osiem rozdziałów, których tytuły brzmią następująco: I. *Nikt nie jest samotną wyspą*, II. *Wspólnota Ducha Świętego*, III. *Duch Święty w życiu chrześcijanina*, IV. *Mocni w Duchu*, V. *Duch Święty jednoczy Kościół*, VI. *Święty wychowawca miłości*, VII. *Świadkowie miłości*, VIII. *Nasze Emaus*. Jak wynika z nazw rozdziałów, treść nauczania w klasie III skupiona jest wokół Osoby Ducha Świętego dlatego, ponieważ w tym roku edukacyjnym uczniowie będą mogli przystąpić do sakramentu bierzmowania. Nie zabrakło także bogatej nauki chrystologicznej.

Analizując podręcznik pod względem merytorycznym należy stwierdzić, iż tylko w treści jednej jednostki lekcyjnej można odnaleźć odwołanie do Najświętszej Maryi Panny. Tytuł jej brzmi *Wspiera w trudnych zadaniach* i jest z kolei 17 katechezą w podręczniku. Autorzy podręcznika, uświadamiając katechizowanym możliwość trudnych zadań przed którymi mogą stanąć w przyszłości, chociażby takimi jak mężne świadczenie o Chrystusie, zdecydowane opowiadanie się za dobrem, sprawiedliwością, zwracają jednocześnie uwagę na fakt, iż mogą one wywołać różne postawy lękowe. Możliwe, że zaczną pojawiać się pytania: Czy dam radę? Czy starczy mi sił i mądrości? Czy będzie można wtedy na kogoś liczyć? Twórcy podręcznika podpowiadają, że nawet gdyby w trudnych chwilach zawiedli najbliżsi, przyjaciele, to zawsze wsparciem będzie Osoba Ducha Świętego, który uzdalnia do mężnego wyznawania wiary i postępowania według ściśle określonych zasad moralnych²³. Najlepszym tego przykładem jest Najświętsza Maryja Panna, którą Bóg powołał, patrząc po ludzku, do niemożliwego zadania. Katechizowani, mając sposobność przeanalizowania w niniejszej jednostce biblijnej perykopy o zwiastowaniu anielskim (zob. Łk 1, 28-38a), mogą przekonać się, że we współpracy z Duchem Świętym, nie ma nic niemożliwego. Maryja, gdy anioł

²² Zob. *Jezus prowadzi i zbawia. Podręcznik metodyczny do religii dla III klasy gimnazjum*. Red. A. Hajduk [i in.]. Kraków 2006.

²³ Por. *Jezus prowadzi i zbawia. Podręcznik do religii* s. 87.

objawił Jej, że zostanie Matką Syna Bożego, wyraziła wątpliwość w słowach: „jakże się to stanie, skoro nie znam męża?” (Łk 1, 34). Zaraz anioł zapewnił ją: „Duch Święty zstąpi na Ciebie i moc Najwyższego osłoni Cię” (Łk 1, 35). Gdy Maryja usłyszała te słowa, uwierzyła, że Bóg może wszystko. Fragment ten wskazuje, iż Osoba Ducha Świętego i Jego moc mają towarzyszyć i udzielać człowiekowi niezbędnej pomocy w wykonywaniu trudnych i ważnych dla niego i dla świata zadań. Niezbędna jest tylko ścisła współpraca z Trzecią Osobą Boską, wsłuchiwanie się w natchnienia Ducha Świętego i kierowanie się nimi w codzienności. Tak, jak robiła to Najświętsza Maryja Panna, zgadzając się na urodzenie Bożego Syna, Jezusa Chrystusa. Poddając się całkowicie woli Bożej i natchnieniom Ducha Świętego współuczestniczyła w dziele odkupienia człowieka i świata, które Bóg zrealizował przez Swego i Jej Syna. Autorzy podręcznika puentują wypowiedź o Najświętszej Maryi Pannie w taki sposób, że jest Ona dla wierzących najlepszym przykładem zaufania i powierzenie siebie Duchowi Świętemu²⁴. Na zakończenie analizy niniejszej jednostki lekcyjnej warto zaznaczyć, że mocno w jej treści przebijają się pneumatologiczne uwarunkowania maryjnej katechezy.

Dokonując podsumowania analizy podręczników klas I-III do gimnazjum serii krakowskiej wydawnictwa WAM należy stwierdzić, iż na 163 przeanalizowane jednostki lekcyjne tylko 7 odwołuje się do Najświętszej Maryi Panny. Analizowane treści tych jednostek bardzo wyraźnie ukazują recepcję posoborowej mariologii w badanych podręcznikach. Nasuwa się jednak refleksja, czy nie za mało miejsca autorzy podręczników poświęcili Matce Bożej? Należy zaznaczyć, że okres przygotowania do sakramentu bierzmowania zakłada głębsze poznanie Osoby Ducha Świętego, a ktoś lepiej jak Maryja pomaga odkryć znaczenie i rolę Trzeciej Osoby Boskiej w życiu człowieka? Owszem, Matka Boża ukazana jest gimnazjalistom jako wspaniały przykład zaufania i wiary w Boże plany, jako autorytet, który warto naśladować, ale nie należy zapominać, że Kościół uznaje Ją jako *Oblubienicę*, *Przybytek* i *Świątynię Ducha Świętego* ściśle i nierozłącznie z Nim związaną. Katechizowani wpatrując się w przykład jej życia napelnionego Bożym Duchem, mogliby lepiej zrozumieć, jak ważne jest przyjęcie i poddanie się kierownictwu Ducha Świętego.

²⁴ Por. tamże s. 88.

2. Seria poznańska dla programu *Przyjąć blask Bożej prawdy*

Podręczniki przeznaczone dla uczniów klas I-III gimnazjum wydawnictwa „poznańskiego” zostały przygotowane do programu *Przyjąć blask Bożej prawdy*. Zatytułowane są w sposób następujący: klasa I – *Słowo Boga jest blisko Ciebie*²⁵, klasa II – *Wolni przez miłość*²⁶, klasa III – *Żyjąc z innymi dla innych*²⁷. Program nauczania, podobnie jak podręczniki, został opracowany przez Danutę Jackowiak i ks. Jana Szpetę. Głównym jego zadaniem jest między innymi: wychowanie katechizowanych do prawdy i do wolności zgodnie z Bożym słowem, formacja sumienia, wychowanie do miłości, pomoc w odkrywaniu powołania, chrześcijańskie zaangażowanie w społeczeństwie, wzbudzenie odpowiedzialności misyjnej za świat (por. DOK 185).

Podręczniki do gimnazjum serii „poznańskiej” wielkością zbliżone są do formatu A4. Wygląd zawartości przypomina młodzieżowe czasopismo. Treści kształcenia zostały uporządkowane z taki sposób, żeby umożliwić uczniom lepsze przyswojenie materiału katechetycznego. Podane w sposób hasłowy stosownie do celów danego roku nauczania i jego przewodniej myśli teologicznej. Charakterystyczna w każdej jednostce jest kolumna zatytułowana „zatrzymaj się”. Zawiera ona treści motywujące do głębszej refleksji nad analizowanym materiałem. Numer i temat każdej katechezy znajdują się na lewej stronie podręcznika. Pod nimi autorzy umieścili treści zawierające naukę Kościoła, biblijne perykopy, modlitwy, wyjaśnienia istotnych słów i pytania do katechezy. Każda jednostka zawiera wiele zdjęć i obrazów odnoszących się do życia codziennego młodego człowieka. Warto zaznaczyć jeszcze, że w skład materiałów dydaktycznych przeznaczonych do gimnazjum oprócz podręcznika wchodzi: przewodnik metodyczny, karty pracy, plany wynikowe oraz program nauczania.

2.1. Podręcznik dla I klasy gimnazjum *Słowo Boga jest blisko Ciebie*

Podręcznik przeznaczony do nauczania lekcji religii w klasie I gimnazjum zaczyna się od krótkiego wprowadzenia, przygotowanego przez ks. bpa Kazimierza Nycza. Zaznacza on w nim, że niniejszy podręcznik jest próbą odpowiedzi na pytania

²⁵ Zob. *Słowo Boga jest blisko Ciebie. Pierwsza klasa gimnazjum*. Red. D. Jackowiak, J. Szpet. Poznań 2009.

²⁶ Zob. *Wolni przez miłość. Druga klasa gimnazjum*. Red. D. Jackowiak, J. Szpet. Poznań 2011.

²⁷ Zob. *Żyjąc z innymi dla innych. Trzecia klasa gimnazjum*. Red. D. Jackowiak, J. Szpet. Poznań 2009.

związane z życiem osobistym, rodzinnym, szkolnym i społecznym, które stawia sobie młody człowiek na tym etapie edukacji. Podkreśla, że pełna odpowiedź na wszelkie nurtujące zagadnienia zawarta jest w Osobie Jezusa Chrystusa, który jako wcielone Słowo Boga, jest zawsze przy człowieku²⁸. Odnosnie do całości przekazu katechetycznego zawartego w podręczniku to należy stwierdzić, iż ilość informacji w poszczególnych jednostkach lekcyjnych dostosowana do percepcji wieku ucznia. Zamieszczone opowiadania literackie dobrze korespondują z treściami zawartymi w podręczniku. Natomiast słownik terminów jest dużą pomocą dla katechizowanych z zrozumieniu trudnych pojęć.

Jeśli chodzi o strukturę publikacji, to zawiera ona 55 jednostek katechetycznych zgrupowanych w 5 rozdziałów o następujących tytułach: I. *Szukam sensu życia*, II. *Pismo Święte księgą o Bogu i człowieku*, III. *Bóg prowadzi swój lud w wolności*, IV. *W poszukiwaniu własnej tożsamości*, V. *Wierność do końca*. Tytuły ich wskazują, iż zamierzeniem autorów podręcznika jest uświadomienie katechizowanym obecności i działania Boga w życiu poszczególnych ludzi oraz jak ważne jest udzielenie odpowiedzi na Boże wezwanie. W zakończeniu podręcznika znajdują się jeszcze trzy opowiadania autorstwa Karel Capek, których tytuły brzmią: *Opowieść o straconej nodze*, *Romeo i Julia* oraz *Wielka bajka policyjna*. Ukazują one katechizowanym istotę prawdziwych wartości.

W analizowanym podręczniku autorzy niewiele razy odwołują się do Najświętszej Maryi Panny. Na 55 jednostek lekcyjnych, w trzech można zaobserwować maryjny akcent. Lecz tylko jedna katecheza poświęcona jest w pełni Matce Bożej. Tytuł jej to: *Matka usłyszysz zawsze...* i jest 7 z kolei jednostką w podręczniku. Autorzy podręcznika uświadamiają katechizowanym, że Maryja jest zawsze blisko Chrystusa. Była z Nim w czasie Jego dorastania (Łk 2, 41-50), towarzyszyła Mu od początku publicznej działalności (J 2, 1-12), aż do momentu ukrzyżowania (J 19, 25-27). Po zmartwychwstaniu Jezusa, wspierała swoją obecnością uczniów swojego Syna (Dz 1, 14), zaś kiedy skończyła się jej misja na ziemi, została z ciałem i duszą wzięta do nieba. Przebywając permanentnie blisko Boga wstawia się za wierzącymi jako troskliwa Matka²⁹. Uczniom klasy I ponadto jest przypominane, że wymienione wyżej tajemnice z życia Jezusa i Maryi mogą rozważać, sięgając po modlitwę różańcową. Konfrontując

²⁸ K. Nycz. *Drodzy Gimnazjaliści! W: Słowo Boga jest blisko Ciebie. Pierwsza klasa gimnazjum* s. 3.

²⁹ Por. tamże s. 21.

swoje doświadczenia życiowe z tym co przeżywali Jezus i Jego Matka, katechizowani mogą odnaleźć odpowiedzi na wiele nurtujących ich pytań. Dowiadują się również, do kogo mogą się zwrócić z każdym życiowym problemem. Ukazana gimnazjalistom relacja Jezusa i Najświętszej Maryi Panny pozwala zauważyć istotę chrystologicznych uwarunkowań katechezy maryjnej.

Oprócz wyżej przeanalizowanej jednostki, maryjny akcent jest widoczny w następujących katechezach, których tytuły brzmią: 17 – *Dobra Nowina o Zbawieniu zaczyna się w Betlejem* oraz 47 – *Godzina śmierci Jezusa*. W pierwszej z nich wspomniane jest tylko w biblijnej perykopie, że gdy Mędrcy ze Wschodu odnaleźli Dzieciatko Jezus, wchodząc do groty betlejemskiej zobaczyli „Dziecię z Matką Jego, Maryją” (Mt 2, 11). Na kanwie tego wersetu katechizowani poznają prawdę, iż Maryja jest zawsze blisko swojego Syna Jezusa Chrystusa. I jest to bliskość nierozłączna. Natomiast w dalszym przekazie katechetycznym niniejszej jednostki nie odnotowano już maryjnych wątków.

W drugiej zaś z wymienionych jednostek, autorzy podręcznika analogicznie jak w poprzedniej, akcentują Najświętszą Maryję Pannę tylko w przywołanym ewangelicznym fragmencie, opowiadającym o chwili, gdy umierający Chrystus oddaje swojemu uczniowi Maryję za Matkę, Maryi zaś św. Jana za syna (J 19, 26b-27a). Obie jednostki katechetyczne zawierają odwołanie się do Najświętszej Maryi Panny z uwzględnieniem bliskiej obecności Jezusa Chrystusa, co również potwierdza chrystologiczne uwarunkowania maryjnej katechezy w podręczniku przeznaczonym dla uczniów klasy I gimnazjum.

2.2. Podręcznik dla II klasy gimnazjum *Wolni przez miłość*

Podobnie jak to miało miejsce w poprzednim podręczniku, wprowadzenie do treści zawartych w klasie II gimnazjum opracował ks. bp Kazimierz Nycz. W krótkiej wypowiedzi zwrócił uwagę drugoklasistów na podstawowe pragnienie człowieka jakim jest szczęście. Zaznaczył, iż dobrą podpowiedzią w jego osiągnięciu służy treść niniejszego podręcznika zatytułowanego *Wolni przez miłość*. Ukazuje on, że tym, który w pierwszej kolejności pragnie, aby człowiek był radosny jest Pan Bóg. Treści w nim zawarte, ukazują ponadto jakimi drogami i przy pomocy jakich środków można osiągnąć szczęście. Ksiądz biskup podkreślił jednak, że nie dokona się to jednak bez nakładu sił samych katechizowanych. Jeśli tylko zechcą skorzystać z sakramentów i

przykazań, które zostawił Bóg, aby człowiek czuł się bardziej wolny i szczęśliwy, dadzą sobie i innym właściwą odpowiedź na pytanie: jak żyć?³⁰

Podręcznik dla uczniów klasy II zawiera 49 jednostek lekcyjnych podzielonych na 7 bloków tematycznych, które zostały zatytułowane w sposób następujący: I. *Poszukiwanie szczęścia*, II. *Człowiek istotą religijną*, III. *Życ w wolności*, IV. *Jest jeden Bóg*, V. *Nie będziesz brał imienia Pana Boga twego nadaremno*, VI. *Bóg mnie zaprasza*, VII. *Wybrane zagadnienia z historii Kościoła w XVI-XVIII w.* Ostatnia, to jest 49 jednostka w podręczniku, pod tytułem *Rozmawiaj z Bogiem* należy do działu *Katecheza medytacyjna* i jest wezwaniem katechizowanych do rozważenia ewangelicznej perykopy pochodzącej z Ewangelii według św. Jana (zob. J 13, 1-15).

Wśród 49 jednostek katechetycznych autorzy podręcznika tylko jedną jednostkę poświęcili, aby gimnazjalistom przybliżyć postać Najświętszej Maryi Panny. W katechezie o numerze 12, pod tytułem „*Widzę to, co lepsze, pochwalam, a jednak idę za tym, co gorsze*” (Owidiusz) twórcy zamieścili zdjęcie figury Maryi z Dzieciątkiem Jezus na rękach, obok zaś poezję autorstwa P. Trzebińskiej. W wierszu wyraźnie ukazana jest bliska relacja Maryi z Synem Jezusem, którzy – jak twierdzi poetka – wspierają dobrą radą wszystkich modlących się obok figury³¹. W treści autorka na zakończenie poezji zamieszcza jakby słowa Maryi: „Idź z moim Synem, Bogiem, dziecko, a gdy ci będzie ciężko, wróć jeszcze”³². Przesłanie tych słów wskazuje katechizowanym, iż Najświętsza Maryja Panna zawsze odsyła do swojego Syna, Jezusa Chrystusa, Boga, który może zaradzić wszelkim potrzebom. Niniejsza jednostka katechetyczna zawiera jeszcze rozważania tajemnic radosnych różańca świętego. Za tekst posłużyły następujące biblijne perykopy: Łk 1, 28-31 – *Zwiastowanie Najświętszej Maryi Pannie*, Łk 1, 36-37. 39-40 – *Nawiedzenie św. Elżbiety*, Łk 2, 7 – *Narodzenie Jezusa*, Łk 2, 33-35 – *Ofiarowanie Jezusa w świątyni*, Łk 2, 46. 48-50 – *Znalezienie Jezusa w świątyni*. Na ich podstawie katechizowani zostali uświadomieni, jak wielką rolę odegrała Maryja w przyjściu na świat Zbawiciela i w czasie Jego dzieciństwa. Mogą przekonać się, że skoro Bóg wybrał Maryję i oddał pod Jej opiekę swojego Syna, to również każdy katechizowany powinien nieustannie powierzać się Jej w codziennej modlitwie np. różańcowej. Ponadto warto zaznaczyć, że przeanalizowana jednostka

30 Por. K. Nycz. *Drodzy Gimnazjaliści! W: Wolni przez miłość. Druga klasa gimnazjum s. 3.*

31 P. Trzebińska. *Jest takie miejsce. W: Wolni przez miłość. Druga klasa gimnazjum s. 31.*

32 Tamże.

świadczy o recepcji posoborowej mariologii a przede wszystkim o chrystologicznym uwarunkowaniu katechezy maryjnej.

2.3. Podręcznik dla III klasy gimnazjum *Żyjąc z innymi dla innych*

Podręcznik do religii, przeznaczony dla uczniów klasy III gimnazjum, podobnie jak wcześniejsze, na wstępie zawiera słowa, które skierował ks. bp Kazimierz Nycz do trzecioklasistów. Zaznaczył w nim, że niniejszy podręcznik kryje odpowiedzi na rodzące się pytania odnośnie do prawdy, wartości życia, dobrego jego zagospodarowania czy zadań w życiu społecznym. Odpowiadając na nie, autorzy podręcznika często powołują się na stanowisko Kościoła i na autorytety z różnych dziedzin, by stworzyć dla katechizowanych bazę danych, do których będą mogli się odwołać, w przygotowaniu do sakramentu bierzmowania oraz w trudnych rozmowach z rówieśnikami na temat wiary. Duchowny zwrócił również uwagę tym, którzy będą uczęszczali na lekcje religii, by pamiętali o dawaniu świadectwa swojej relacji z Chrystusem, ponieważ żyjąc z innymi, żyje się także dla innych³³.

Zamierzeniem autorów podręcznika było, aby stanowił on przede wszystkim doskonałą pomoc w przygotowaniu trzecioklasisty do sakramentu bierzmowania. Wskazują na to wyraźnie, następujące tytuły rozdziałów: I. *Wspólnota podstawą dla życia i dla wiary*, II. *Prawda w ludzkim życiu*, III. *Życie jest darem – jest wartością*, IV. *Miłość – dar z siebie*, V. *Partnerstwo – Małżeństwo – Rodzina*, VI. *Znaczenie dóbr materialnych*, VII. *W supermarkecie świata*, VIII. *Sakrament Bierzmowania*, IX. *Wybrane zagadnienia z historii Kościoła w XX wieku*. Ponadto w zakończeniu podręcznika usytuowana jest katecheza medytacyjna zatytułowana *Sieć w Biblii* oraz *Mały katechizm*. Analizując podręcznik, można dostrzec, że autorzy podręcznika poświęcili obrębny blok tematyczny dla lepszego przyswojenia wiedzy dotyczącej sakramentu bierzmowania. Każdemu z darów Ducha Świętego poświęcili osobną jednostkę katechetyczną, która ma na celu pogłębienie skutków jaki ma wywołać sakrament dojrzałości chrześcijańskiej. Warto jeszcze podkreślić, że w dziewięciu rozdziałach podręcznika zawarte są 52 jednostki katechetyczne, wśród których w dwóch można odnaleźć odwołania do Najświętszej Maryi Panny. Są nimi katechezy o następujących numerach i tytułach: 15 – *Tajemnica Zwiastowania* oraz 48 – *Sytuacja Kościoła w Polsce po 1945 roku*.

³³ K. Nycz. Drodzy Gimnazjaliści! W: *Żyjąc z innymi dla innych*. Trzecia klasa gimnazjum s. 3.

W pierwszej z wymienionych autorzy podręcznika przekaz katechetyczny odnośnie do Najświętszej Maryi Panny oparli na dwóch perykopach biblijnych oraz czterech fragmentach z *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Pierwszy fragment biblijny o Maryi powołuje się na treść proroctwa, że „Dziewica pocznie i porodzi Syna, któremu nadadzą imię Emmanuel, to znaczy: Bóg z nami” (Mt 1, 23). Drugi zaś, dotyczący sceny Zwiastowania, uświadamia katechizowanym, że Bóg, szanując wolność człowieka, wypełnia to co zapowiada. Warto nadmienić, iż amerykański duchowny katolicki, abp Fulton J. Sheen, odwołując się do tej sceny, w ciekawy sposób ją komentuje: „Mamy nieszczęsną skłonność do poglądu, że liczy się to, co robimy, a przecież tak naprawdę liczy się to, czy pozwalamy Bogu zrobić coś z nami. Bóg posłał anioła do Maryi, nie prosząc Jej, by czegoś dokonała, lecz by wyraziła zgodę na dokonanie się czegoś. On jest lepszym twórcą od nas i im bardziej Mu zawierzamy, tym większym szczęściem może nas obdarzyć”³⁴. Z powyższego komentarza wynika, że Najświętsza Maryja Panna, dając przyzwolenie na Boży zamysł, całkowicie Mu uwierzyła, że dla Niego „nie ma nic niemożliwego” (Łk 1, 37). Katechizowani na kanwie przekazu katechetycznego niniejszej jednostki mogą więc być przekonani, że zgadzając się z tym co ich w życiu spotyka i pokornie to przyjmując na wzór Maryi, osiągną w konsekwencji swojego życia radość i szczęście. Autorzy podręcznika, powołując jest jeszcze na *Katechizm Kościoła Katolickiego*, uświadamiają uczniom, że „Dziewica Maryja urzeczywistnia w sposób najdoskonalszy posłuszeństwo wiary. Z powodu tej wiary wszystkie pokolenia będą Ją nazywały błogosławioną” (KKK 148). Należy zaznaczyć również, że owocem tego aktu wiary był Jezus Chrystus, którego stała się Matką. Należy zaznaczyć, że nie dokonało by się to, bez mocy Ducha Świętego, który zstąpił na Maryję zaraz po tym, jak powiedziała Bogu: „Tak” (por. Łk 1, 35)³⁵. Przeanalizowane treści niniejszej jednostki katechetycznej pod kątem mariologicznym, wskazują na wyraźne odwołania do zasad trynitarniej, chrystologicznej oraz pneumatologicznej w maryjnej katechezie.

Kolejną jednostką lekcyjną, w której można zauważyć maryjne akcenty, jest katecheza zatytułowana *Sytuacja Kościoła w Polsce po 1945 roku*. Jak pokazuje tytuł, autorzy podręcznika uświadamiają młodzieży gimnazjalnej, jak wyglądała rzeczywistość Kościoła w Polsce we wskazanej przestrzeni czasu. Katechizowani w

³⁴ F. J. Sheen. *Siedem słów Jezusa i Maryi. Lekcje z Kany i Kalwarii*. Tłum. A. Skucińska. Kraków 2016 s. 39.

³⁵ Por. *Żyjąc z innymi dla innych. Trzecia klasa gimnazjum* s. 50-53.

niniejszej jednostce mogą zapoznać się z przebiegiem wydarzeń z życia Kościoła w formie kalendarium obejmującego lata 1946-1990. Ze wszystkich wymienionych dat należy zwrócić uwagę na 26 sierpnia 1956 roku, kiedy to miały miejsce Jasnogórskie Śluby Narodu, zredagowane przez „maryjnego” Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego. Uczniowie klasy III mają możliwość również zapoznać się z fragmentem tekstu Ślubów i poznać, że w historię narodu polskiego wpisana jest zależność wyższa od władzy politycznej. Godnym zauważenia w spisie wydarzeń jest jeszcze fakt objęcia Stolicy Apostolskiej przez polskiego także całkowicie oddanego Najświętszej Maryi Pannie, kard. Karola Wojtyłę. Swoją relację z Maryją objawił chociażby przez motto jego papieskiej posługi zamieszczone w herbie „Totus Tuus”. Katechizowani mogą zauważyć, że ci, którzy wchodzą w zażyłą relację z Maryją, żyjąc z innymi, dokonują wielkich rzeczy również dla innych, jak wskazuje tytuł podręcznika.

Po przeanalizowaniu podręczników dla klas I-III serii poznańskiej pod kątem mariologicznym, należy stwierdzić, iż na 156 jednostek katechetycznych zaproponowanych przez autorów podręczników w czasie edukacji gimnazjalnej, tylko w sześciu zostały odnalezione maryjne odwołania. Na podstawie tego wyniku rodzi się więc następujący wniosek. Skoro nauczanie religii w gimnazjum ma między innymi na celu przygotowanie młodzieży do świadomego i odpowiedzialnego przyjęcia sakramentu dojrzałości chrześcijańskiej, do większej uległości wobec natchnień Trzeciej Osoby Boskiej, to należałoby w przekazie katechetycznym w jeszcze bardziej dowartościować osobę Najświętszej Maryi Panny, jako Tej, w której można dostrzec wszystkie dary i owoce Ducha Świętego. Katechizowani, analizując maryjne postawy na lekcjach religii, mogliby przekonać się, że ścisła relacja z Bożym Duchem owocuje właściwymi życiowymi wyborami. Maryja od momentu Zawistowania, kiedy została napełniona Duchem Świętym, miała siłę i odwagę podołać wszelkim trudnościom, jakich doświadczyła na ziemi. Dlatego należałoby w tych latach edukacji częściej zwracać uwagę młodzieży na Matkę Bożą, aby mogli czerpać z Niej przykład i uczyć się autentycznej relacji z Bogiem Ojcem, Synem Bożym i Duchem Świętym. Jest Ona najlepszym przykładem dla młodego człowieka, który na tym etapie edukacji szuka autorytetu.

3. Seria kielecka dla programu *W drodze do Ojca*

Podręczniki do nauczania religii przeznaczone dla uczniów klas I-III gimnazjum wydane przez kieleckie Wydawnictwo Jedność zostały przygotowane do programu zatytułowanego *W drodze do Ojca*³⁶. Jest to program ogólnopolski dla gimnazjum przygotowany pod redakcją ks. Tadeusza Śmiecha, opatrzony numerem AZ-3-02/9, zatwierdzony natomiast 10 lipca 2002 roku. Treść programu ma na celu przygotowanie katechizowanych do sakramentu dojrzałości chrześcijańskiej i przyjęcia go we wspólnocie Kościoła. Zaplanowanie przyjęcie sakramentu bierzmowania przez młodzież ma nastąpić w klasie III gimnazjum. Z tej racji kielecka seria podręczników, zaczynając już od klasy I ma pomóc uczniom nie tylko w opanowaniu wiedzy religijnej, ale przede wszystkim we wprowadzeniu ich w wyznawanie wiary i praktykowaniu jej w codziennym życiu. Tytuły podręczników przygotowanych przez kieleckie Wydawnictwo Jedność dla uczniów klas I-III gimnazjum posiadają następujące tytuły: klasa I – *W moim Kościele*³⁷, klasa II – *W miłości Ojca*³⁸, klasa III – *W życiu i w prawdzie*³⁹. W skład zestawu edukacyjnego do klas gimnazjalnych oprócz podręczników przygotowano ponadto przewodniki metodyczne oraz teczki pomocy, zawierające materiały dydaktyczne przeznaczone do poszczególnych jednostek katechetycznych. Wymienione wyżej podręczniki do nauczania religii Wydawnictwa Jedność ubogacone są wieloma ilustracjami, pomocnymi w gruntowniejszym zgłębianiu treści. Można zauważyć w nich, że każda jednostka katechetyczna posiada podobne elementy: tekst słowa Bożego, tekst z dokumentów Kościoła, modlitwę a także części zatytułowane „pomyśl”, „zapamiętaj”, „zadanie”. Każdy rozdział natomiast zaczyna się wprowadzającym cytatem, pochodzącym najczęściej z Pisma Świętego. Należy jeszcze podkreślić, że w treści przekazu katechetycznego zawartego w prezentowanych podręcznikach nie zabrakło również odniesień do Najświętszej Maryi Panny. W dalszej części zostanie więc przedstawiona analiza ilościowa i jakościowa tekstów, w których autorzy podręczników odwołali się do Matki Bożej.

³⁶ Zob. T. Śmiech. *W drodze do Ojca. Program nauczania religii dla klas gimnazjalnych*. Kielce [b. r. w.].

³⁷ Zob. *W moim Kościele. Podręcznik do religii dla klasy I gimnazjum*. Red. T. Śmiech. Kielce 2008.

³⁸ Zob. *W miłości Ojca. Podręcznik do religii dla klasy II gimnazjum*. Red. T. Śmiech. Kielce 2010.

³⁹ Zob. *W życiu i w prawdzie. Podręcznik do religii dla klasy III gimnazjum*. Red. T. Śmiech. Kielce 2002.

3.1. Podręcznik dla I klasy gimnazjum *W moim Kościele*

Autorzy i redaktorzy na początku podręcznika dla uczniów I klasy gimnazjum w krótkim wprowadzeniu zaznaczyli, że w niniejszej publikacji katechizowani odnajdą treści związane z przybliżeniem podstawowych prawd wiary, sakramentów oraz przykazań Bożych. Podręcznik ma na celu ubogacenie chrześcijańskiej codzienności młodego człowieka, pomoc w doświadczeniu Bożej łaski, a przede wszystkim nawiązanie bliższej relacji z Jezusem Chrystusem, którego można spotkać w Kościele⁴⁰.

Podręcznik dla I klasy gimnazjum zawiera 65 jednostek lekcyjnych, pogrupowanych w 7 rozdziałów o następujących tytułach: I. *Dobra Nowina*, II. *Sakramenty*, III. *Dekalog*, IV. *Moja chrześcijańska codzienność*, V. *Kościół*, VI. *Świętowanie Bożej obecności w roku liturgicznym*, VII. *Historia chrześcijaństwa (starożytność i średniowiecze)*. Warto zaznaczyć, że cały przekaz katechetyczny w klasie pierwszej rozpoczyna się cyklem katechez ewangelizacyjnych, które mają na celu przygotować uczniów na przyjęcie Jezusa Chrystusa jako osobistego Pana i Zbawiciela. Dopiero później mają możliwość zagłębić się w tajemnicę Kościoła, odkryć istotę sakramentów i wartość postępowania zgodnego z Bożymi przykazaniami. Każda jednostka lekcyjna zbudowana jest na analogicznym schemacie. Obok biblijnej perykopy zamieszczonej na stylizowanym wycinku papieru, wyróżniają się jeszcze takie elementy katechezy jak: pomyśl, zapamiętaj, zadanie. Całość merytoryczna ubogacona została kolorowymi ilustracjami. Warto zaznaczyć, że katecheta do dyspozycji ma dodatkowo podręcznik metodyczny⁴¹, w skład którego wchodzi 5 zeszytów a także teczkę pomocy⁴², w której można znaleźć teksty do druku pomocne w katechezie, ćwiczenia i zadania pomocne w zgłębianiu wiedzy religijnej.

Wśród 65 jednostek lekcyjnych można odnaleźć 5, w których zaakcentowano wątek maryjny. Są nimi katechezy o następujących numerach i tytułach: 7 – *Maryja wzorem przyjęcia Dobrej Nowiny*, 47 – *Kościół matką i wychowawczynią*, 53 – *Radość z Bożego Narodzenia*, 57 – *Jezus obdarza mocą z wysoka – Zesłania Ducha Świętego*, 58 – *Wniebowzięta Królowa świata*. Pierwsza z wymienionych jednostek ukazuje Najświętszą Maryję Pannę jako Tą, która wbrew rozsądkowi całkowicie zaufała Bogu i została matką Jego Syna. Dzięki Niej Zbawiciel świata mógł przyjść na ziemię i

⁴⁰ Por. *W moim Kościele. Podręcznik do religii dla klasy I gimnazjum* s. 5.

⁴¹ Zob. *Przewodnik metodyczny. Klasa I gimnazjum. W moim Kościele*. B. Nosek. Kielce 2008.

⁴² Zob. *W moim Kościele. Klasa I gimnazjum. Teczka pomocy*. [b.a.]. Kielce 2006.

odkupić ludzkość z mocy złego. Autorzy podręcznika podkreślają, że Maryja była zawsze blisko swojego Syna Jezusa Chrystusa. Urodziła Go i wychowała. Uratowała Mu nawet życie, gdy wraz z małżonkiem Józefem uciekli z kraju, przed okrutnym planem Heroda. Gdy Jezus rozpoczął publiczną działalność Maryja nie opuściła Go, lecz śledziła z dystansu. Bliskość ta zaprowadziła Ją to pod krzyż, na którym musiał umrzeć Jej Syn⁴³. W treści jednostki nie zabrakło odwołania do sceny Zwiastowania (zob. Łk 1, 30-31.34-35a.38), a także *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, którego fragment uświadamia katechizowanym, że „macierzyństwo Maryi w ekonomii łaski trwa nieustannie. Dzięki swej macierzyńskiej miłości opiekuje się braćmi Syna swego, pielgrzymującymi jeszcze i narażonymi na trudy i niebezpieczeństwa, póki nie zostaną doprowadzeni do szczęśliwej ojczyzny” (KKK 62). Twórcy podręcznika w części katechezy nazwanej „Pomysł”, aby nie zatrzymywać się tylko na wiedzy o Najświętszej Maryi Pannie, postawili uczniom dwa pytania do refleksji: *jak naśladujesz Maryję?* i *w czym Ją naśladujesz?* Niewątpliwie wskazuje to, iż katechizowani nie powinni zatrzymywać się tylko na wiedzy o Maryi, ale przede wszystkim żyć Jej duchowością, jak czynili to wspomniani w niniejszej jednostce Prymas Tysiąclecia, kard. Stefan Wyszyński oraz św. Jan Paweł II. Uczniowie klasy pierwszej, aby lepiej zapoznać się z maryjnymi świętami w ciągu roku liturgicznego, mają za zadanie w domu dopisać do wyznaczonych dat, odpowiednie święta ku czci Matki Bożej. Natomiast w modlitwie wieczornej uwielbić Boga razem z Maryją słowami hymnu „Magnificat”, zapisanymi w Ewangelii według św. Łukasza (zob. Łk 1, 46-55).

W katechezie zatytułowanej *Kościół matką i wychowawczynią* można również zaobserwować niewielki maryjny akcent. Autorzy podręcznika, wyjaśniając temat niniejszej jednostki, powołują się na fragment z *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, w którym jest informacja, iż chrześcijanin od Kościoła przyjmuje słowo Boże, otrzymuje łaskę sakramentów i uczy się przykładu świętości. Twórcy *Katechizmu*, powołując się na ostatnie stwierdzenie zaznaczają, iż Kościół spośród wszystkich swoich członków, w Najświętszej Maryi Dziewicy rozpoznaje wzór i źródło świętości (por. KKK 2030).

W kolejnej katechezie pod tytułem *Radość z Bożego Narodzenia*, autorzy podręcznika nie wspominają wprost o Najświętszej Maryi Pannie, lecz w przekazie katechetycznym powołali się na biblijną perykopę o narodzeniu Jezusa, w której dostrzegalny jest wątek maryjny (zob. Łk 2, 1-7). Ukazuje on Maryję, która „porodziła

⁴³ Por. *W moim Kościele. Podręcznik do religii dla klasy I gimnazjum* s. 21.

swego pierworodnego Syna, owinęła Go w pieluszki i położyła w żłobie, gdyż nie było dla nich miejsca w gospodzie” (Łk 2, 7). Katechizowani na kanwie tego fragmentu mogą po raz kolejny uświadomić sobie, że Maryja jest Matką Jezusa Chrystusa i nieustannie szuka dla Niego miejsca w sercu każdego wierzącego, gdzie mogłaby Go położyć.

Tytuł następnej jednostki lekcyjnej, w której można zauważyć rolę Matki Bożej brzmi: *Jezus obdarza mocą z wysoka – Zesłania Ducha Świętego*. Tym razem Maryja została ukazana w relacji do Trzeciej Osoby Boskiej. Twórcy podręcznika, opisując katechizowanym sytuację po Zmartwychwstaniu Jezusa, uświadamiają ich, że Chrystus zanim wstąpił do nieba, prosił swoich uczniów, aby po Jego odejściu oczekiwali na Kogoś, kto da im odwagę i moc do głoszenia Jego zbawczej śmierci i zmartwychwstania. Jak podkreślają autorzy niniejszej jednostki, Apostołowie posłuszni swojemu Mistrzowi „trwali jednomyślnie na modlitwie razem z niewiastami, Maryją, Matką Jezusa, i braćmi Jego” (Dz 1, 14). Warty podkreślenia w tym miejscu jest fakt, że tylko Maryja została wymieniona z imienia, jakby autor Dziejów Apostolskich chciał ukazać czytającym, że modlitewna obecność Maryi jest konieczna w doświadczeniu bliskiej relacji z Trzecią Osobą Boską. Przywołanie tego biblijnego fragmentu pokazuje młodzieży, że modlitewne oczekiwanie wraz z Najświętszą Maryją Panną na przyjęcie darów Ducha Świętego w sakramencie bierzmowania ma istotny wpływ na skuteczne ich wykorzystanie w codziennym życiu.

W analizowanym podręczniku, ostatnia jednostka, w której można zauważyć naukę o Najświętszej Maryi Pannie brzmi: *Wniebowzięta Królowa świata*. Katechizowani zostają uświadomieni, że wyniesienie Maryi z ciałem i duszą do chwały nieba „jest szczególnym uczestniczeniem w Zmartwychwstaniu Jej Syna i uprzedzeniem zmartwychwstania innych chrześcijan” (KKK 966). Uczniowie mają możliwość dowiedzieć się, że bliska relacja Maryi z Jezusem uczyniła Ją zdolną do przebywania z Bogiem w niebie. Przebywa już z Nim na zawsze. Należy zaznaczyć, że wszyscy wierzący są dopiero w drodze, którą Maryja ma już za sobą. Jako Królowa i Matka, nie zostawia bez pomocy tych, którzy biorą jeszcze udział w trudnej pielgrzymce do nieba. Przychodzi z pomocą, szczególnie tym, którzy oddają się Jej w matczyną opiekę⁴⁴.

⁴⁴ Por. tamże s. 142.

Po przeanalizowaniu podręcznika do klasy I gimnazjum, należy stwierdzić, iż autorzy wyraźnie zastosowali recepcję posoborowej mariologii. Można było to zaobserwować w katechezach, gdzie wspomniane było o Najświętszej Maryi Pannie. Maryja ukazana została zawsze w relacji do Boga Ojca, Syna Jezusa, Ducha Świętego a także podkreślono Jej udział i zadanie we wspólnocie Kościoła.

3.2. Podręcznik dla II klasy gimnazjum *W miłości Ojca*

Na pierwszych stronach podręcznika przeznaczonego dla klasy II gimnazjum uczniowie mogą przeczytać słowo wstępne autora ks. Tadeusza Śmiecha. Zapewnia on katechizowanych o Bożej miłości oraz wskazuje, że dzięki wierze każdy może wejść w świat Stwórcy, który jest Miłością. Podkreśla, że podręcznik, którym w tym roku będą się posługiwać, ma na celu ubogacenie wiary katechizowanych oraz umocnienie ich miłości. Wiara jest cenna, gdyż dzięki niej każdy może wytrwać przy Bogu i nie ulegać pokusom. Jest także odpowiedzią na Bożą miłość. Ks. Tadeusz zaznacza ponadto, że człowiek zanurzony w Bogu jest również zdolny kochać drugiego miłością czystą i wolną. Aby w tym wytrwać potrzeba życia sakramentalnego i wypełnionego modlitwą⁴⁵.

Podręcznik zatytułowany *W miłości Ojca*, zawiera 67 jednostek tematycznych, podzielonych na 7 rozdziałów, zatytułowanych w następujący sposób: I. *W nadziei pogłębienia wiary*, II. *Miłość, małżeństwo, rodzina*, III. *Zagrożenia dla wiary*, IV. *Pokonać zagrożenia wobec miłości*, V. *Szanse i nadzieje świata*, VI. *Ku pełni życia chrześcijańskiego*, VII. *Historia chrześcijaństwa (czasy nowożytne)*. Warto zaznaczyć, że treść zawarta w podręczniku dotyczy pogłębiania i ugruntowania wiary uczniów klasy II, skupia się również na przedstawieniu problematyki czasu dojrzewania, pokazuje na czym polega prawdziwa miłość, szczególnie w odniesieniu do małżeństwa i rodziny. Nie pominięto także tematów związanych z zagrożeniami miłości małżeńskiej i rodzinnej. Podręcznik może także posłużyć jako pomoc w odkrywaniu Bożych zamiarów wobec katechizowanych. Poszczególne jednostki katechetyczne ułożone są według stałego schematu. Oprócz fragmentu z Pisma Świętego i opis sytuacji egzystencjalnej, występują części zatytułowane: pomyśl, zapamiętaj, zadanie.

⁴⁵ Por. T. Śmiech. *Drogi młody Przyjacielu!* W: *W miłości Ojca. Podręcznik do religii dla klasy II gimnazjum* s. 5.

Katecheta, podobnie jak w roku ubiegłym, ma do dyspozycji podręcznik metodyczny⁴⁶ i teczkę pomocy⁴⁷ z materiałami dydaktycznymi.

W podręczniku dla klasy II znajduje się 2 jednostki, w których autorzy podręcznika ukazują katechizowanym postać Najświętszej Maryi Panny. Tytuły ich i numery są następujące: 45 – *Różaniec odpowiedzią na prośbę Maryi*, 48 – „*Dla nas stał się człowiekiem*”. W pierwszej z wymienionych katechez, autorzy podręcznika przybliżają uczniom klasy II wartość modlitwy różańcowej. Podkreślają, że od dawna wierzący sięgali po różaniec i przyzywali wstawiennictwa Maryi na „teraz” i na „godzinę śmierci”. Różaniec – zaznaczają katechizowanym – jest odpowiedzią na liczne wezwania Matki Bożej, która objawiając się chociażby w takich miejscach jak Lourdes (1858 r.), Fatima (1917 r.), La Salette czy Medjugorie nieustannie prosi, aby przez modlitwę różańcową i pokutę, upraszać miłosierdzie dla grzeszników i całego świata⁴⁸. Twórcy niniejszej jednostki uświadamiają ponadto młodzieży, że to Maryja podczas objawienia w Fatimie nauczyła dodatkowej modlitwy, którą należy odmawiać po każdej dziesiątce różańca: „O mój Jezu, przebacz nam nasze grzechy, zachowaj nas od ognia piekielnego, zaprowadź wszystkie dusze do nieba i dopomóż szczególnie tym, którzy najbardziej potrzebują Twojego miłosierdzia”⁴⁹. Maryja wskazując na powyższą modlitwę, troskliwie podpowiada, aby ludzkość pokornie przychodziła do Jej Syna Jezusa, który ma moc przebaczyć, ocalić i wprowadzić do chwały nieba. Na zakończenie jednostki lekcyjnej autorzy proponują katechizowanym, aby pomodlili się zamieszczonymi w tekście słowami *Aktu oddania Niepokalanej*⁵⁰ i świadomie oddali się Maryi w niewolę miłości oraz by zechcieli odtąd wszystko czynić z Maryją, przez Maryję i z dla Maryi.

Dlaczego jest to tak bardzo ważne, ukazuje następna wymieniona wyżej katecheza zatytułowana „*Dla nas stał się człowiekiem*”. Autorzy podręcznika, przybliżając uczniom klasy II tajemnicę wcielenia, powołali się w niniejszej jednostce na znane słowa, pochodzące z Nicejsko-Konstantynopolitańskiego Symbolu wiary „On to dla nas, ludzi, i dla naszego zbawienia zstąpił z nieba i za sprawą Ducha Świętego przyjął ciało z Maryi Dziewicy i stał się człowiekiem”⁵¹. W tym krótkim akcencie

⁴⁶ Zob. *Przewodnik metodyczny. W miłości Ojca. Klasa II gimnazjum*. T. Śmiech. Kielce 2009.

⁴⁷ Zob. *W miłości Ojca. Klasa II gimnazjum. Teczka pomocy*. [b.a.]. Kielce 2006.

⁴⁸ Por. *W miłości Ojca. Podręcznik do religii dla klasy II gimnazjum* s. 159.

⁴⁹ Zob. tamże s. 160.

⁵⁰ Zob. tamże.

⁵¹ *Mszal Rzymski dla diecezji polskich* s. 13*-14*.

maryjnych przypomnieli uczniom prawdę, że Maryja jest Matką Jezusa a także fakt, że stało się to przy współudziale Ducha Świętego. Katechizowani zostali uświadomieni ponadto, że Najświętsza Maryja Panna jest ściśle związana z Osobą Jezusa Chrystusa oraz z Trzecią Osobą Trójcy Świętej, co wskazuje na chrystologiczne i pneumatologiczne podstawy katechezy maryjnej.

Przeanalizowany podręcznik dla II klasy gimnazjum zatytułowany *W miłości Ojca* ukazuje więc Matkę Bożą jako Tą, która nieustannie wstawia się za powierzonym sobie ludem, troszczy się o duchowe dzieci oraz wyprasza u swojego Syna Jezusa Chrystusa miłosierdzie dla tych, którzy przez grzech oddalili się od Boga. Autorzy podręcznika uświadamiają drugoklasistom, że narzędziem, po które mogą sięgać w zdobywaniu łask u Boga jest różaniec. Modląc się na nim Maryja wskazuje wierzącym drogę do zjednoczenia z Trójcą Świętą.

3.3. Podręcznik dla III klasy gimnazjum *W życiu i w prawdzie*

W sposób analogiczny jak w poprzednich podręcznikach, katechizowani mogą na początku książki zapoznać się z krótkim wprowadzeniem przygotowanym przez twórców publikacji w problematykę, która będzie poruszana na religii w klasie III gimnazjum. Autorzy uświadamiają uczniom, że znajdują się już na końcu drugiego etapu katechizacji. Zaznaczają, że życie jest weryfikacją prawd, które przyswajali sobie, uczęszczając na lekcje religii. Jest jednocześnie przestrzenią, w której prawda urzeczywistnia się i ugruntowuje. Żyjąc w prawdzie katechizowani będą mogli zawsze bez wyrzutów sumienia spoglądać w przeszłość i patrzeć z nadzieją w przyszłość. Uświadamiają również trzecioklasistom, że prawda nadaje życiu sens i otwiera człowieka na doświadczenie Boga⁵².

Podręcznik do religii przeznaczony dla uczniów klasy III gimnazjum zatytułowany *W życiu i w prawdzie* zawiera 63 jednostki lekcyjne, które zostały podzielone na 7 rozdziałów o następujących tytułach: I. *Być chrześcijaninem*, II. *Boże Objawienie*, III. *Biblijne wzorce osobowe moralnego życia człowieka*, IV. *Jezus Chrystus*, V. *Kościół i moja młodość*, VI. *„W laboratorium wiary”*, VII. *Katechezy dodatkowe*. Tytuły wymienionych rozdziałów informują katechizowanych, że w tym roku będą skonfrontowani z treściami, które mają na celu pogłębić i ugruntować ich wiarę, wejść w głębszą relację z Jezusem Chrystusem, by móc o Nim świadczyć,

⁵² Por. *W życiu i w prawdzie. Podręcznik do religii dla klasy III gimnazjum* s. 5.

krocząc jednocześnie drogą błogosławieństw. Dzięki katechezom dodatkowym trzecioklasiści będą mogli bardziej świadomie uczestniczyć w poszczególnych świętach roku liturgicznego oraz pogłębić relację z Najświętszą Maryją Panną. Każda jednostka skonstruowana została w podobny sposób: tekst egzystencjalny, fragment Bożego słowa, modlitwa, pieśń oraz elementy oznaczone słowami „pomyśl”, „zapamiętaj”, „zadanie”. Ubogaceniem treści jest ciekawa grafika i trafnie dobrane ilustracje. Pomocą dla katechety jest podręcznik metodyczny⁵³ w formie pięciu zeszytów i teczka pomocy⁵⁴, składającą się z dwóch części.

W analizowanym podręczniku z 63 jednostek lekcyjnych, należy wyróżnić 5 katechez, w których zostały odnalezione wątki poświęcone Najświętszej Maryi Pannie. Numery ich i tytuły przedstawiają się w sposób następujący: 38 – *Mój Kościół, moje kościoły*, 40 – *Maryjo, jestem – pamiętam – czuwam*, 41 – *Moje bogactwa otrzymane i zadane*, 54 – *Różaniec – modlitwa kontemplacji*, 62 – *Cześć Maryi, cześć i chwała*. W pierwszej z wymienionych katechez autorzy podręcznika zamieścili fragment przemówienia papieża św. Jana Pawła II, które skierował do przebywających w Wadowicach, podczas siódmej pielgrzymki do Ojczyzny. Papież wspomina w nim czas swojego pobytu i dorastania w rodzinnej miejscowości. Szczególną uwagę zwrócił na kościół w Wadowicach, w którym znajduje się wizerunek Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Zaznaczył słuchającym, że ich miłość do Najświętszej Maryi Panny, którą okazują we wskazanym miejscu, nie pozostanie bez odpowiedzi. Św. Jan Paweł II podkreślił, że ten związek z Maryją jest nośnikiem wszelkich łask i zapewnieniem Jej nieustającej pomocy, której udziela, wstawiając się u swojego Syna Jezusa Chrystusa⁵⁵. Tymi słowami i ukoronowaniem wizerunku Maryi w wadowickim kościele Papież-Polak dał wyraz swojej miłości do Najświętszej Maryi Panny. Katechizowani mogą przekonać się na podstawie treści niniejszej katechezy jak ważna i skuteczna jest pomoc Matki Bożej w wiernym naśladowaniu Jej Syna Jezusa Chrystusa, którego dobrym przykładem jest postać św. Jana Pawła II.

Podobnie jak we wcześniejszej przeanalizowanej katechezie tak i w tej zatytułowanej *Maryjo, jestem – pamiętam – czuwam*, autorzy podręcznika zbudowali jednostkę w oparciu o słowa św. Jana Pawła II, które wypowiedział do młodzieży

⁵³ Zob. *Przewodnik metodyczny. W życiu i w prawdzie. Klasa III gimnazjum*. R. Brzoza [i in.]. Kielce 2008.

⁵⁴ Zob. *W życiu i w prawdzie. Klasa III - Gimnazjum. Teczka Pomocy. Część. I*. [b.a.]. Kielce 2006; *W życiu i w prawdzie. Klasa III - Gimnazjum. Teczka Pomocy. Część. II*. [b.a.]. Kielce 2006.

⁵⁵ Por. *W życiu i w prawdzie. Podręcznik do religii dla klasy III gimnazjum* s. 103.

zgromadzonej na Jasnej Górze w ramach VI Światowych Dni Młodzieży, w czasie Apelu Jasnogórskiego 14 sierpnia 1991 roku. Papież zaznaczył w nich, że do Maryi najpełniej odnoszą się słowa: «Jestem przy Tobie. Pamiętam», gdyż Ona najskuteczniej spośród uczniów Jezusa zachowywała w sercu Jego słowa i wiernie rozważała wszystkie sprawy Boże. Podkreślił również, że Maryja jest pierwszą «czuwającą» i należy od Niej uczyć się tej czynności⁵⁶. Autorzy podręcznika, przywołując słowa św. Jana Pawła II, ukazali uczniom klasy III, że należy zawsze wiernie trwać przy Bogu, nieustannie o Nim rozpamiętywać i ciągle czuwać, by Go nie utracić, jak czyniła to Najświętsza Maryja Panna. Katechizowani w niniejszej jednostce mają również możliwość zapoznać się z pieśnią *Maryjo, Królowo Polski*.

Kolejna katecheza, w której obecny jest wątek maryjny oparta jest także na słowach św. Jana Pawła II. Autorzy podręcznika pod tematem lekcji zamieścili jako treść katechezy, fragmenty z *Listu do młodych całego świata Parati semper* Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży wydanym w Rzymie, u św. Piotra, dnia 31 marca 1985 roku, w Niedzielę Palmową, czyli Męki Pańskiej, w siódmym roku pontyfikatu. Papież potwierdza w nim, że młodzi ludzie są nadzieją Kościoła i zachęca ich, aby nie trwali w beczynności, ale przykładem swojego życia dawali świadectwo miłości do Boga i do człowieka u schyłku obecnego tysiąclecia i w początkach nowego. Zaznacza młodzieży, aby zawsze mieli przed oczami Maryję, która towarzyszy swojemu Synowi u początku Jego posłannictwa wśród ludzi. Św. Jan Paweł II podkreśla, że tak jak w Kanie Galilejskiej Maryja wstawia się za młodymi, za nowożeńcami, gdy na przyjęciu zabrakło wina dla gości, tak będzie zawsze orędownicą za tymi, którzy za Jej poleceniem będą gotowi czynić wszystko cokolwiek powie Jezus Chrystus⁵⁷. Katechizowani mając możliwość zgłębienia treści analizowanego listu do młodych, mogą przekonać się o bliskiej relacji Jezusa i Maryi oraz o nabożeństwie św. Jana Pawła II do Najświętszej Maryi Panny, które uzdolniło go do odważnego świadczenia o Chrystusie.

Podobny wpływ bliskiej relacji z Maryją ukazuje następna jednostka lekcyjna pod tytułem *Różaniec – modlitwa kontemplacji*. Autorzy podręcznika zbudowali niniejszą katechezę w oparciu o wypowiedzi uczennic z IV Liceum Ogólnokształcącego

⁵⁶ Por. Jan Paweł II. *Apel Jasnogórski. 14 sierpnia 1991*. W: *W życiu i w prawdzie. Podręcznik do religii dla klasy III gimnazjum* s. 110.

⁵⁷ Por. Jan Paweł II. *List do młodych całego świata Parati semper Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży (fragmenty)*. W: *W życiu i w prawdzie. Podręcznik do religii dla klasy III gimnazjum* s. 114.

w Słupsku na temat różańca (Sylwi, Agnieszki, Heleny, Emili, Agnieszki). Zaświadczają one, że modlitwa różańcowa jest dla nich codziennym pokarmem duchowym o nadzwyczajnej mocy i potędze. Podkreślają również, że w rozważanych wydarzeniach z życia Świętej Rodziny można odnaleźć własną historię⁵⁸. Katechizowani na kanwie treści niniejszej katechezy mogą przekonać się, iż rozważając tajemnice różańcowe będą mogli postępować jak Maryja, która często rozważała w swoim sercu wielkie sprawy Boże.

Ostatnią jednostką lekcyjną w podręczniku dla klasy III gimnazjum, która uwzględnia Najświętszą Maryję Pannę, jest katecheza zatytułowana *Cześć Maryi, cześć i chwała*. Twórcy niniejszej jednostki uświadamiają katechizowanym, że wierzący już od dwóch tysięcy lat oddawali hołd Matce Bożej. Czčili Ją nie tylko duchowni, ale również przywódcy państw, ludzie młodzi, starsi i dzieci. Kochali Ją mądrzy tego świata i ludzie prości. Autorzy podręcznika podkreślają, że ludzkość oddaje cześć Maryi przede wszystkim dlatego, że jest Matką Syna Bożego, Jezusa Chrystusa, Pana i Zbawiciela. Tradycja Kościoła przyznała Jej wiele tytułów i święt, by podziękować Matce Bożej za nieustanną opiekę. Są także miejscowości, w których w sposób szczególny oddaje się cześć Najświętszej Maryi Pannie, takie jak Lourdes, Fatima, Jasna Góra w Częstochowie czy Gietrzwałd. Powstało również wiele publikacji o Matce Bożej, napisano wiele poezji. Twórcy katechezy również podkreślili uczniom, że żadna z piosenek czy aktorek nie może się pochwalić taką popularnością. W zakończeniu jednostki autorzy zwrócili uwagę uczniów na uroczystości maryjne zobowiązujące do udziału w Eucharystii. Wśród nich wymienili: uroczystość Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny – 8 grudnia, uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki – 1 stycznia, uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny – 15 sierpnia.

Po przeanalizowaniu podręczników dla klas I-III gimnazjum serii kieleckiej pod kątem maryjnym, należy podkreślić, iż w sumie na 195 jednostek lekcyjnych, zaledwie w 12 można było odnaleźć odwołania do Najświętszej Maryi Panny. Proporcjonalnie, bo po 5 tematów znajdowało się w klasie I i klasie III gimnazjum. Najmniej zaś w klasie II, bo tylko w 2 jednostkach została zauważona Matka Syna Bożego. Warto ponadto zaznaczyć, że autorzy podręczników ukazali katechizowanym, którzy znajdują się na etapie przygotowania do sakramentu bierzmowania Maryję, która nieustannie wstawia się za nimi u swojego Syna i wyprasza potrzebne łaski. Podkreślili również, że

⁵⁸ Por. *W życiu i w prawdzie. Podręcznik do religii dla klasy III gimnazjum* s. 150-151.

sięgając często po różaniec i rozważając tajemnice z życia Jezusa i Maryi, będą zawsze mogli naśladować Najświętszą Maryję Pannę, która w najskuteczniejszy sposób pomaga upodobnić się do Jezusa oraz będą każdego dnia mężnie dzielić się swoją wiarą z innymi.

Podsumowując całość treści trzeciego rozdziału, opartego na analizie podręczników do religii przeznaczonych dla uczniów gimnazjum, należy zaznaczyć, iż zawiera on zestawienie ilościowe i jakościowe jednostek lekcyjnych, w których zostały odnalezione odwołania do Najświętszej Maryi Panny. Całokształt poruszanej problematyki został zgromadzony w trzech punktach, które są adekwatne do trzech kolejnych serii podręczników: serii krakowskiej, serii poznańskiej i serii kieleckiej.

Autorzy serii krakowskiej na 163 jednostki lekcyjne przeznaczone do zrealizowania w trzech latach gimnazjum, w 7 zamieścili odwołanie do Najświętszej Maryi Panny, co daje 4,29 % całości materiału. Po 3 jednostki w klasie I i w klasie II. Natomiast najmniej, bo tylko 1 jednostka odnosząca się do Matki Bożej zamieszczona jest w klasie III.

Twórcy serii poznańskiej na 156 jednostek tematycznych, w 6 katechezach odwołali się do Najświętszej Maryi Panny, co z kolei daje wynik 3,84% całości materiału przeznaczonego do zrealizowania w trzech klasach gimnazjalnych. Najwięcej maryjnych akcentów można było odnaleźć w podręczniku dla klasy I, najmniej zaś w klasie II, gdyż tylko w 1 jednostce autorzy odwołani się do Matki Jezusa.

Natomiast w serii kieleckiej na 195 jednostek lekcyjnych, autorzy podręczników zamieścili 12 katechez, w których zostały odnalezione wątki uwzględniające Najświętszą Maryję Pannę, co wskazuje na 6,15% całości materiału katechetycznego w gimnazjum. Najwięcej maryjnych odniesień, bo po 5 jednostek lekcyjnych znalazło się w podręcznikach dla klasy I i klasy III, najmniej zaś w podręczniku dla klasy II. Tam są zaledwie 2 katechez, w których zaakcentowano Najświętszą Maryję Pannę.

Tab. 3. Zestawienie katechez z maryjnym odniesieniem w podręcznikach dla klas I-III gimnazjum z uwzględnieniem wydawnictw: krakowskiego (WAM), poznańskiego (św. Wojciech) i kieleckiego (Jedność).

Wydawnictwo	WAM		ŚW. WOJCIECH		JEDNOŚĆ	
KLASA	Ilość jednostek	Numery jednostek	Ilość jednostek	Numery jednostek	Ilość jednostek	Numery jednostek
I	3	39,40,45	3	7,17,47	5	7,47,53,57,58
II	3	11,13,14	1	12	2	45,48
III	1	17	2	15,48	5	38,40,41,54,62
RAZEM	7		6		12	

W zakończeniu trzeciego rozdziału niniejszej dysertacji należy stwierdzić, iż w przeanalizowanych podręcznikach do religii dla uczniów klas I-III gimnazjum serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej występuje różnorodność tekstów poświęconych Matce Syna Bożego. Najwięcej ich opartych było na kanwie biblijnych perykop, fragmentów z *Katechizmu Kościoła Katolickiego* oraz pochodzących ze świadectw ludzi, których Kościół ogłosił świętymi. Całokształt treści przeznaczonych dla uczniów z gimnazjum wyraźnie ukazuje recepcję posoborowej mariologii. W przeanalizowanych podręcznikach pod kątem maryjnych odniesień, nie zabrakło zaakcentowania zasad trynitarnej, chrystologicznej, pneumatologicznej i eklezjalnej. Maryja została ukazana jako nieustannie wsłuchana w Boże słowa i je realizująca w codziennym życiu. Zawsze zjednoczona ze swoim Synem Jezusem Chrystusem, co nie dokonałoby się, gdyby nie moc Ducha Świętego.

Po przeanalizowanych podręcznikach rodzi się wniosek, że najbardziej w ukazaniu roli Najświętszej Maryi Panny katechizowanym przyczyniły się podręczniki pod redakcją ks. Tadeusza Śmiecha. Z pośród trzech przeanalizowanych serii podręczników najwięcej maryjnych akcentów można było odnaleźć w serii kieleckiej. Autorzy podręczników wydawnictwa „Jedność”, 12 jednostek lekcyjnych poświęcili uwzględnieniu postaci Matki Bożej, co ma także niemalże wpływ na głębsze zjednoczenie z Osobą Ducha Świętego.

Warto więc jeszcze zaznaczyć, że czas nauki religii w klasach gimnazjalnych jest jednocześnie przygotowaniem do przyjęcia sakramentu bierzmowania, do jeszcze większego otwarcia się na działanie Bożego Ducha. Po przeanalizowaniu treści podręczników trzech serii wyżej wymienionych wydawnictw, pojawia się refleksja, że Najświętsza Maryja Panna jakby niewiele miała wspólnego z Trzecią Osobą Trójcy Świętej. Zauważa się zbyt mało treści poświęconych relacji Maryi do Ducha Świętego. Skoro okres przygotowania do przyjęcia sakramentu dojrzałości chrześcijańskiej ma na celu głębsze poznanie Osoby Ducha Świętego, którego dary uczniowie mają otrzymać podczas bierzmowania i dzięki Jego mocy mają mężnie wyznawać wiarę, to uwagę należałoby zwrócić na Tę, która jest Jego Oblubienicą i zna Go najlepiej z ludzi, na Maryję. Ona przecież w Wieczerniku swoją obecnością i modlitwą upraszała Ducha Świętego załknionym apostołom. Katechizowani podejmując więc wraz z Maryją modlitwę o Ducha Świętego, skuteczniej przygotowaliby się na doświadczenie Jego mocy. Maryja nie tylko uprosiła Ducha Świętego Apostołom, ale także towarzyszyła im w początkach działalności Kościoła, kiedy to należało mężnie przyznawać się do Jezusa

Chrystusa. Warto podkreślić, że katechizowani wpatrując się w Najświętszą Maryję Pannę i Jej przykład życia napełnionego Duchem Bożym, mogliby lepiej zrozumieć, jak ważne jest przyjęcie Ducha Bożego i mężnego postępowania według zasad wiary.

ROZDZIAŁ IV

MARYJA W PODRĘCZNIKACH DO RELIGII DLA SZKOŁY PONADGIMNAZJALNEJ

Zanim zostanie podjęta analiza podręczników do nauczania religii dla szkoły ponadgimnazjalnej, warto na początku podać krótką charakterystykę młodzieży, dla której są dedykowane niniejsze publikacje. Jak informuje *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* termin „młodzież ponadgimnazjalna” przypisany jest do uczniów objętych edukacją w liceum, technikum i szkole zawodowej. Młodzież na tym etapie nauczania znajduje się w wieku od 17 do 21 roku życia. Jest to czas formowania się tożsamości osobowej. Młodzi ludzie w tym okresie osiągają dojrzałość płciową, znacznie wzrastają intelektualnie oraz podejmują różne obowiązki przypisane ludziom dorosłym. Coraz wyraźniej podkreślają własną autonomię, szczególnie w podejmowanych decyzjach, wyborach wartości, zwłaszcza moralnych i religijnych¹.

W kształceniu ponadgimnazjalnym, katechizujący powinni natomiast zwrócić uwagę na to, aby dokonywał się w młodzieży proces interioryzacji, absolutyzacji i socjalizacji treści religijnych, co ma decydujący wpływ na postawę wobec religii i świata wartości. Warto na tym etapie formowania zapoznawać i wprowadzać młodzież w istniejące w Kościele ruchy religijne i stowarzyszenia. Należy zwrócić uwagę na formację do podjęcia zadań związanych z przyjęciem sakramentu małżeństwa i tworzenia rodziny². Katecheci powinni mieć również na uwadze, iż ten okres adolescencji związany jest z przeżywaniem przez młodzież różnych kryzysów, trudności, kontestacji autorytetów i pojawianiem się rozmaitych wątpliwości. Niewątpliwie pomocą w tym trudnym etapie kształtowania osobowości mogą służyć katechezy, w których uwaga została zwrócona na Najświętszą Maryję Pannę.

Abp Fulton J. Sheen w publikacji *Siedem słów Jezusa i Maryi* napisał, że „skoro sam Chrystus zechciał kształtować się w Niej fizycznie przez dziewięć miesięcy, a potem przez trzydzieści lat być przez Nią kształtowany duchowo, czy nie do Niej powinniśmy się zwrócić po wskazówki, co mamy czynić, by Chrystus ukształtował się

¹ Por. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* s. 70.

² Por. J. Szpet. *Podstawa programowa katechezy. Referat wygłoszony na Sympozjum katechetycznym: „Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa” w Opolu, w dniach 27-28 kwietnia 2001 r.* „Katecheta” 45:2001 nr 7-8 s. 21.

w nas? Tylko Ta, która Go wychowała, potrafi wychować chrześcijanina”³. Aby przekonać się, jak wygląda ta kwestia w przekazie katechetycznym podjętym w szkole ponadgimnazjalnej, w czwartym rozdziale niniejszej dysertacji zostaną poddane analizie podręczniki dedykowane do tej grupy wiekowej serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej.

1. Seria krakowska Drogi świadków Chrystusa do programu *Świadek Chrystusa*

Podręczniki do religii serii krakowskiej, przeznaczone dla młodzieży liceum i technikum, powstały pod redakcją ks. Zbigniewa Marka. Zostały zatytułowane *Drogi świadków Chrystusa*, a przygotowane do programu nazwanego *Świadek Chrystusa*. Zakłada on, że katecheza świadectwa wiary dotyczy świadectwa składanego w Kościele, w świecie i w rodzinie. Dlatego poszczególne podręczniki zostały nazwane w sposób następujący: klasa I – *Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele*⁴, klasa II – *Jestem świadkiem Chrystusa w świecie*⁵, klasa III – *Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie*⁶. Przekaz katechetyczny zawarty w wymienionych podręcznikach ma pomóc młodzieży w wyznawaniu wiary w Kościele, w dawaniu świadectwa nadziei chrześcijańskiej wobec świata oraz ma przygotować do odnalezienia drogi powołania i założenia rodziny⁷.

Beata Parysiewicz w artykule pod tytułem *Wychowanie do życia w rodzinie w podręcznikach do katechizacji w szkołach ponadgimnazjalnych* zaznaczyła, że założeniem ogólnym analizowanych podręczników jest pomaganie katechizowanym w dojrzewaniu w wierze, wskazywanie punktu odniesienia przy podejmowaniu różnych decyzji oraz umożliwienie własnych poszukiwań w odkrywaniu odpowiedzi na rodzące się pytania i wątpliwości⁸. Należy zwrócić jeszcze uwagę na fakt, iż terminem strategicznym wymienionych wyżej podręczników jest *bycie świadkiem*. Autorka

³ F.J. Sheen. *Siedem słów Jezusa i Maryi. Lekcje z Kany i Kalwarii*. Tłum. A. Skucińska. Kraków 2016 s. 53.

⁴ Zob. *Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele. Podręcznik do religii dla I klasy liceum i technikum*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2002.

⁵ Zob. *Jestem świadkiem Chrystusa w świecie. Podręcznik do religii dla II klasy liceum oraz II i III klasy technikum*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2003.

⁶ Zob. *Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie. Podręcznik do religii dla III klasy liceum oraz IV klasy technikum*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2004.

⁷ Por. Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii* s. 107.

⁸ Por. B. Parysiewicz. *Wychowanie do życia w rodzinie w podręcznikach do katechizacji w szkołach ponadgimnazjalnych*. „Katecheta” 50:2006 nr 10 s. 4.

podkreśliła, że identyfikuje się z „definicją *świadka Chrystusa*, zawartą w *Programie nauczania religii*, gdzie świadectwo oznacza przeżywanie wiary, spotkania Pana na modlitwie i w sakramentach, przyłgnięcie do Chrystusa, głęboką z Nim zażyłość i uczciwe działania”⁹.

Analizowane podręczniki zbudowane są według podobnego schematu. Na początku następuje przypomnienie i podanie treści z ubiegłych lat nauczania religii, przede wszystkim z gimnazjum. Następnie katechizowani otrzymują informację odnośnie do stanowisk, jakie niektórzy ludzie zajmują wobec wartości religijnych i rozmaitych sytuacji światopoglądowych. Kolejnym elementem jest spojrzenie na wcześniej podane treści przez pryzmat stanowiska Kościoła. Tej części autorzy podręczników nadali tytuł *Wiara Kościoła*. Dotyczy to jednak tylko katechizmów do klasy I i klasy II. Ostatnim elementem w jednostce lekcyjnej są pytania, które mają skłonić do refleksji i pogłębić zdobytą wiedzę. Każdą katechezę kończy przygotowana przez twórców podręczników modlitwa. Warto jeszcze nadmienić, iż w podręcznikach dla klasy I i III znajdują się rozdziały poświęcone przeżywaniu roku liturgicznego. Natomiast podręcznik przeznaczony dla uczniów klasy II kończy rozdział *Wielbi dusza moja Pana*. Zawiera on katechezy w całości poświęcone Najświętszej Maryi Pannie. Dalej znajduje się słownik ważniejszych pojęć teologicznych zawartych w podręczniku.

1.1. Podręcznik dla I klasy liceum i technikum *Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele*

Na pierwszych stronach podręcznika przeznaczonego dla uczniów klasy I liceum i technikum, zamieszczone jest słowo wstępne ks. bpa Kazimierza Nycza, Przewodniczącego Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, który zaznaczył, że niniejsza publikacja ma służyć pomocą w pogłębieniu relacji ze Zmartwychwstałym, który żyje i działa w swoim Kościele, to znaczy we wszystkich wierzących. Podkreślił również, że każdy chrześcijanin powinien zdawać sobie sprawę z tego, że kiedy wypowiada się na temat Kościoła to jednocześnie opowiada o swoich relacjach z Bogiem i ze wspólnotą wierzących. Ta odpowiedzialność za Kościół mocno wypływa z głębokiego doświadczenia sakramentu bierzmowania¹⁰. Po tych słowach wprowadzenia, kilka informacji zamieścili również autorzy podręcznika, wyjaśniając

⁹ Tamże.

¹⁰ Por. K. Nycz. *Droga Młodzieży! W: Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele. Podręcznik do religii dla I klasy liceum i technikum* s. 5.

jego układ, znaczenie powtarzających się piktogramów i użytych w tekście skrótów dokumentów Kościoła. Analizując niniejszy podręcznik, ks. Rafał Bednarczyk w artykule pod tytułem *Wychowanie do świadectwa w Kościele na podstawie wybranych podręczników do klas I szkół ponadgimnazjalnych* podkreślił, że głównym zamiarem twórców katechez stało się ukazanie młodzieży Kościoła nie jako rzeczywistości abstrakcyjnej, ale takiej, w której mogą odnaleźć swoje miejsce, tworzyć ją i z nią się identyfikować¹¹.

W podręczniku dla klasy I ustanowionemu kryterium przybliżenia rzeczywistości Kościoła został podporządkowany układ 57 jednostek tematycznych. Z kolei całość materiału katechetycznego została podzielona na 6 rozdziałów o następujących tytułach: I. *Jestem chrześcijaninem*, II. *Taka jest nasza wiara*, III. „*Oto ja jestem z wami*”, IV. „*Gdy się modlicie*”, V. „*Co mam czynić?*”, VI. *Rok Kościoła*. Z analizy treści podręcznika wynika, że pierwsza część odnosi się sakramentu bierzmowania. Drugi rozdział wprowadza w doświadczenie wiary Kościoła. Trzeci uświadamia obecność Chrystusa w we wspólnotę Kościoła. Następny podkreśla istotę modlitwy i *Pięciu przykazań kościelnych*. Kolejny rozdział ukazuje drogę *Ośmiu błogosławieństw* jako ideał życia chrześcijanina i wreszcie ostatnia część podręcznika pomaga uczniom w głębszym przeżywaniu roku liturgicznego. Pomocą katechezie w pogłębieniu tych treści a następnie przekazaniu ich uczniom służy oprócz podręcznika, przewodnik metodyczny¹². Ma on formę segregatora, w skład którego wchodzi 6 zeszytów zawierających propozycje przebiegu lekcji religii. W pakiecie edukacyjnym można jeszcze znaleźć płytę CD z materiałami pomocnymi w katechezie.

Należy zaznaczyć, iż w całości przekazu katechetycznego autorzy podręcznika nie poświęcili ani jednej jednostki, która w całości skupiona byłaby na postaci Najświętszej Maryi Panny. Jednak po dokładnym przeanalizowaniu treści podręcznika wynika, że w 11 jednostkach twórcy zaakcentowali osobę Matki Zbawiciela. W katechezie numer 8 zatytułowanej *Istota wiary*, Maryja ukazana jest jako ucząca wiary, która nie jest tylko deklaracją, ale wyraża całokształt postawy życia człowieka. Autorzy podręcznika podkreślili, że Maryja powołana przez Boga, dzięki natchnieniom Ducha Świętego, bezdyskusyjnie zgodziła się na Jego wolę i całym swoim życiem pokazała, że

¹¹ Por. R. Bednarczyk. *Wychowanie do świadectwa w Kościele na podstawie wybranych podręczników do klas I szkół ponadgimnazjalnych*. „Katecheta” 51:2007 nr 6 s. 16.

¹² Zob. *Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele. Podręcznik metodyczny do religii dla I klasy liceum i technikum*. Z. Marek [i in.]. Kraków 2002.

wyznawanej wierze powinna zawsze towarzyszyć gotowość realizowania Bożych planów oraz przemiana życia.

Kolejna katecheza z maryjnym akcentem zatytułowana jest *Objawienia prywatne* i jest 18 z kolei jednostką w podręczniku. Autorzy przybliżając katechizowanym treści związane z objawieniami, powołali się także na te, które dotyczą objawienia się Najświętszej Maryi Panny w Lourdes (1858 r.) i w Fatimie (1917 r.). Podkreślili, że te wydarzenia zostały zatwierdzone przez Kościół jako prawdziwe i informują uczniów, że Matka Boża podczas tych objawień prywatnych wzywała ludzkość do modlitwy różańcowej i pokuty z intencją o nawrócenie grzeszników.

Podejmując wątek modlitwy, twórcy podręcznika w 29 jednostce zatytułowanej *Modlitwa – jej istota, konieczność, potrzeba...* wskazują na Maryję, która wyśpiewała najpiękniejszy hymn uwielbienia Boga *Magnificat*. Poinformowali katechizowanych, że duchowna część wspólnoty Kościoła, która każdego dnia modli się *Psalmami*, również ten maryjny hymn uczyniła codzienną modlitwą. Odmawiając *Magnificat*, wybrani przez Boga, na wzór Maryi, dziękują Stwórcy za wszystko co On uczynił dla zbawienia świata¹³. Ks. Marian Zając, wypowiadając się na temat tej modlitwy uwielbienia Boga przez Dziewicę z Nazaretu, w artykule zatytułowanym *Wychowanie maryjne w katechezie* zwrócił uwagę na ważną kwestię. Zaznaczył w nim, że „Maryja w swoim *Magnificat* uczy postawy wobec Boga oraz modlitwy: pełnej uczucia wesela, radości, zaufania, miłości, chwały dla Boga i wstawiennictwa za wszystkich ludzi”¹⁴. Podpowiedź ta może być cenna dla wszystkich katechizowanych.

Natomiast w katechezie o numerze 30, pod tytułem *Sposoby modlitwy* autorzy podręcznika wyróżnili różne formy duchowego spotkania z Bogiem a wśród nich maryjną modlitwę *Zdrowaś Maryjo*. Zwrócili uwagę katechizowanych na fakt, iż wierzący, oddając cześć Tej, która została wybrana przez Boga na Matkę Zbawiciela, jednocześnie słowami *módl się za nami grzesznymi teraz i w godzinę śmierci*, proszą Ją, aby wstawiała się za nimi przez obliczem Wszechmogącego. Na wartość tej maryjnej modlitwy i opieki Maryi nad tymi, którzy są na ziemi, autorzy podręcznika wskazali również w 39 jednostce pod tytułem *Modlitwy poranne i wieczorne*.

W nawiązaniu do pośrednictwa Maryi u Boga, autorzy podręcznika w 34 jednostce zatytułowanej *Świętowanie Dnia Pańskiego*, uświadomili katechizowanych,

¹³ Por. *Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele. Podręcznik do religii dla I klasy liceum i technikum* s. 121.

¹⁴ M. Zając. *Wychowanie maryjne w katechezie*. „Katecheta” 51:2007 nr 5 s. 19.

kiedy Kościół zobowiązuje wierzących do uczestnictwa w Eucharystii. Wskazali również, że święta nakazane są ustanowione w takim celu, aby razem z Najświętszą Maryją Panną i ze świętymi uwielbiać Boga i składać Mu dziękczynienie za dar swojego Syna Jezusa Chrystusa, który dokonał dzieła Odkupienia świata z niewoli grzechu. Przede wszystkim podkreślili, że oprócz niedziel, Uroczystości Bożego Narodzenia – 25 grudnia, Uroczystości Objawienia Pańskiego – 6 stycznia, Uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa i Uroczystości Wszystkich Świętych – 1 listopada, katolicy powinni uczestniczyć we Mszy Świętej także w takie święta maryjne jak: Uroczystość Najświętszej Bożej Rodzicielki – 1 stycznia i Uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny – 15 sierpnia¹⁵.

Aby życie katechizowanych mogło być permanentnym oddawaniem chwały Bogu, autorzy podręcznika w 41 jednostce lekcyjnej pod tytułem *Fundament chrześcijańskiego życia*, powołując się na fragment Kazania na Górze, które wygłosił Jezus na początku swej publicznej działalności (zob. Mt 5, 3-12), uświadomili uczniom potrzebę rozwijania i kontynuacji życia chrześcijańskiego. Ukazali Jezusowe *Ośiem błogosławieństw* jako pewien ideał człowieczeństwa, do którego wezwany jest każdy uczęszczający na lekcje religii. Jego istotą jest naśladowanie Jezusa Chrystusa. W dalszej części twórcy niniejszej jednostki stawiają katechizowanym za wzór Najświętszą Maryję Pannę, która nie tylko zaakceptowała błogosławieństwa, ale za ideał swojego życia przyjęła osobę Jezusa¹⁶. Za przykład, osoba Maryi także posłużyła autorom podręcznika w 50 jednostce zatytułowanej *Ze względu za Jezusa Chrystusa*, gdzie uczniom klasy pierwszej, obok wielu świętych, Matka Boża została ukazana jako dowód możliwości życia opartego na *Ośmiu błogosławieństwach*.

W ostatnim rozdziale podręcznika, poświęconemu zgłębianiu roku liturgicznemu, autorzy w jednostkach 51 i 52 zatytułowanych kolejno *Adwent* i *Boże Narodzenia* ukazali Najświętszą Maryję Pannę, która nie tylko z utęsknieniem wyczekiwała Mesjasza, ale całym sercem Go przyjęła. Katechizowani mają możliwość powtórzyć sobie treści z lat ubiegłych, iż w okresie adwentu, Kościół sprawuje tak zwane roraty, czyli Msze Świętą o Matce Bożej, podczas której zapala się świecę zwaną roratką symbolizującą Matkę Najświętszą oczekującą narodzin Zbawiciela. Natomiast w jednostce opowiadającej o Narodzeniu Pańskim, katechizowani mają po raz kolejny

¹⁵ Por. *Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele. Podręcznik do religii dla I klasy liceum i technikum* s. 142.

¹⁶ Por. tamże s. 172.

możliwość pochylić się nad słowem Bożym opisującym scenę przyjścia na świat Zbawiciela, za pośrednictwem Najświętszej Maryi Panny.

Po przeanalizowaniu podręcznika do klasy I liceum i technikum, należy stwierdzić, że Maryja może być dla uczniów szkoły ponadgimnazjalnej, wzorem w przeżywaniu autentycznej wiary, która nie opiera się tylko na deklaracji, ale uzdalnia do gotowości dawania świadectwa, którego fundamentem jest przekonanie wyrażone w stwierdzeniu nie tylko *wierzę w Boga*, ale *wierzę Bogu*.

1.2. Podręcznik dla II klasy liceum i II i III klasy technikum *Jestem świadkiem Chrystusa w świecie*

Podręcznik zatytułowany *Jestem świadkiem Chrystusa w świecie*, analogicznie jak dla klasy I, zaczyna się od wprowadzenia przygotowanego przez ks. bpa Kazimierza Nycza. Podkreśla on w nim, że uczniowie wchodzi już w taki wiek, w którym coraz bardziej będzie ogarniało ich myślenie, na temat spraw dotyczących poszukiwania własnego miejsca w świecie, ułożenia sobie życia, znalezienia dobrej pracy i sposobów, aby życie było udane. Zaznacza, że jak już zdążyli się przekonać z wcześniejszych katechez, na tej drodze zawsze towarzyszy im Bóg. Zachęca katechizowanych, aby tej prawdy nie zatrzymywali dla siebie, ale aby byli świadkami Chrystusa w świecie, to znaczy tam, gdzie będą na co dzień¹⁷. W dalszej części podręcznika autorzy w kilku zdaniach wyrazili nadzieję, że niniejszy podręcznik dostarczy katechizowanym tematów do przemyśleń, a także zainspiruje do podejmowania działań, których celem będzie budowanie lepszego świata. Zaznaczyli również, że każda jednostka w podręczniku ma określoną strukturę. Na początku podany jest problem i różne stanowiska w jego pojmowaniu. Następnie każda katecheza zawiera spojrzenie na niego przez pryzmat nauczania Kościoła oraz pytania do osobistej refleksji. A wszystko zakończone jest wskazaną modlitwą. Podręcznik zawiera również wyjaśnienia skrótów użytych w tekście dokumentów Kościoła i słownik ważniejszych pojęć teologicznych.

Całość przekazu katechetycznego podręcznika przeznaczonego dla II klasy liceum i II i III klasy technikum tworzy 60 jednostek tematycznych, zgrupowanych w 5 rozdziałów o następujących tytułach: I. *Na początku Bóg stworzył niebo i ziemię*, II. *Tak Bóg umiłował świat*, III. *Królestwo Boże w was jest*, IV. *Ku nowym niebiosom i nowej ziemi*, V. *Wielbi dusza moja Pana*. Treść zamieszczona w podręczniku oparta jest w

¹⁷ Por. K. Nycz. *Droga Młodzieży! W: Jestem świadkiem Chrystusa w świecie. Podręcznik do religii dla II klasy liceum oraz II i III klasy technikum* s. 5.

głównej mierze na kwestiach dogmatycznych dotyczących stworzenia świata, wiele informacji dotyczy także religioznawstwa i moralności. Nie brakuje również tematów poświęconych osobie Jezusa Chrystusa i Jego Matce, Maryi. W przygotowaniu katechez pomocny nauczycielowi religii jest podręcznik metodyczny¹⁸, w którego skład wchodzi zeszyty z opracowanymi jednostkami lekcyjnymi i płyta CD, która zawiera teksty do szybkiego wydruku i inne pomoce metodyczne.

Ciekawostką jest to, że niniejszy podręcznik zawiera osobny rozdział, w którym zostały zamieszczone cztery katechezy odnoszące się bezpośrednio do Najświętszej Maryi Panny. Lecz należy podkreślić, że w całości materiału katechetycznego zawartego w podręczniku występuje w sumie 12 jednostek lekcyjnych, w których wspomniano o Matce Bożej. Analizując podręcznik od początku, pierwszą z kolei katechezą, w której wspomniano o Maryi jest jednostka o numerze 12, zatytułowana *Biblijne modlitwy za świat*. Autorzy podręcznika wskazują, iż Najświętsza Maryja Panna, wyśpiewując hymn *Magnificat* dała najlepszy przykład, w jaki sposób człowiek powinien uwielbiać Boga za wszystko co uczynił i wciąż czyni dla zbawienia ludzi, których chce doprowadzić do szczęścia wiecznego. Treść *Magnificat* ukazuje ponadto głęboki związek człowieka z Bogiem w wydarzeniach historii¹⁹.

Jak istotne jest uwielbianie Boga za wszystko i jednocześnie powierzanie Mu wszystkich spraw ukazuje następna katecheza o numerze 13 i zatytułowana *Konieczność modlitwy za świat*. Twórcy niniejszej jednostki uświadamiają uczniom, że wspólnota Kościoła, odpowiadając na wezwanie Matki Bożej skierowane do ludzi w Fatimie w 1917 roku, każdego trzynastego dnia miesiąca modli się na różańcu i odprawia nabożeństwa pokutne, prosząc przez wstawiennictwo Maryi o nawrócenie grzeszników i pokój na świecie.

Natomiast w 16 jednostce katechetycznej pod tytułem *Chrześcijaństwo i inne religie* jest wzmianka, że Kościół odnosi się z szacunkiem do wyznawców islamu, którzy „odwołują się do Abrahama, ojca wszystkich wierzących, oddają cześć Jezusowi jako prorokowi (nie uznają Jego bóstwa) i otaczają szacunkiem Jego matkę, Maryję”²⁰. Wskazuje to, iż nawet inne religie uznają bliską relację Jezusa i Najświętszej Maryi Panny.

¹⁸ Zob. *Jestem świadkiem Chrystusa w świecie. Podręcznik metodyczny do religii dla II klasy liceum oraz II i III klasy technikum*. Z. Marek [i in.]. Kraków 2003.

¹⁹ Por. *Jestem świadkiem Chrystusa w świecie. Podręcznik do religii dla II klasy liceum oraz II i III klasy technikum* s. 56.

²⁰ Tamże s. 77.

Maryjny wątek, poruszony jest także w 23 jednostce lekcyjnej zatytułowanej *Pierwsze nieposłuszeństwo*. Autorzy, podając informacje katechizowanym na temat grzechu pierworodnego, uświadamiają im, że każdy człowiek, z wyjątkiem Najświętszej Maryi Panny, rodzi się obciążony tym grzechem. Maryja od pierwszej chwili swojego istnienia, była wolna od skazy winy pierworodnej. Dlatego Kościół przyznał Jej tytuł Niepokalanie Poczęta. Twórcy jednostki zaznaczają więc, że Matka Boża jako pierwsza z ludzi otrzymała wszystkie owoce dzieła Odkupienia przez Chrystusa.

Dosyć obszerną wykładnię na temat roli Najświętszej Maryi Panny w dziele zbawienia, autorzy zamieścili w 33 jednostce zatytułowanej *Maryja Służebnica Pańska*. Całość przekazu katechetycznego została skupiona wyłącznie na Matce Zbawiciela. Katechizowani zostają uświadomieni, że od początku dziejów narodu polskiego, ważnym etapem na drodze ku Chrystusowi była i jest pobożność maryjna. Potwierdzeniem tego są świadectwa kultu na przestrzeni dziejów Polski oraz liczne sanktuaria maryjne rozsiane po całym kraju, których duchową stolicą jest Jasna Góra w Częstochowie. Twórcy jednostki zwrócili uwagę na fakt, iż Kościół określa Maryję jako Matkę Bożą, Matkę Zbawiciela, jak też Matkę wszystkich ludzi. Świadczy o tym nie tylko zrodzenie Jezusa Chrystusa, ale nieustannie odkrywana i wypełniana zbawcza wola Boga Ojca. Wszystko to jednak pozostaje w służbie zbawienia człowieka. Kościół przyznał Jej tytuły *Orędowniczka*, *Wspomożycielka*, *Pomocnica*, *Pośredniczka*, ponieważ nieustannie staje Ona pomiędzy człowiekiem a Bogiem. Często wstawia się u Boga, aby wszyscy ludzie mogli doświadczyć skutków mesjańskiego posłannictwa Jej Syna, Jezusa Chrystusa. Całym swoim życiem potwierdzała słowa, które wypowiedziała przy zwiastowaniu, że jest służebnicą Pańską.

Potrzebę relacji z Maryją – jak stwierdzili twórcy katechezy – ukazał sam Zbawiciel, gdy umierał na krzyżu. Będąc wywyższonym nad ziemią, dał swoją Matkę, za Matkę rodzącemu się Kościołowi. Autorzy podręcznika podkreślają ponadto, że od tego momentu Maryja pozostała dla Kościoła wzorem oddania się bez reszty osobie i dziełu Syna, Jezusa Chrystusa. Uczy jednocześnie wiary i zaufania Bogu. Została jeszcze zwrócona uwaga na fakt, że Maryja będąc wziętą do nieba nie zaprzestaje swego macierzyńskiego wstawiennictwa u Syna, ale nieustannie otacza swoim płaszczem opieki wszystkich, którzy powierzają Jej swoje troski i potrzeby²¹. Warto

²¹ Por. tamże s. 154-157.

podkreślić, że z treści przekazu katechetycznego niniejszej jednostki wyraźnie wynika, że cześć oddawana Maryi wypływa z Jej związku z Jezusem Chrystusem i prowadzi do uwielbienia Boga Ojca.

Autorzy podręcznika wspomnieli o Najświętszej Maryi Pannie w 34 jednostce poświęconej tematowi *Boże Narodzenie – tak Bóg umiłował świat*. W niniejszej katechezie zwrócili uwagę na fakt, że wspólnota Kościoła każdej niedzieli podczas Mszy Świętej wyznaje, że Jezus Chrystus „dla nas, ludzi, i dla naszego zbawienia zstąpił z nieba i za sprawą Ducha Świętego przyjął ciało z Maryi Dziewicy i stał się człowiekiem”²². Ukazali przez to katechizowanym relację, jaka zapanowała pomiędzy Trzecią Osobą Boską a Maryją oraz między Maryją a Wcielonym Słowem. Na analogiczne wydarzenie powołali się twórcy podręcznika w 54 katechezie pod tytułem *Świat przeciw Chrystusowi* twierdząc, że wiara chrześcijanina opiera się na fakcie, że Jezus Chrystus, będąc Bogiem, przyjął ciało z Najświętszej Maryi Panny i w taki sposób wkroczył w historię ludzkości. Ponadto w przekazie treści niniejszej jednostki autorzy uświadamiając uczniom, że świat, który często występuje przeciwko Chrystusowi, wypełnia proroctwo Symeona, wypowiedziane do Matki Jezusa, podczas obrzędu ofiarowania Jezusa w świątyni jerozolimskiej (zob. Łk 2, 33-35).

Związek Maryi z Duchem Świętym można zauważyć w treści 56 jednostki lekcyjnej zatytułowanej *Duch Święty – Pan i Ożywiciel*. Autorzy podręcznika zaznaczają, że u początków narodzin Kościoła i jego historii leży fakt zstąpienia Ducha Świętego na zgromadzonych w Wieczerniku jerozolimskim apostołów i Najświętszą Maryję Pannę. Katechizowani mogą przekonać się, że obecność Maryi jest istotna w tworzeniu wspólnoty Kościoła oraz w upraszaniu Tego, który daje moc do głoszenia mesjańskiego dzieła Jej Syna. Jeśli uczniowie także wejdą w bliską relację z Najświętszą Maryją Panną, to Ona dzięki pokornemu wstawiennictwu będzie wypraszała dary i owoce Ducha Świętego w podejmowaniu życiowych zadań.

Kolejne jednostki lekcyjne od numeru 57 do 60, należą do rozdziału zatytułowanego *Wielbi dusza moja Pana* i są bezpośrednio poświęcone osobie Najświętszej Maryi Panny. W katechezie o numerze 57 pod tytułem *Matka Chrystusa – Matka Boga*, autorzy podręcznika wskazują, iż pośród licznych maryjnych nabożeństw, szczególne znaczenie ma Litania Loretańska, w której przywołuje się tytuły i określenia Maryi nadane przez Kościół. Twórcy jednostki podkreślają, że Maryja nie jest adresatką

²² *Mszal Rzymski dla diecezji polskich* s. 13*-14*.

tej modlitwy, ale jest to modlitwa skierowana ku Bogu przez pośrednictwo Matki Jezusa. Zwracają szczególnie uwagę katechizowanych na tytuł *Matka Boga*. Tłumaczą, iż skoro Jezus Chrystus jest Synem Bożym, drugą Osobą Trójcy Świętej, to Jego Matka jest Bogurodzicą. Uczniowie dowiadują się również z treści niniejszej jednostki, że Kościół ogłaszając Maryję Matką Boga potwierdził, iż jest Ona w sposób oczywisty, Matką Jezusa Chrystusa, który jest Bogiem²³. Pouczająca dla katechizowanych jest także treść, iż macierzyństwo Najświętszej Maryi Panny, uświęciło każde macierzyństwo. Jednocześnie cześć oddawana Matce Bożej ukazuje godność kobiety i jej powołania. Katechizowanym ukazana jest również Maryja jako przykład wierności Bogu i zaangażowania w wypełnienie Jego woli aż do końca, nawet wówczas, gdy jest ona niezrozumiała i trudna do przyjęcia.

Natomiast w 58 jednostce zatytułowanej *Matka Chrystusa – Matka Kościoła*, autorzy uświadamiają katechizowanym, że skoro Maryja jest Matką Jezusa, Głowy Kościoła to jest także Matką całego Kościoła, Mistycznego Ciała Chrystusa. Wierzący na różne sposoby podkreślają ten fakt, szczególnie przez rozliczne formy oddawania Jej czci w roku liturgicznym. Zawiera on wiele świąt poświęconych Marii, są dni i miesiące maryjne, nabożeństwa majowe i październikowe, różaniec godzinki maryjne, litanie. Czczyciele Maryi, Matki Kościoła nawiedzają także wiele sanktuariów maryjnych, zawierając Jej sprawy osobiste i wspólnotowe. Autorzy jednostki zwracają uwagę na fakt, że czyny Maryi wpływają z działania Jej Syna. Jej kult ma zatem sens o tyle, o ile prowadzi do Chrystusa. Również związek Najświętszej Maryi Panny z Kościołem wynika z Jej łączności z Chrystusem²⁴. Dlatego Kościół – jak zaznaczają twórcy podręcznika – wzywa do właściwego kultu maryjnego, który powinien opierać się przede wszystkim na „realizacji w swoim życiu maryjnej drogi zawierzenia i posłuszeństwa Bogu, na naśladowaniu Maryi w służbie Bogu i ludziom, na głębokiej przemianie chrześcijańskiego życia”²⁵. Autorzy uświadamiają katechizowanym, że kult maryjny powinien być zawsze ukierunkowany na Boga Ojca przez Chrystusa w Duchu Świętym.

Obecność Maryi w Kościele w nieco innym wymiarze ukazuje 59 jednostka lekcyjna zatytułowana *Królowa Nieba i Ziemi*. Twórcy niniejszej jednostki pouczają katechizowanych, że Najświętsza Maryja Panna dzięki swemu wniebowzięciu i

²³ Por. *Jestem świadkiem Chrystusa w świecie. Podręcznik do religii dla II klasy liceum oraz II i III klasy technikum* s. 267-268.

²⁴ Por. tamże s. 273-274.

²⁵ Tamże s. 275.

zjednoczeniu z Chrystusem okrywa swoim macierzyńskim płaszczem wszystkich wiernych, którzy podążają na ziemi ku ostatecznemu zjednoczeniu z Bogiem. Uczniowie mogą przekonać się, że tytuł *Królowa Nieba i Ziemi*, którym Kościół określa Maryję, nie polega na władzy, lecz na służbie Bogu i ludziom, jest to królowanie pełne pokory i ubóstwa. Królowanie Maryi jest zakorzenione w królewskości Jej Syna, Jezusa Chrystusa i rozciąga się na wszystkie czasy i na wszystkich ludzi, ponieważ dzięki Matce Bożej zaistniało Królestwo Boże na ziemi²⁶.

Temat królowania Najświętszej Maryi Panny jest również poruszony w 60 i zarazem ostatniej jednostce w podręczniku, zatytułowanej *Maryja Królowa Polski*. Autorzy podręcznika uświadamiają uczniom, że kult maryjny podejmowany w narodzie polskim miał zawsze solidne podstawy teologiczne. Polacy, oddając cześć Najświętszej Maryi Pannie, czynili to zwykle ze względu na Jej Boskie macierzyństwo, pośrednictwo u Syna, Jezusa Chrystusa i Boga Ojca oraz królewską godność. Twórcy jednostki zaznaczają ponadto, że szczególny kult, którym jest otoczona Maryja różni się od kultu oddawanego Bogu w Trójcy Świętej. Cześć okazywana Maryi jest jednak pomocna w poznawaniu i przestrzeganiu woli Bożej i prowadzi do bliższej więzi z Ojcem, Synem i Duchem Świętym. Zwracają jeszcze uwagę na fakt, że królewskość Maryi wobec narodu polskiego objawia się w Jej przemożnej opiece i wstawiennictwie u Boga za tymi, którzy obrali Ją za swoją patronkę na drodze do zbawienia. Polacy, wpatrując się w oblicze Matki Bożej na Jasnej Górze w Częstochowie, czerpią jednocześnie wzór do naśladowania w swoim chrześcijańskim życiu²⁷.

Po analizie podręcznika dla II klasy liceum i II i III klasy technikum należy stwierdzić, iż autorzy podręcznika w dużym stopniu dokonali recepcji posoborowej mariologii. Przejawem tego jest fakt, że poświęcili wiele treści zagadnieniom związanym z relacją Najświętszej Maryi Panny do Ojca, Syna i Ducha Świętego a także obecności Maryi we wspólnocie Kościoła. Katechizowani po lekturze niniejszego podręcznika będą mieli właściwie uformowane postawy chrześcijańskie, natomiast podejmując nabożeństwa ku czci Matki Bożej, będą wiedzieli, że polega ono na oddaniu przede wszystkim chwały Bogu Ojcu przez Chrystusa w Duchu Świętym. Należy więc podkreślić, że twórcy podręcznika wyraźnie uwzględnili zasadę trynitarną, chrystologiczną, pneumatologiczną i eklezjalną w odniesieniu do katechezy maryjnej.

²⁶ Por. tamże s. 279.

²⁷ Por. tamże s. 283.

1.3. Podręcznik dla III klasy liceum oraz IV klasy technikum *Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie*

Podręcznik przeznaczony dla uczniów klasy III liceum i IV technikum zaczyna się podobnie jak wcześniejsze, od krótkiego przesłania ks. bpa Kazimierza Nycza, tym razem już do maturzystów. Duchowny zaznacza w nim, że na tym etapie edukacji, owszem, ważny jest egzamin dojrzałości, wybór kierunku studiów, ale również decyzje, które będą miały wpływ na ich dalsze życie. Zwrócił uwagę, że dla osoby po formacji katechetycznej zawsze powinno być ważne stawianie sobie pytania: jak iść przez życie z Jezusem Chrystusem? Na zakończenie ksiądz biskup podkreślił, że relacja ze Zbawicielem powinna zawsze przenikać wszelkie sfery życia niezależnie od tego, czy człowiek podejmie decyzję o życiu małżeńskim i rodzinnym, czy też odkryje inne życiowe powołanie²⁸.

Po słowach ks. bpa Kazimierza Nycza, autorzy podręcznika uświadomili maturzystom, iż niniejszy podręcznik jest wynikiem refleksji nad małżeństwem i rodziną, nad jej fundamentami, nad warunkami jej dobrego funkcjonowania. To wszystko w tym celu, aby rodzina była dla wszystkich jej członków miejscem rozwoju osobowego, środowiskiem miłości, dialogu, wzajemnego wsparcia i poczucia bezpieczeństwa. Zaznaczyli ponadto, że podstawą budowania rodzinnego klimatu jest Ewangelia Jezusa Chrystusa i nauczanie Kościoła, które będą zgłębiane w poszczególnych katechezach podręcznika²⁹.

Tom trzeci *Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie* zawiera 55 jednostek lekcyjnych, podzielonych na 8 rozdziałów o następujących tytułach: I. *Wędrując ku dorosłości*, II. *Ty ścieżki życia mi ukazesz*, III. *Zbudować dom na skale*, IV. *Jeśli myślisz o małżeństwie*, V. *Co Bóg złączył, tego człowiek niech nie rozdziela*, VI. *Pozwólcie dzieciom przyjść do mnie*, VII. *Bądźcie poddani sobie, kierując się nawzajem bojaźnią Chrystusa*, VIII. *Liturgia Domowego Kościoła*. Warto podkreślić, iż pomocą w zgłębianiu wskazanych treści przeznaczonych dla maturzystów służy podręcznik metodyczny³⁰, zawierający propozycje scenariuszy lekcji religii.

Podejmując charakterystykę niniejszego podręcznika, Beata Parysiewicz w artykule zatytułowanym *Wychowanie do życia w rodzinie w podręcznikach do*

²⁸ Por. K. Nycz. *Droga Młodzieży! W: Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie. Podręcznik do religii dla III klasy liceum oraz IV klasy technikum* s. 5.

²⁹ Por. tamże s. 7.

³⁰ Zob. *Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie. Podręcznik metodyczny do religii dla III klasy liceum oraz IV klasy technikum*. Z. Marek [i in.]. Kraków 2004.

katechizacji w szkołach ponadgimnazjalnych zaznacza, że ukazuje on katechizowanemu Boga, który jest miłością i kocha altruistycznie. Taki obraz Stwórcy ma stać się dla uczniów podstawą relacji do Boga, do drugiego człowieka i do siebie samego³¹. Niewątpliwie pomocny w tym względzie jest przykład Najświętszej Maryi Panny, na którą powołują się autorzy niniejszego podręcznika, ukazując relacje miłości do Boga, do innych ludzi oraz do siebie samego. Należy więc zaznaczyć, że w całości materiału katechetycznego przeznaczonego dla maturzystów występuje w sumie 6 jednostek lekcyjnych, w których wspomniano o Matce Zbawiciela. W katechezie o numerze 3, zatytułowanej *Wezwani do świętości*, autorzy podręcznika uświadamiają katechizowanemu, że Najświętsza Maryja Panna najpełniej ze wszystkich ludzi odkryła i wypełniła powołanie do świętości. Nie była Ona w żaden sposób do tego zmuszona, ale w chwili zwiastowania dobrowolnie zgodziła się na to, do czego powoływał Ją Bóg i konsekwentnie realizowała to w swoim życiu. Maksymalnie wykorzystała i rozwinęła w swoim życiu dary i łaski, otrzymane w chwili swojego niepokalanego poczęcia. Twórcy niniejszej jednostki ponadto podkreślają, że Maryja wyprzedziła wszystkich ludzi na drodze do świętości, dlatego może stanowić najlepszy wzór dla tych, którzy mają podobne aspiracje³².

W 13 jednostce katechetycznej w podręczniku, zatytułowanej *Kobieta i mężczyzna* również można zauważyć maryjny akcent. Twórcy niniejszej katechezy, przybliżając katechizowanemu nauczanie Kościoła odnośnie do ludzkiej płciowości, jej zróżnicowania jak i komplementarności obu płci, przy wątku społecznych i kulturowych tendencji na temat kobiety, oparli się na dokumencie św. Jana Pawła II *Familiaris consortio*, skierowanym do biskupów, kapłanów i wiernych całego Kościoła katolickiego o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym, wydanym w Rzymie, dnia 22 listopada 1981 roku, w Uroczystość Chrystusa Króla. W 22 punkcie tegoż dokumentu św. Jan Paweł II napisał: „Bóg w najwyższym stopniu objawia godność kobiety, gdy On sam przyjmuje ludzkie ciało z Maryi Dziewicy, którą Kościół czci jako Matkę Bożą, nazywając Ją nową Ewą i stawiając jako wzór kobiety odkupionej” (FC 22). Katechizowani, a w sposób szczególny żeńska ich cześć, mogą przekonać się, iż skoro Bóg tak wysoko wyniósł godność kobiety, wybierając Maryję na

³¹ Por. Parysiewicz. *Wychowanie do życia w rodzinie w podręcznikach do katechizacji w szkołach ponadgimnazjalnych* s. 4.

³² Por. *Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie. Podręcznik do religii dla III klasy liceum oraz IV klasy technikum* s. 23.

Matkę swojego Syna, to w drodze do świętości Najświętsza Maryja Panna jest wspinałym wzorem dla każdej kobiety i matki.

W dalszej części podręcznika, a dokładnie w 40 jednostce pod tytułem *Domowe sanktuarium Kościoła*, także można natrafić na niewielki akcent związany z Najświętszą Maryją Panną. Twórcy jednostki, wyjaśniając katechizowanym pojęcie „sanktuarium” zaznaczyli, że istnieją także sanktuaria maryjne, w których wierzący wypraszają u Boga przez pośrednictwo i wstawiennictwo Maryi potrzebne łaski. Podkreślili również, że w Polsce najśłynniejszym sanktuarium maryjnym jest Jasna Góra w Częstochowie³³.

Kolejną katechezą, w której można odnaleźć maryjne odniesienia jest 42 jednostka pod tytułem *Życie i misja Świętej Rodziny*. Maturzystom zostaje uświadomione, że nazaretańska rodzina: Jezus, Maryja i Józef, stanowią dla wszystkich chrześcijańskich rodzin wzór do naśladowania. Twórcy katechezy zaznaczają również, że to obecność Jezusa między Maryją a Józefem była fundamentem ich wzajemnej miłości oraz motywowała ich do pokonywania pojawiających się trudności. Bóg był najważniejszy w życiu Maryi i Józefa. Wszystko więc co czynili, było zawsze zgodne z Jego wolą. Dlatego Kościół – jak stwierdzają nieco dalej autorzy niniejszej jednostki – nawołuje do oddawania czci Świętej Rodzinie oraz zwracania się do Maryi i Józefa, by pomagali współczesnym rodzinom w codziennej egzystencji oraz byli orędownikami u Boga za pośrednictwem Jezusa Chrystusa³⁴.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na fakt, że ważnym jednoczącym rodzinę czynnikiem jest wspólna modlitwa różańcowa, której autorzy podręcznika poświęcili 48 jednostkę pod tytułem *Różaniec modlitwą rodzin*. W niniejszej jednostce powołali się na słowa św. Jana Pawła II z Listu apostolskiego *Rosarium Virginis Mariae*, w którym papież podkreślił, że „rodzina, która modli się zjednoczona, zjednoczona pozostaje. Rodzina, która odmawia razem Różaniec, odtwarza poniekąd klimat domu w Nazarecie: Jezusa stawia się w centrum, dzieli się z Nim radości i cierpienia, w Jego ręce składa się potrzeby i projekty, od Niego czerpie się nadzieję i siłę na drogę” (RVM 41). Twórcy podręcznika wyrażają także prawdę, że rozważanie w różańcu tajemnic z życia Jezusa i Jego Matki, Maryi, znaczy tyle, co powierzać im wszelkie troski, prosić by Maryja wstawiała się u swego Syna we wszelkim polecanych potrzebach. Przez takie zwracanie się do Maryi wyraża się jednocześnie pragnienie coraz pełniejszego zjednoczenia z się z

³³ Por. tamże s. 182.

³⁴ Por. tamże s. 192.

Jej Synem, Jezusem Chrystusem w Jego miłości do Boga i do ludzi. Zaznaczają również katechizowanym, że ta modlitwa jednoczy tych, którzy razem się modlą i uwrażliwia ich nawzajem na siebie, co jest istotne w przypadku każdej rodziny chrześcijańskiej³⁵.

W 55 jednostce, zatytułowanej *Oddając się Sercu Maryi*, która jest zarazem ostatnią w podręczniku katechezą, autorzy podręcznika przybliżyli katechizowanym, na czym polega prawdziwe nabożeństwo do Niepokalanego Serca Maryi. Zwrócili uwagę, że historia rozpowszechniania jego zaczęła się w Fatimie 1917 roku, kiedy to Matka Boża objawiła się trójce dzieci: Hiacyncie, Franciszkowi i Łucji. Oznajmiła im wtedy, że to sam Bóg pragnie, aby przez nabożeństwo do Niepokalanego Jej Serca oddawano Mu cześć. Autorzy podręcznika podkreślili również, że ta forma oddania się Bogu przez pośrednictwo Maryi polega przede wszystkim na wynagradzaniu za grzechy uczynione przeciwko Niepokalanemu Sercu Maryi przez okres pięciu pierwszych sobót miesiąca. Zwrócili jednak uwagę, iż istota nabożeństwa do Niepokalanego Serca Maryi tkwi w konsekwentnym naśladowaniu czynnej wiary Matki Zbawiciela i Jej bezgranicznego zaufania do Boga. W trwaniu przy Chrystusie w momentach trudnych, niepewnych, nawet wtedy, kiedy wszystko wydaje się niezrozumiałe. Czynienie wszystkiego z *Maryją i jak Maryja*³⁶. Nie wystarczy skupiać się tylko na zewnętrznych praktykach, ale przede wszystkim należy wszystko czynić z taką intencją z jaką czyniła to Najświętsza Maryja Panna.

Podręcznik dla III klasy liceum oraz IV klasy technikum *Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie* ukazuje więc abiturientom Najświętszą Maryję Pannę jako doskonały przykład i pomoc na drodze do zjednoczenia z Chrystusem, wspaniały wzór matki i kobiety, która zawsze otacza swoją opieką tych, którzy pragną, aby Ona w ich imieniu wypraszała potrzebne łaski u Boga. Tak jak dla Maryi i Józefa w centrum był Jezus Chrystus, tak autorzy podręcznika wskazali katechizowanym na progu zakładania rodzin, na kogo przede wszystkim powinni zwrócić uwagę, tworząc środowisko domowe. Warto jeszcze zaznaczyć, iż z pośród trzech wskazanych podręczników do religii, przeznaczonych dla uczniów szkoły ponadgimnazjalnej najwięcej odniesień do Najświętszej Maryi Panny można było zaobserwować w katechizmie dla klasy II. Autorzy w niniejszym podręczniku w 12 jednostkach zaakcentowali rolę Niepokalanej, ukazując Ją jako wiernie oddaną Bożemu powołaniu, nierozłącznie związaną z Synem Jezusem i uległą natchnieniom Trzeciej Osoby Boskiej.

³⁵ Por. tamże s. 217.

³⁶ Por. tamże s. 244.

2. Seria krakowska dla szkoły zawodowej *Drogi świadków Zmartwychwstałego* do programu *Z Chrystusem*

Podręczniki serii krakowskiej, przeznaczone dla uczniów szkoły zawodowej, zostały napisane do programu zatytułowanego *Z Chrystusem*. Zakłada on, że katecheza powinna prowadzić do coraz głębszego związku z Chrystusem, gdyż jest to źródłem świadectwa dawanego w życiu przez Jego ucznia. Przekaz katechetyczny w szkole zawodowej ma więc pomóc młodemu chrześcijaninowi w odnajdywaniu Chrystusa w dziele przemiany świata i tworzeniu własnej rodziny³⁷. Uwzględniając te prawdy, podręcznikom zostały nadane następujące tytuły: dla klasy I – *Ze Zmartwychwstałym w społeczeństwie*³⁸ i dla klasy II – *Ze Zmartwychwstałym w rodzinie*³⁹.

Wskazane podręczniki zostały napisane z myślą o uczniach szkoły zawodowej. Posiadają interesującą szatę graficzną, która pomaga łączyć wiarę z życiem. Każdy rozdział został wyróżniony innym kolorem. Struktura ich jest analogiczna do podręczników przeznaczonych dla uczniów liceum i technikum. Treść poszczególnych jednostek katechetycznych zawiera na początku pytania, które młodzi ludzie najczęściej stawiają sobie oraz wątpliwości, dotyczące wiary. W kolejnym fragmencie jednostki, która została oddzielona szeroką linią, autorzy podręcznika na kanwie nauki Kościoła, próbują podać wyjaśnienia na wcześniej zasygnalizowane zagadnienia i wątpliwości. W ostatniej części jednostki lekcyjnej została zamieszczona adekwatna do omawianych treści modlitwa, kończąca katechezę.

W serii podręczników nazwanych *Drogi świadków Zmartwychwstałego*, przeznaczonych dla uczniów szkoły zawodowej nie zabrakło także katechez, w których twórcy zauważyli postać Najświętszej Maryi Panny. Warto ponadto zaznaczyć, że niektóre jednostki pokrywają się treściowo z tymi, które zostały już przeanalizowane w podręcznikach przeznaczonych dla uczniów liceum i technikum. Posiadają nawet one analogiczne nazwy jednostek.

³⁷ Por. Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii* s. 141.

³⁸ Zob. *Ze Zmartwychwstałym w społeczeństwie. Podręcznik do religii dla I klasy szkoły zawodowej*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2002.

³⁹ Zob. *Ze Zmartwychwstałym w rodzinie. Podręcznik do religii dla II klasy szkoły zawodowej*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2003.

2.1. Podręcznik dla I klasy szkoły zawodowej *Ze Zmartwychwstałym w społeczeństwie*

Podręcznik dla I klasy szkoły zawodowej zaczyna się od słowa wstępnego ks. bpa Kazimierza Nycza, który podkreślił, że niniejszy podręcznik ma być pomocą w pogłębianiu wiary oraz układaniu w oparciu o nią swojego życia. Aby to wszystko miało pożytek doczesny i wieczny konieczna jest ugruntowana wiara w Jezusa Chrystusa Zmartwychwstałego. Dlatego zaznacza również, że dzięki podręcznikowi, katechizowani nie tylko poznają nauczanie Jezusa, ale cała Jego osoba stanie się treścią refleksji katechetycznej⁴⁰. Po tych słowach duchownego, na kolejnej stronie można przeczytać słowa twórców podręcznika, którzy informują uczniów klasy I szkoły zawodowej, że niniejsza książka wydaje się pożyteczną pomocą w poszukiwaniu prawdy o Bogu, o sobie i o świecie. Warto jeszcze zaznaczyć, że pierwszy rozdział poprzedza wykaz skrótów dokumentów kościelnych użytych przez autorów w niniejszej publikacji.

Podręcznik zatytułowany *Ze Zmartwychwstałym w społeczeństwie* zawiera 50 jednostek lekcyjnych, zgrupowanych w 6 rozdziałów, którym nadano następujące tytuły: I. *Uczeń Jezusa Chrystusa*, II. *Świat człowieka i Boga*, III. *Bóg obietnic*, IV. *Bóg dał swego syna dla zbawienia człowieka*, V. *Wierście w Ewangelię*, VI. *Obdarowani i umocnieni Duchem Świętym*. Całość przekazu katechetycznego w podręczniku dotyczy przemiany świata i ułożona jest w taki sposób, że katechizowani mogą lepiej zapoznać się z nauczaniem związanym z przeżywaniem roku liturgicznego. Ma to na celu przede wszystkim związanie ucznia z misterium Jezusa Chrystusa, ukazując Jego działanie w życiu codziennym. W pogłębieniu wskazanych treści, katechizującym pomocny jest podręcznik metodyczny⁴¹. Ma on formę segregatora, zawierającego zeszyt 0, w którym znajduje się program edukacji religijnej dla klasy I szkoły zawodowej, natomiast pozostała część to propozycje realizacji poszczególnych jednostek tematycznych.

Analizując niniejszy podręcznik pod względem merytorycznym należy podkreślić, iż znajduje się w nim 4 jednostki, w których autorzy zaakcentowali postać Najświętszej Maryi Panny. Pierwszą z nich jest katecheza o numerze 7 pod tytułem *Człowiek – istota religijna*. Autorzy podręcznika omawiając problematykę związaną z

⁴⁰ Por. K. Nycz. *Droga Młodzieży! W: Ze Zmartwychwstałym w społeczeństwie. Podręcznik do religii dla I klasy szkoły zawodowej* s. 5.

⁴¹ Zob. *Ze Zmartwychwstałym w społeczeństwie. Podręcznik metodyczny do religii dla I klasy szkoły zawodowej*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2002.

wiarą uświadamiają katechizowanym, że jest ona odpowiedzią na objawienie się Boga i ma konkretną treść: jest nią Jezus Chrystus, który jako Boży Syn wkroczył w życie człowieka. Podkreślają, że fakt ten wymaga konkretnej odpowiedzi. Nie tylko zadeklarowania swojej wiary, ale takiej postawy życiowej, jaką ukazali Abraham, Maryja, a przede wszystkim sam Jezus Chrystus. Całym swoim życiem udowodnili, co to znaczy uwierzyć Bogu, nawet gdy będzie to wymagało wielkiego poświęcenia⁴².

Natomiast w 24 jednostce zatytułowanej *Bóg przyszedł do ludzi – Boże Narodzenie*, w ukazaniu postaci Najświętszej Maryi Panny, twórcy katechezy powołali się na znaną z wieczerzy wigilijnej biblijną perykopę o narodzeniu Chrystusa (zob. Łk 2, 1-14). Nowotestamentalny fragment: „Kiedy tam przebywali, nadszedł dla Maryi czas rozwiązania, porodziła swego pierworodnego Syna, owinęła Go w pieluszki i położyła w żłobie, gdyż nie było dla nich miejsca w gospodzie” (Łk 2, 7), wyraźnie wskazuje katechizowanym dwie ważne prawdy. Po pierwsze, że Maryja jest Matką Zbawiciela świata. Po drugie, że Jezus rodzi się w trudnych warunkach. Warto zaznaczyć, że wydarzenie z życia Najświętszej Maryi Panny jest więc najlepszym przykładem dla uczniów szkoły zawodowej, że Bóg rodzi się w trudnościach. Skoro Jezus narodził się w takim miejscu, to nie ma dla Niego żadnej przeszkody, aby mógł narodzić się w sercu nawet najbardziej pogubionego uczestnika lekcji religii.

Niewielki maryjny akcent można zauważyć w 32 jednostce pod tytułem *Wybierać dobro*. Autorzy podręcznika, przybliżając katechizowanym sylwetki niektórych świętych stwierdzili, że życie Najświętszej Maryi Panny jest najlepszym wzorem, w którym dobro stanowiło nadrzędną wartość. Całe Jej życie było poświęcone czynieniu dobra, także dlatego, że jego źródło upatrywała w samym Bogu⁴³. Maryja jest więc dla katechizowanych dobrym przykładem, że czynienie dobra w każdej chwili swojego życia jest najlepszą inwestycją na przyszłość nie tylko tą doczesną, ale i wieczną.

Ostatnim tematem w podręczniku dla I klasy szkoły zawodowej, w którym można dostrzec wątek maryjny jest 46 jednostka lekcyjna zatytułowana *Eucharystia w życiu chrześcijanina*. Twórcy katechezy, zwracając uczniom uwagę na istotę Mszy Świętej powołali się na fragment z *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, który informuje, że Jezus Chrystus w Eucharystii ukazał zadatek swojej chwały, dał pokarm na drodze

⁴² Por. *Ze Zmartwychwstałym w społeczeństwie. Podręcznik do religii dla I klasy szkoły zawodowej* s. 33.

⁴³ Por. tamże s. 112.

do wieczności i już tu na ziemi jednoczy wierzących z Kościołem niebiskim, z Najświętszą Maryją Panną i wszystkimi świętymi (por. KKK 1419).

Po przeanalizowaniu podręcznika zatytułowanego *Ze Zmartwychwstałym w społeczeństwie* należy stwierdzić, że autorzy w przekazie katechetycznym w niewielkim stopniu ukazali Najświętszą Maryję Pannę. W podręczniku nie odnaleziono ani jednego tematu odnoszącego się bezpośrednio do Maryi, lecz jak to zostało ukazane, w 4 jednostkach pojawiły się wzmianki, które zasygnalizowały katechizowanym dobry przykład na drodze do osiągnięcia własnej świętości.

2.2. Podręcznik dla II klasy szkoły zawodowej *Ze Zmartwychwstałym w rodzinie*

Przekaz katechetyczny zawarty w podręczniku dedykowanym dla uczniów klasy II szkoły zawodowej, podobnie jak to było we wcześniejszym, poprzedza słowo wstępne ks. bpa Kazimierza Nycza. Zaznaczył on, że w niniejszej publikacji można znaleźć treści, w jaki sposób ludzie dzięki wyznawanej wierze mogą dorastać do tego, aby przyjąć dojrzałość, która jest darem Boga dla każdego człowieka. Efektem jej akceptacji jest zjednoczenie z Bogiem przez całą wieczność. Ksiądz biskup, puentując wypowiedź podkreślił, że dojrzałość jest wartością, którą zdobywa się każdego dnia. Zazwyczaj dzieje się to w kręgu najbliższej rodziny⁴⁴. Autorzy podręcznika, do tych słów duchownego skierowanych do uczniów klasy II szkoły zawodowej, dodali jeszcze sugestię, aby w życiu zawsze dążyli do tego, co mają w sobie najlepszego, gdyż pochodzi to od Boga i jest Jego obrazem w człowieku. Jeśli każdy pozwoli zdomowić się Bogu w sercu, to On pomoże przeżyć życie w miłości, której tak bardzo pragnie każdy człowiek. Po słowach twórców podręcznika można znaleźć wykaz skrótów dokumentów Kościoła, których fragmenty zostały użyte w przekazie katechetycznym niniejszego podręcznika.

Dalsza część podręcznika zatytułowanego *Ze Zmartwychwstałym w rodzinie* to 46 jednostek lekcyjnych, zgrupowanych w 7 rozdziałów, którym nadano następujące tytuły: I. *Wędrując ku dorosłości*, II. *Ty ścieżki życia mi ukazesz*, III. *Jeśli myślisz o małżeństwie*, IV. *Co Bóg złączył, tego człowiek niech nie rozdziela*, V. *Pozwólcie dzieciom przyjść do mnie*, VI. *Bądźcie poddani sobie, kierując się nawzajem bojaźnią Chrystusa*, VII. *Liturgia Domowego Kościoła*. Analizując tytuły poszczególnych

⁴⁴ Por. K. Nycz. *Droga Młodzieży! W: Ze Zmartwychwstałym w rodzinie. Podręcznik do religii dla II klasy szkoły zawodowej* s. 5.

rozdziałów należy podkreślić, iż są one analogiczne jak w podręczniku przeznaczonym dla uczniów klasy III liceum oraz IV technikum krakowskiego Wydawnictwa WAM. Warto jednak zaznaczyć, że podręcznik dla uczniów II klasy szkoły zawodowej został uszczuplony o jeden rozdział, zatytułowany *Zbudować dom na skale*, który występuje tylko w podręczniku dla maturzystów. Skoro wskazane podręczniki zawierają podobną treść, która koncentruje się wokół miłości, rodziny i małżeństwa, to także jednostki tematyczne, w których zostały odnalezione maryjne akcenty, również są analogiczne jak w podręczniku dla uczniów klas maturalnych. Nadano im tylko inne numery lekcji: 31 – *Domowe sanktuarium Kościoła*, 33 – *Życie i misja Świętej Rodziny*, 39 – *Różaniec modlitwą rodzin*, 46 – *Oddając się Sercu Maryi*. Wszystkie te wymienione jednostki zostały poddane szczegółowej analizie w punkcie 1.3. niniejszego rozdziału. Należy jednak stwierdzić, iż wskazane jednostki katechetyczne, choć identyczne jak w podręczniku dla klasy III liceum i IV technikum, są z pewnością pomocne także uczniom II klasy szkoły zawodowej w poznaniu Najświętszej Maryi Panny jako *Wspomożycielki* na drodze do zjednoczenia z Jezusem Chrystusem oraz obraniu Jej jako wzoru kobiety i matki, która ma duży wpływ na dobre relacje w gronie rodzinnym. Ponadto warto nadmienić, że pomocą w przeprowadzeniu lekcji religii w II klasie szkoły zawodowej służy podręcznik metodyczny⁴⁵, który ma podobną formę jak wcześniejszy.

3. Seria poznańska do programu *Świadek Chrystusa*

Podręczniki do religii przeznaczone dla uczniów klas I-III szkół ponadgimnazjalnych serii poznańskiej (Wydawnictwo św. Wojciecha), powstały pod redakcją ks. Jana Szpeta i Danuty Jackowiak. Napisane zostały do programu *Świadek Chrystusa*. Ma on na celu rozwinięcie zadań wynikających z przyjętego sakramentu bierzmowania, czyli świadectwo wiary we wspólnocie Kościoła, w świecie oraz w środowisku rodzinnym. Odzwierciedlają to tytuły poszczególnych podręczników: klasa I – *Świadek Chrystusa w Kościele*⁴⁶, klasa II – *Świadek Chrystusa w świecie*⁴⁷, klasa III

⁴⁵ Zob. *Ze Zmartwychwstałym w rodzinie. Podręcznik metodyczny do religii dla II klasy szkoły zawodowej*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2003.

⁴⁶ Zob. *Świadek Chrystusa w Kościele. Podręcznik do nauki religii dla klasy pierwszej szkół ponadgimnazjalnych*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2002.

⁴⁷ Zob. *Świadek Chrystusa w świecie. Podręcznik do nauki religii dla klasy drugiej szkół licealnych*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003.

– *Świadek Chrystusa w rodzinie*⁴⁸. Wskazane publikacje z Wydawnictwa św. Wojciecha, wewnątrz posiadają barwę białą-szarą, nie zawierają żadnych ilustracji, a jedynie rysunki nawiązujące do zamieszczonych treści. Element podręcznika stanowią także marginesy, w których umieszczono zdania szczególnie ważne dla danego tematu. Natomiast śródtytuły podręcznika wyznaczają kierunek myśli⁴⁹. Każda jednostka katechetyczna skonstruowana jest z czterech części, nazwanych w sposób następujący: 1) *Warto pomyśleć* – zawiera element egzystencjalny, 2) *Głos nauki lub Mądrość prawdziwa* – podaje prawdy na kanwie słowa Bożego, 3) *Słowo zamienić w czyn* – ma na celu konkretną odpowiedź ucznia na przedstawione problemy, 4) *Rozmawiaj z Nim... Zaproszenie do modlitwy* – stanowi propozycję modlitwy⁵⁰. Warto jeszcze zaznaczyć, że piktogramy zamieszczone obok tytułów poszczególnych jednostek lekcyjnych stanowią wizualizację zawartych w nich treści. Ma to służyć pomocą w lepszym kojarzeniu i zapamiętywaniu materiału katechetycznego.

3.1. Podręcznik dla klasy pierwszej szkół ponadgimnazjalnych *Świadek Chrystusa w Kościele*

Materiał katechetyczny podręcznika dedykowanego dla uczniów klasy I szkoły ponadgimnazjalnej zaczyna się bezpośrednio od spisu katechez. Następnie autorzy zamieścili 51 jednostek tematycznych, których założeniem jest ukazanie Kościoła i potrzeby głębszego utożsamiania się z nim wszystkich uczestników lekcji religii. Założeniem merytorycznym niniejszego podręcznika jest więc w taki sposób wpłynąć na katechizowanych, aby uświadomili sobie potrzebę nie tylko zewnętrznych praktyk religijnych, ale by przeżywane we wspólnocie Kościoła wiara, nadzieja i miłość stały się natchnieniem do konkretnych czynów na wzór Chrystusa⁵¹. Aby stopniowo wejść w rozumienie, jak ważne jest w tym względzie nie tylko karmienie się wiedzą religijną ale także świadectwo wiary każdego chrześcijanina, twórcy podręcznika, układając materiał katechetyczny przeznaczony dla klasy I podzielili go na 6 bloków tematycznych o następujących tytułach: I. *Kim jestem?* II. *Taka jest nasza wiara*, III. *Oto ja jestem z*

⁴⁸ Zob. *Świadek Chrystusa w rodzinie. Podręcznik do nauki religii dla klasy trzeciej szkół licealnych*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2004.

⁴⁹ Por. Parysiewicz. *Wychowanie do życia w rodzinie w podręcznikach do katechizacji w szkołach ponadgimnazjalnych* s. 7.

⁵⁰ Informacje na podstawie treści zawartych w przewodnikach metodycznych do podręczników szkół licealnych Wydawnictwa św. Wojciecha.

⁵¹ Por. *Religia. Świadek Chrystusa w Kościele. Dla klasy pierwszej szkół ponadgimnazjalnych. Przewodnik metodyczny*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003 s. 3.

wami, IV. *Co mam czynić?* V. *Gdy się modlicie*, VI. *Rok Kościoła*. Pierwszy rozdział zawiera tematy poświęcone próbie odpowiedzi na egzystencjalne pytania. Drugi przybliża zagadnienia wyznania wiary w Boga Trójjedynego. Trzeci ukazuje wspólnotę Kościoła i działającego w niej Chrystusa. Czwarty przybliża zasady, na podstawie których dokonuje się właściwych wyborów moralnych. Piąty zatrzymuje się nad zagadnieniami związanymi z modlitwą. Rozdział szósty podejmuje tematy wprowadzające w przeżywanie najważniejszych świąt o okresie całego roku liturgicznego⁵². Pomocą katechezie w pogłębieniu tych treści i przekazaniu ich uczniom służy podręcznik metodyczny⁵³.

Odwołując się jeszcze do części merytorycznej podręcznika, mając przy tym na uwadze temat niniejszego rozdziału należy podkreślić, że autorzy w 7 jednostkach, w większym a czasami mniejszym stopniu, zaakcentowali postać Najświętszej Maryi Panny. W pierwszej katechezie z wątkiem maryjnym o numerze 3 pod tytułem *Wiara przodków naszych*, twórcy zamieścili słowa hymnu *Bogurodzica*. Przez ten fakt, katechizowani zostali uświadomieni, iż pieśń ta pochodzącą prawdopodobnie z XIII wieku jest pieśnią rycerstwa polskiego. Autorzy podręcznika podkreślili ponadto, że „hymn każdego narodu jest symbolem jego jedności, formą manifestacji uczuć narodowych, wyrazem tożsamości narodu”⁵⁴. Na kanwie niniejszej katechezy uczniowie klasy I mogą więc przekonać się, iż pobożność maryjna od dawna jest wpisana w historię narodu polskiego.

Natomiast w kolejnej jednostce, poświęconej tematowi *Biblijne imiona Boga*, której został przyporządkowany numer 13, twórcy podręcznika nawiązując do szacunku wobec każdego imienia zaznaczyli, że oprócz oczywiście imienia Boga, szczególna cześć należy się imionom Matki Zbawiciela i wszystkich świętych. A to wszystko ze względu na ich ściśle zjednoczenie z Wszechmocnym i rzeczywistość, którą te imiona przywołują. Na podstawie tych treści uczniowie mogą przekonać się, że wezwanie imienia Najświętszej Maryi Panny jest jednocześnie powołaniem się na Boga, dzięki któremu otrzymała Ona taki szacunek i godność.

Maryjny wątek można zaobserwować również w 20 jednostce katechetycznej zatytułowanej *Dla naszego zbawienia stał się człowiekiem*. Twórcy podręcznika,

⁵² Por. tamże.

⁵³ Zob. *Religia. Świadek Chrystusa w Kościele. Dla klasy pierwszej szkół ponadgimnazjalnych. Przewodnik metodyczny*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003.

⁵⁴ *Świadek Chrystusa w Kościele. Podręcznik do nauki religii dla klasy pierwszej szkół ponadgimnazjalnych* s. 19.

przybliżając katechizowanym informacje związane z tajemnicą Wcielenia i udziałem w niej Najświętszej Maryi Panny, oparli je na biblijnym fragmencie, który oznajmia, że „Dziewica pocznie i porodzi Syna, któremu nadadzą imię Emmanuel, to znaczy: Bóg z nami” (Mt 1, 23). W podanych wiadomościach wskazali, iż dziewictwo Maryi stało się znakiem nowej płodności, gdyż chrześcijanie wpatrując się w jej przykład, zaczęli rozumieć, że Bóg zawsze wielokrotnie wynagradza tych, którzy z miłości do Niego wyrzekają się bycia fizycznym ojcem czy matką⁵⁵. Katechizowani więc z kolei mogą dostrzec, że ofiarowanie czegokolwiek Bogu na wzór Maryi, tak naprawdę nigdy nie jest stratą. Słowa te potwierdził św. Jan Paweł II w *Orędziu na Światowy Dzień Misyjny – 1998 r.* pod tytułem *Wielkie znaki obecności Ducha Świętego w działalności misyjnej Kościoła* wydanym w Watykanie, 31 maja 1998 roku w uroczystość Zesłania Ducha Świętego, gdy napisał, że Bóg nigdy nie pozwala się prześcignąć w hojności, lecz wynagradza stokrotnie a ponadto obdarowuje życiem wiecznym⁵⁶.

Autorzy podręcznika zaakcentowali osobę Najświętszej Maryi Panny również w 25 jednostce lekcyjnej zatytułowanej *Duch Boży jak wiatr, jak oddech...*, przybliżając katechizowanym rolę Trzeciej Osoby Boskiej. Zaznaczając, że zesłanie Ducha Świętego było ostatnim wydarzeniem paschalnym Jezusa Chrystusa i jednocześnie początkiem dziejów Kościoła (zob. Dz 1, 12-14), wskazali na Najświętszą Maryję Pannę jako Tą, która wraz z Apostołami trwała w Wieczerniku na wypełnienie się obietnicy Chrystusa⁵⁷. Dzięki tej informacji, katechizowani zostali uświadomieni, że obecność Najświętszej Maryi Panny *Oblubienicy Ducha Świętego* jest konieczna do doświadczenia Jego mocy i bycia wiernym świadkiem Jezusa Chrystusa.

W dalszej części podręcznika autorzy zamieścili z kolei 31 jednostkę katechetyczną, która została całkowicie poświęcona Najświętszej Maryi Pannie. Tytuł jej to *Matka Chrystusa, Kościoła i każdego z nas*. W niniejszej katechezie Maryja została ukazana jako wzór miłości do Boga, do Kościoła i do wszystkich ludzi. Twórcy podręcznika zaznaczyli, że chrześcijanie od wieków określają Maryję Matką Bożą. Tytuł ten został potwierdzony już w roku 431 na Soborze Efeskim. Dla uzasadnienia stwierdzono tam, że w Jezusie Chrystusie nie ma dwóch synów, jeden z Boga, drugi z

⁵⁵ Por. tamże s. 114.

⁵⁶ Jan Paweł II. *Orędzie na Światowy Dzień Misyjny – 1998 r. Wielkie znaki obecności Ducha Świętego w działalności misyjnej Kościoła*. W: Jan Paweł II. *Dzieła zebrane. Tom IV. Konstytucje apostolskie. Listy Motu Proprio i Bulle. Orędzia na Światowe Dni*. Red. P. Ptasznik [i in.]. Kraków 2007 s. 467.

⁵⁷ Por. *Świadek Chrystusa w Kościele. Podręcznik do nauki religii dla klasy pierwszej szkół ponadgimnazjalnych* s. 139.

niewiasty, ale jeden i ten sam Syn. Maryja, skoro raz została Matką Boga-Człowieka to pozostaje Nią na zawsze⁵⁸. W dalszej części jednostki autorzy ukazali katechizowanym Maryję jako Matkę Kościoła, czyli Matkę wszystkich wierzących. Wskazali, iż została tak nazwana, ponieważ dała światu Chrystusa, Głowę Kościoła. Ponadto stwierdzili, że już wcześniej podkreślił to papież bł. Paweł VI, który na zakończenie III sesji Soboru Watykańskiego II, 21 listopada 1964 roku ogłosił Najświętszą Maryję Pannę, Matką Kościoła. Twórcy niniejszej jednostki informują katechizowanych, że Kościół uważa Maryję za najdoskonalszy wzór i świadectwo wiary, miłości i komunii z Chrystusem. Wskazują także w czym uczniowie mogą Ją naśladować: w rozważaniu i wypełnianiu Bożego słowa, w zawierzeniu Jezusowi, w otwarciu się na Ducha Świętego, we wrażliwości na potrzeby drugich, w pobożności i gotowości do ofiary⁵⁹.

W trzeciej części katechezy autorzy podręcznika zaznaczyli, że Maryja jest także Matką każdego człowieka. Wyjaśnili to w ten sposób, że skoro Niepokalana jest Matką Jezusa, który jest Panem ale i Bratem wszystkich wierzących, to jest także Matką wszystkich ludzi. Twórcy jednostki zaznaczyli ponadto, że Biblia przekazuje tylko jedno zdanie, które Maryja wypowiedziała do ludzi⁶⁰. Są nim słowa, które wypowiedziała podczas wesela w Kanie Galilejskiej: „Zróbcie wszystko, cokolwiek wam powie” (J 2, 5). Zdanie to ukazuje jednocześnie wielką pokorę Maryi, która nie szukała swojej chwały jako Matka Syna Bożego, ale zawsze odsyłała do Jezusa i radziła, aby nie tylko wsłuchiwać się w to co On mówi, ale dokładnie wypełniać każde Jego słowo. Jak wielką ma to wartość, pokazała sama Najświętsza Maryja Panna, która nie tylko słuchała i rozważała to co mówił Jezus, ale wiernie wypełniała wszystko, co doprowadziło Ją do zjednoczenia z Bogiem w niebie.

Następna katecheza, w której również można dostrzec maryjny akcent to 39 jednostka zatytułowana *Wspólnoty, które czekają*. Autorzy uświadamiają katechizowanym czym są i jaka jest rola ruchów religijnych w Kościele. W niniejszej jednostce przedstawiają programowe założenia Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży, Ruchu Światło-Życie „OAZA” oraz Pomocników Matki Kościoła. Przyglądając się nim pod kątem maryjnym, należy stwierdzić, iż autorzy podręcznika w dwóch uwzględnili akcent poświęcony Matce Bożej. Podkreślili, że oaza, której patronuje Niepokalana Matka Kościoła opiera się, oprócz całorocznej formacji w

⁵⁸ Por. tamże s. 175.

⁵⁹ Por. tamże.

⁶⁰ Por. tamże s. 176-177.

parafii, na piętnastodniowych rekolekcjach przeznaczonych dla dzieci, młodzieży dorosłych i rodzin. Ciekawostką jest to, że piętnaście dni rekolekcji odpowiada piętnastoma tajemnicom różańca świętego, z części radosnej, bolesnej i chwalebnej ułożonych jakby w cały rok liturgiczny⁶¹. Natomiast w analizie założeń Ruchu Pomocników Matki Kościoła zauważa się charakterystyczne trzy nierozłączne cechy: pomocniczość, maryjność i eklezjalność. Twórcy podręcznika informują uczniów, że istotę pomocniczości stanowi postawa niesienia pomocy Maryi w wypełnianiu zadań wobec Kościoła. Maryjność zaś pomocników wyraża się w głębokiej relacji z Najświętszą Maryją Panną, Matką Kościoła, której zawierzają się w macierzyńską niewolę miłości. Kościelność to poczucie odpowiedzialności za wspólnotę Kościoła⁶².

Przeanalizowana jednostka lekcyjna jest dobrą odpowiedzią dla uczniów, gdzie mogą rozwijać swoją wiarę i pogłębiać relację z Jezusem Chrystusem i Jego Matką, Maryją oraz jak ważne są maryjne odniesienia na drodze własnego uświęcania.

Ostatnią katechezą, która uwzględnia postać Najświętszej Maryi Panny jest 47 jednostka, pod tytułem *Marana tha – oczekiwać prawdziwie*. Należy ona już do rozdziału, w którym autorzy podręcznika przybliżają katechizowanym rok Kościoła. W niniejszej katechezie, podając informacje na temat Adwentu podkreślili, że w tym czasie Kościół sprawuje tak zwane *Roraty*, czyli Mszę Świętą ku czci Najświętszej Maryi Panny. Zaś w czasie Eucharystii zapalana jest osobna, przystrojona świeca zwana *roratką*, która symbolizuje oczekiwanie wraz z Maryją na narodzenie Zbawiciela. Katechizowani mogą przekonać się, że jednym z ważnych czynników we właściwym przygotowaniu się do przeżywania uroczystości Narodzenia Jezusa jest ścisła relacja z Matką Bożą.

Po dokonanej analizie podręcznika zatytułowanego *Świadek Chrystusa w Kościele* należy stwierdzić, iż jego autorzy w należyтым stopniu uwzględnili recepcję posoborowej mariologii. Wyrazem tego było uwzględnienie w przekazie katechetycznym usytuowania Najświętszej Maryi Panny w relacji do Boga Ojca, Syna Jezusa Chrystusa i Ducha Świętego a także ukazano Jej rolę we wspólnocie Kościoła. Jednostką, która najbardziej to potwierdza jest *Matka Chrystusa, Kościoła i każdego z nas*.

⁶¹ Por. tamże s. 223.

⁶² Por. tamże.

3.2. Podręcznik dla klasy drugiej szkół licealnych *Świadek Chrystusa w świecie*

Podręcznik przeznaczony dla uczniów klasy II zatytułowany *Świadek Chrystusa w świecie* zaczyna się, w odróżnieniu od poprzedniego, od wprowadzenia przygotowanego przez ks. bpa Kazimierza Nycza. Zaznaczył on w nim, że niniejsza książka ma na celu uświadomić katechizowanemu, że człowiek wierzący nie może czuć się zwolniony z odpowiedzialności za rodzące się problemy we współczesnym świecie. Zdobywając więc wiedzę, także teologiczną, powinien szukać odpowiedzi na pytania o pochodzenie zła oraz zagrożeń, jakie niesie cywilizacja śmierci, gdyż zdiagnozowanie ich, pozwoli jednocześnie na odpowiednie dobranie metod ich pokonania⁶³.

Tematyka podejmowana przez twórców podręcznika dla klasy II, wydanego przez Księgarnię św. Wojciecha w Poznaniu, ma charakter egzystencjalny, gdyż podejmuje problemy, którymi żyje współczesny świat. Analizując niniejszą publikację, warto jeszcze podkreślić, że spełnia ona rolę także ewangelizacyjną, która wynika z podjęcia odpowiedzi w duchu Bożego Objawienia na kluczowe pytania o sens istnienia świata, człowieka i życia ludzkiego⁶⁴. Natomiast jeśli chodzi o układ treści w podręczniku to należy zaznaczyć, że jego twórcy zgrupowali w sumie 55 jednostek lekcyjnych w 5 bloków tematycznych i nadali im następujące tytuły: I. *Na początku stworzył Bóg niebo i ziemię*, II. *Tak Bóg umiłował świat*, III. *Królestwo Boże w was jest*, IV. *Ku nowym niebiosom i nowej ziemi*, V. *Póki mego życia, chce śpiewać Panu*. Z kolei poszczególne jednostki tematyczne zostały podzielone na cztery elementy i każdej z nich został przyporządkowany tytuł: 1) *Warto pomyśleć*, 2) *Głos nauki lub Mądrość prawdziwa*, 3) *Słowo zamienić w czyn*, 4) *Rozmawiaj z nim... Zaproszenie do modlitwy*. Są one ze sobą logicznie powiązane i wszechstronnie wpływają na kształtowanie myślenia katechizowanego. Należy ponadto zaznaczyć, że katechizujący mają jeszcze do dyspozycji podręcznik metodyczny⁶⁵, który jest zbiorem konspektów lekcji i stanowi otwartą propozycję dla nauczyciela religii.

Mając na uwadze temat niniejszego rozdziału należy podkreślić, że omawianym podręczniku na 55 jednostek katechetycznych można odnaleźć 6, w których autorzy wspomnieli o Najświętszej Maryi Pannie. Do pierwszej z nich zalicza się katecheza o

⁶³ Por. K. Nycz. *Droga Młodzieży! W: Świadek Chrystusa w świecie. Podręcznik do nauki religii dla klasy drugiej szkół licealnych* s. 5.

⁶⁴ Por. *Religia. Świadek Chrystusa w świecie. Dla klasy drugiej szkół licealnych. Przewodnik metodyczny*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003 s. 6.

⁶⁵ Zob. tamże.

numerze 17 zatytułowana *Obietnica wybawienia z niewoli grzechu*. Twórcy, wskazując na grzeszność człowieka uświadamiają jednocześnie katechizowanym, że Bóg nie zostawia grzesznika samemu sobie nawet wtedy, gdy on Go lekceważy, ale jako pierwszy próbuje nawiązać z nim dialog i wskazać drogę wyjścia z grzesznej sytuacji. Ukazuje to dobrze Protoewangelia – pierwszy fragment, zapowiadający Mesjasza, Odkupiciela: „Wprowadzam nieprzyjaźń między ciebie a niewiastę, pomiędzy potomstwo twoje a potomstwo jej: ono zmiażdży ci głowę, a ty zmiażdżysz mu piętę” (Rdz 3, 15). Warto podkreślić, że perykopa nie tylko wskazuje na Mesjasza, ale także zapowiada Tą, dzięki której przyszedł On na świat. Dobitnie potwierdza to urywek z IV Modlitwy Eucharystycznej, z którym również uczniowie mogą zapoznać się, analizując treść niniejszej jednostki. Między innymi zawiera ona takie słowa: „Ojcie Świąty, tak umiłowałeś świat, że gdy nadeszła pełnia czasów, zesłałeś nam Jednorodzonego Syna swojego, aby nas zbawił. On to za sprawą Ducha Świątego stał się człowiekiem, narodził się z Maryi Dziewicy i był do nas podobny we wszystkim oprócz grzechu”⁶⁶. Analizowana katecheza uświadamia więc uczniom, że osoba Najświątejszej Maryi Panny jest Bożym zamysłem i dzięki mocy Ducha Świątego stała się Matką Zbawiciela świata.

Kolejną katechezą, w której można zaobserwować niewielki fragment z maryjnym akcentem jest 40 jednostka pod tytułem *Wobec tajemnicy śmierci*. Autorzy, uświadamiając katechizowanym jak ważne jest przygotowanie się na śmierć, powołali się na fragment z *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Znajduje się w nim informacja, że Kościół, zachęcając wiernych by byli przygotowani na godzinę swojej śmierci prosi, aby wierzący, odmawiając modlitwę *Zdrowaś Maryjo*, nieustannie powierzali się Najświątejszej Maryi Pannie, która będzie wstawiała się za nimi u Boga *teraz i w godzinę śmierci* (por. KKK 1014).

W dalszej części podręcznika dla klasy II szkół licealnych a dokładnie w piątym rozdziale zatytułowanym *Póki mego życia, chce śpiewać Panu*, autorzy podręcznika przygotowali 10 jednostek tematycznych (numery od 46 do 55) i w każdej zamieścili biografię jednego świętego, wskazując katechizowanym osoby, które mogą być dobrym przykładem na drodze do własnej świętości. Analizując podane sylwetki świętych, można w niektórych zaobserwować, iż twórcy podręcznika podkreślili ścisłą jego relację z Najświątejszą Maryją Panną. Szczególnie wyróżnili to w opisanych dalej jednostkach.

⁶⁶ *Mszal Rzymski dla diecezji polskich* s. 329*.

W pierwszej z nich o numerze 46 pod tytułem *Nie zgodzić się na przeciętność. Święty Stanisław Kostka* autorzy zamieścili informację, że gdy św. Stanisław ciężko zachorował, wtedy ukazała mu się Matka Boża i położyła na jego dłoniach Dzieciatko Jezus. Owocem tego było jego uzdrowienie a następnie wstąpienie do Towarzystwa Jezusowego. Gdy po raz kolejny obłożnie zachorował modlił się, aby móc umrzeć w uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, co dokonało się 15 sierpnia 1568 roku⁶⁷.

W kolejnej katechezie zatytułowanej *Czy dziewictwo jest naiwnością? Błogosławiona Karolina* o numerze 48, twórcy katechezy zamieścili niewielką wzmiankę, że pobożność maryjna u błogosławionej Karoliny przejawiała się między innymi w tym, że była zelatorką Różańca świętego, a na procesjach chętnie nosiła figurkę Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej⁶⁸.

Również w jednostce o numerze 52 pod tytułem *Święty król. Święty Kazimierz* w lapidarnych słowach autorzy zaznaczyli, iż św. Kazimierz był gorliwym czcicielem Eucharystii oraz Najświętszej Maryi Panny⁶⁹.

Zaś w katechezie o numerze 54 zatytułowanej *Radość życia. Święta Urszula*, twórcy uświadamiając katechizowanym, że św. Urszula Ledóchowska w swoich pismach często zachęcała do apostołstwa uśmiechem, udowadniając biblijne źródła takiej zachęty, powołali się na perykopy akcentujące Maryję, w których także jest zachęta do radości. Szczególnie podkreślili chwilę Zwiastowania Maryi, kiedy to zostaje wezwana do radości przez Anioła słowami: Raduj się, pełna łaski (por. Łk 1, 28). Zaznaczają także, że radość była również widoczna podczas nawiedzenia św. Elżbiety, kiedy widząc Matkę Syna Bożego wypowiedziała słowa: „Poruszyło się z radości dzieciątko w moim łonie” (Łk 1, 44). Autorzy podkreślają nieco dalej, że ta sama radość urzeczywistniła się podczas ofiarowania Dzieciątka Jezus, kiedy to Symeon rozpoznając Mesjasza, przyniesionego przez Maryję i Józefa do świątyni, raduje się pod natchnieniem Ducha Świętego⁷⁰.

Katechizowani poznając biografie wymienionych postaci mają możliwość przekonać się, iż skoro relacja wymienionych świętych z Maryją była tak istotna na

⁶⁷ Por. *Świadek Chrystusa w świecie. Podręcznik do nauki religii dla klasy drugiej szkół licealnych* s. 253.

⁶⁸ Por. tamże s. 264.

⁶⁹ Por. tamże s. 286.

⁷⁰ Por. tamże s. 300.

drodze do świętości, to każdy kto wejdzie w zażyły związek z Matką Bożą również doświadczy pomocy w osiągnięciu własnej doskonałości i zjednoczeniu z Bogiem.

Podsumowując treść podręcznika dla klasy drugiej szkół licealnych zatytułowany *Świadek Chrystusa w świecie* należy zaznaczyć, iż autorzy w przekazie katechetycznym nie uwzględnili jednostki, która w całości poświęcona byłaby Najświętszej Maryi Pannie. Jednak w dokładnej analizie części merytorycznej można była odnaleźć krótkie informacje o Matce Bożej. Te niewielkie akcenty jednak mogły uświadomić katechizowanym, że Maryja jest wybraną przez Boga na Matkę Zbawiciela, która nieustannie pomaga wiernym żyjącym we współczesnym świecie zjednoczyć się Nim. Przykładem są ukazane w podręczniku sylwetki świętych, którym Maryja nie była obojętna. Można więc stwierdzić, iż autorzy podręcznika, mimo że w niewielkim stopniu, to uwzględnili recepcję posoborowej mariologii.

3.3. Podręcznik dla klasy trzeciej szkół licealnych *Świadek Chrystusa w rodzinie*

Podręcznik przeznaczony dla uczniów klasy III, zatytułowany *Świadek Chrystusa w rodzinie* zamyka triadę podręcznikową do nauki religii w szkołach ponadgimnazjalnych serii poznańskiej. Zaczyna się on podobnie jak poprzedni, czyli od krótkiego słowa wstępnego przygotowanego przez ks. bpa Kazimierza Nycza. Podkreśla on w nim, że niniejsza publikacja wskazuje różne drogi życiowe i motywacje ich wyboru, a przede wszystkim przybliża Boże koncepcje względem małżeństwa, ukazuje rodzinę jako służbę życiu i wspólnotę, wprowadza w moralność życia małżeńskiego i rodzinnego oraz w zagadnienia związane z przyjęciem i wychowaniem dziecka. Duchowny ponadto dodaje, że dla człowieka wierzącego relacja z Jezusem Chrystusem powinien być normą i wartością, która konstytuuje wspólnotę rodzinną. Niezbędne w tym względzie są: wspólna modlitwa, Eucharystia i wzajemne przebaczenie⁷¹.

Na kolejnych stronach podręcznika zamieszczony został spis katechez, następnie objaśnienia skrótów, zaś dalsza część to 48 jednostek tematycznych zgrupowanych w 6 bloków tematycznych, którym zostały przyporządkowane następujące tytuły: I. *Ty ścieżkę życia mi ukażesz*, II. *Zbudować dom na skale*, III. *Co Bóg złączył, tego człowiek niech nie rozdziela*, IV. *Pozwólcie dzieciom przyjść do Mnie*, V. *Bądźcie poddani sobie*,

⁷¹ K. Nycz. *Droga Młodzieży! W: Świadek Chrystusa w rodzinie. Podręcznik do nauki religii dla klasy trzeciej szkół licealnych* s. 5.

kierując się nawzajem bojaźnią Chrystusa, VI. *Napominajcie siebie samych przez pieśni pełne ducha, pod wpływem łaski śpiewając Bogu w waszych sercach*. Warto zaznaczyć, że wskazane treści zawarte w podręczniku na ostatnim etapie systematycznej katechezy, stanowią dopełnienie celów i materiału lat poprzednich. Ponadto, jak wskazuje podręcznik metodyczny⁷², który jest cenną pomocą dla katechety, „świadek Chrystusa umocniony wiarą Kościoła i poszukujący chrześcijańskich rozwiązań problemów współczesnego świata na wybranej przez siebie drodze życiowej ma dawać świadectwo”⁷³. W dalszej części niniejszej dysertacji zostanie więc ukazane, jaką rolę w życiu katechizowanych na tym ostatnim etapie szkolnej edukacji katechetycznej, może odegrać Najświętsza Maryja Panna, na którą autorzy podręcznika powołali się w 4 jednostkach lekcyjnych.

Pierwszą z nich, w której można odnaleźć najwięcej maryjnych treści, jest katecheza o numerze 5 zatytułowana *Wielkość powołania i prostota odpowiedzi Maryi*. Autorzy podręcznika ukazali maturzystom Najświętszą Maryję Pannę jako przykład wzorowego życia chrześcijańskiego objawiającego się w całkowitym posłuszeństwie wobec planów Bożych⁷⁴. W niniejszej jednostce uzmysłowili uczniom, że Maryja żyła wyłącznie dla Boga jako pokorna służebnica Pańska. Zgadzała się na wszystko co było Jego zamiarem, nawet na sytuacje po ludzku patrząc niemożliwe. Podkreślili również, że Pan Bóg nieustannie wystawiał wiarę Maryi na próbę. Ona zaś, nigdy nie zapomniała o złożonym Bogu przyrzeczeniu: „Oto ja służebnica Pańska” (Łk 1, 38). Posłuszeństwo więc wobec Bożych planów stało się nawet – jak zauważają twórcy katechezy – stylem życia Najświętszej Maryi Panny⁷⁵. Świadczy to, jak bardzo Maryja musiała być rozmiłowana w Bogu. Na podstawie tego faktu, autorzy podręcznika wskazali katechizowanym, iż aby człowiek mógł kochać tak jak Maryja powinien, jak Ona być zawsze dyspozycyjnym wobec Boga, ufać Mu, kochać Go i przyjmować wszystko z miłością tak jak czyniła to Najświętsza Maryja Panna.

Nie należy przy tym zapominać, że Maryja nieustannie pomaga także wszystkim tym, których przyjęła pod swój matczyny płaszcz, by każdy mógł jak Ona jeszcze bardziej poznawać Boga, kochać Go i czynić Jego wolę. Matka Boża jest więc dla wszystkich katechizowanych doskonałym przykładem posłuszeństwa, wzorem

⁷² Zob. *Religia. Świadek Chrystusa w rodzinie. Dla klasy trzeciej szkół licealnych. Przewodnik metodyczny*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2004.

⁷³ Tamże s. 5.

⁷⁴ Por. tamże s. 32.

⁷⁵ Por. *Świadek Chrystusa w rodzinie. Podręcznik do nauki religii dla klasy trzeciej szkół licealnych* s. 35.

postępowania, wierności i oddania się bez reszty dziełu Boga. Uczniowie na kanwie niniejszej jednostki mogą także przekonać się, że im bardziej człowiek rozmiłowany w Bogu i Jego woli, to podobne jak Maryi zależy mu także na tych, którzy zostali powierzeni szczególnej trosce w małżeństwie i rodzinie.

Najświętsza Maryja Panna w 17 jednostce zatytułowanej *Godność kobiety* jest ukazana katechizowanym jako wzór kobiety odkupionej, którą Kościół czci jako Matkę Bożą, nazywając Ją jednocześnie nową Ewą. Autorzy w niniejszej katechezie powołali się na 22 punkt dokumentu św. Jana Pawła II *Familiaris consortio*, na podstawie którego uświadomili uczniom, że skoro sam Bóg zechciał przyjąć ludzkie ciało z Maryi Dziewicy, to tym bardziej człowiek powinien otaczać szacunkiem ciało każdej kobiety. Autorzy podręcznika zwrócili jeszcze uwagę katechizowanych na wypowiedź Papieża-Polaka, który we wspomnianym wyżej dokumencie zaznaczył, iż szczególne uznanie dla kobiet potwierdził przede wszystkim Jezus Chrystus, gdy pozwalał im wędrować za sobą i przyjaźnić się z Nim. Po swoim zmartwychwstaniu zaś, ukazał się najpierw kobiecie i przekazał misję, aby zanieść Apostołom dobrą nowinę o zmartwychwstaniu (por. FC 22)⁷⁶. Na kanwie tej jednostki uczniowie klasy III liceum mogą przekonać się, jak ważną misję mają do spełniania wszystkie kobiety, skoro Bóg zapragnął rozpocząć dzieło Odkupienia od Tej, która zgadzając się na Boży zamysł, narodziła Zbawiciela świata.

Analizując dalej podręcznik, można również zauważyć katechezy, w których autorzy uwzględnili postać Najświętszej Maryi Panny. Wyraźnie dostrzegalne to jest w 39 jednostce pod tytułem *Rodzina wspólnotą modlitwy*. Twórcy niniejszej jednostki zwracając uwagę katechizowanych na różne formy modlitwy rodzinnej podkreślili, że na szczególne uznanie zasługuje odmawianie różańca. Opierając przekaz katechetyczny na 61 punkcie *Familiaris consortio*, dokumencie wydanym przez św. Jana Pawła II, zaznaczyli również, że jest to najwspanialsza i najskuteczniejsza wspólnotowa modlitwa, do której wzywa Kościół chrześcijańskie rodziny. Ponadto uświadomili uczniom, że – zdaniem papieża – pobożność maryjna, która przejawia się nie tylko w zewnętrznych znakach, ale jest również szczerą więzią z Najświętszą Maryją Panną i naśladowaniem Jej w codziennym życiu, ma znaczący wpływ na komunie miłości w rodzinie i pogłębianie także duchowości małżeńskiej i rodzinnej (por. FC 61)⁷⁷. Niniejsza katecheza jest więc dla wszystkich maturzystów dobrą okazją, aby przekonać

⁷⁶ Por. tamże s. 115.

⁷⁷ Por. tamże s. 261.

się, jak ważna jest głęboka relacja z Najświętszą Maryją Panną, którą św. Jan Paweł II nazwał „Matką chrześcijańskiej rodziny” (FC 61).

Jak wiele wnosi już sama relacja z Matką Bożą w rodzinne środowisko dostrzec można także w 41 jednostce zatytułowanej *Święta Rodzina – wzór i zaproszenie*. Autorzy podręcznika w niniejszej katechezie zwrócili maturzystom uwagę na wyjątkowy związek Maryi z Synem Jezusem. Zaznaczyli, że więź ta znacznie przewyższa tę, która normalnie istnieje między matką a dzieckiem, gdyż dla obojga źródłem postępowania jest realizacja przede wszystkim woli Bożej. Taka postawa Maryi i Jej Syna zapewne miały niemały wpływ na atmosferę, która panowała w domu Świętej Rodziny. Twórcy katechezy podkreślili również, że świadomość wypełniania Bożego powołania, nadawała codzienności Najświętszej Maryi Panny głęboki sens, gdyż wszystko przeżywała w kontekście służby posłannictwu Jezusa Chrystusa. W zakończeniu wywodu o Matce Zbawiciela w kontekście Świętej Rodziny zaznaczyli, że taka postawa Maryi jest więc pocieszeniem dla wszystkich kobiet, które pokornie codziennie wykonują domowe czynności. Są to często zajęcia stale powtarzające się, ukryte i często nie doceniana nieraz nawet przez innych domowników⁷⁸. Płynie z tego nauka, iż skoro Maryja, wykonując normalne codzienne obowiązki zasłużyła na chwałę nieba, to każdy człowiek, który pokornie poświęca się codziennej pracy dla dobra swojego i innych, również dojdzie do Niebieskiej Ojczyzny. Warto ponadto podkreślić, iż przekaz katechetyczny zawarty w niniejszej jednostce lekcyjnej uświadamia katechizowanym, że Maryja jest najlepszym przykładem, z jaką intencją należy wykonywać domowe zajęcia oraz tworzyć dobrą atmosferę w gronie rodzinnym.

Podsumowując podręcznik do nauczania religii przygotowany przez poznańskie Wydawnictwo św. Wojciecha przeznaczony dla uczniów klasy trzeciej szkół licealnych *Świadek Chrystusa w rodzinie* należy stwierdzić, iż jest on zgodny z założeniami posoborowej mariologii i dokonuje jej recepcji w proces pedagogizacji maryjnej. Najświętsza Maryja Panna jest ukazana we właściwej relacji do Boga Ojca i Jego Syna Jezusa Chrystusa. Nie zauważono, aby w treści podręcznika Maryja była centralną postacią, lecz zawsze w odniesieniu do Boga w Trójcy Świętej Jedyne go a jednocześnie na płaszczyźnie eklezjalnej bliskiej każdemu człowiekowi. Maryja została również wskazana katechizowanym jako najlepszy wzór posłuszeństwa względem zamiarów

⁷⁸ Por. tamże s. 269.

Bożych oraz jako Ta, bez relacji z którą człowiek nie stanie się autentycznym świadkiem Chrystusa w rodzinie.

4. Seria kielecka do programu *Żyć, aby wierzyć i kochać*

Seria kielecka (Wydawnictwo „Jedność”) podręczników do religii przeznaczonych dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych została przygotowana do programu *Żyć, aby wierzyć i kochać*, autorstwa ks. Tadeusza Śmiecha. Program podejmuje rozważania na temat istotnych wartości jakimi są życie, wiara i miłość. Na ich podstawie został zbudowany przekaz katechetyczny, który ma prowadzić uczestników lekcji religii do odkrywania, a następnie aprobaty, interioryzacji i postawy ewangelizacyjnej w świecie rówieśników. Katechizowani pełni ideałów, wchodząc w dorosłe życie, niejednokrotnie zderzają się z wieloma trudnościami. Niejednokrotnie bywa i tak, że młodzi ludzie w konfrontacji z nimi przeżywają kryzys wiary, nadziei i miłości. Program zatytułowany *Żyć, aby wierzyć i kochać* pragnie więc pomóc w pokonaniu tych trudnych życiowych chwil, by uczeń ubogacony tym doświadczeniem był w świecie świadkiem Bożej miłości⁷⁹. Założenia niniejszego programu dobrze oddają już same tytuły podręczników do poszczególnych klas: klasa I liceum i technikum – *Na drodze do dojrzałej wiary*⁸⁰, klasa II liceum i II/III technikum – *Z wiarą w życie i świat*⁸¹, klasa III liceum i IV technikum – *Z wiarą na progu miłości*⁸².

Poddając analizie wskazane publikacje Wydawnictwa Jedność, już na początku należy zaznaczyć, że są one swoją formą analogiczne do podręczników serii krakowskiej. Podobieństwo dotyczy kolorowej szaty graficznej i zamysłu kompozycyjnego poszczególnych jednostek lekcyjnych. Można jeszcze w nich zaobserwować kolorowe zdjęcia, zaś każdy rozdział analogicznie jak podręczniki Wydawnictwa WAM opatrzone zostały innym kolorem. Warto ponadto podkreślić, iż twórcy poszczególnych podręczników w przekazie katechetycznym niejednokrotnie odwołują się do autorytetów Kościoła takich jak: św. Augustyn (kl. I), św. Jan Paweł II (kl. II) i Benedykt XVI (kl. III). Biblijne perykopy zaś w każdym podręczniku zostały

⁷⁹ Por. T. Śmiech. „*Żyć, aby wierzyć i kochać*”. Program nauczania religii dla liceum. AZ-4-04/2. Kielce 2010 s. 3.

⁸⁰ Zob. *Na drodze do dojrzałej wiary. Podręcznik do religii dla klasy I liceum i technikum*. Red. T. Śmiech, E. Kondrak. Kielce 2007.

⁸¹ Zob. *Z wiarą w życie i świat. Podręcznik do religii dla klasy II liceum oraz II i III technikum*. Red. J. Czerkowski [i in.]. Kielce 2007.

⁸² Zob. *Z wiarą na progu miłości. Podręcznik do religii dla klasy III liceum i IV technikum*. Red. E. Kondrak [i in.]. Kielce 2006.

oznaczone kolorem zielonym. Przyglądając się z kolei budowie poszczególnych jednostek katechetycznych można zauważyć, iż konstrukcja ich zawiera: wprowadzenie antropologiczne, teksty z nauczania Kościoła (z Pisma Świętego, z *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, z dzieł Ojców Kościoła), tekst do zapamiętania oraz zdanie inspirujące do dłuższej refleksji. Dużą pomoc dla nauczycieli religii w pogłębieniu materiału katechetycznego i przekazywaniu go uczniom stanowią również przewodniki metodyczne.

W związku z tytułem niniejszego rozdziału, w dalszej części dysertacji zostaną poddane analizie wymienione wyżej podręczniki serii kieleckiej, aby przekonać się, w jakim stopniu i w jaki sposób autorzy ukazali katechizowanym Najświętszą Maryję Pannę?

4.1. Podręcznik dla klasy I liceum i technikum *Na drodze do dojrzałej wiary*

Podręcznik dedykowany dla uczniów klasy I liceum i technikum skierowany jest do młodego człowieka, który poszukuje Boga w swoim życiu. Jest pomocny w świadomym wyborze wiary, w jej afirmacji i ugruntowaniu poprzez docieranie do źródeł objawienia. Wiedza w nim zawarta pomaga wzmocnić wiarę, rozwijać ją dzięki liturgii przeżywanej w ciągu roku kościelnego, zaś ukazując bogactwo łask sakramentalnych ukierunkowuje ku świętości⁸³. Ciekawostką jest to, że w ciągu całego przekazu katechetycznego zawartego w podręczniku przewijają się cytowane fragmenty, pochodzące z książki św. Augustyna pod tytułem *Wyznania*. Na kanwie tej publikacji katechizowani mogą przekonać się, że niespokojne jest serce człowieka, dopóki nie spocznie w Bogu⁸⁴.

Przechodząc do konstrukcji podręcznika należy zaznaczyć, że zbudowany jest on z 62 jednostek lekcyjnych podzielonych na 7 bloków tematycznych, nazwanych w sposób następujący: I. *U źródeł wiary*, II. *U źródeł moralności człowieka wierzącego*, III. *Drogowskazy wiary*, IV. *Problemy moralności chrześcijańskiej*, V. *Dary łaski siłą wiary i moralności*, VI. *Urzeczywistnianie wiary w życiu i w liturgii kościoła (katechezy dodatkowe)*, VII. *Drogi do życia z Chrystusem*. Jak można się przekonać na podstawie wskazanych tytułów poszczególnych rozdziałów, początek podręcznika stanowią tematy poświęcone ubogacaniu wiary katechizowanych. Następnie autorzy ukazali najistotniejsze dylematy poświęcone moralności chrześcijańskiej. Dalsza część

⁸³ Por. Śmiech. „*Żyć, aby wierzyć i kochać*”. *Program nauczania religii dla liceum* s. 3.

⁸⁴ Por. św. Augustyn. *Wyznania*. Tłum. Z. Kubiak. Kraków 2000 s. 25.

katechizmu to katechezy dodatkowe prezentujące urzeczywistnianie wiary w codzienności i w liturgii Kościoła. Materiał przeznaczony dla klasy I kończą zaś tematy poświęcone odkrywaniu w ciągu historii wartości wiary, wyrażanej w pragnieniu komunii z Chrystusem. Warto ponadto zaznaczyć, że pomocny dla katechety z przygotowaniu i przekazaniu katechizowanym wskazanych treści jest przewodnik metodyczny⁸⁵, który zawiera propozycje scenariuszy lekcji.

Odnosząc do tematu niniejszego rozdziału poświęconego odkrywaniu treści o Najświętszej Maryi Pannie należy podkreślić, że autorzy analizowanego w tym punkcie podręcznika nie uwzględnili katechezy, która w całości ukazywałaby postać Matki Bożej. Jednak w 3 jednostkach w niewielkim stopniu zaakcentowali wątek maryjny. W pierwszej tego typu katechezie o numerze 43 i zatytułowanej *Dwa stoły Eucharystii – stół słowa Bożego* twórcy powołali się na fragment pochodzący z 54 punktu encykliki św. Jana Pawła II o Eucharystii, który wskazuje na Maryję zachęcającą do zaufania słowom Jej Syna, Jezusa Chrystusa (por. EE 54). Katechizowani tym faktem zostają uświadomieni, że skoro Najświętsza Maryja Panna, która była całkowicie posłuszna Bożemu słowu i przez to osiągnęła chwałę nieba, wzywa do uległości wobec słów Jej Syna, to uczniowie podejmując tę prośbę, jak Maryja będą kroczyć właściwą drogą do świętości. Warto ponadto nadmienić, iż w zakończeniu cytatu z encykliki o Eucharystii podanym w niniejszej jednostce na stronie 147, wkradł się błąd, gdyż autorzy oznaczyli cytat skrótem KL 54 co oznaczałoby, że pochodzi on z *Konstytucji o liturgii świętej* Soboru Watykańskiego II, a w rzeczywistości fragment jest wyjęty z 54 punktu encykliki *Ecclesia de Eucharistia* Ojca Świętego Jana Pawła II⁸⁶.

Kolejną katechezą, w której można zauważyć niewielki akcent maryjny jest 48 jednostka pod tytułem *Człowiek, który może mnie zachwycić*. Autorzy podręcznika zamieścili w niniejszej katechezie trzy świadectwa o bł. Pier Giorgio Frassatim, który zmarł mając zaledwie 24 lata. Natomiast w dniu 20 maja 1990 roku został beatyfikowany przez papieża św. Jana Pawła II. Charakterystyczną cechą jego wiary była wielka ufność w skuteczność modlitwy zanoszonej do Boga. W jednym ze świadectw jest wzmianka, że Pier Giorgio Frassatti lubił często modlić się na różańcu, co wskazywałoby na jego ścisłą relację z Najświętszą Maryją Panną. Katechizowani, zapoznając się z wypowiedziami na temat tej wyjątkowej postaci mogą przekonać się,

⁸⁵ Zob. *Przewodnik metodyczny. Na drodze do dojrzałej wiary. Klasa I liceum i technikum*. Red. T. Śmiech, E. Kondrak. Kielce 2004.

⁸⁶ Zob. *Na drodze do dojrzałej wiary. Podręcznik do religii dla klasy I liceum i technikum* s. 147.

iz Maryja pomaga osiągnąć świętość tym, którzy nieustannie powierzają się Jej w opiekę⁸⁷.

Trzecia i zarazem ostatnia katecheza, w której wspomniano o Najświętszej Maryi Pannie to 54 jednostka lekcyjna zatytułowana *Święta i uroczystości w liturgii Kościoła*. Twórcy niniejszej katechezy, omawiając bogactwo roku kościelnego zaznaczyli, że w liturgii przeżywanej w Kościele odsłaniane są również tajemnice z życia Najświętszej Maryi Panny. Powołując się na *Konstytucję o liturgii świętej* Soboru Watykańskiego II podali informację, iż Maryja „nierozzerwalnym węzłem związana jest ze zbawczym dziełem swojego Syna” (KL 103). Ona w sposób doskonały upodobniła się do Chrystusa, dlatego Kościół tajemnice z życia Matki Bożej zawarł w cykl świąt i uroczystości poświęconych Najświętszej Maryi Pannie⁸⁸. Autorzy tejże jednostki zwrócili uwagę jeszcze na fakt, że wierzący i praktykujący, żyjąc w społeczności Kościoła mogą wpatrywać się nieustannie w Jej przykład. Naśladować Ją także każdego dnia, przy tym jednocześnie wielbiąc Trójjedynego Boga, że Jego chwała objawiła się w życiu Maryi⁸⁹. W zakończeniu zaś jednostki lekcyjnej zostały podane najważniejsze uroczystości i święta na cześć Maryi i świętych. Wśród nich wymieniono: *Niepokalane Poczęcie Maryi* – 8 grudnia, *Świętej Bożej Rodzicielki* – 1 stycznia oraz *Wniebowzięcie Maryi* – 15 sierpnia.

W podsumowaniu analizy podręcznika zatytułowanego *Na drodze do dojrzałej wiary*, przeznaczonego dla uczniów klasy I liceum i technikum należy stwierdzić, iż autorzy podręcznika w niewielkim stopniu zaakcentowali recepcję posoborowej mariologii. W uwzględnionych jednak maryjnych akcentach nie zabrakło trynitarnych i chrystologicznych odniesień. Najbardziej jest to widoczne w ostatniej przeanalizowanej jednostce zatytułowanej *Święta i uroczystości w liturgii Kościoła*.

4.2. Podręcznik dla klasy II liceum oraz II i III technikum *Z wiarą w życie i świat*

W klasie I przekaz katechetyczny zawarty w podręczniku dotyczył sposobów dochodzenia do dojrzałej wiary. Autorzy katechez zakładając, że uczniowie ugruntowali swoją relację z Bogiem teraz w klasie II liceum oraz II i III technikum wzywają uczestników lekcji religii, aby z wiarą kroczyli przez życie i dawali świadectwo we

⁸⁷ Por. tamże s. 164-165.

⁸⁸ Por. tamże s. 181-182.

⁸⁹ Por. tamże.

współczesnym świecie. Pomocą w tym względzie jest niewątpliwie podręcznik do nauczania religii, który ma na celu wesprzeć uczniów szkoły ponadgimnazjalnej w poszerzeniu spojrzenia na rzeczywistość ziemską o wymiar duchowy. Bardzo dobrze wpisują się w tę kwestię cytowane często w podręczniku fragmenty z nauczania św. Jana Pawła II, który miłował młodzież i jednocześnie nie wahał się od nich wiele wymagać.

Twórcy podręcznika, uświadamiają jednocześnie katechizowanym, że wiara nie jest prywatną sprawą. Każdy zobowiązany jest do dawania świadectwa we własnym środowisku. Świadek Chrystusa powinien także pamiętać, że trwanie w relacji z Bogiem dokonuje się przez modlitwę. Nie tylko tą indywidualną, ale i wspólnotową w liturgii Kościoła. Uczniowie dzięki otrzymanej łasce wiary i dzieleniu się nią z innymi będą mogli pomóc sobie i innym wyzwolić się z zagubienia w hałasie świata⁹⁰.

Przechodząc do konstrukcji podręcznika należy zaznaczyć na początku, że jego przejrzysty układ graficzny wspomaga percepcję treści a adekwatnie dobrane ilustracje i fotografie wzmacniają oddziaływanie przekazu katechetycznego. Materiał programu zamieszczony w podręczniku zatytułowanym *Z wiarą w życie i świat* obejmuje 63 jednostki lekcyjne, ujętych w 6 grup tematycznych, którym zostały nadane następujące tytuły: I. *Moje chrześcijańskie Credo*, II. *Moja modlitwa*, III. *Wspólnotowy wymiar mojego Kościoła*, IV. *Z wiarą w roku liturgicznym*, V. *Moje korzenie, moja przeszłość (Historia Kościoła)*, VI. *Moja miłość w perspektywie wieczności*. W głównej mierze tematyka materiału na tym etapie szkolonej edukacji religijnej koncentruje się na chrześcijańskim *Credo*. Poruszone są również kwestie dotyczące modlitwy i roku liturgicznego a także zagadnienia związane z historią Kościoła. Należy podkreślić, że wskazane treści katecheta ma możliwość pogłębić również za pomocą przewodnika metodycznego⁹¹, aby przekaz katechetyczny był bardziej skuteczny i adekwatny dla percepcji katechizowanych. Warto wspomnieć, że w analizowanym podręczniku ucznia autorzy nie pominęli również odniesień poświęconych Najświętszej Maryi Pannie, na które zostanie zwrócona szczególna uwaga w dalszej części niniejszej dysertacji. Odnaleziono aż 8 takich jednostek.

Pierwszą katechezą, która zawiera maryjny akcent jest 11 jednostka zatytułowana *Jezus – Owoc tajemnicy słuchania*. „Począł się z Ducha Świętego i

⁹⁰ Por. *Z wiarą w życie i świat. Podręcznik do religii dla klasy II liceum oraz II i III technikum* s. 5.

⁹¹ Zob. *Przewodnik metodyczny. Z wiarą w życie i świat. Klasa II liceum oraz II i III technikum*. Red. J. Czerkowski [i in.]. Kielce 2005.

narodził się z Maryi Panny”. Autorzy podręcznika, wyjaśniając termin „wcielenie” uświadomili katechizowanym, że w języku teologii pojęcie to jest równoznaczne z przyjęciem przez Syna Bożego człowieczeństwa z Najświętszej Maryi Panny, inaczej mówiąc Bóg stał się człowiekiem. Stało się to przy współudziale Trzeciej Osoby Boskiej. Podkreślili również, iż aby głębiej wniknąć w tajemnicę wcielenia powinno się zwrócić szczególną uwagę na ludzkie życie Jezusa od narodzin z Dziewicy z Nazaretu aż po śmierć na krzyżu i Jego zmartwychwstanie. Ponadto twórcy podręcznika zwracając uwagę na tę kwestię pouczają uczniów, że Jezus jest prawdziwym Bogiem i prawdziwym człowiekiem, Maryja zaś Jego Matką⁹². Uczniowie mogą więc przekonać się, że skoro Najświętsza Maryja Panna jest tak ściśle złączona z Synem Bożym, to skutecznie pomaga Go poznać i naśladować.

Niewielki akcent maryjny można także zauważyć w 15 jednostce tematycznej poświęconej Trzeciej Osobie Boskiej pod tytułem *Osoba Ducha Świętego – Boże Tchnienie, które ożywia*. Twórcy niniejszej katechezy ukazali uczniom prawdę, że Najświętsza Maryja Panna jest również nierozdzielnie związana z Duchem Świętym, któremu przypisuje się wcielenie Syna Bożego. Dlatego Kościół, nauczając o narodzinach Jezusa Chrystusa podkreśla przy tej okazji, że Maryja zanim wydała na świat Zbawiciela to wcześniej „poczęła za sprawą Ducha Świętego i w całym swoim życiu pozwoliła się prowadzić przez Jego wewnętrzne działanie” (TMA 48).

Nieco więcej miejsca autorzy poświęcili Najświętszej Maryi Pannie w 23 jednostce zatytułowanej *Maryja i Jej obecność w życiu wiernych*. W tejże katechezie podkreślili, że jest Ona nazwana Matką Bożą, ponieważ urodziła Jezusa, Syna Bożego, opiekowała się Nim w Jego dzieciństwie i nieustannie towarzyszyła Mu od początku publicznej działalności aż po śmierć na krzyżu. Z wysokości krzyża Jezus przekazał św. Janowi Maryję za Matkę, a w nim, wszystkim wierzącym. Po zmartwychwstaniu i wniebowstąpieniu swojego Syna została z ciałem i duszą wzięta do nieba przed oblicze Boga i tam ukoronowana na Królową nieba i ziemi. Jako Matka i Królowa ma w opiece swoje duchowe dzieci i wstawia się za nimi u Wszechmocnego⁹³. Potwierdzają to dwa świadectwa zamieszczone w niniejszej jednostce, które opowiadają o tym, jak Maryja pomogła odmienić trudne życiowe sytuacje. Katechizowani zagłębiając się w wydarzenia z życia Najświętszej Maryi Panny mogą przekonać się o bliskiej relacji

⁹² Por. tamże s. 41.

⁹³ Por. tamże s. 81.

Maryi z Jezusem Chrystusem i zrozumieć, że tylko Ta, która Go zrodziła i wychowała, potrafi także właściwie wychować każdego chrześcijanina⁹⁴.

Jak ważną rolę Bóg wyznaczył Maryi w dziele kształtowania postaw ludzkich odkrył zapewne Sługa Boży kard. Stefan Wyszyński – Prymas Polski. Autorzy podręcznika w 51 jednostce zatytułowanej „*Nie rzucim, Chryste, świętyń Twych*” przybliżając sylwetkę wspomnianego duchownego podkreślili, że w trudnych czasach dla narodu polskiego widział sposób jego uzdrowienia, w zawierzeniu wszystkiego Najświętszej Maryi Pannie. Twórcy katechezy zaznaczyli również, że w wspomniany Prymas Polski, ufając w pomoc Matki Zbawiciela podjął Wielką Nowennę, czyli dziewięcioletni program odnowy moralnej narodu polskiego, zainaugurowany 3 maja 1957 roku. Założeniem tej nowenny była wędrówka kopii obrazu z wizerunkiem Matki Bożej Częstochowskiej. Ponadto autorzy podręcznika uświadomili uczniom, że dzięki odważnym działaniom Prymasa Wyszyńskiego, Milenium Chrztu Polski, uroczyscie obchodzone w roku 1966, było wielkim zrywem wiary Polaków, co doprowadziło do całkowitego oddania narodu polskiego Matce Chrystusowej 3 maja 1966 roku⁹⁵. Przez ten fakt opisany w niniejszej jednostce katechizowani mogą przekonać się, iż naród polski od dawna widział skuteczne wstawiennictwo u Boga w Najświętszej Maryi Pannie.

Wartość zawierzenia się Niepokalanej, dostrzegają również członkowie niektórych ruchów religijnych, a szczególnie zaproponowany katechizowanym w 52 jednostce zatytułowanej *Duchowe odrodzenie – współczesne ruchy religijne*, Ruch Światło-Życie „OAZA” założony przez ks. Franciszka Blachnickiego. Twórcy podręcznika w niniejszej katechezie podkreślili, że oparł on duchowość ruchu oazowego na dziecięciu tak zwanych Drogowskazach Nowego Człowieka, które zostały nazwane następująco: *Jezus Chrystus, Duch Święty, Niepokalana, Kościół, Słowo Boże, Modlitwa, Liturgia, Świadectwo, Nowa kultura i Agape*. Wśród wymienionych warto zwrócić uwagę na Drogowskaz *Niepokalana*. Ks. Franciszek Blachnicki wyjaśnił, iż dla każdego „oazowicza” Maryja jest „najdoskonalszym wzorem Nowego Człowieka, oddanego całkowicie w Duchu Świętym Chrystusowi, Jego słowu i dziełu”⁹⁶. Dlatego polecał, aby członkowie Ruchu Światło-Życie zawierzyli się Jej, rozważali z Nią

⁹⁴ Por. Sheen. *Siedem słów Jezusa i Maryi. Lekcje z Kany i Kalwarii* s. 53.

⁹⁵ Por. *Z wiarą w życie i świat. Podręcznik do religii dla klasy II liceum oraz II i III technikum* s. 181.

⁹⁶ F. Blachnicki. *Drogowskazy Nowego Człowieka Ruchu Światło-Życie*. W: *Z wiarą w życie i świat. Podręcznik do religii dla klasy II liceum oraz II i III technikum* s. 184.

tajemnice różańcowe i naśladowali Ją. Na kanwie przeanalizowanej jednostki można stwierdzić, iż Ruch Światło-Życie jest dla katechizowanym ciekawą propozycją, aby zawierając się między innymi Maryi podążać prostą drogą do świętości.

Kolejną katechezą z maryjnym akcentem jest 55 jednostka, której tytuł brzmi: *Kościół w zjednoczonej Europie*. Zaraz pod tematem autorzy umieścili modlitwę zawierzenia Europy Najświętszej Maryi Pannie, ułożoną przez św. Jana Pawła II. Papież prosi w niej Matkę Bożą, aby z macierzyńską życzliwością spoglądała na wspomniany kontynent, na którym znajduje się wiele Jej poświęconych sanktuariów. Przyzywa opieki Maryi, aby mieszkańcy Europy nie utracili nigdy wyższych wartości oraz podolali wyzwaniom, które czekają w przyszłości⁹⁷.

Katechezą wyraźnie poświęconą Najświętszej Maryi Pannie jest 61 jednostka zatytułowana *Maryja naszą Matką i Królową*. Celem jej jest ukazanie katechizowanym genezy i treści *Litanii loretańskiej*. Twórcy katechezy, naświełając sens poszczególnych określeń Matki Bożej ukrytych w tej modlitwie wskazują, że znaczenie niektórych wezwań sięga często Starego Testamentu na przykład: *Maryja Stolica Mądrości, Wieża Dawidowa, Arka Przymierza*. Mogą one wydawać się niezrozumiałe dla mało wtajemniczonych. Jednak autorzy w przekazie katechetycznym niniejszej jednostki zaznaczają, iż w *Litanii* są również określenia Maryi takie „codzienne”. Gdy ktoś przeżywa radość, może wołać do Niej *Przyczyno naszej radości*, gdy zgrzeszy, warto przyzywać Maryi jako *Ucieczki grzesznych*⁹⁸.

Ks. Marian Zając w artykule poświęconym maryjnej katechezie zaznaczył, że *Litania loretańska* jest nieocenionym źródłem maryjnych określeń. Można w niej wyróżnić trzy wątki tematyczne poszczególnych wezwań: dogmatyczny, historiozoficzny i eschatologiczny. Źródłem ich jest w głównej mierze Pismo Święte, ale wiele jest takich, które pochodzą od Ludu Bożego⁹⁹. Lubelski profesor podkreślił również, że na kanwie licznych objawień maryjnych pojawiło się 188 oryginalnych określeń przypisanych Najświętszej Maryi Pannie. Zauważył ponadto, że w *Katechizmie Kościoła Katolickiego* także można znaleźć niemało maryjnych tytułów, gdyż treść tego dokumentu zawiera ich aż 102. We wspomnianym artykule ks. Marian Zając dodał ponadto, że najwięcej maryjnych tytułów wynika ze ścisłej relacji z Jezusem Chrystusem zaś niektóre z nich wyrażają Jej dziewictwo, wyjątkową

⁹⁷ Por. tamże s. 190.

⁹⁸ Por. tamże s. 212.

⁹⁹ Por. Zając. *Wychowanie maryjne w katechezie* s. 14.

doskonałość, świętość i wstawiennictwo¹⁰⁰. Katechizowani na podstawie niniejszej katechezy mogą więc przekonać się, że Najświętsza Maryja Panna może być przyzywana w różnych życiowych sytuacjach, a prośba wyrażona w słowach *módl się za nami*, wyraża ufność w Jej skuteczne wstawiennictwo przed obliczem Trójjedynego Boga.

W ostatniej katechezie, która również została poświęcona w całości Najświętszej Maryi Pannie, autorzy podręcznika ukazali Ją jako szczególną opiekunkę narodu polskiego. W 62 jednostce zatytułowanej „*Panno Święta, co Jasnej bronisz Częstochowy...*” – *rola Maryi w życiu narodu polskiego* twórcy katechezy przyjęli sobie za cel ukazać historię obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej i pogłębić wiadomości uczniów na temat obrony Jasnej Góry¹⁰¹. Uświadomili katechizowanym, że to sanktuarium maryjne jest dla Polaków miejscem szczególnym i podkreślili, że każdego roku przed cudowny wizerunek Matki Bożej Częstochowskiej przybywa wiele osób ufając, że Ona żadnej prośby nie odrzuci, ale przedstawi ją swojemu Synowi Jezusowi Chrystusowi. Autorzy zaznaczyli również, że na Jasnej Górze gromadzi się naród polski w chwilach niezwykłych wydarzeń¹⁰². Ciekawą kwestie podkreślił ks. Marian Zajac w artykule *Wychowanie maryjne w katechezie*. Zaznaczył w nim, że „Polska jako naród maryjny miała – na wzór swojej Matki – czas paschalny w postaci krzyża, cierpienia, wojny i ucisku. Miała też czas swojego tryumfu i wywyższenia. I również dzisiaj organizuje się wokół Maryi szczególna siła życia narodu, jego religijność, kultura duchowa, liturgia i kontemplacja Chrystusa”¹⁰³. Uczniowie na podstawie treści przekazu katechetycznego zawartego w niniejszej jednostce lekcyjnej mogą przekonać się, że w ważnych i trudnych wydarzeniach swojego życia, warto udać się do Częstochowy na Jasną Górę, aby tam Matce i Królowej narodu polskiego powierzyć wszystkie troski i kłopoty oraz przez Jej wstawiennictwo podziękować Bogu za otrzymane łaski. Autorzy niniejszej jednostki dali katechizowanym jednocześnie do zrozumienia, że Jasna Góra jest duchową stolicą narodu polskiego.

Próbując dokonać próby podsumowania podręcznika do nauczania religii przygotowanego przez kieleckie Wydawnictwo Jedność przeznaczonego dla uczniów klasy II liceum oraz II i III technikum *Z wiarą w życie i świat* należy stwierdzić, iż jego

¹⁰⁰ Por. tamże.

¹⁰¹ Por. *Przewodnik metodyczny. Z wiarą w życie i świat. Klasa II liceum oraz II i III technikum* 278.

¹⁰² Por. *Z wiarą w życie i świat. Podręcznik do religii dla klasy II liceum oraz II i III technikum* s. 216.

¹⁰³ Zajac. *Wychowanie maryjne w katechezie* s. 15-16.

autorzy w znacznym stopniu uwzględnili zasady prawidłowego oddawania czci Najświętszej Maryi Pannie. Warto zaznaczyć, że w maryjnym przekazie katechetycznym niniejszego podręcznika nie zabrakło zintegrowania zasad trynitarniej, chrystologicznej, pneumatologicznej oraz eklezjalnej. Wyraziło się to w ukazaniu Matki Bożej jako skutecznej pomocy w upraszaniu łask u Trójjedynego Boga (katecheza 51), obecnej zawsze przy swoim Synu Jezusie Chrystusie (katecheza 11, 52, 61), nierozdzielnie złączoną z Duchem Świętym (katecheza 15) oraz obecną w życiu wiernych (katecheza 51).

4.3. Podręcznik dla III klasy liceum i IV technikum *Z wiarą na progu miłości*

Wskazana w tytule książka przeznaczona dla uczniów klasy III liceum i IV technikum jest ostatnią z serii trzech podręczników do religii w szkołach ponadgimnazjalnych serii kieleckiej. Jej tematyka dotyczy kwestii miłości, małżeństwa i rodziny. Autorzy we wstępie do podręcznika zaznaczyli, że rodzina jest dla każdego człowieka miejscem, w którym przychodzi on na świat, w niej dorasta i w tym samym środowisku przygotowuje się do założenia własnej rodziny¹⁰⁴. Wartości, które w nim nabywa, mają wielkie znaczenie nie tylko dla niego samego, ale mogą rzutować w przyszłości na życie jego dzieci. Następstwa więc wszelkich wyborów, zależą od wartości jakie postawi on na pierwszym miejscu. Wybierając Boga, który jest Miłością (por. 1J 4, 8) i stawiając Go w centrum swoich decyzji, zyskuje się Jego miłość. Odrzucając Go zaś, człowiek ryzykuje życie bez miłości, które w konsekwencji daje odczucie samotności¹⁰⁵.

Niniejszy podręcznik jest tak przygotowany, aby sprostac narzucającym się na tym etapie szkolnej edukacji religijnej pytaniom odnośnie do otaczającego świata oraz ukazać piękno życia opartego na zasadach moralności chrześcijańskiej zmierzającego ku pełnemu zjednoczeniu z Bogiem-Miłością¹⁰⁶.

Przechodząc do konstrukcji podręcznika zatytułowanego *Z wiarą na progu miłości* należy stwierdzić, iż zawiera on 45 jednostek lekcyjnych podzielonych na 4 działy tematyczne, które zostały nazwane w sposób następujący: I. *Na progu małżeństwa i rodziny*, II. *Życie z ludźmi i wśród ludzi*, III. *Miłość i wiara w moim życiu*,

¹⁰⁴ Por. *Z wiarą na progu miłości. Podręcznik do religii dla klasy III liceum i IV technikum* s. 5.

¹⁰⁵ Por. tamże.

¹⁰⁶ Por. Śmiech. „*Żyć, aby wierzyć i kochać*”. *Program nauczania religii dla liceum* s. 4.

IV. *Życ z wiarą w świecie i dla świata*. Jak podaje przewodnik metodyczny¹⁰⁷ pierwszy rozdział ukazuje wartość małżeństwa i rodziny, zwracając uwagę na sakramentalną łaskę jako mocną podstawę, na której warto budować swoją młodość, życie małżeńskie i rodzinne. Tematyka drugiego zachęca do ubogacania własnego człowieczeństwa przez pracę, która ma służyć związkom rodzinnym. Trzeci rozdział uświadamia katechizowanym, że na mocy sakramentu chrztu powinni troszczyć się o własny rozwój duchowy i dawać świadectwo przynależności do Chrystusa. Ostatni zaś dział kieruje uczniów na problem, jak żyć z wiarą w świecie i dla świata¹⁰⁸.

Odnoście do tematu niniejszego rozdziału należy zaznaczyć, że autorzy podręcznika jedynie w 2 jednostkach katechetycznych odwołali się do Najświętszej Maryi Panny. Pierwsza z nich zatytułowana *Rola modlitwy różańcowej w ludzkim życiu*, która jest z kolei 29 katechezą w podręczniku, ukazuje na początku genezę tej maryjnej modlitwy. Następnie autorzy podręcznika zaznaczają, że modląc się na różańcu wierzący spotykają dwie ważne osoby: Jezusa i Jego Matkę, podczas najbardziej istotnych wydarzeń z ich życia. Podkreślają, iż różaniec jest tak ważną modlitwą, że sama Najświętsza Maryja Panna często upominała się o nią podczas licznych objawień w Polsce i na całym świecie. Zachęcali do niej także papieże. Na przykład papież Leon XIII wydał aż dwanaście encyklik poświęconych ściśle tematyce różańca, apelując przy tym, aby wierni często modlili się na nim. Pius XII codziennie odmawiał piętnaście tajemnic. Św. Jan XXIII w trakcie swojego pontyfikatu 38 razy wypowiadał się na temat różańca i sam go odmawiał. Twórcy katechezy zaznaczają również, że nie można w tej dziedzinie pominąć papieża Jana Pawła II, który był mocno związany z Matką Bożą i wielokrotnie podkreślał, że różaniec to jego ulubiona modlitwa¹⁰⁹. W Liście apostolskim *Rosarium Virginis Mariae* napisał, iż „przez różaniec lud chrześcijański niejako *wstępuje do szkoły Maryi*, dając się wprowadzić w kontemplację piękna oblicza Chrystusa i w doświadczanie głębi Jego miłości” (RVM 1). Katechizowani na kanwie niniejszej jednostki zostali więc pouczeni, iż skoro Najświętsza Maryja Panna a potem tytu papieży zachęcają do tej niezwyklej modlitwy różańcowej, to także oni powinni przejąć się tym wezwaniem i czym prędzej uczynić ją swoją codziennością. Skutek takiej praktyki ciekawie określił Wincenty Łaszewski w publikacji zatytułowanej

¹⁰⁷ Zob. *Przewodnik metodyczny. Z wiarą na progu miłości. Klasa III liceum i IV technikum*. Red. E. Kondrak [i in.]. Kielce 2006.

¹⁰⁸ Por. tamże s. 5.

¹⁰⁹ Por. *Z wiarą na progu miłości. Podręcznik do religii dla klasy III liceum i IV technikum* s. 98-99.

Wszystko o różańcu, który może wszystko. Historia, cuda, święci, krucjaty. Podkreślił on, że „różaniec można porównać do ikony pisanej nie pędzlem, ale szeptem modlitwy, myślą skupioną na Bogu, wreszcie kontemplacją. Modlitewnym szeptem rysujemy kontury, myśl wypełnia je treścią, a przez kontemplację nagle przeciera się mur i zaczynamy widzieć Niebo!”¹¹⁰.

Druga i zarazem ostatnia katecheza w niniejszym podręczniku, w której w znacznym stopniu uwaga została poświęcona Matce Bożej to 34 jednostka zatytułowana *Odwiedziny Matki – treść objawień maryjnych*. Celem jej jest pogłębienie wiedzy na temat objawień maryjnych i zmotywowanie katechizowanych do kształtowania życia w myśl orędzi z tych objawień¹¹¹. Autorzy podręcznika ukazali Najświętszą Maryję Pannę jako Matkę, zatroskaną o swoje dzieci. Stwierdzili również, iż każde z objawień jest dowodem, że Maryi nie są obojętne problemy, zmartwienia i cierpienia tych, których Jej Syn Jezus Chrystus powierzył szczególnej opiece. Jednocześnie – jak podkreślili twórcy katechezy – celem objawień maryjnych jest pouczenie wiernych, wzywanie do nawrócenia, zachęta do modlitwy i pokuty za grzeszników oraz wskazanie właściwej drogi do Boga¹¹². Katechizowani mogą więc przekonać się, iż Najświętsza Maryja Panna jest najskuteczniejszą pomocą w drodze ku Bogu. Jako troskliwa Matka ostrzega, napomina, ale i daje dobre rady jak osiągnąć szczęście, które będzie trwało wiecznie.

W przeanalizowanym podręczniku, pomimo niewielkiej liczby maryjnych katechez, należy zaznaczyć, że recepcja posoborowej mariologii wyraziła się w tym, iż Najświętsza Maryja Panna została ukazana w ścisłej zależności ze swoim Synem Jezusem Chrystusem oraz jako Ta, która prowadzi powierzonych sobie wiernych do zjednoczenia z Bogiem w Królestwie Niebieskim. W przekazie katechetycznym poświęconym Matce Bożej można więc wyraźnie dostrzec chrystologiczne uwarunkowania katechezy maryjnej oraz jej eklezjalny format.

Reasumując treści zawarte w całości rozdziału czwartego, w którym zostały przeanalizowane podręczniki do nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych należy podkreślić, iż dokonano w nim zestawienia ilościowego i jakościowego jednostek katechetycznych poświęconych w różnym stopniu Najświętszej Maryi Pannie. Wskazane zagadnienia zostały zebrane w czterech punktach, które odpowiadają

¹¹⁰ W. Łaszewski. *Wszystko o różańcu, który może wszystko. Historia, cuda, święci, krucjaty*. Warszawa 2016 s. 12.

¹¹¹ Por. *Przewodnik metodyczny. Z wiarą na progu miłości. Klasa III liceum i IV technikum* s. 179.

¹¹² Por. *Z wiarą na progu miłości. Podręcznik do religii dla klasy III liceum i IV technikum* s. 113.

kolejnym seriom podręczników: serii krakowskiej, do której zaliczono katechizmy dla uczniów liceum i technikum a także szkoły zawodowej, serii poznańskiej oraz serii kieleckiej.

Pierwszy paragraf został poświęcony trzem podręcznikom Wydawnictwa WAM, przeznaczonym dla uczniów liceum i technikum. Autorzy tej serii krakowskiej na 172 jednostki katechetyczne przeznaczone do zrealizowania przy pomocy wskazanych podręczników, w 29 katechezach odwołali się do Najświętszej Maryi Panny, co daje 16,86% całości materiału. Warto zaznaczyć, iż największe bogactwo treści związanych z tematem niniejszej dysertacji zaobserwowano w podręczniku dla II klasy liceum i II i III klasy technikum zatytułowanym *Jestem świadkiem Chrystusa w świecie*. Odnaleziono w nim aż 12 jednostek poświęconych Matce Zbawiciela. Natomiast najmniej zaobserwowano w podręczniku dla klasy maturalnej.

Zestawienia i analizy katechez, poczynione w paragrafie drugim, które dotyczyły dwóch podręczników przeznaczonych dla uczniów klasy I i klasy II szkoły zawodowej, wykazują wiele podobieństw do tych, którymi posługują się katechizowani w liceum i technikum. Twórcy podręczników dla szkoły zawodowej na 96 jednostek lekcyjnych, przeznaczonych do zrealizowania w dwóch klasach, w 8 katechezach uwzględnili odwołanie do Najświętszej Maryi Panny, co daje 8,33% całości przekazu katechetycznego na tym etapie edukacji. Należy przy tym zaznaczyć, że jednostki tematyczne podręcznika dla klasy II szkoły zawodowej, w których zostały odnalezione maryjne akcenty, są analogiczne jak w podręczniku dla III klasy liceum oraz IV klasy technikum zatytułowanym *Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie*.

Paragraf trzeci dotyczył trzech podręczników Wydawnictwa św. Wojciecha. Twórcy katechez na 154 jednostki lekcyjne, w 17 zamieścili treści odnoszące się do Najświętszej Maryi Panny, co z kolei daje 11,04% całości materiału przeznaczonego w trzech klasach liceum. Najwięcej maryjnych wątków można było zaobserwować w podręczniku dla klasy I, bo aż 7, natomiast najmniej w klasie maturalnej, tylko 4.

Ostatni paragraf stanowił analizę podręczników Wydawnictwa Jedność. Autorzy na 170 katechez zawartych w trzech publikacjach, w 13 uwzględnili osobę Najświętszej Maryi Panny, co stanowi 7,64% całości przekazu katechetycznego w przeciągu trzech lat edukacji. Zdecydowanie najwięcej maryjnych treści autorzy umieścili w podręczniku dla klasy II liceum oraz II i III technikum, bo aż 8, natomiast najmniej w klasie maturalnej, gdyż zaledwie 2 jednostki, w których zauważono odwołania do Matki Bożej.

Tab. 4. Zestawienie katechez z maryjnym odniesieniem w podręcznikach dla liceum i technikum z uwzględnieniem wydawnictw: krakowskiego (WAM), poznańskiego (św. Wojciech), kieleckiego (Jedność) i dla klas I-II szkoły zawodowej tylko wydawnictwa krakowskiego.

Wydawnictwo	WAM		ŚW. WOJCIECH		JEDNOŚĆ	
KLASA	Ilość jednostek	Numery jednostek	Ilość jednostek	Numery jednostek	Ilość jednostek	Numery jednostek
I liceum i technikum	11	8,18,29,30,34,39,41,50,51,52,55	7	3,13,20,25,31,39,47	3	43,48,54
II liceum i II/III technikum	12	12,13,16,23,33,34,54,56,57,58,59,60	6	17,40,46,48,52,54	8	11,15,23,51,52,55,61,62
III liceum i IV technikum	6	3,13,40,42,48,55	4	5,17,39,41	2	29,34
RAZEM	29		17		13	
I szkoły zawodowej	4	7,24,32,46	---	---	---	---
II szkoły zawodowej	4	31,33,39,46	---	---	---	---
RAZEM	8					

Dokonując podsumowania przeanalizowanych podręczników w niniejszym rozdziale należy stwierdzić, iż występuje w nich różnorodność tekstów poświęconych Najświętszej Maryi Pannie. Autorzy w całości przekazu katechetycznego wyraźnie dokonali recepcji posoborowej mariologii. Można było w niej dostrzec zasady: trynitarną, chrystologiczną, pneumatologiczną i eklezjalną, które są fundamentalne odnośnie do poprawnego kultu maryjnego. Na kanwie przeanalizowanych jednostek lekcyjnych dostrzeżono, iż Maryja często ukazywana była katechizowanym jako wierna służebnica Pańska, realizująca do końca Boże powołanie, na które zgodziła się w scenie Zwiastowania. Twórcy podręczników ściśle łączyli Jej życiowe zadanie z misją Jezusa Chrystusa. Maryja, będąc bezwzględnie posłuszną natchnieniom Ducha Świętego, była zawsze ukazana jako towarzysząca swojemu Synowi od dzieciństwa, przez publiczną Jego działalność, aż po mękę i śmierć na krzyżu. Autorzy również często podkreślali, że Maryja jest nieustannie obecna w życiu wiernych jako *Orędowniczka*, *Pośredniczka* i *Pocieszycielka*, która przedstawia wszystkie prośby swojemu Synowi oraz przykładem swojego życia ukazuje wartość wiernego wypełniania życiowego powołania na tle Kościoła, świata i rodziny.

Uwzględniając powyższe treści warto podkreślić, że w największym stopniu osoba Najświętszej Maryi Panny i Jej życiowe powołanie zostały ukazane w podręcznikach pod redakcją ks. Zbigniewa Marka. Z pośród trzech przeanalizowanych wydawnictw podręczników, najwięcej maryjnych odniesień można było odnaleźć w serii krakowskiej. Autorzy wskazanych publikacji Wydawnictwa WAM, aż w 29 jednostkach przeznaczonych do zrealizowania w liceum i technikum uwzględnili postać

Matki Syna Bożego. Należy ponadto zauważyć, iż wydawnictwo WAM, jako jedyne z poddanych analizie w niniejszej dysertacji, przygotowało podręczniki dla uczniów szkoły zawodowej, w której również znalazły się katechezy poświęcone Najświętszej Maryi Pannie.

Po przeanalizowaniu w czwartym rozdziale katechez, w których zostały uwzględnione maryjne akcenty warto zwrócić uwagę na ważną kwestię. Czas edukacji religijnej w szkole ponadgimnazjalnej ma na celu przygotować młodzież do świadomego i dojrzałego uczestniczenia w życiu Kościoła, świata i rodziny. W podręcznikach do religii, przeznaczonych dla uczniów liceum i technikum, a także dla szkoły zawodowej, szczególnie dla ostatniej klasy, można było odnaleźć wiele tematów dotyczących problemu miłości. Katechizowanym została ukazana chrześcijańska wizja małżeństwa i rodziny. Poruszane w podręcznikach problemy są dobrą okazją dla uczniów do głębszej refleksji nad wartością małżeństwa i rodziny oraz prawidłowego funkcjonowania środowiska domowego. Należy jednak zwrócić uwagę, iż wybór małżeństwa nie obligatoryjny dla młodego człowieka, który wchodzi w dorosłe życie. Chociaż rodzi się takie przekonanie po przeanalizowaniu podręczników w niniejszym rozdziale.

Bardzo dużo treści w przekazie katechetycznym szkoły ponadgimnazjalnej zostało poświęcone małżeństwu i rodzinie. Oczywiście jest to ważny aspekt życia człowieka. Jednak maturzysta, który kończy liceum czy technikum, może podjąć decyzję o wejściu na drogę szczególnej służby Bogu w Kościele. Wydaje się, że ta kwestia w podręcznikach została zauważona w zbyt małym stopniu. Ponadto warto zaznaczyć, że Najświętsza Maryja Panna nie tylko jest przykładem dla tworzących rodziny, ale również stanowi wzór człowieka powołanego przez Boga do szczególnej misji w Kościele. Ta kwestia jednak nie dała się zauważyć w katechezach na temat powołania do życia w kapłaństwie czy życia w zakonie. Poruszane jednak w niektórych katechezach tematy związane z innym powołaniem niż małżeństwo, nie uwzględniły Najświętszej Maryi Panny jako wzoru człowieka posłusznego Bogu i wiernie realizującego otrzymane przez Niego powołanie. Katechizowani, gdyby mieli okazję częściej usłyszeć na lekcji religii nie tylko o tym, jak istotne jest powołanie człowieka do małżeństwa, ale i do szczególnej służby w Kościele, to mogłoby się to przełożyć na wzrost liczby powołań do kapłaństwa lub życia we wspólnotie zakonnej. Wtedy ich gorliwa i wierna posługa w Kościele zapewne mogłaby wpłynąć także na świętość powstających małżeństw i rodzin.

ROZDZIAŁ V

PRÓBA OCENY I POSTULATY KATECHETYCZNE

Po dokonanej analizie podręczników na poziomie szkoły podstawowej, gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej, których przedmiotem zainteresowania były teksty uwzględniające w swoim przekazie osobę Najświętszej Maryi Panny, teraz przyszła pora na dokonanie oceny przeprowadzonych badań i sformułowanie istotnych dla katechezy postulatów. Zrealizowanie ich we współczesnym nauczaniu lekcji religii może rokować, iż katechizowani w sposób bardziej skuteczny będą za przyczyną Matki Bożej kształtować swoje serca na wzór serca Jezusowego. Ks. Marian Zając w zakończeniu artykułu zatytułowanego *Wychowanie maryjne w katechezie* zaznaczył, iż byłoby pewnym niedosytem wskazać tylko na faktyczny stan katechezy maryjnej, ale wydaje się konieczne spojrzenie w przyszłość¹. Warto więc postawić analogiczne pytanie do refleksji, jakie postawił w niniejszym artykule wspomniany autor: czego spodziewa się Kościół od katechezy uwzględniającej osobę Matki Zbawiciela? Trzeba też zapytać, jak powinny być realizowane postawione cele².

Podejmując próbę odpowiedzi na postawione pytanie, w niniejszym rozdziale zostanie zaprezentowane ogólne zestawienie wszystkich katechez, w których zaakcentowano osobę Najświętszej Maryi Panny, znajdujących się w przeanalizowanych podręcznikach. Następnie będzie dokonana próba ogólnej oceny przeanalizowanego zagadnienia. Po tym zostaną wskazane i omówione maryjne idee, wyłaniające się z części merytorycznej przebadanych podręczników, podane walory i ograniczenia stosowania inspiracji maryjnych i wreszcie zostaną wskazane postulaty dotyczące wykorzystania potencjału maryjnego w polskiej katechezie.

1. Idee maryjne w analizowanych podręcznikach

Zanim zostanie podane ogólne zestawienie wszystkich jednostek, w których odwołano się do Najświętszej Maryi Panny, warto zaznaczyć, że badaniom zostało poddanych 38 podręczników do nauczania religii, w tym 14 z serii krakowskiej i po 12 egzemplarzy z serii poznańskiej i kieleckiej. Przeanalizowane publikacje dotyczyły klas I-VI szkoły podstawowej, klas I-III gimnazjum, klas I-III liceum i technikum oraz klas

¹ Por. M. Zając. *Wychowanie maryjne w katechezie*. „Katecheta” 51:2007 nr 5 s. 21.

² Por. tamże s. 11.

I-II szkoły zawodowej. Te ostatnie zostały przygotowane jedynie przez Wydawnictwo WAM.

Po przeprowadzonych badaniach podręczników serii krakowskiej (Wydawnictwo WAM), serii poznańskiej (Wydawnictwo św. Wojciech) i serii kieleckiej (Wydawnictwo Jedność) należy stwierdzić, iż we wszystkich podręcznikach zawierających łącznie 2141 jednostek lekcyjnych, odnotowano 208 katechez, w których w różnym stopniu autorzy uwzględnili rolę Matki Bożej. Daje to 9,71% całości przeanalizowanego materiału.

Tab. 5. Zestawienie ilości katechez z maryjnym odniesieniem w stosunku do liczby jednostek w podręcznikach dla klas I-III szkoły podstawowej z uwzględnieniem wydawnictw: krakowskiego (WAM), poznańskiego (św. Wojciech) i kieleckiego (Jedność).

Wydawnictwo	WAM		ŚW. WOJCIECH		JEDNOŚĆ	
KLASA	Ilość jednostek w podręczniku	Ilość jednostek z maryjnym odniesieniem	Ilość jednostek w podręczniku	Ilość jednostek z maryjnym odniesieniem	Ilość jednostek w podręczniku	Ilość jednostek z maryjnym odniesieniem
I	59	8	51	7	56	7
II	59	5	53	2	57	9
III	59	8	57	7	65	11
RAZEM	177	21	161	16	178	27

Tab. 6. Zestawienie ilości katechez z maryjnym odniesieniem w stosunku do liczby jednostek w podręcznikach dla klas IV-VI szkoły podstawowej z uwzględnieniem wydawnictw: krakowskiego (WAM), poznańskiego (św. Wojciech) i kieleckiego (Jedność).

Wydawnictwo	WAM		ŚW. WOJCIECH		JEDNOŚĆ	
KLASA	Ilość jednostek w podręczniku	Ilość jednostek z maryjnym odniesieniem	Ilość jednostek w podręczniku	Ilość jednostek z maryjnym odniesieniem	Ilość jednostek w podręczniku	Ilość jednostek z maryjnym odniesieniem
IV	64	5	51	1	64	5
V	57	10	51	8	68	11
VI	56	5	51	3	57	4
RAZEM	177	20	153	12	189	20

Tab. 7. Zestawienie ilości katechez z maryjnym odniesieniem w stosunku do liczby jednostek w podręcznikach dla klas I-III gimnazjum z uwzględnieniem wydawnictw: krakowskiego (WAM), poznańskiego (św. Wojciech) i kieleckiego (Jedność).

Wydawnictwo	WAM		ŚW. WOJCIECH		JEDNOŚĆ	
KLASA	Ilość jednostek w podręczniku	Ilość jednostek z maryjnym odniesieniem	Ilość jednostek w podręczniku	Ilość jednostek z maryjnym odniesieniem	Ilość jednostek w podręczniku	Ilość jednostek z maryjnym odniesieniem
I	59	3	55	3	65	5
II	52	3	49	1	67	2
III	52	1	52	2	63	5
RAZEM	163	7	156	6	195	12

Tab. 8. Zestawienie ilości katechez z maryjnym odniesieniem w stosunku do liczby jednostek w podręcznikach dla liceum i technikum z uwzględnieniem wydawnictw: krakowskiego (WAM), poznańskiego (św. Wojciech), kieleckiego (Jedność) oraz dla klas I-II szkoły zawodowej tylko wydawnictwa krakowskiego.

Wydawnictwo	WAM		ŚW. WOJCIECH		JEDNOŚĆ	
KLASA	Ilość jednostek w podręczniku	Ilość jednostek z maryjnym odniesieniem	Ilość jednostek w podręczniku	Ilość jednostek z maryjnym odniesieniem	Ilość jednostek w podręczniku	Ilość jednostek z maryjnym odniesieniem
I liceum i technikum	57	11	51	7	62	3
II liceum i II/III technikum	60	12	55	6	63	8
III liceum i IV technikum	55	6	48	4	45	2
RAZEM	172	29	154	17	170	13
I szkoły zawodowej	50	4	---	---	---	---
II szkoły zawodowej	46	4	---	---	---	---
RAZEM	96	8				

Tab. 9. Ilościowe zestawienie wszystkich jednostek, w których odwołano się do Najświętszej Maryi Panny w podręcznikach serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej.

Wydawnictwo	WAM	ŚW. WOJCIECH	JEDNOŚĆ
Rodzaj szkoły			
szkoła podstawowa klasy I-III	21	16	27
szkoła podstawowa klasy IV-VI	20	12	20
gimnazjum klasy I-III	7	6	12
liceum i technikum klasy I-III	29	17	13
szkoła zawodowa klasy I-II	8	-----	-----
RAZEM	85	51	72

Na kanwie powyższych zestawień należy zaznaczyć, iż spośród 208 katechez (WAM – 85, Św. Wojciech – 51, Jedność – 72), w których została uwzględniona postać Najświętszej Maryi Panny, najwięcej zostało odnalezionych w podręcznikach Wydawnictwa WAM, przeznaczonych dla uczniów klas I-III liceum i technikum (Tab. 8), które zostały poddane analizie w paragrafie pierwszym IV rozdziału niniejszej dysertacji. Znajduje się w nich bowiem 29 jednostek lekcyjnych. Najmniej natomiast odnotowano w podręcznikach do klas I-III gimnazjum Wydawnictwa św. Wojciecha. Odnaleziono tam zaledwie 6 jednostek, w których autorzy zaakcentowali osobę Matki Bożej. Z podsumowania ostatniego zestawienia (Tab. 9) wynika, że podręczniki serii krakowskiej są najbogatsze w treści poświęcone Najświętszej Maryi Pannie. Łącznie z podręcznikami przeznaczonymi dla uczniów szkoły zawodowej zawierają 85 katechez, w których twórcy zaakcentowali osobę Maryi, co stanowi 40,86% wszystkich jednostek

z maryjnym akcentem. Najmniej zaś jednostek z wątkiem maryjnym posiadają podręczniki wydawnictwa poznańskiego. Na 208 katechez jedynie w 51 autorzy podręczników odwołali się do Matki Bożej, stanowi to 24,51%.

Spoglądając na zestawienia poczynione na podstawie podręczników przeznaczonych dla uczniów szkoły podstawowej (Tab. 5 i Tab. 6), warto przypomnieć dwuetapowe rozróżnienie. Pierwszy etap to edukacja wczesnoszkolna (klasy I-III), drugi zaś to nauczanie blokowe (klasy IV-VI). Na kanwie zestawień tabelarycznych należy stwierdzić, iż autorzy podręczników na poziomie edukacji wczesnoszkolnej zawarli więcej maryjnych treści niż na poziomie nauczania blokowego. Dotyczy to trzech przeanalizowanych serii. W podręcznikach krakowskich dla klas I-III na 177 jednostek lekcyjnych, można odnaleźć w sumie 21 katechez (11,86%), gdzie występuje wątek maryjny, natomiast w klasach IV-VI w odniesieniu do analogicznej liczby jednostek tematycznych tych katechez jest 20 (11,29%). Widać więc niewielką różnicę. Twórcy podręczników serii poznańskiej na poziomie klas najmłodszych na 161 przeanalizowanych jednostek, w 16 katechezach zawarli odwołania do Najświętszej Maryi Panny (9,93%), zaś w starszych klasach szkoły podstawowej na 153 jednostki lekcyjne można zaobserwować już tylko 12 katechez (7,84%), gdzie wyróżniono postać Maryi. Największą różnicę można zauważyć w podręcznikach serii kieleckiej. W klasach I-III na 178 jednostek katechetycznych autorzy aż w 27 odwołali się do Matki Bożej (15,16%), zaś w klasach IV-VI na 189 katechez, już tylko w 20 ukazali rolę Maryi (10,58%). Co nie zmienia faktu, że podręczniki Wydawnictwa Jedność przeznaczone dla uczniów szkoły podstawowej zawierają najbogatszą maryjną treść.

Warto zaznaczyć jeszcze, że autorzy podręczników przeznaczonych dla uczniów szkoły podstawowej, chcąc ukazać postać Najświętszej Maryi Panny, w znacznym stopniu zbudowali przekaz katechetyczny na fragmentach zaczerpniętych z Pisma Świętego. W przeanalizowanych podręcznikach dla uczniów klas I-III można było zauważyć, iż dominują w nich następujące nowotestamentalne perykopy: Mt 2, 1-11; Łk 1, 26-38; Łk 1, 39-56; Łk 2, 1-7; Łk 2, 8-20; Łk 2, 21-32; Łk 2, 41-42; Łk 11, 27-28; J 2, 1-11, J 19, 25-27; Dz 1, 12-14. Ponadto należy podkreślić, że w prawie każdym podręczniku trzech wydawnictw autorzy zamieścili katechezę poświęconą maryjnej modlitwie różańcowej. Jedynie w podręczniku dla klasy II serii poznańskiej nie uwzględniono treści dotyczących różańca.

Warto jeszcze zaznaczyć, że na kanwie przedstawionych wyżej biblijnych perykop twórcy katechez ukazali uczniom znajdującym się na poziomie edukacji

wczesnoszkolnej Najświętszą Maryję Pannę jako poddaną całkowicie woli Bożej i nierozdzielnie złączoną z misją Jezusa Chrystusa. Zważywszy na to, że jest to etap, który obejmuje katechezy wtajemniczające w sakramenty pokuty i pojednania oraz Eucharystii, Maryja jest najlepszym przykładem, w jaki sposób oczekiwać na spotkanie z Jezusem, jak Go przyjąć, trwać przy Nim i nieustannie pogłębiać z Nim relację. Powyższą prawdę potwierdzają słowa św. Jana Pawła II, który w encyklice *Ecclesia de Eucharistia* zaznaczył, że „Maryja jest «Niewiastą Eucharystii» w całym swoim życiu. Kościół, patrząc na Maryję jako na swój wzór, jest wezwany do Jej naśladowania także w odniesieniu do Najświętszej Tajemnicy” (EdE 53). Najświętsza Maryja Panna jest także Tą, która z matczyną troską, poświadczoną podczas wesela w Kanie Galilejskiej, wspomaga katechizowanych w rozbudzeniu wiary eucharystycznej, kiedy wydaje się mówić: „Nie wahajcie się, zaufajcie słowu mojego Syna. On, który mógł przemienić wodę w wino, ma moc uczynić z chleba i wina Ciało i swoją Krew” (EdE 54).

Autorzy podręczników zwrócili uwagę dzieci jeszcze na fakt, iż Matka Boża jest również wzorem czystości serca. Mając to na uwadze katechizowani, aby móc dobrze wypowiadać się a następnie z czystym sercem przyjąć Jezusa podczas I Komunii Świętej, zostali także uświadomieni, jak ważna jest osobista modlitwa o taki stan swojego wnętrza, by Jezus mógł w nich zamieszkać, tak jak zamieszkał pod sercem Najświętszej Maryi Panny. Jako skuteczną pomoc w tym względzie polecają katechizowanym przede wszystkim modlitwę różańcową, do której zachęcała sama Maryja, szczególnie podczas objawień w 1917 roku w Fatimie³.

Po przeanalizowaniu podręczników dla klas I-III serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej odnosi się wrażenie, że autorzy w odpowiedni sposób wkomponowali treści maryjne, by lepiej pomóc katechizowanym w przygotowaniu do sakramentu pokuty i pojednania oraz Eucharystii. Proponowane przez twórców katechez postawy wzorowane na Maryi są dobrą okazją dla dzieci, aby wejść w zażyłą relację z Chrystusem, który z miłością miłosierną spogląda na ludzkie błędy i zaprasza do zjednoczenia ze Sobą. Należy więc stwierdzić, że katechezy zawarte w podręcznikach do klas I-III serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej, w których odwołano się do Najświętszej Maryi Panny w znacznym stopniu uwzględniają recepcję posoborowej mariologii. Zostało to wyrażone przede wszystkim w chrystologicznych

³ Zob. M. Zajac. *Wymiar katechetyczny fatimskich objawień maryjnych*. „Roczniki Teologiczne” 64:2017 z. 11 s. 5-20.

uwarunkowaniach, a także w eklezjalnym formacie maryjnej katechezy. Najbardziej można było to zauważyć, ze wskazaniem na ilość i jakość, w podręcznikach Wydawnictwa Jedność.

W przeanalizowanych podręcznikach dla klas IV-VI z Wydawnictw: WAM, św. Wojciech i Jedność, można również zaobserwować mocne fundamenty biblijne katechez, w których uwzględniono postać i rolę Najświętszej Maryi Panny. Autorzy podręczników przekaz katechetyczny oparli na podobnych perykopach jak w klasach I-III. Warto podkreślić jednak, że w podręczniku przeznaczonym dla uczniów klasy IV serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej odwołano się jeszcze do starotestamentalnego fragmentu tzw. protoewangelii, czyli pierwszej Dobrej Nowiny o zbawieniu, że potomstwo niewiasty pokona zło. Twórcy katechez wskazują na Maryję, której potomstwo, Syn Jezus Chrystus, odkupi świat z mocy złego (zob. Rdz 3, 15). Ciekawostką jest jeszcze i to, że w podręczniku dla uczniów: klasy VI Wydawnictwa WAM, klasy V Wydawnictwa św. Wojciecha i klasy V Wydawnictwa Jedność autorzy przybliżyli katechizowanym kult Najświętszej Maryi Panny w historii narodu polskiego.

Na poziomie nauczania blokowego, które dotyczy uczniów klas IV-VI, twórcy katechez na kanwie biblijnych fragmentów i Tradycji Kościoła ukazali Maryję, która pomaga zrozumieć, co to znaczy wierzyć Bogu i wierzyć w Boga⁴. Wskazali katechizowanym, że wiara i zaufanie Najświętszej Maryi Panny przyczyniły się do tego, że Bóg wybrał Ją i obdarował wszelkimi darami, a przede wszystkim tym najważniejszym darem, jakim jest Jezus Chrystus. Nie miało by to miejsca, gdyby nie Jej bezgraniczne posłuszeństwo i dyspozycyjność względem Bożych planów. Maryja uczy więc gotowości w wypełnianiu woli Bożej przekazanej przez Jezusa Chrystusa, nawet gdyby była ona niezrozumiała i wymagała wielkiego poświęcenia. Uczy także słuchać i realizować w codziennym życiu słowa Boga, uczy Go uwielbiać i żyć z Nim w radosnej zażyłości. Jako *Orędowniczka*, *Wspomożycielka* i *Pośredniczka* oraz *Matka Kościoła* zawsze prowadzi tych, którzy się Jej powierzają do swojego Syna Jezusa Chrystusa i poleca wypełniać każde Jego słowo: „Zróbcie wszystko cokolwiek wam powie” (J 2,5). Maryja natchniona Duchem Świętym jako pierwsza słuchała Jezusa, rozważała Jego słowa i realizowała w codziennym życiu. Skutkiem tego było Jej

⁴ Por. *Zaproszeni przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy IV szkoły podstawowej*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005 s. 75.

wniebowzięcie. Jako Wniebowzięta służy pomocą tym, którzy zmierzają do niebieskiej ojczyzny i oddają się szczególnie Jej w macierzyńską opiekę.

Warto także zwrócić uwagę na fakt, iż Maryja była i jest wzorem dla wielu świętych. Dowodem jest chociażby zamieszczona w podręczniku dla klasy V Wydawnictwa Jedność sylwetka św. Stanisława Kostki, który w ciągu swojego życia nieustannie zawierzał się Najświętszej Maryi Pannie⁵. Autorzy podręczników ponadto uświadomili katechizowanym ważną prawdę, że kochać Maryję to nie tylko Ją czcić, odmawiać Litanie Loretańską czy różaniec, ale we wszystkim Ją naśladować.

Po przeanalizowaniu podręczników dla klas IV-VI serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej analogicznie do katechizmów klas I-III należy podkreślić, iż autorzy w wiernie przyjęli zasady posoborowej mariologii. Wyrazem tego było usytuowanie Najświętszej Maryi Panny w nierozłącznej relacji z Trójjedynym Bogiem, Ojcem, Synem i Duchem Świętym, co znalazło swoje przedłużenie w formacie eklezjalnym, gdy Maryja została ukazana jako Ta, która nieustannie podprowadza wierzących do oddawania czci Bogu Ojcu przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym. Na tym etapie edukacji najlepszą pomocą w tym względzie służą podręczniki serii krakowskiej i kieleckiej.

Kolejne zestawienie ilościowe i jakościowe katechez, w których uwzględniono osobę Najświętszej Maryi Panny przeprowadzone zostało na podstawie podręczników do nauczania lekcji religii przeznaczonych dla uczniów z gimnazjum. Wykazało ono, że na tym etapie edukacyjnym katechizowani mają niewielką możliwość, aby pogłębić swoją relację z Matką Bożą. Na kanwie zestawienia poczynionego w Tab. 7 można zauważyć, iż w podręcznikach serii krakowskiej na 163 przeanalizowane jednostki tematyczne, zostało odnalezionych 7 katechez, w których zauważono osobę Najświętszej Maryi Panny, stanowi to 4, 29% całego materiału katechetycznego w gimnazjum. Natomiast w publikacjach serii poznańskiej na 156 jednostek lekcyjnych, w 6 katechezach zauważono maryjne odwołania, daje to wynik 3,84% całości przekazu katechetycznego na tym poziomie edukacji. Zaś w katechizmach serii kieleckiej na 195 zbadanych jednostek lekcyjnych, zostało odnalezionych 12, w których autorzy uwzględnili Najświętszą Maryję Pannę, co stanowi 6,15% wszystkich lekcji religii w gimnazjum. Procentowe zestawienie pokazuje, iż na etapie katechizowania w

⁵ Zob. *Wielbimy Boga. Podręcznik do religii dla klasy V*. Red. R. Brzoza, B. Nosek, T. Śmiech. Kielce 2003 s. 14-15.

gimnazjum najbogatszymi w maryjne treści są podręczniki Wydawnictwa Jedność. Zaś najuboższe są katechizmy Wydawnictwa św. Wojciecha.

Warto podkreślić, iż autorzy trzech serii podręczników oparli całość przekazu katechetycznego na nauce Kościoła, mającej swe źródło w Piśmie Świętym i Tradycji Kościoła. Wiele tekstów poświęconych Najświętszej Maryi Pannie pochodziło z fragmentów Pisma Świętego oraz *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Niektóre wątki maryjne można było również wyinterpretować z analizy sylwetek świętych, których biografie zostały zamieszczone w podręcznikach. Jeśli chodzi o biblijne fragmenty, to najczęściej twórcy katechez powoływali się na następujące perykopy: Mt 1, 20-23; Mt 2, 1-2. 7-12; Łk 1, 20-23; Łk 1, 26-38; Łk 2, 1-7; Łk 2, 25-34; J 19, 25-27; Dz 1, 14.

Na podstawie przekazu katechetycznego zawartego w podręcznikach serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej dla uczniów gimnazjum zostało zaobserwowane, iż autorzy w niewielkim stopniu ukazali młodzieży przygotowującej się do sakramentu bierzmowania osobę Najświętszej Maryi Panny. Sięgając do wskazanych biblijnych perykop oraz fragmentów z *Katechizmu Kościoła Katolickiego* (KKK 966, KKK 2030) ukazali jednak młodzieży kilka wartościowych idei maryjnych ważnych na tym etapie kształtowania osobowości. Matka Boża najczęściej przedstawiana była jako Ta, która została poddana wielkiej próbie zaufania i wyszła z niej zwycięsko. Do bezgranicznego zaufania Bożym planom wystarczyło Maryi zapewnienie, że „dla Boga bowiem nie ma nic niemożliwego” (Łk 1, 37). Warto nadmienić, że te zacytowane słowa często powtarzały się w jednostkach, w których odwołano się do Matki Bożej. Postawa Najświętszej Maryi Panny pomaga więc katechizowanym zrozumieć, jakiego zaufania domaga się od każdego człowieka Bóg. Takie ustosunkowanie się do Bożych zamiarów, które wymagałyby nawet wielkiego poświęcenia, to nic innego jak uznanie, że dla Boga wszystko jest możliwe. Maryja jest więc dla młodzieży wzorem bezwarunkowej wiary.

Oprócz tego jest Ona również dobrym przykładem wiernego trwania przy Chrystusie⁶. Świadectwem tej wierności jest nieustanne towarzyszenie Mu od urodzenia, przez publiczną Jego działalność, gdy nauczał, czynił cuda, aż po śmierć krzyżową. Należy zaznaczyć więc, że Maryja wytrwała przy Jezusie w wydarzeniach radosnych, ale i bolesnych. Byłoby to zapewne niemożliwe, gdyby nie moc pochodząca od Ducha Świętego, która już w scenie zwiastowania nappełniła Dziewicę z Nazaretu i uzdolniła do wypełnienia misji zleconej przez Stwórcę. Maryja jest także przykładem

⁶ Zob. *Jezus działa i zbawia. Podręcznik do religii dla II klasy gimnazjum*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005 s. 54.

dla młodego człowieka, że pogłębiona relacja z Trzecią Osobą Boską może przyczynić się do skutecznego wykonywania trudnych i ważnych dla niego i dla całego świata zadań. Szkoda tylko, że ten wątek został w zbyt małym stopniu poruszony przez autorów przeanalizowanych podręczników. Pogłębione zwrócenie uwagi na zawierzenie się Maryi Duchowi Świętemu mogłoby być pomocne w nie tylko w samym przygotowaniu katechizowanych do sakramentu bierzmowania, ale w późniejszym postępowaniu ich według zasad wiary. Należy stwierdzić, że powyższe idee w sposób szczególny przebijają się w podręcznikach Wydawnictwa WAM i Jedność.

W podręcznikach kieleckich zwrócono jeszcze uwagę katechizowanych na modlitwę różańcową, która jest pomocna w utrzymaniu stałej relacji z Najświętszą Maryją Panną i pomaga w odmianie życia⁷. Wartość jej często podkreślał św. Jan Paweł II. W jednej ze swoich wypowiedzi zaznaczył, że odmawiając różaniec katechizowany ma możliwość rozmawiać z Maryją, zawierzać Jej z zaufaniem wszystkie zmartwienia, problemy oraz radości i nadzieje. Może także wypraszać u Niej, aby pomagała w wiernym realizowaniu Bożych planów, nawet gdy wymagają wielkiego poświęcenia. Papież podkreślił również, że Maryja – radosna, bolejąca, chwalebna, zawsze u boku Syna – nie opuszcza w codzienności także tych, którzy powierzają się Jej macierzyńskiej opiece⁸. Warto zaznaczyć, że ta maryjna idea różańcowa została pominięta w katechizmach serii krakowskiej i poznańskiej.

Podręczniki kieleckie podkreślają również, że Maryja jest dla katechizowanych także wzorem przyjęcia Dobrej Nowiny. Uczy zawierzenia Bogu bez granic, nawet wbrew rozsądkowi. Jak potwierdza treść jednej z katechez w podręczniku dla klasy I Wydawnictwa Jedność, zaufanie Bogu bez zastrzeżeń doprowadziło Ją do wniebowzięcia⁹. Ukazanie uczniom osiągniętego celu przez Maryję, jeszcze mocniej podkreśla konieczność Jej naśladowania. Autorzy podręczników podkreślili przy tym jeszcze, że na osiągnięciu chwały nieba misja Maryi się nie skończyła. Lecz jako Wniebowzięta tym bardziej wspomaga wiernych członków Kościoła na drodze do celu, który już sama osiągnęła. Ujawnia się tutaj idea wstawiennictwa. Jej orędownictwo u Boga potwierdzają liczne nabożeństwa ku Jej czci, poświęcone Jej całe miesiące (maj,

⁷ Zob. *W życiu i w prawdzie. Podręcznik do religii dla klasy III gimnazjum*. Red. T. Śmiech. Kielce 2002 s. 150-151.

⁸ Jan Paweł II. *Dar różańcowej modlitwy*. (Przemówienie w sanktuarium maryjnym, Łudźmierz, 7 VI 1997 r.). W: *Jan Paweł II o Matce Bożej 1978-1998. Homilie i przemówienia*. Red. A. Szostek. T. III. Warszawa 1999 s. 241.

⁹ Zob. *W moim Kościele. Podręcznik do religii dla klasy I gimnazjum*. Red. T. Śmiech. Kielce 2008 s. 142.

październik), jak również miejscowości, w których w sposób szczególny oddaje się cześć Najświętszej Maryi Pannie, takie jak Lourdes, Fatima, Jasna Góra w Częstochowie czy Gietrzwałd. Ten motyw wyróżniony został znacznym stopniu w podręcznikach Wydawnictwa Jedność.

Po przeanalizowaniu podręczników do religii serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej przeznaczonych dla uczniów z gimnazjum należy stwierdzić, iż twórcy tych publikacji, pomimo iż w niewielkiej ilości katechez odwołali się do Matki Bożej, to wyraźnie w nich dokonali recepcji posoborowej mariologii. Zauważalne było, że autorzy wspominając o Najświętszej Maryi Pannie nadali treści przekazu trynitarnie podstawy, uwarunkowali je chrystologicznie, nadali format eklezjalny, zaś jeśli chodzi o pneumatologiczne podstawy, to również je uwzględnili, lecz w najmniejszym stopniu. Proces ten najbardziej zauważalny był w podręcznikach Wydawnictwa WAM i Jedność. Twórcy podręczników Wydawnictwa św. Wojciecha także na tym etapie edukacji nie wykazali większego zainteresowania osobą Matki Najświętszej.

Ostatnia analiza ilościowa i jakościowa jednostek, w której uwzględniono Najświętszą Maryję Pannę została poczyniona na podstawie podręczników do religii serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej, przeznaczonych dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Wykazała ona, iż w odróżnieniu od poprzednich badań, podręczniki zaproponowane przez Wydawnictwo WAM są najbogatsze w treści poświęcone Matce Bożej. Warto jeszcze zaznaczyć, że autorzy przygotowujący podręczniki dla serii krakowskiej dedykowane dla uczniów szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadpodstawowej uwzględnili jako jedyni katechizowanych w szkole zawodowej.

Analizując więc zestawienie katechez, przedstawione w Tab. 8 można przekonać się, iż w serii krakowskiej na przebadane 172 jednostki lekcyjne w podręcznikach dla liceum i technikum występuje 29 katechez, w których ich twórcy zaakcentowali osobę Matki Bożej, stanowi to 16,86% całości materiału katechetycznego na tym etapie edukacji. Należy ponadto jeszcze dodać, iż na 96 jednostek przeanalizowanych w podręcznikach dla klas I-II szkoły zawodowej zostało odnalezionych 8 katechez, w których twórcy odwołali się do Maryi. Wskazuje to na wynik 8,33% całości przekazu katechetycznego zawartego we wskazanych dwóch podręcznikach. Warto podkreślić, że treść przebadanych jednostek lekcyjnych w podręcznikach do szkoły zawodowej jest bardzo zbliżona do katechez zawartych w katechizmach przeznaczonych dla uczniów liceum i technikum. Sumując jednak wszystkie jednostki lekcyjne zawarte w

podręcznikach dla szkoły podstawowej, gimnazjum, liceum i technikum oraz szkoły zawodowej, które w swojej treści zawierały odwołanie do Najświętszej Maryi Panny należy stwierdzić, iż na 268 aż 37 katechez z maryjnym akcentem zawiera seria krakowska, co stanowi 13,80% całości materiału zawartego we wszystkich podręcznikach Wydawnictwa WAM. Daje to i tak najlepszy wynik w zestawieniu z katechizmami serii poznańskiej i kieleckiej.

Publikacje Wydawnictwa św. Wojciecha przygotowane dla katechizowanych w liceum i technikum na 154 jednostki lekcyjne zawierają 17 katechez, w których zaakcentowano osobę Najświętszej Maryi Panny. Stanowi to 11,03% całości przekazu katechetycznego w szkole ponadgimnazjalnej. Natomiast w podręcznikach serii kieleckiej dedykowanych również dla uczniów liceum i technikum na 170 przebadanych jednostek tematycznych odnaleziono 13 z maryjnym akcentem, co wskazuje na 7,67% ogółu materiału katechetycznego na tym etapie edukacji. Z powyższego zestawienia wynika więc, że w podręcznikach przeznaczonych dla uczniów szkoły ponadgimnazjalnej najwięcej maryjnych treści można odnaleźć w publikacjach serii krakowskiej, zaś najmniej jest w katechizmach wydawnictwa kieleckiego.

Odnosząc do maryjnych idei, które wyłaniają się z treści przeanalizowanych szczegółowo w rozdziale IV podręczników do religii należy na początku zaznaczyć, że oparte zostały one przede wszystkim na biblijnych perykopach (Mt 1, 20-21; Mt 2, 1-15; Łk 1, 26-38; Łk 1, 46-55; Łk 2, 1-14; J 1, 1-14; J 2, 1-11; Dz 1, 12-14), fragmentach z *Katechizmu Kościoła Katolickiego* (KKK 964-965, 969, 1419, 1717) i refleksji katechetycznej. Należy podkreślić więc, iż autorzy podręczników odwołując się do Najświętszej Maryi Panny ukazali uczniom szkoły ponadgimnazjalnej doskonały przykład, jak żyć i co robić, aby Bogu się podobać i osiągnąć szczęście wieczne. W przekazie katechetycznym zaznaczyli, iż Maryja uczy przede wszystkim wierzyć Bogu w taki sposób, żeby nie była to tylko deklaracja, ale całokształt postawy życiowej człowieka. Matka Boża na swoim przykładzie ukazuje, że wyznawanej wierze powinna towarzyszyć również gotowość wypełniania woli Boga¹⁰. „Tak” Maryi nie był tylko chwilą, wypowiedzianym słowem, ale w słowie tym zawarło się całe życie oddane Bogu. Jest więc dobrym przykładem dla młodzieży, która wchodzi w dorosłość i przymierza się do podejmowania decyzji na całe życie, że raz wypowiedziane słowa „tak” Bogu, czy przyszłemu mężowi lub żonie obowiązują do końca życia.

¹⁰ Por. *Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele. Podręcznik do religii dla I klasy liceum i technikum*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2002 s. 39.

Twórcy katechez, szczególnie serii krakowskiej podkreślili, że Kościół w Maryi znajduje obraz wierności Bogu nawet, gdy jest to niezrozumiałe i trudne do przyjęcia. Przy okazji maryjnych świąt kościelnych, dni i miesiące poświęconych Matce Bożej, nabożeństw majowych i październikowych, modlitwy różańcowej, litanii, godzinek maryjnych wierni mają okazję, aby skonfrontować swoje życie z życiem Najświętszej Maryi Panny. Mają także możliwość, aby zadać sobie pytanie, na ile potrafią naśladować Matkę Zbawiciela? Czy czasem kult maryjny nie ogranicza się tylko do zewnętrznych przejawów? Warto przy tym zaznaczyć, że doskonałe nabożeństwo do Niepokalanej Matki Kościoła powinno prowadzić do pogłębionego związku z Jezusem Chrystusem. Zaś istotą kultu maryjnego jest ukierunkowanie na Boga Ojca przez Chrystusa w Duchu Świętym (por. KK 66).

Autorzy przeanalizowanych podręczników wskazali katechizowanym, iż Maryja jest także doskonałym wzorem świętości, gdyż najpełniej odkryła i wypełniła swoje najistotniejsze powołanie. Nie zmarnowała łask, którymi Bóg Ją obdarował. Dlatego jest również przykładem uwielbiania Stwórcy, za wypełnienie obietnic, które złożył w Jej sercu. Najpiękniejszym tego wyrazem jest hymn „Magnificat” wypowiedziany przez umiłowaną Córę Boga (zob. Łk 1, 46-55). Jest to wzór modlitwy „pełnej uczucia wesela, radości, zaufania, miłości, chwały dla Boga i wstawiennictwa za wszystkich ludzi”¹¹.

Kolejnym potwierdzeniem, że Maryja dobrze wykorzystała Boże dary, było Jej wniebowzięcie i ukoronowanie na Królową Nieba i Ziemi. Na pewno cenną podpowiedzią dla młodego człowieka jest to, w jaki sposób osiągnęła chwałę w niebie i na ziemi? Co przyczyniło się najbardziej do osiągnięcia celu? Odpowiedź na te pytania ukryta jest w tajemnicach różańcowych, do rozważania których niejednokrotnie autorzy podręczników zachęcali katechizowanych. Otóż, warto na początku przyjrzeć się pierwszej i ostatniej tajemnicy różańcowej, czyli Zwiastowaniu Najświętszej Maryi Pannie i Jej Ukoronowaniu na Królową Nieba i Ziemi. Stanowi to jakby klamrę życia Matki Bożej. Znaczące w tym względzie były słowa Maryi wypowiedziane podczas Zwiastowania: „Oto ja służebnica Pańska, niech mi się stanie według słowa twego” (Łk 1,38). Radykalna wierność tym słowom, nawet w chwilach bolesnych, przyczyniła się do Jej królowania. Warto także podkreślić, iż moc Ducha Świętego, który nappełnił Dziewicę z Nazaretu w chwili Zwiastowania sprawiła, że błogosławionym owocem Jej

¹¹ Zajac. *Wychowanie maryjne w katechezie* s. 19.

słów była przede wszystkim bliska relacja z Jezusem Chrystusem. Należy więc zaznaczyć, że skoro pokorna służba Bogu i ludziom, wierne wypełnianie Bożych przykazań i ścisły związek z Jezusem doprowadziły Maryję do godności Królowej, to każdego kto na Jej wzór będzie tak postępował, Bóg obdaruje podobnymi łaskami.

Ważną ideą maryjną, szczególnie istotną dla młodzieży wchodzącej w dorosłe życie, jest ukazanie Najświętszej Maryi Panny jako tworzącej wraz z Jezusem i Józefem środowisko domowe Świętej Rodziny. Ks. Marian Zając poruszając wątek rodziny nazaretańskiej w artykule *Rodzina polska jako środowisko katechezy maryjnej*, podkreślił, iż Maryja i Józef „wspólnie, jako małżonkowie, przydzielili Bogu w swoim domu najważniejsze miejsce, a Bóg, wchodząc w życie małżeńskie, nie zniszczył ich miłości”¹². Warto również zaznaczyć, że ich skromne i ubogie życie nie było powodem zwalniania się z obowiązków wypływających z wiary (np. pielgrzymka do świątyni w Jerozolimie) i z przynależności państwowej (poddali się spisowi ludności)¹³. Maryja wraz z Józefem stanowią więc dobry przykład dla katechizowanych, którzy „już za chwilę” będą zakładać własne rodziny oraz dla domowych wspólnot, które zbyt łatwo zwalniają się z obowiązków wobec Kościoła i państwa. Warto jeszcze odwołać się do wypowiedzi św. Jan Paweł II z dnia 29 grudnia 1997 roku, który przemawiając w Castel Gandolfo podkreślił, iż Święta Rodzina uczy, że „małżeństwo jest przymierzem między mężczyzną i kobietą, które zobowiązuje do wzajemnej wierności i opiera się na wspólnym zawierzeniu Bogu”¹⁴. Nieco dalej papież zaznaczył, że wspólne oddychanie klimatem wiary, rodziców i dzieci, przyczynia się do stawienia czoła różnym trudnym sytuacjom, jak pokazuje doświadczenie Świętej Rodziny¹⁵. Powyższe treści bardzo wyraźnie przewijają się w podręcznikach serii krakowskiej.

Bardzo konkretne maryjne idee można było zauważyć również w podręczniku do klasy I liceum i technikum serii poznańskiej. Autorzy w jednostce zatytułowanej *Matka Chrystusa, Kościoła i każdego z nas* w kilku punktach wymienili, w czym katechizowani powinni naśladować Maryję. Wskazują, że Maryja może być żywym wzorem w następujących kwestiach: w zasluchaniu się w słowo Boże, rozważaniu go i postępowaniu według niego; w traktowaniu maksymalnie na serio słowa Bożego; w

¹² M. Zając. *Rodzina polska jako środowisko katechezy maryjnej*. „Roczniki pastoralno-katechetyczne” 57:2010 t. 2 s. 58.

¹³ Por. *Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie. Podręcznik do religii dla III klasy liceum oraz IV klasy technikum*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2004 s. 191.

¹⁴ Jan Paweł II. *Rodzina Maryi i Józefa*. W: *Jan Paweł II o Matce Bożej 1978-1998*. „Anioł Pański”. Red. A. Szostek. Tom V. Warszawa 1999 s. 466-467.

¹⁵ Por. tamże.

zawierzeniu Chrystusowi; w otwarciu się na Ducha Świętego; we wrażliwości na potrzeby drugich; w pobożności; w gotowości do ofiary¹⁶. Ponadto twórcy podręcznika Wydawnictwa św. Wojciecha zaznaczyli, iż Maryja jest również doskonałym przykładem dla wszystkich kobiet i gospodyń domowych, które codziennie z miłością do rodziny wykonują prace w zaciszu swojego domu, powtarzając się i nieraz nawet niedocenianą¹⁷. Poglębieniem tego wątku mogą być słowa św. Jana Pawła II, który podczas audiencji generalnej w dniu 6 grudnia 1995 roku podkreślił, że „tym wszystkim, którzy w naszej epoce proponują egoistyczne wzorce realizacji osobowości kobiecej, jaśniejąca świętością postać Matki Pana ukazuje, że jedynie poprzez uczynienie z siebie daru i przedkładanie potrzeb bliźnich nad własne można autentycznie urzeczywistnić Boży plan we własnym życiu”¹⁸. Papież ponadto zaznaczył, że postawa Najświętszej Maryi Panny uczy kobiety okazywania miłosierdzia i solidarności wobec ludzkich problemów, a także pobudza do altruizmu wobec ubogich, chorych i potrzebujących pomocy¹⁹.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na ideę macierzyństwa Maryi. Można ją dostrzec w podręcznikach serii krakowskiej i kieleckiej. Najświętsza Maryja Panna została ukazana jako wzór dla każdej matki. Twórcy katechez, wskazując na macierzyństwo Maryi, nie mieli jedynie na myśli faktu zrodzenia Jezusa, ale podkreślili Jej służbę w dziele zbawienia każdego człowieka. Przykładem tego było powoływanie się przez autorów na liczne objawienia maryjne w Polsce i na całym świecie, w których Najświętsza Maryja Panna wyrażała troskę o swoje duchowe dzieci, wzywając ich często do modlitwy i pokuty. Maryja została więc ukazana jako przykład Matki, której nie są obojętne problemy, smutki i cierpienia dzieci, ale ukazując się, z troską pouczała i wskazywała drogę do świętości, do Boga²⁰. W niemałym stopniu zostało to ukazane na podstawie wielkiego zatroskania w wyjątkowy sposób o naród polski, który oddał się Jej w szczególną opiekę jako Matce i Królowej. Ponadto twórcy katechez wskazali na ideę królowania Matki Bożej nad Polską i kult Matki Bożej Częstochowskiej w

¹⁶ Por. *Świadek Chrystusa w Kościele. Podręcznik do nauki religii dla klasy pierwszej szkół ponadgimnazjalnych*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2002 s. 175-176.

¹⁷ Por. *Świadek Chrystusa w rodzinie. Podręcznik do nauki religii dla klasy trzeciej szkół licealnych*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2004 s. 269.

¹⁸ Jan Paweł II. *Rola kobiety w świetle Maryi*. (Audiencja generalna, 6 XII 1995 r.). W: *Jan Paweł II o Matce Bożej 1978-1998. Audiencje generalne*. Red. A. Szostek. Tom IV. Warszawa 1999 s. 127.

¹⁹ Por. tamże.

²⁰ Por. *Z wiarą na progu miłości. Podręcznik do religii dla klasy III liceum i IV technikum*. Red. E. Kondrak [i in.]. Kielce 2006 s. 113.

naczelnym sanktuarium narodowym na Jasnej Górze jako charakterystyczną dla ludności tego narodu.

Podsumowując należy stwierdzić, iż wszystkie przeanalizowane teksty odwołujące się do Matki Bożej zamieszczone w podręcznikach Wydawnictwa WAM, św. Wojciech i Jedność wyraźnie wskazują na zastosowanie posoborowej mariologii. Nie zabrakło tekstów uwzględniających Maryję w kontekście Bożej Opatrzności, uwarunkowanych chrystologicznie, posiadających pneumatologiczne fundamenty i znajdujących swe przedłużenie w formacie eklezjalnym. Warto podkreślić, że najbardziej, jeśli chodzi o zestawienie ilościowe i jakościowe katechez z odwołaniem do Najświętszej Maryi Panny, wyróżniają się podręczniki przygotowane pod redakcją ks. Zbigniewa Marka.

Biorąc więc pod uwagę całokształt treści pierwszego paragrafu V rozdziału należy jeszcze zaznaczyć, że w przeanalizowanych podręcznikach serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej można zauważyć bogactwo i różnorodność katechez, w których zaakcentowano rolę i obecność Matki Bożej. Należy stwierdzić, iż wyróżnione teksty są adekwatne tematycznie do wieku katechizowanych oraz kwestii poruszanych na lekcjach religii na poszczególnych poziomach edukacji szkolno-katechetycznej.

2. Walory i ograniczenia stosowania inspiracji maryjnych w podręcznikach

Po kompleksowym zdiagnozowaniu tekstów, w których autorzy katechez odwołali się do Najświętszej Maryi Panny w podręcznikach do nauczania religii na poszczególnych poziomach edukacyjnych, w dalszej części dysertacji zostanie dokonana próba ich oceny poprzez wskazanie dostrzeżonych w podręcznikach walorów i ograniczeń stosowania inspiracji maryjnych.

Na początku należy zaznaczyć, iż niewątpliwie fundamentalnym atutem odwoływania się autorów do Najświętszej Maryi Panny w przeanalizowanych podręcznikach dla szkoły podstawowej, gimnazjum, liceum, technikum oraz szkoły zawodowej jest dostrzeżenie przez nich potrzeby a nawet konieczności zapoznania katechizowanych z osobą Matki Bożej. Potwierdzeniem tego jest wynik analizy ilościowej, który wskazuje, że w 38 przeanalizowanych podręcznikach zaobserwowano 208 katechez, w których uwzględniono Najświętszą Maryję Pannę: 116 w podręcznikach dla szkoły podstawowej, 25 w podręcznikach dla gimnazjum i 67 w podręcznikach dla szkoły ponadgimnazjalnej, włącznie z podręcznikami dla szkoły

zawodowej. Warto podkreślić więc, że osobę Maryi autorzy podręczników dostrzegli w przekazie katechetycznym na wszystkich etapach kształcenia²¹.

Św. Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej zatytułowanej *Catechesi tradendae* skierowanej do biskupów, kapłanów i wiernych całego Kościoła katolickiego o katechizacji w naszych czasach wyraźnie zaznaczył, że całe dzieło katechizacji ma na celu nie tylko doprowadzić katechizowanych do osobistego spotkania z Bożym Synem Jezusem Chrystusem, ale przede wszystkim do głębokiej z Nim zażyłości. A to wszystko dlatego, iż w Nim kryje się najdoskonalszy sposób umiłowania Boga Ojca w Duchu Świętym i partycypacja w egzystencji Trójcy Świętej (por. CT 5). Z kolei św. Ludwik Maria Grignon de Montfort, którego publikacja *Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny* wywarła duży wpływ na duchowość maryjną św. Jana Pawła II podkreślił, że Matka Boża jest „najpewniejszym, najłatwiejszym, najkrótszym i najdoskonalszym sposobem dojścia do Jezusa Chrystusa”²². Na kanwie powyższego wywodu należy stwierdzić, iż autorzy katechez przeanalizowanych podręczników, odwołując się w nich do Najświętszej Maryi Panny i jednocześnie „zaprzyjaźniając” z Nią uczestników lekcji religii, stworzyli katechizowanym doskonałą i najłatwiejszą możliwość nie tylko spotkania się z Jej Synem Jezusem Chrystusem, ale i wejścia w głęboką relację z Nim. Wpisuje się to przede wszystkim w zasadnicze postanowienia *Dyrektorium katechetycznego Kościoła katolickiego w Polsce*, w którym można przeczytać, że u początków katechezy niekoniecznie musi być odwołanie do Jezusa Chrystusa, ale cały przekaz nauczania religii w poszczególnych jednostkach zawsze powinien do Niego zmierzać. Takie ukierunkowanie (chrystocentryzm) świadczy o tym, iż to sam Chrystus działa w katechezie za pośrednictwem katechety, któremu zlecił swoją misję. On sam także jednoczy z sobą katechizowanych a na podstawie Jego zbawczych zasług objawiają się wszystkie owoce katechezy²³.

Pozytywnym aspektem maryjnych inspiracji jest również przybliżenie uczestnikom lekcji religii misterium Boga Trójjedynego. Wspomniany nieco wyżej dokument katechetyczny zawiera prawdę, iż „zbawienie, jakie Bóg ofiaruje

²¹ W celu rozszerzenia wiedzy związanej z obecnością Najświętszej Maryi Panny w katechizacji warto zapoznać się z publikacją: M. Zajac. *Katecheza maryjna w Polsce w latach 1905-2005*. Lublin 2006.

²² Św. Ludwik Maria Grignon de Montfort. *Pisma wybrane. Miłość mądrości Przedwiecznej. List okólny do przyjaciół krzyża. Tajemnica Maryi. Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny*. Warszawa 2008 s. 426.

²³ Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków 2001 s. 60.

człowiekowi, przychodzi jako dar Ducha Świętego, który zespala chrześcijanina z Chrystusem i uzdalnia go w ten sposób do uczestnictwa w tej niepojętej jedności, jaką Syn Boży złączony jest z Przedwiecznym Ojcem”²⁴. W Najświętszej Maryi Pannie dokonało się to w sposób doskonały. Aby zrozumieć więc, kim jest Maryja nie sposób w przekazanie katechetycznym pominąć Jej relacji z Bogiem Ojcem, z Synem Bożym i Duchem Świętym. Właściwe skupienie się na osobie Maryi w nauczaniu religii, jeszcze szerzej otwiera katechizowanych na bliższą relację z Trójjedynym Bogiem. Włoski teolog o. Stefano De Fiores w publikacji *Za głosem Maryi* zaznaczył, że Bóg wybrał Maryję, aby współpracowała z Nim we wkroczeniu Jego Syna w dzieje ludzkości i aby stała się w za sprawą Ducha Świętego, Matką Chrystusowych uczniów²⁵.

Takie działanie Boga pozwala zauważyć kolejną zaletę maryjnej tematyki w przeanalizowanych podręcznikach. Mianowicie pozwala ona katechizowanym przekonać się jak wielkim darem jest wspólnota uczniów Chrystusa. Chrystocentryzm katechezy maryjnej jak i teocentryzm trynitarny w konsekwencji pociągają za sobą eklezjocentryzm, czyli zamysł Boży, aby zbawić ludzi nie pojedynczo, ale wraz z ludem, który by Go poznawał, służył Mu i składał kult (zob. KK 9). Autorzy zbadanych katechez, ukazując często Najświętszą Maryję Pannę jako Matkę Kościoła odwoływali się do liturgii, a konkretnie, zwracając uwagę na powiązanie tego tytułu z Uroczystością Zesłania Ducha Świętego i przez to wskazywali na fakt narodzin Kościoła. Niejednokrotnie przywoływali fragment z Dziejów Apostolskich, przedstawiający co działo się z Apostołami po wniebowstąpieniu Pana Jezusa, gdy oczekiwali na spełnienie się obietnicy zapowiedzianej przez Chrystusa: „Wszyscy oni trwali jednomyślnie na modlitwie razem z niewiastami, Maryją, Matką Jezusa i Jego braćmi” (Dz 1, 14). Rola Matki Bożej pośród wspólnoty apostołów była szczególna. Była Ona świadkiem działania Ducha Świętego oraz dowodem spełnionej już obietnicy. Stała się wtedy także duchową Matką rodzącego się Kościoła. Na tym Jej misja się nie skończyła. Trwa ona i dzisiaj. Potwierdzeniem tej prawdy jest obchodzone w Kościele święto Najświętszej Maryi Panny Wspomożycielki Wiernych²⁶. Fakt ten świadczy o tym, że Maryja jest nieustannie *Orędowniczką, Wspomożycielką i Pośredniczką* u Boga Ojca za ludem Jej

²⁴ Tamże s. 61.

²⁵ Por. S. De Fiores. *Za głosem Maryi*. Tłum. E. Działo. Warszawa 1999 s. 45.

²⁶ Por. S. Łucarz. *Blisko Maryi*. Kraków 2004 s. 72-73.

powierzonym. Co zostało wyraźnie podkreślone w podręczniku dla klasy VI serii poznańskiej²⁷.

Zwrócenie uwagi na fundamentalne zasady katechezy maryjnej przez autorów przeanalizowanych jednostek świadczy niewątpliwie o wyraźnym walorze maryjnej tematyki, lecz niemniejszą zaletą stosowania inspiracji maryjnych w wybranych podręcznikach jest różnorodność treści, w których autorzy odwołali się do Najświętszej Maryi Panny. Należy przy tym podkreślić, że większość z nich oparta jest na nowotestamentalnych perykopach zaczerpniętych z Pisma Świętego. Wskazuje to na autentyczność właściwego zrozumienia, kim jest i jaką rolę w historii zbawienia pełni Córka Boga Ojca, Matka Syna Bożego i Oblubienica Ducha Świętego. Warto jeszcze zaznaczyć, że źródła biblijne ukazują najwłaściwszą sylwetkę Maryi, gdyż – jak zauważa ks. Marian Zając w artykule *Wychowanie maryjne w katechezie* – pokazują one wizerunek Matki Bożej takiej, jaką Ona sama się objawia. Maryja, nawet wskazując na swojego Syna, który prowadzi do pełni, daje tym faktem do zrozumienia, że Ona już w niej uczestniczy. Od momentu Zwiastowania dzieje Chrystusa przemienione w tekst zawierają również obecność Jego Matki²⁸. W przeanalizowanych podręcznikach można było dostrzec także bogactwo tekstów nauczania Magisterium Kościoła, które ukazują Najświętszą Maryję Pannę jako wzór wielu postaw miłych Bogu Ojcu. Sięgnięcie również do takiego źródła potwierdza wysoką wartość teologiczną oraz świadczy o pogłębionej treści maryjnych inspiracji w poszczególnych jednostkach tematycznych.

Kolejnym pozytywnym aspektem jest fakt, iż autorzy jednostek lekcyjnych, w których odwołano się do Matki Bożej, w przekazanie katechetycznym zawarli wiele tytułów i określeń dogmatycznych, odnoszących się do Jej osoby. Wśród nich dało się zauważyć takie jak: Matka Pana, Niewiasta, Bogurodzica, Dziewica, Najświętsza, Matka Kościoła, Wniebowzięta, Pośredniczka Łask, Niepokalana, Królowa Polski, pełna łaski, niepokalane poczęcie. O. Stanisław Napiórkowski, wyjaśniając maryjne tytuły podkreślił, że „imiona i nazwy nadawane Najświętszej Maryi Pannie w Kościele, wyrażające Jej stan, godność, stosunek do Boga w Trójcy Osób (Ojca, Syna Bożego Jezusa Chrystusa, Ducha Świętego), uczestnictwo, miejsce i rolę w tajemnicy

²⁷ Zob. *Maryja: Orędowniczka, Wspomożycielka, Pośredniczka*. W: *Uświęceni w Duchu Świętym. Podręcznik do nauki religii dla klasy VI*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2004 s. 72-73.

²⁸ Por. Zając. *Wychowanie maryjne w katechezie* s. 12.

zbawienia, odkupienia i Kościoła”²⁹, certyfikują jej duchową godność. O zalecie wspomnianego aspektu świadczy więc to, że katechizowani zgłębiając maryjne tytuły i dogmatyczne sformułowania mogą przekonać się, iż są one na przestrzeni dziejów wyrazem wiary i oddania się członków Kościoła pod szczególną opiekę Maryi³⁰.

Wartość pozytywną zastosowania maryjnych akcentów w przeanalizowanych podręcznikach stanowi także fakt, iż wszystkie teksty ukazujące Najświętszą Maryję Pannę bardzo dobrze wpisują się w zamierzone cele i merytorykę konkretnej jednostki, a to stanowi konieczny warunek efektywności i skuteczności procesu dydaktycznego. Aspekt ten ma swoje źródło w misji Kościoła, który dostrzegając wzór w Matce Pana naucza „wiernie zachowywać Ewangelię w swoim sercu, głosi ją, celebruje, przeżywa i przekazuje w katechezie tym wszystkim, którzy zdecydowali się pójść za Jezusem Chrystusem” (DOK 78).

Należy jeszcze zaznaczyć, że teksty akcentujące Najświętszą Maryję Pannę dobrze korespondują z założeniami programowymi na poszczególnych etapach edukacji. Warto w tym miejscu przypomnieć, że katecheza w klasach I-III ma na celu inicjację w sakrament pokuty i pojednania oraz Eucharystii³¹. Odwołanie się więc do Matki Bożej, którą św. Jan Paweł II nazwał „Niewiastą Eucharystii” (EdE 53), przyczynia się do owocnego przygotowania uczniów do wspomnianych sakramentów. Ponadto *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* zawiera informację, iż wśród zadań katechezy na poziomie edukacji wczesnoszkolnej wskazuje się także na Matkę Chrystusa w kontekście nauczania na temat modlitwy: „Maryja, Matka Jezusa i nasza, wzorem rozmodlenia (modlitwy, pieśni i piosenki)”³².

Natomiast nauka religii w klasach IV-VI wprowadza katechizowanych w historię zbawienia, poszerza również wiedzę religijną oraz budzi zainteresowanie problemami teologicznymi³³. Maryjne inspiracje podejmowane w tym przedziale wiekowym służą ukazaniu uczniom konkretnego wzoru osobowego, a także dostarczają przykładów życia wiarą nawet za wielką cenę. Warto jeszcze podkreślić, iż maryjna tematyka wyróżniona została w szkole podstawowej w kontekście wychowania liturgicznego, zwłaszcza w czasie Adwentu, Bożego Narodzenia oraz nabożeństw

²⁹ S. C. Napiórkowski. *Maryjne tytuły*. W: Encyklopedia katolicka. T. 12. Red. S. Wilk [i in.]. Lublin 2008 kol. 109.

³⁰ Por. tamże.

³¹ Zob. Konferencja Episkopatu Polski. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków 2001 s. 22-33.

³² Tamże s. 25

³³ Zob. tamże s. 34-48.

okresowych, które są wyrazem szczególnej pobożności maryjnej (maj i październik). Aspekt ten można również zauważyć na wyższych etapach kształcenia. Walor ten ma swoje źródło w *Dyrektorium katechetycznym Kościoła katolickiego w Polsce*, w którym można przeczytać, że nauka religii winna motywować do partycypowania w liturgii i nabożeństwach stanowiących kult maryjny. Przede wszystkim chodzi tu o święta maryjne oraz miesiące poświęcone szczególnej czci Matki Bożej: maj i październik³⁴.

Z kolei przekaz katechetyczny na etapie gimnazjum, który w swojej treści odwołuje się do Najświętszej Maryi Panny również dobrze koresponduje z życiowymi doświadczeniami przeżywanymi przez uczniów w okresie adolescencji. Należy podkreślić, że tematyka maryjna dobrze wpisuje się w katechezę motywującą do coraz odważniejszego wyznawania wiary i jej rozumienia, szczególnie w kontekście przygotowania do sakramentu bierzmowania³⁵. Dla gimnazjalistów na tym etapie kształcenia religijnego, Maryja jest pierwszorzędnym przykładem człowieka posłusznego wszelkim natchnieniom Ducha Świętego i realizującego tego wszystkiego w codziennym życiu.

Na poziomie zaś szkół ponadgimnazjalnych nauczanie religii jest skoncentrowane na świadectwie wiary przeżywanej we wspólnocie Kościoła, świata i rodziny³⁶. Na tym etapie edukacji przekaz katechetyczny, w którym uwzględniono Najświętszą Maryję Pannę wspiera w tworzeniu więzi z Chrystusem i Jego Kościołem. Autorzy katechez, ukazując życiowe postawy Matki Bożej, szczególnie w kontekście wychowania do życia we wspólnocie zwrócili uwagę na Jej pokorną służbę nie tylko wobec Boga, ale i członków Kościoła założonego przez Jej Syna. O. Stefano De Fiores, dotykając tego tematu podkreślił, że Matka Jezusa „zamiast kurczowo trzymać się mesjańskiego macierzyństwa, źródła przywilejów i ziemskich honorów, lubi nazywać siebie «służebnicą Pańską» (por. Łk 1, 38. 48), jest to tytuł, który mówi o Jej całkowitej dyspozycyjności, gotowości realizacji zbawczej misji powierzonej Jej przez Boga”³⁷. W przypadku podręczników dla ostatniej klasy szkoły ponadgimnazjalnej zaproponowane teksty dotyczą głównie miłości i stanowią swego rodzaju przygotowanie do życia w rodzinie i we wspólnocie małżeńskiej. Również w tej dziedzinie Najświętsza Maryja

³⁴ Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* s. 62.

³⁵ Zob. Konferencja Episkopatu Polski. *Podstawa programowa katechezy* s. 49-69.

³⁶ Zob. tamże s. 70-97.

³⁷ De Fiores. *Za głosem Maryi* s. 183.

Panna została ukazana jako wzór w tworzeniu relacji z Synem Jezusem i Małżonkiem Józefem, tworząc wspólnie Świętą Rodzinę.

Dalszym walorem zastosowania inspiracji maryjnych w przeanalizowanych podręcznikach do religii serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej jest fakt, że służą one pomocą całemu dziełu katechizacji w realizowaniu fundamentalnych zadań. Kongregacja do spraw duchowieństwa w *Dyrektorium ogólnym o katechizacji* sformułowała zapis, iż tymi podstawowymi zadaniami katechezy są: rozwijanie poznania wiary, wychowanie liturgiczne, formacja moralna, nauczanie modlitwy, wychowanie do życia wspólnotowego i wprowadzenie do misji (DOK 85-86). Wszystkie te wątki można wyraźnie dostrzec w tekstach, w których pojawiła się tematyka maryjna na poszczególnych etapach kształcenia. Autorzy katechez często stawiali katechizowanym Maryję jako wzór wzmacniania wiary i jej ożywiania, jako przykład właściwych wyborów moralnych oraz eksponowali Jej postawę służebną w budowaniu wspólnoty Kościoła, świata i rodziny.

W pozytywny wymiar uwzględnienia maryjnych akcentów w podręcznikach wpisuje się także to, iż katechizowani mają możliwość pogłębić znajomość historii narodu polskiego, który Najświętszej Maryi Pannie zawdzięcza „zwycięstwo i pomyślność”³⁸. Warto zaznaczyć, iż autorzy podręczników do religii szczególnie w klasach IV-VI szkoły podstawowej, gimnazjum i w szkole ponadgimnazjalnej uwzględnili temat związany z Maryją Królową Polski, główną Patronką naszej Ojczyzny. Podsumowując ten wątek *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* stwierdza: „wymiar maryjny katechezy polskiej wydaje się być czymś naturalnym”³⁹.

Odkrywając walory inspiracji maryjnych nie sposób także nie docenić tego w kontekście katechez na temat uczestnictwa chrześcijan w kulturze i sztuce (np. literatura, ikony, obrazy, rzeźby maryjne) oraz wychowania do misji przy okazji omawiania różnych religii i ich rozumienia roli Maryi – Matki Jezusa. Warto nadmienić, że w na ziemiach polskich znajduje się duża ilość wizerunków Najświętszej

³⁸ Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* s. 62.

³⁹ Tamże.

Maryi Panny otoczonych wyjątkową czcią. Należy także przywołać fakt, że każda epoka literatury polskiej zaowocowała licznymi utworami na cześć Matki Bożej⁴⁰.

Kolejnym walorem inspiracji maryjnych w przeanalizowanych podręcznikach godnym zauważania jest ukazanie przez autorów katechez sylwetek świętych i błogosławionych Kościoła, którzy zbudowali swoją świętość na kanwie bliskiej relacji z Najświętszą Maryją Panną. Zapewne daje do myślenia katechizowanym fakt, że skoro wielu świętych wzorowało swoje życie na postawach maryjnych, to również oni mogą osiągnąć chwałę nieba, gdy mocniej przylgną do Matki Syna Bożego i będą Ją naśladować każdego dnia. Aspekt ten dostrzegalny jest szczególnie na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej w serii poznańskiej i kieleckiej, gdzie ukazane są sylwetki między innymi takich świętych jak: św. Stanisław Kostka, św. Faustyna, bł. Karolina Kózkówna, św. Franciszek Salezy, św. Kazimierz czy bł. Pier Giorgio Frassatti⁴¹. Warto podkreślić, że katecheza o świętych i błogosławionych Kościoła wychodzi naprzeciw postanowieniom zawartym w *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* które podaje informację, że powinien łączyć się on z katechezą objaśniającą sens świętości w życiu człowieka wierzącego. Autorzy tego dokumentu wyrażają ponadto pragnienie, żeby nauczający lekcji religii przyłożyli się do tego, aby uczniowie znali żywoty świętych, zwłaszcza swoich patronów, patronów parafii, diecezji i Polski⁴². Raczej trudno byłoby sobie wyobrazić taką tematykę katechez bez odniesienia do Najświętszej Maryi Panny, którą Kościół w *Litanii Loretańskiej* nazywa przecież Królową Wszystkich Świętych⁴³.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż wśród różnych sylwetek świętych i błogosławionych, Maryja jest najdoskonalszym wzorem osobowym dla każdego ucznia. Ukazanie Jej życiowych postaw na lekcji religii mocno wpisuje się w najistotniejsze zamierzenia przekazu katechetycznego, czyli wychowanie przede wszystkim do świętości. Poruszając ten temat, ks. Marian Zając w artykule zatytułowanym *Inspiracje maryjne w okresie ćwierćwiecza nauczania religii w polskiej szkole* zwrócił uwagę na

⁴⁰ Por. M. Zając. *Inspiracje maryjne w okresie ćwierćwiecza nauczania religii w polskiej szkole*. W: *XXV lat nauczania religii w polskiej szkole. Między nadzieją a rzeczywistością*. Red. M. Zając. Lublin 2015 s. 245.

⁴¹ Zob. Zob. *Świadek Chrystusa w świecie. Podręcznik do nauki religii dla klasy drugiej szkół licealnych*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003 s. 251-309; Zob. *Na drodze do dojrzałej wiary. Podręcznik do religii dla klasy I liceum i technikum*. Red. T. Śmiech, E. Kondrak. Kielce 2007 s. 164-166.

⁴² Por. Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* s. 62.

⁴³ Por. Łucarz. *Blisko Maryi* s. 130.

intrygującą kwestię. Mianowicie podkreślił, że „postawa Maryi koryguje fałszywe pojęcia dotyczące sposobu zbawienia człowieka, ponieważ Chrystus ukazuje w Jej życiu sens wędrówki człowieka przez ziemię”⁴⁴. Lubelski teolog zaznaczył ponadto, że katechizowany w dążeniu do doskonałości powinien nauczyć się w taki sposób uwielbiać Boga jak ukazała to Najświętsza Maryja Panna. Zważywszy na to, istotnym wydaje się prezentowanie na różnych poziomach edukacji katechetycznej stylu posłuszeństwa Bogu na wzór Matki Syna Bożego⁴⁵.

Pozytywem obecności tekstów, w których odwołano się do Najświętszej Maryi Panny w podręcznikach do religii jest również to, że przyczyniają się one do wzbudzania postaw służebnych wobec drugiego człowieka. Dotyczy to katechizowanych na każdym poziomie edukacji szkolonej. Wielokrotne odwołanie się autorów katechez do perykopy opisującej scenę zwiastowania stworzyło uczniom okazję do jeszcze głębszego rozważenia słów Najświętszej Maryi Panny: „Oto ja służebnica Pańska, niech mi się stanie według słowa twego” (Łk 1, 38). Z tych słów wyłaniają się konkretne postawy do naśladowania takie jak: pokora, służba, posłuszeństwo, zależność, zgoda na nieswoją wolę. Pomimo, iż są one uważane za niemodne we współczesnym świecie to jednak warto podkreślić, że właśnie taki sposób życia Maryi doprowadził do Jej królowania.

Do tego należy dodać, iż Najświętsza Maryja Panna uważając się za służebnicę ukazuje tym faktem uniwersalizm miłości, który wypływa z Ewangelii. Taki sposób miłości powszechnej nie byłby możliwy, gdyby nie Jej łączność z Bogiem przez wiarę i posłuszeństwo. To sprawia, że miłość służebna wobec każdego człowieka staje ponad zwykłym zaangażowaniem społecznym, gdyż obejmuje człowieka w wymiarze integralnym, troszcząc się przede wszystkim o jego zbawienie⁴⁶. W pracy zbiorowej pod redakcją Wolfganga Beinerta zatytułowanej *Cześć Maryi dzisiaj. Propozycje pastoralne* można natrafić na stwierdzenie, które właściwie podsumowuje powyższy wywód, iż „zaangażowanie na rzecz bliźniego wzorowane na postawach maryjnych może być najskuteczniejszą służbą dla dzisiejszego zagrożonego świata”⁴⁷.

⁴⁴ Zając. *Inspiracje maryjne w okresie ćwierćwiecza nauczania religii w polskiej szkole* s. 247.

⁴⁵ Por. tamże.

⁴⁶ Por. W. Beinert. *Dojście do Maryi. Punkty wyjścia dla właściwej naszym czasom czci Maryi. W: Cześć Maryi dzisiaj. Propozycje pastoralne*. Red. W. Beinert. Tłum. M. Węclawski. Warszawa 1992 s. 31.

⁴⁷ Tamże.

Walorem obecności tekstów o tematyce maryjnej w podręcznikach do nauczania religii jest również i to, że przyczyniają się one do głębszego rozumienia i przeżywania maryjnej pobożności ludowej. Odnoście do tej kwestii w *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania* wydanym przez Kongregację do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów można przeczytać, że maryjna pobożność ludowa „wypływa z wiary i miłości ludu Bożego do Chrystusa, Odkupiciela rodzaju ludzkiego, oraz ze sposobu rozumienia zbawczej misji, którą Bóg powierzył Maryi z Nazaretu i w której jest Ona nie tylko Matką Pana i Zbawiciela, lecz również, na płaszczyźnie łaski, Matką wszystkich ludzi”⁴⁸. Należy jeszcze zaznaczyć, że pobożność ludowa wyraża się przez nabożeństwa⁴⁹ i praktyki zewnętrzne⁵⁰. Ks. Wacław Siwak w artykule *Maryja w tajemnicy Chrystusa w polskim kulcie maryjnym* do maryjnych nabożeństw zalicza chociażby takie: Anioł Pański, Różaniec, Litanie maryjne, Godzinki, Nowenna do Matki Bożej Nieustającej Pomocy, Apel Jasnogórski, Dróżki Kalwaryjskie. Natomiast do zewnętrznych praktyk maryjnej pobożności ludowej: pieśni maryjne, pielgrzymki do sanktuariów maryjnych, peregrynacja obrazu częstochowskiego, akty zawierzenia⁵¹. Autorzy zbadanych podręczników, odwołując się wielokrotnie do wymienionych nabożeństw i zewnętrznych praktyk pobożności maryjnej oraz wyjaśniając je, stworzyli tym samym dobrą okazję, by katechizowani nie tylko zachwycali się wzorowymi postawami maryjnymi, lecz uczestnicząc czynnie we wspomnianych praktykach nawiązali z Najświętszą Maryją Panną jeszcze głębszą relację.

Kończąc powyższy wywód na temat wybranych walorów maryjnych inspiracji w przeanalizowanych podręcznikach należy wskazać jeszcze jedną bardzo ważną zaletę, iż zaproponowane teksty o tematyce maryjnej są wyraźnie dostosowane do wieku katechizowanych, ich poziomu umysłowego, zdolności analizowania i interpretowania tekstów.

Po zaprezentowaniu wielu pozytywnych aspektów odwołania się do Najświętszej Maryi Panny w przekazie katechetycznym zbadanych podręczników, warto w dalszej części niniejszego paragrafu zatrzymać się na pewnych ich ograniczeniach. Jak wszystkie dzieła ludzkie tak i w tym poddane analizie zestawy podręczników do nauczania religii serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej nie są

⁴⁸ Kongregacja do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*. Poznań 2003 s. 131.

⁴⁹ Tamże s. 17

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Zob. W. Siwak. *Maryja w tajemnicy Chrystusa w polskim kulcie maryjnym*. W: *Recepcja „Marialis cultus” w Polsce*. Red. J. Kumala. Licheń Stary 2004 s. 75-148.

wolne od uchybień. O. Stanisław Celestyn Napiórkowski w wywiadzie na temat *Maryja nie potrzebuje fałszywej czci* przeprowadzonym a potem opracowanym przez Annę Faszczową ubolewa, że nie wszystko w czci świętych i Najświętszej Maryi Panny wynika z głębokiej i autentycznej wiary. Podkreślił, że „po grzechu pierworodnym śmiertelni nie czynią dzieł doskonałych”⁵². Na kawie tego stwierdzenia należy zaznaczyć, że w trakcie przeprowadzonych badań wybranych podręczników i na tym polu dało się zauważyć kilka ograniczeń związanych z maryjnymi inspiracjami.

Warto nadmienić jeszcze, że o możliwości zaistnienia w ogóle błędów w kulcie Najświętszej Maryi Panny ostrzegał już wcześniej papież bł. Paweł VI w adhortacji apostolskiej *Marialis cultus*. Pouczając o warunkach odnowy kultu maryjnego, nie zawahał się również wskazać tego, co może być niewłaściwe a nawet błędne w postawie katechizowanych a nawet czasami katechizujących wobec Matki Bożej (zob. MC 38). O. Stanisław Celestyn Napiórkowski w komentarzu do adhortacji apostolskiej bł. Pawła VI *Marialis cultus* podkreślił, iż papież wyliczył dziewięć ograniczeń we właściwym oddawaniu czci Najświętszej Maryi Pannie. Warto je zatem teraz wszystkie przywołać: „1) przekraczanie granic zdrowej teologii, 2) małoduszność, która prowadzi do pomniejszania wielkości Maryi oraz Jej zadań, 3) łatwowierność, 4) przecenianie praktyk zewnętrznych połączone z brakiem autentycznej gorliwości religijnej, 5) obca duchowi Ewangelii przesadna uczuciowość, 6) nieowocowanie pobożności w praktyce chrześcijańskiego życia, 7) przesadne szukanie nowości czy nadzwyczajnych wydarzeń, 8) lekceważenie prawdy historycznej na korzyść legend i fałszu, 9) «brudne szukanie własnej korzyści» (MC 38)”⁵³.

Przystępując do próby wyłonienia pewnych niewłaściwości należy podkreślić, iż w przeanalizowanych podręcznikach do nauczania religii w szkole podstawowej, gimnazjum i ponadgimnazjalnej serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej zwraca uwagę nierównomierne rozłożenie ilości tekstów z odwołaniem do Najświętszej Maryi Panny. W szkole podstawowej zestawienie ilościowe wydaje się zadawalające. Nie mniej jednak w podręcznikach Wydawnictwa św. Wojciecha zanotowano najmniej treści maryjnych. A szczególnie w podręczniku do klasy II szkoły podstawowej, gdyż tylko w dwóch jednostkach tematycznych wspomniano o Maryi i w podręczniku dla klasy IV na poziomie nauczania blokowego, ponieważ zanotowano tam zaledwie jedną

⁵² A. Faszczowa. *Maryja nie potrzebuje fałszywej czci*. „Pastores” 50:201 nr 1 s. 77.

⁵³ Zob. S. C. Napiórkowski. *Komentarz do adhortacji apostolskiej Pawła VI Marialis cultus*. W: Paweł VI. *Marialis cultus*. Wrocław 2004 s. 111.

katechezę, w której odwołano się do Matki Bożej. Jeśli chodzi o zestawienie jakościowe inspiracji maryjnych, to może się wydawać, iż dominuje monotonia analogicznych perykop biblijnych. Na przestrzeni sześciu lat autorzy katechez Wydawnictwa WAM, św. Wojciecha i Jedność, wielokrotnie przytaczali te same cytaty, pochodzące z Pisma Świętego. Jednak jak podkreśla ks. Marian Zając w opublikowanym na łamach czasopisma *Katecheta* artykule pod tytułem *Wychowanie maryjne w katechezie* powinno się radykalnie wzbraniać szczególnie na tym etapie edukacji przed zamieszczaniem „historii”, „legend” i tego wszystkiego, co mogłoby sfałszować przekaz ewangeliczny i co w kolejnych latach formacji katechetycznej musiało by być mocno korygowane a nawet odrzucane⁵⁴.

W kontekście analizowanego problemu odnoście do ograniczeń inspiracji maryjnych, w podręcznikach do religii dla gimnazjum szczególnie niepokojąca jest mała ilość maryjnych odniesień na wszystkich etapach edukacji z uwzględnieniem trzech wydawnictw. W serii krakowskiej na 163 zamieszczone katechezy w podręcznikach do klas I-III, tylko w 7 można było zaobserwować odwołanie do Matki Bożej. W serii poznańskiej na 156 jednostek odnaleziono 6. Natomiast w serii kieleckiej na 195 katechez tylko 12. Najmniej jednostek, w których wspomniano o Najświętszej Maryi Pannie odnotowano w podręczniku dla klasy III serii krakowskiej i w klasie II serii poznańskiej, gdyż tylko po jednej. Warto nadmienić, iż także tylko w jednej jednostce lekcyjnej wspomniano o Maryi w podręczniku do klasy IV szkoły podstawowej serii poznańskiej.

Ta zbyt mała ilość tekstów poświęconych Matce Chrystusa w podręczniku do nauczania religii w gimnazjum, kiedy to przekaz katechetyczny zmierza ku świadomemu przyjęciu sakramentu bierzmowania, może wpływać pejoratywnie na szersze otwarcie się na dary i owoce Ducha Świętego. Ks. Stanisław Gręś w artykule zatytułowanym *Maryja i Duch Święty w życiu duchowym chrześcijanina*, opisując relację Matki Bożej i Trzeciej Osoby Trójcy Świętej stwierdził, iż jeśli cześć oddawana Maryi zostanie ujęta w aspekcie pneumatologicznym, stanie się dobrym punktem wyjścia do poznania Ducha Świętego i do uległości Jego natchnieniom. Takie podejście do kultu Najświętszej Maryi Panny przyczyniłoby się do jeszcze większej pobożności względem Bożego Ducha⁵⁵.

⁵⁴ Por. Zając. *Wychowanie maryjne w katechezie* s. 18.

⁵⁵ Por. S. Gręś. *Maryja i Duch Święty w życiu duchowym chrześcijanina*. „*Salvatoris Mater*” 18:2003 nr 2 s. 39.

To zbyt małe ilościowo odwołanie się w przekazie katechetycznym do Matki Chrystusa może przyczynić się również do tego, iż młodzież gimnazjalna pozostanie na etapie szkoły podstawowej odnoście do znajomości tematyki maryjnej. Jak przestrzega ks. Marian Zając, we wspomnianym już artykule o maryjnym wychowaniu, należy postarać się, aby bliska relacja i postawy gimnazjalistów wobec Najświętszej Maryi Panny nie pozostawały infantylne, lecz aby uczęszczający na lekcję religii mogli wzrastać duchowo i intelektualnie⁵⁶. Lubelski katechetyk dodaje nieco dalej w tej samej publikacji, że formacja katechetyczna powinna permanentnie ewaluować, co zakłada „ewolucję człowieka, chrześcijanina, wchodząc w głębie jego osoby, musi motywować i być zorientowana na wyraźne postępowanie ku pełnej, świadomej i zaangażowanej dojrzałości. Do takiej dojrzałości, jaką – według soboru – prezentuje Maryja”⁵⁷.

W przebadanych podręcznikach do nauczania religii w gimnazjum, na etapie poszukiwania wzorców osobowych, zauważono ponadto absencję żywotów znanych świętych i błogosławionych, wśród których Najświętsza Maryja Panna zajmuje czołowe miejsce. Należy to uznać za mankament, ponieważ poprzez ukazanie katechizowanym konkretnych sylwetek osób, które wiernie i cierpliwie dążyły do świętości, można by pokazać, iż świętym można zostać, nawet doświadczając w ciągu życia wielu potknięć i niedoskonałości⁵⁸.

Natomiast w podręcznikach dla młodzieży ponadgimnazjalnej najbardziej ograniczone pod względem tematyki maryjnej są podręczniki Wydawnictwa Jedność. Najmniej inspiracji maryjnych odnotowano w katechizmie do klasy I liceum i technikum, gdyż autorzy tylko w trzech jednostkach odwołali się do Najświętszej Maryi Panny, zaś w podręczniku dla klasy III liceum i IV technikum zaledwie w dwóch.

W przeanalizowanych katechezach, w których uwzględniono maryjne wątki zauważono zbyt jednostronne ukierunkowanie roli Matki Bożej. W szkole ponadgimnazjalnej a szczególnie na ostatnim jej etapie zauważono zbyt mało powiązań Najświętszej Maryi Panny z formacją katechizowanych do życia we wspólnocie kapłańskiej czy zakonnej. Autorzy katechez, uwzględniając rolę Matki Chrystusa, wyraźnie jakby sugerowali katechizowanym życie w klimacie sakramentu małżeństwa. Za mało wybrzmiała alternatywa albo życie we wspólnocie rodzinnej albo kapłańskiej czy zakonnej. Maryja jest przecież zarówno wzorem stworzenia świętej rodziny jak i

⁵⁶ Por. Zając. *Wychowanie maryjne w katechezie* s. 19.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Por. J. Kowalczyk. *Literatura piękna w polskiej katechezie. Studium katechetyczne w oparciu o wybrane serie podręczników do nauczania religii*. Legnica 2012 s. 398.

stanowi wspaniały przykład dla człowieka powołanego do wyłącznej służby w Kościele⁵⁹. Uczniom należy ukazywać na równym poziomie dwie możliwości wyboru swojego życiowego powołania pamiętając jednak przy tym o słowach papieża Pawła VI, iż „Maryja wybrawszy dla siebie stan dziewictwa, przez który z postanowienia Bożego przygotowała się do uczestnictwa w tajemnicy Wcielenia, bynajmniej nie wzgardziła dobrami i godnością małżeńską, w rzeczywistości postąpiła w sposób wolny i odważny, by całkowicie poświęcić się miłości Boga” (MC 37).

Pozostając jeszcze w kwestii stosowania inspiracji maryjnych w poddanych badaniom podręcznikach należy stwierdzić, iż bardzo często autorzy odwołując się do Najświętszej Maryi Panny akcentowali jej skuteczne pośrednictwo w drodze ku Bogu. Wielokrotnie można było zauważyć pojawiającą się formułę *przez Maryję*. O. Stanisław Celestyn Napiórkowski w autorskim wywiadzie opracowanym przez Annę Faszczową zwrócił uwagę, iż nie wolno zbyt mocno przywiązywać się do wskazanej zasady, gdyż sam Chrystus wskazuje, iż można zwracać się do Niego bezpośrednio. Nieustanne praktykowanie szczególnie w maryjnej pobożności ludowej formuły *przez Maryję* może skłaniać do twierdzenia, że bezpośrednie zwracanie się do Jezusa może uchodzić za mniej doskonałe⁶⁰. Emerytowany prof. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II jako wyjaśnienie powołał się na następujące biblijne perykopy: „Przyjdźcie do Mnie wszyscy, którzy utrudzeni i obciążeni jesteście, a Ja was pokrzepię” (Mt 11, 28), „Ja was wybrałem (...), abyście szli i owoc przynosili, i by owoc wasz trwał – aby Ojciec dał wam wszystko, o cokolwiek Go poprosicie w imię Moje” (J 15, 16). W drugim fragmencie można nawet zauważyć, iż adresatem modlitw jest sam Bóg Ojciec, zaś wierzący mają prosić w imię Jezusa Chrystusa. O. Napiórkowski puentuje swoją wypowiedź stwierdzeniem, iż „Pan Jezus musi być bardzo zdziwiony taką teologią i duchowością. Jego słowa: «Pójdźcie do Mnie wszyscy» (Mt 11,28) nie żądają, nawet nie sugerują zasady *przez Maryję*”⁶¹.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na fakt, iż wątpliwe stosowanie maryjnych inspiracji może rodzić się z zamieszczonych w przebadanych podręcznikach ilustracji i zdjęć przedstawiających Najświętszą Maryję Pannę bez Jej Syna Jezusa Chrystusa⁶². O.

⁵⁹ O roli rodziny wspomagającej katechizację: Zob. R. Bednarczyk. *Prawa, obowiązki i zadania wychowawcze rodziców w myśli prymasa Stefana Wyszyńskiego. Studium katechetyczne*. Warszawa 2017 s. 85.

⁶⁰ Por. Faszczowa. *Maryja nie potrzebuje fałszywej czci* s. 74-75.

⁶¹ Tamże s. 75.

⁶² Zob. *W domu Bożym i rodzinie Jezusa. Podręcznik dla pierwszej klasy szkoły podstawowej*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2002 s. 95; *Zaproszeni przez Boga. Podręcznik*

Stanisław Celestyn Napiórkowski w cytowanym już artykule z czasopisma *Pastores* nawiązując do rozpowszechnianego w Polsce obrazu jasnogórskiego bez postaci Jezusa stwierdził: „gdybym był odpowiedzialny za właściwe i niewłaściwe ścieżki polskiej pobożności, zwracałbym uwagę, bardzo stanowczo, na szkodliwość popularyzowania obrazków Matki Bożej Częstochowskiej bez Pana Jezusa i bez ręki na Niego wskazującej”⁶³. Na kanwie takiego sposobu ujęcia sprawy można podkreślić, iż zamieszczanie w podręcznikach do nauczania religii ilustracji i zdjęć z wizerunkiem Najświętszej Maryi Panny bez Jej Syna, może wpłynąć na niewłaściwe rozumienie roli Matki Bożej w historii zbawienia. Może również przyczynić się do tego, iż wierni częściej będą zwracać się do Maryi niż do samego Jezusa Chrystusa, który jest przecież jedynym Pośrednikiem między Bogiem a ludźmi (por. 1 Tm 2, 5).

Reasumując powyższe wywody należy stwierdzić, iż w przebadanych podręcznikach serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej można wyróżnić wiele walorów stosowania inspiracji maryjnych, lecz nie zabrakło także mankamentów. Jednak przewaga pozytywnych aspektów i dobre ich zrozumienie może wpłynąć na ubogacenie nie tylko intelektu katechizowanych, lecz przede wszystkim mogą przyczynić się do ich rozwoju duchowego, którego celem jest nie tylko spotkanie się z Jezusem Chrystusem, lecz głębokie z Nim zjednoczenie.

3. Propozycje wykorzystania potencjału maryjnego w polskiej katechezie

Po wydobyciu walorów i ograniczeń stosowania inspiracji maryjnych w przeanalizowanych podręcznikach przyszła pora na przedstawienie propozycji wykorzystania potencjału maryjnego w polskiej katechezie. Celem więc dalszych poszukiwań naukowych będzie wskazanie konkretnych postulatów katechetycznych, aby potem mogły one posłużyć nauczycielom religii w większym zainteresowaniu uczniów omawianymi tematami oraz pobudzeniu ich do wysiłku intelektualnego i

do religii dla klasy IV szkoły podstawowej. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005 s. 80; *Słuchamy Boga. Podręcznik do religii dla klasy IV*. Red. T. Śmiech, B. Nosek. Kielce 2003 s. 23 i 163; *Wielbimy Boga. Podręcznik do religii dla klasy V*. Red. R. Brzoza, B. Nosek, T. Śmiech. Kielce 2003 s. 113; *Z Jezusem idziemy do Boga. Podręcznik do religii dla klasy VI*. Red. T. Śmiech, B. Nosek. Kielce 2013 s. 29; *Słowo Boga jest blisko Ciebie. Pierwsza klasa gimnazjum*. Red. D. Jackowiak, J. Szpet. Poznań 2009 s. 21; *W moim Kościele. Podręcznik do religii dla klasy I gimnazjum*. Red. T. Śmiech. Kielce 2008 s. 20; *Świadek Chrystusa w Kościele. Podręcznik do nauki religii dla klasy pierwszej szkół ponadgimnazjalnych*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2002 s. 174; *Z wiarą w życie i świat. Podręcznik do religii dla klasy II liceum oraz II i III technikum*. Red. J. Czerkowski [i in.]. Kielce 2007 s. 212; *Z wiarą na progu miłości. Podręcznik do religii dla klasy III liceum i IV technikum*. Red. E. Kondrak [i in.]. Kielce 2006 s. 98.

⁶³ Por. Faszczowa. *Maryja nie potrzebuje fałszywej czci* s. 75.

aktywnego udziału w zajęciach. To wszystko dobrze wpisuje się w permanentne udoskonalanie form i metod nauczania religii, by katechizowanych motywować, ożywiać wewnętrznie, a tym samym umożliwić coraz bliższy kontakt z Bogiem⁶⁴. Ponadto należy zaznaczyć, że zastosowanie nowych metod jest również mobilizujące dla samego katechizującego, gdyż musi on nieustannie wybierać, łączyć, eksperymentować, by nie nudzić się samemu ani nie nużyć katechizowanych⁶⁵. Cenną więc pomocą w tej kwestii może być wykorzystanie wszelkich inspiracji maryjnych, które mogą się przyczynić do ożywienia, wzbogacenia i pogłębienia przebiegu katechezy. Aby to wszystko przyniosło zamierzony skutek należy także zadbać o odpowiedni dobór tekstów poświęconych osobie Najświętszej Maryi Panny i profesjonalnie pokierować pracą ucznia. Ciąg dalszy niniejszej dysertacji zostanie więc poświęcony propozycjom i postulatom odnośnie do zastosowania potencjału maryjnego w katechezie.

Zatem fundamentalnym postulatem, w sposób szczególny skierowanym do twórców nowych podręczników jest zachęta, aby w dalszym ciągu uznawali maryjną tematykę za jedną z najistotniejszych kwestii w dziedzinie katechizacji i odważnie wprowadzali ją do publikacji przeznaczonych dla uczestników lekcji religii. Skoro celem przekazu katechetycznego jest doprowadzenie uczniów nie tylko do spotkania z Chrystusem, ale pogłębionego zjednoczenia z Nim, to czymś co najmniej niestosowanym byłoby nie uwzględnienie w tym procesie Jego Matki Najświętszej Maryi Panny, która – jak napisał św. Ludwik Maria Grignon de Montfort w *Traktacie o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny* – jest najskuteczniejszym, najprostszym i zarazem najdoskonalszym sposobem dojścia do Jezusa Chrystusa⁶⁶. Warto przy tym jednak pamiętać, że tematyka poświęcona Matce Bożej nie powinna zdominować jednostki katechetycznej ani zdeprecjonować osoby Jezusa Chrystusa. Zresztą sama Najświętsza Maryja Panna, podczas wesela w Kanie Galilejskiej, wypowiadając słowa: „Zróbcie wszystko, cokolwiek wam powie” (J 2, 5) wyraźnie wskazuje na kim najbardziej powinna być skupiona uwaga. Maryjne odwołania w przekazie katechetycznym powinny więc pełnić funkcję pomocniczą w poznaniu, ukochaniu i upodobnieniu się katechizowanych do osoby Jezusa Chrystusa.

⁶⁴ Por. P. Duksa. *Metody katechetyczne*. Olsztyn 1998 s. 9.

⁶⁵ Por. R. Chałupniak. *W poszukiwaniu nowego modelu katechezy*. „Katecheta” 54:2010 nr 7-8 s. 23.

⁶⁶ Por. Św. Ludwik Maria Grignon de Montfort. *Pisma wybrane* s. 426.

Kolejnym ważnym aspektem, który należy mieć zawsze na uwadze jest fakt, iż przy doborze tekstów poświęconych Najświętszej Maryi Pannie należy mieć zawsze w pierwszej kolejności na uwadze cel, zadania i treść katechezy. Teksty powinny być w taki sposób dobrane, aby służyły pomocą w osiągnięciu zamierzonych celów oraz uwzględniały predyspozycje intelektualne katechizowanych na danym etapie rozwoju. Należy jeszcze podkreślić, iż nauczyciel religii, katechizując na różnych poziomach edukacji szkolnej ma możliwość szybko ocenić zdolności poszczególnych uczestników lekcji. Musi więc być świadomy, iż nie wszystkie teksty poświęcone Matce Bożej uda się w satysfakcjonujący sposób przeanalizować we wszystkich klasach i właściwie odnieść je do egzystencjalnej sytuacji katechizowanych⁶⁷.

Zamieszczając z kolei maryjne treści w układzie jednostki katechetycznej, twórcy podręczników powinni zwrócić uwagę na adekwatne ich miejsce, by dobrze wkomponowywały się w podejmowaną tematykę. Za cenną odpowiedź w tym względzie może posłużyć artykuł Anny Zellmy, poruszający kwestię zastosowania współczesnego podręcznika dla ucznia w katechezie dzieci i młodzieży. Zwróciła w nim uwagę na fakt, iż analiza i interpretacja tekstów poświęconych Najświętszej Maryi Pannie może stanowić dla katechety odpowiednią okazję do wprowadzenia uczniów w tematykę katechezy, podprowadzenie do omawianego zagadnienia, dostarczenia materiału poglądowego egzemplifikacyjnego sformułowany problem, wykorzystania inspiracji maryjnych do analizy porównawczej, ze szczególnym uwzględnieniem klas starszych oraz jako refleksja końcowa, zamykająca daną jednostkę tematyczną⁶⁸.

Autorzy przeanalizowanych podręczników do nauki religii, uwzględniając potencjał maryjny w katechezie najczęściej opierali przekaz na fragmentach zaczerpniętych z *Pisma Świętego*, *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, niekiedy również na innych dokumentach kościoła, wypowiedziach Ojców Kościoła i teologów. Tworząc nowe podręczniki należałoby więc pozostać przy takich źródłach odwoływania się do Najświętszej Maryi Panny. Stosownie do możliwości percepcyjnych uczniów na poszczególnych etapach edukacji byłoby czymś właściwym umożliwiać uczęszczającym na lekcje religii kontakt z tekstami źródłowymi uwzględniającymi Matkę Chrystusa, zwłaszcza pochodzącymi z Biblii i *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Tylko wówczas katechizowani będą mogli lepiej poznać Córkę Boga Ojca,

⁶⁷ Por. Kowalczyk. *Literatura piękna w polskiej katechezie* s. 400.

⁶⁸ Por. A. Zellma. *Zastosowanie współczesnego podręcznika dla ucznia w katechezie dzieci i młodzieży, na wybranych przykładach podręczników do nauki religii*. „Katecheta” 47:2003 nr 1 s. 9.

Matkę Syna Bożego i Oblubienicę Ducha Świętego a przez ten fakt, nawiązać jeszcze głębszy osobowy kontakt z Trójjedynym Bogiem⁶⁹. Kiedy ukazywany przez katechetę wizerunek Najświętszej Maryi Panny jest mocno zakorzeniony w Biblii, jest się najbliższej oryginału bez obawy, że można ześliznąć się w stronę religijnego kiczu⁷⁰.

Kard. Gianfranco Ravasi w publikacji *Poznać Dziecię i Jego Matkę* zwrócił uwagę, że niekiedy „pewien rodzaj dewocji przenosił Maryję w sferę mętnych, sentymentalnych, mistycyzujących doświadczeń, przyznawał kultowi maryjnemu nieuzasadnione miejsca, zaludnił kościoły i kaplice bardzo brzydkimi figurami i obrazami, przepełnił religijną retoryką wychowanie do wiary wielu nastolatków. Nie zabrakło także swego rodzaju antykobiecych spekulacji związanych właśnie z postawą Madonny”⁷¹. Dlatego tym bardziej wydaje się zasadny postulat, aby zarówno autorzy nowych podręczników jak i korzystający potem z nich katecheci wiernie opierali maryjną treść na kluczowych dla tej tematyki tekstach źródłowych.

W tym miejscu rodzi się następna ważna sugestia, aby maryjne inspiracje uwzględniane w nowych katechizmach przeznaczonych dla uczestników lekcji religii były ściśle zakorzenione w relacji Najświętszej Maryi Panny do Boga Ojca, Jego Syna Jezusa Chrystusa i Ducha Świętego oraz wskazywały na znaczącą rolę Maryi w dziejach Kościoła pielgrzymującego nieustannie do niebieskiej ojczyzny. Jest to warunek właściwej odnowy kultu maryjnego, o którym wyraźnie jest mowa w papieskiej adhortacji bł. Pawła VI *Marialis cultus*. Papież tam nazywa te zasady w sposób następujący: trynitarną, chrystologiczną, pneumatologiczną i eklezjologiczną (zob. MC 25-28).

Tworzący więc nowe podręczniki powinni nieustannie mieć na uwadze, iż Bóg w Trójcy Świętej jest zawsze przedmiotem i celem kultu chrześcijańskiego, którego misterium można dopiero poznać przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym. Warto podkreślić, iż Maryja wpisuje się w to dzieło jako wybrana przez Boga Ojca Matka Syna Bożego, którą Trzecia Osoba Boska wyposażyla niezwykłymi darami. Autorzy podręczników muszą także pamiętać, że wszystkie maryjne katechezy powinny być przejrzyste chrystologicznie, to znaczy, że Jezus Chrystus ma być w samym centrum przekazu katechetycznego⁷². Nie mogą także pominąć w budowaniu jednostek

⁶⁹ Por. tamże s. 12.

⁷⁰ Por. K. Wons. *Cała Piękna. Lectio divina z Maryją*. Kraków 2017 s. 14.

⁷¹ G. Ravasi. *Poznać Dziecię i Jego Matkę*. Przeł. P. Mikulska. Kraków 2007 s. 165.

⁷² Por. A. A. Napiórkowski. *Maryja jest piękna. Zarys mariologii i maryjności*. Kraków 2016 s. 195.

katechetycznych związku Maryi z Duchem Świętym, dzięki któremu otrzymała dar macierzyństwa i uświęcenia a ponadto wiarę, nadzieję, miłość, siłę umacniającą Ją w zrealizowaniu Bożych zamysłów i męstwo, dzięki któremu przetrwała mękę i śmierć na krzyżu swojego Syna⁷³. W sposób szczególny należałoby zwrócić uwagę na wskazaną relację w nauczaniu młodzieży przygotowującej się do sakramentu bierzmowania. Niestety w zbyt małym stopniu zostało to podkreślone w przeanalizowanych w niniejszej dysertacji podręcznikach do nauki religii w klasach gimnazjalnych. Dowartościowanie związku Najświętszej Maryi Panny z Bożym Duchem wydaje się kluczowe w formacji młodego człowieka przygotowującego się do przyjęcia sakramentu dojrzałości chrześcijańskiej. Relacja ta wskazuje na fakt, iż skoro Dziewica z Nazaretu, dzięki mocy Ducha Świętego podołała tak wielkiemu zadaniu wyznaczonemu przez Bożą Opatrzność, to pod Jego natchnieniem również każdy katechizowany będzie zdolny do heroicznego posłuszeństwa woli Bożej, będzie mężnie wyznawał wiarę i postępował na co dzień według jej zasad.

Katechizowani, aby mieli właściwy obraz w rozwijaniu nabożeństwa do Najświętszej Maryi Panny, powinni również odnaleźć w swoich podręcznikach do nauki religii treści ukazujące miejsce, jakie zajmuje Matka Boża we wspólnocie Kościoła. Trzeba pamiętać, że jest to pozycja wyróżniająca Ją, najwyższa po Chrystusie i najbliższa wszystkim członkom Ludu Bożego (por. KK 54). Jako Matka wszystkich wierzących stanowi dla katechizowanych najlepszy wzór wiary, nadziei i miłości oraz posłuszeństwa woli Bożej. W Kościele zaś każdy powinien odnaleźć przedłużenie Jej macierzyńskiej opieki⁷⁴. Wielkie znaczenie Maryi w życiu wierzących zauważył św. Jan Paweł II, zaznaczając w encyklice *Redemptor hominis*, że Kościół naszych czasów w szczególności potrzebuje Matki i Maryja musi się znajdować na wszystkich drogach codziennego życia Kościoła (por. RH 22).

Na podstawie przeanalizowanych podręczników do nauki religii serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej nasuwa się równie ważny postulat, aby w przekazie katechetycznym poświęcić jeszcze więcej uwagi Najświętszej Maryi Pannie i Jej roli w formowaniu chrześcijańskich postaw. Może mieć to wielkie znaczenie dla egzystencji i dojrzewania wiary katechizowanych. Postawa Matki Bożej nacechowana ofiarną miłością, zasłuchana w słowo Boże i pozytywnie odpowiadająca na każde wezwanie Boga może stanowić wsparcie i być wyraźnym drogowskazem szczególnie

⁷³ Por. tamże s. 196.

⁷⁴ Por. tamże.

dla młodzieży poszukującej sensu i celu życia⁷⁵. Skoro Maryja przez całe swoje życie szła za swoim Synem Jezusem Chrystusem w dobrych, jak i złych momentach, a przez to osiągnęła szczytny cel, to wyraźnie pragnie ukazać katechizowanym, kogo należy się trzymać, aby odkryć sens i właściwy cel swojego życia. Taki sposób postępowania Maryi stwarza jednocześnie program dla katechezy maryjnej, celem którego jest kształtowanie prawdziwych uczniów Syna Bożego i motywowanie do dyspozycyjności uczestników lekcji religii wobec Bożych praw i nakazów⁷⁶.

Lubelski katechetyk ks. Marian Zając, podejmując temat perspektyw katechezy maryjnej w publikacji *Katecheza maryjna w Polsce w latach 1905-2005* zwrócił uwagę na istotną kwestię, w świetle której można wyłonić kilka propozycji wykorzystania potencjału maryjnego. Podkreślił, iż *II Polski Synod Plenarny*, czyniąc założenia na trzecie tysiąclecie chrześcijaństwa wskazał na konkretne etapy stawania się uczniem Chrystusa, co ma się odbywać według następujących zasad: *wielbić Pana z Maryją, służyć jak Maryja i trwać z Maryją*⁷⁷. Wyjaśnienia związane z kwestią wymienionych etapów, które podaje synod, podpowiadają konkretne możliwości wykorzystania inspiracji maryjnych w polskiej katechezie. Ugruntowaniem takiego motywu w przekazie katechetycznym mogą być słowa św. Jana Pawła II, które skierował do biskupów polskich w przemówieniu podczas wizyty *Ad limina apostolorum* w roku 1992. Powiedział wtedy: „Niech ta polska droga maryjna trwa i umacnia się, żebyśmy nigdy tej drogi nie zgubili pod nogami. Żebyśmy zawsze nią szli nie tylko w tym minionym tysiącleciu, ale także w tym, które się zbliża”⁷⁸.

Przytoczone słowa polskiego papieża wyraźnie motywują, aby sformułować kolejne sugestie, które przyczynią się do pogłębionej wierności polskiej drodze maryjnej. Ze wskazanych przez *II Polski Synod Plenarny* trzech etapów, uwzględniających rolę Najświętszej Maryi Panny na drodze kształtowania się uczniów Chrystusa, można wyłowić z przeanalizowanych w niniejszej rozprawie podręczników kilka interesujących propozycji. W pierwszej kolejności nasuwa się sugestia, aby twórcy nowych podręczników do nauczania lekcji religii, uwzględniając maryjne inspiracje jeszcze bardziej ukierunkowywali katechizowanych ku partycypacji w liturgii Kościoła. Przeżywanie świąt maryjnych powinno otwierać uczestników lekcji religii na

⁷⁵ Por. Sz. M. Sondej. *Katecheza maryjna pomocą w formowaniu postaw chrześcijańskich młodzieży*. „*Salvatoris Mater*” 3:2001 nr 2 s. 117.

⁷⁶ Por. M. Zając. *Katecheza maryjna w Polsce* s. 361.

⁷⁷ Por. tamże.

⁷⁸ Cyt. za: II PSP. *Maryja w tajemnicy Chrystusa i Kościoła*. Nr 51 s. 274-275.

wielkie dzieła Boże dokonane w Maryi. Natomiast bliska relacja z Matką Bożą powinna wskazywać na uwielbienie Boga i łączyć się z Chrystusem⁷⁹.

Ks. Marian Zając, poruszając temat katechezy maryjnej w środowisku polskiej rodziny i wskazując jednocześnie na istotę uczestnictwa dzieci i młodzieży w liturgii Kościoła zaznaczył, iż praktyka ta ułatwia pojmowanie podstawowych prawd wiary związanych z osobą Dziewicy Maryi w tajemnicy Chrystusa i Kościoła. Podkreślił również, że największym atutem przybliżania wartości udziału katechizowanych w liturgii jest stworzenie okazji, aby uczestnicy lekcji religii szybko zrozumieli, jak ważna jest więź Chrystusa z Maryją. Ponadto by przekonali się, że Najświętsza Maryja Panna jest Matką tych wszystkich, którzy chcą jednoczyć się z Jej Synem i będą zabiegać o Jej macierzyńskie wstawiennictwo⁸⁰.

Ważnym aspektem w uwielbianiu Pana razem z Maryją mogą być również pieśni liturgiczne. Dlatego na początku zanim katechizowani zaczną poznawać na lekcji religii nowe pieśni, szczególnie o tematyce maryjnej, należałoby zwrócić uwagę na ich poprawność teologiczną i klarowność sformułowań. Warto również pamiętać, że pieśni ku czci Najświętszej Maryi Panny mogą o tyle być użyte potem w liturgii o ile ich zastosowania domagają się na przykład antyfony, modlitwy własne Mszy świętej oraz czytania liturgii Słowa⁸¹.

Interesującą wydaje się również propozycja wykorzystania potencjału maryjnego w celu jeszcze większego zaszczepienia w katechizowanych chęci udziału w nabożeństwach maryjnych w ciągu całego roku liturgicznego. Należy tylko przy tym zwrócić uwagę na fakt, żeby narracja katechety, ukazującego wartość takich praktyk miała charakter nie tylko pobożnościowy, lecz przede wszystkim formacyjny. Jeśli przekaz katechetyczny będzie zmierzał w tym kierunku, uczniowie będą wzrastali w autentycznej pobożności maryjnej. Warto ponadto podkreślić, iż *II Polski Synod Plenarny* wśród licznych maryjnych nabożeństw, które przyczyniły się w ciągu wieków do właściwego podejścia do tego rodzaju nabożeństw wyróżnia *Godzinki*, *Nieszpory o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny* a także *Różaniec*⁸². Im częściej katechizowani będą sięgać po takie formy pobożności, tym skuteczniej zaczną wielbić Boga wraz z Maryją.

⁷⁹ Por. tamże nr 53 s. 275.

⁸⁰ Por. Zając. *Rodzina polska jako środowisko katechezy maryjnej* s. 56.

⁸¹ Por. II PSP. *Maryja w tajemnicy Chrystusa i Kościoła* nr 56-57 s. 275-276.

⁸² Por. tamże nr 58-59 s. 276.

Zaproponowany przez synod następny etap, który został nazwany *służyć jak Maryja* również sugeruje kilka propozycji wykorzystania potencjału maryjnego w polskiej katechezie. Wśród wielu maryjnych wzorców opisanych w przeanalizowanych podręcznikach i przedstawionych w niniejszej dysertacji wyróżnia się postawa służby, na którą należałoby zwrócić większą uwagę w przekazie katechetycznym na wszystkich poziomach edukacji. Już samo użycie słowa „służba” wywołuje pewnego rodzaju „alergie” u uczestników lekcji religii. Zapewne ma to związek z silnym poczuciem wolności każdego człowieka. Człowiek, żyjący w obecnych czasach nie lubi ogłaszać siebie sługą drugiego, ponieważ – jak mogłoby się wydawać – w ten sposób zrezygnowałby z własnej niezależności, autonomii, zdeprecjonowałby siebie, zatracił własną godność⁸³. Natomiast zwrócenie większej uwagi na postawę służby Najświętszej Maryi Panny, która nie wahała się, aby pójść i służyć swojej krewnej Elżbiecie, może przyczynić się do większej wrażliwości wobec osób starszych, ubogich oraz wymagających opieki i pomocy. Dzięki temu wielu katechizowanych będzie bardziej otwartych na zaangażowanie się w parafialnych i diecezjalnych zespołach charytatywnych⁸⁴.

II Polski Synod Plenarny, uwzględniając wymiar maryjny, zachęca jeszcze do zwrócenia większej uwagi katechizowanych na świętość Maryi, Jej piękno i czystość, szczególnie w dobie rozpowszechniającej się pornografii i panseksualizmu⁸⁵. Warto podkreślić, iż Matka Boża szczególnie dla dorastającej młodzieży, może być wspaniałym wzorem czystości tak bardzo nie docenianej we współczesnych świecie. Większe zaakcentowanie tej maryjnej cnoty czystości może zaowocować również świętością życia wielu duchownych i świeckich katolików. Należałoby także wskazać katechizowanym, że kontemplacja słowa Bożego na wzór Maryi oraz życzliwość, dobroć każdego dnia, mężne i cierpliwe znoszenie krzyża dnia codziennego a także trwanie we wspólnocie Kościoła tak jak to czyniła Matka Boża, może być skuteczną pomocą w osiągnięciu najwyższych wartości, które wywyższą i uszlachetnią ich człowieczeństwo⁸⁶. Powyższa sugestia dobrze koresponduje z trzecim etapem zaproponowanym przez synod a nazwanym *trwać z Maryją*. Na kanwie wyjaśnień ojców synodalnych odnośnie do tego etapu należałoby zwrócić uwagę na jeszcze kilka propozycji zastosowania maryjnych inspiracji w nauczaniu lekcji religii.

⁸³ Por. De Fiores. *Za głosem Maryi* s. 180.

⁸⁴ II PSP. *Maryja w tajemnicy Chrystusa i Kościoła*. Nr 61 s. 276.

⁸⁵ Por. tamże nr 63 s. 276.

⁸⁶ Por. tamże nr 68 s. 277.

Ks. Marian Zając, w swojej rozprawie naukowej na temat katechezy maryjnej podpowiada, iż wierne trwanie z Maryją umożliwiają takie modlitwy jak: *Anioł Pański*, *Różaniec*, *Litania loretańska*. Ponadto noszenie maryjnego medalika, udział w pielgrzymkach do różnych sanktuariów maryjnych w Polsce i za jej granicą, do miejsc objawień uznanych przez autorytet Kościoła oraz włączenie się w dialog ekumeniczny a także zaangażowanie w różne maryjne ruchy. Okazją do trwania wraz z Maryją są również miesiące maryjne (maj, październik) i każda sobota, która jest jednocześnie liturgicznym wspomnieniem Najświętszej Maryi Panny⁸⁷. Docenienie tych wszystkich praktyk pobożności maryjnej w powstających podręcznikach do religii i w ogóle w katechizacji będzie stworzeniem dobrej okazji, aby uczniowie bardziej poznali i ukochali Najświętszą Maryję Pannę a dzięki Niej Trójjedynego Boga.

W tym miejscu rodzi się następny nie mniej ważny postulat dotyczący tym razem katechety. Ks. Stanisław Łabendowicz, pochylając się nad problematyką kształtowania postaw nauczycieli religii, w publikacji zatytułowanej *Formacja katechetów w dokumentach Kościoła i literaturze katechetyczno-dydaktycznej po Soborze Watykańskim II* podkreślił, że formowanie człowieka wierzącego dokonuje się w katechezie nie tylko przez nauczanie i wychowanie, ale dzięki świadectwu życia samego nauczającego. Życia religijnego wyrażonego w konkretnych czynach nie można przekazać na zasadzie pewnego nakazu czy w formie wiedzy, ale dopiero świadectwo katechety, że posiada nie tylko wiedzę, ale przede wszystkim pogłębianą wiarę sprawia, że katechizowany pójdzie podobną drogą⁸⁸. Dotykając wymiaru maryjnego, należy z kolei zaznaczyć, że katechizowani oczekują najpierw od katechety autentycznych postaw maryjnych, aby będąc wpatrzeni w dobry przykład, mogli i oni przybliżyć się do Boga z wiarą i ufnością tak, jak to czyniła Najświętsza Maryja Panna. Jeśli uczniowie zobaczą u swojego nauczyciela prawdziwe nabożeństwo ku czci Matki Bożej, wyrażające się między innymi w częstej praktyce modlitwy różańcowej, organizowaniu dla swoich podopiecznych pielgrzymek do sanktuariów maryjnych, jeśli zauważą u niego na przykład maryjny medalik lub będzie dostrzeżony jego udział w pielgrzymce pieszej na Jasną Górę wtedy będzie to najlepsze uwierzytelnienie autentycznej miłości do Najświętszej Maryi Panny, którą szybko zaszczepi w sercach katechizowanych.

⁸⁷ Zob. Zając. *Katecheza maryjna w Polsce* s. 363-367.

⁸⁸ Por. S. Łabendowicz. *Formacja katechetów w dokumentach Kościoła i literaturze katechetyczno-dydaktycznej po Soborze Watykańskim II*. Sandomierz 1997 s. 156.

Jak ważne jest przywiązanie katechizowanego do Matki Bożej i stały z Nią kontakt potwierdził św. Ludwik Maria Grignon de Montfort, który w dziełku zatytułowanym *Tajemnica Maryi* zaznaczył, iż byłoby czymś niewłaściwym, gdyby uczęszczający na katechezę uznawali Boga za Ojca, nie mając przy tym dziecięcej relacji z Najświętszą Maryją Panną. Podkreślił, że tak jak w porządku naturalnym dziecko właściwie rozwija się mając ojca i matkę, tak w porządku nadprzyrodzonym koniecznym jest, aby dziecko Kościoła miało Boga za Ojca i Maryję za Matkę⁸⁹. Stwierdził dalej, że gdyby jednak ktoś deprecjonował lub totalnie pomijał miłość do Maryi „jest kłamcą i ma za ojca złego ducha”⁹⁰.

Ważnym postulatem wydaje się również i to, aby katecheci permanentnie ubogacali swoją wiedzę teologiczną wieloma istotnymi dla tematyki maryjnej publikacjami autorów współczesnych, zarówno świeckich jak i duchownych. Są one potwierdzeniem wiary i miłości do Najświętszej Maryi Panny obecnych ludzi i z tego względu mogą stać się ważną pomocą w kształtowaniu maryjnych postaw u katechizowanych.

Warto w tym miejscu także dowartościować wykorzystanie w polskiej katechezie maryjnej publikacji, które wpisują się w korelację interdyscyplinarną. Szczególnie należy docenić w przekazie katechetycznym odwołania do lekcji języka polskiego i historii. Trzeba przy tym mieć jednak na uwadze, aby katecheza z zastosowaniem wyjaśnienia danego problemu nie upodobniła się do wskazanych lekcji. Należy zadbać o to, aby nie było zbyt mało katechezy w katechezie. Pomocne w tym względzie może być zapoznanie się z podstawą programową kształcenia ogólnego oraz orientacja w tych programach nauczania, które zostały przyjęte przez nauczycieli w danej szkole. Ks. Jarosław Kowalczyk, analizując wartość literatury pięknej w polskiej katechezie na kawie wybranych serii podręczników do nauczania religii podkreślił, że twórczość literacka, stosując takie środki wyrazu jak epitety, metafory, porównania jest pomocna w trafnym określaniu relacji wierzącego z Bogiem, Jezusem Chrystusem, Duchem Świętym, Najświętszą Maryją Panną i świętymi. Nie można również pominąć wielu tekstów literackich na wszystkich etapach kształcenia, które uwzględniają w swojej treści Matkę Chrystusa⁹¹.

⁸⁹ Por. Św. Ludwik Maria Grignon de Montfort. *Pisma wybrane* s. 319.

⁹⁰ Tamże.

⁹¹ Por. Kowalczyk. *Literatura piękna w polskiej katechezie* s. 387.

Aby skutecznie wykorzystać potencjał maryjny w przekazie katechetycznych nie można zapomnieć o słowach przypisywanych Cyseronowi, iż *historia jest nauczycielką życia*. Ks. Piotr Tomasik w artykule opublikowanych na łamach czasopisma *Katecheta* zatytułowanym *Korelacja nauczania religii i historii – konieczność, możliwości, perspektywy* podkreślił, że „nauczanie religii domaga się wiedzy historycznej”⁹². Na fundamencie tych słów należy zaznaczyć, że proces katechizacji uwzględniający Matkę Bożą ma w historii narodu polskiego długą tradycję, której nie można zlekceważyć w nauczaniu lekcji religii. Jednym z argumentów takiego przebiegu wydarzeń było szczególne umiłowanie Najświętszej Maryi Panny przez liczne pokolenia Polaków i wiara w Jej skuteczne wstawiennictwo u Trójjedynego Boga⁹³.

Podsumowując niniejszy rozdział należy stwierdzić, iż dokonano w nim podsumowania i oceny obecności tekstów poświęconych Najświętszej Maryi Pannie w podręcznikach do nauczania religii przeznaczonych dla uczniów szkoły podstawowej, gimnazjum i klas ponadgimnazjalnych z uwzględnieniem serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej. Niniejszy rozdział dotyczył wniosków z przeprowadzonych badań i ukazania postulatów katechetycznych związanych z polską katechezą maryjną.

W paragrafie pierwszym piątego rozdziału na kawie szczegółowej analizy podręczników przeprowadzonej w poprzednich rozdziałach dokonano próby całościowego spojrzenia na to zagadnienie. Zebrane w tym punkcie zestawienia tabelaryczne przedstawiają ilość odwołań do Najświętszej Maryi Panny w poszczególnych seriach podręczników, sposoby wykorzystania tekstów poświęconych Matce Bożej, ilościowe i procentowe spojrzenie na ich obecność w katechezach. Daje to całościowy obraz wykorzystania idei maryjnych w podręcznikach do religii Wydawnictwa WAM, św. Wojciecha i Jedność na wszystkich poziomach edukacji.

Priorytetowym zamiarem z kolei w drugim paragrafie było sformułowanie i zaprezentowanie wniosków, dotyczących nie tylko ilości tekstów poświęconych Matce Bożej w podręcznikach do religii, ale ich jakości, wartości teologicznej, spełnianej funkcji oraz zgodności z tematyką wyszczególnionych jednostek lekcyjnych. Zostały również wyłonione liczne walory oraz uchybienia, które w różnym stopniu pojawiły się w badanych podręcznikach serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej.

⁹² P. Tomasik. *Korelacja nauczania religii i historii – konieczność, możliwości, perspektywy*. „Katecheta” 60:2016 nr 1 s. 116.

⁹³ Por. Zając. *Inspiracje maryjne w okresie ćwierćwiecza nauczania religii w polskiej szkole* s. 245.

Natomiast w ostatnim paragrafie niniejszego rozdziału przedstawiono propozycje wykorzystania potencjału maryjnego w polskiej katechezie. Przypomniano również podstawowe wskazania metodyczne w korzystaniu z tekstów poświęconych Najświętszej Maryi Pannie w nauczaniu religii. Postulaty, które zostały sformułowane mogą być cenną podpowiedzią dla katechetów i katechetyków, aby jeszcze lepiej wykorzystać w przyszłości inspiracje maryjne w ramach przekazu katechetycznego zawartego w nowych seriach podręczników.

ZAKOŃCZENIE

Św. Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej o katechizacji zwrócił szczególną uwagę na fakt, iż strategicznym celem katechezy powinno być doprowadzenie do dojrzałości w wierze i uformowanie autentycznego ucznia Chrystusa dzięki pogłębionemu poznaniu Jego Osoby i nauki (por. CT 19). W praktyce priorytetem każdej prawdziwej katechezy jest ukształtowanie w katechizowanych takiej postawy, która będzie bezkompromisowym i permanentnym stawianiem Osoby Jezusa Chrystusa w centrum wszystkich osobistych spraw i wyborów. Tak zdefiniowane wychowanie może w opinii zlaicyzowanych katechizowanych budzić obawy lub przekraczać ich możliwości. Aby przełamać taki impas oraz odpowiednio motywować do wysiłku duchowego katecheci stawiają im za wzór Najświętszą Maryję Pannę. Ona w doskonały sposób, a zarazem przystępny dla każdego człowieka ukazała, jak należy słuchać natchnień Ducha Świętego, aby w pełni upodobnić się do Chrystusa w wiernym umiłowaniu woli Boga Ojca. Dlatego – jak podkreślił św. Jan Paweł II w zakończeniu encykliki *Redemptor hominis* – Dziewica z Nazaretu „musi się znajdować na wszystkich drogach codziennego życia Kościoła” (RH 22), a zatem każdego katechizowanego. To radykalne wskazanie papieskiego nauczania maryjnego zostało mocno wyakcentowane w niniejszej rozprawie.

W związku z powyższym, należy zaznaczyć, iż celem przeprowadzonego badania naukowego na temat recepcji posoborowej mariologii w wybranych podręcznikach do nauczania religii było ukazanie, w jakim stopniu została wykorzystana posoborowa refleksja nad postacią Najświętszej Maryi Panny we współczesnej polskiej katechezie. Zostało to zrealizowane na podstawie analizy trzech wybranych serii podręczników do nauczania religii: krakowskiej (Wydawnictwo WAM), poznańskiej (Wydawnictwo św. Wojciecha) i kieleckiej (Wydawnictwo Jedność). Podjęty problem badawczy stanowi ważne zagadnienie w dziedzinie katechetyki, ponieważ teksty, które zawierają maryjne inspiracje w znacznym stopniu wspomagają katechezę w realizacji jej podstawowych zadań.

Podręczniki w systemie kształcenia szkolnego są podstawowym narzędziem pracy zarówno każdego nauczyciela, jak i jego podopiecznych. Z tej racji zarówno katecheci jak i katechizowani często po nie sięgają, aby zgłębiać podstawowe informacje związane z przekazem teologicznym. Należy także podkreślić, iż podręczniki przeznaczone dla uczestników nauczania religii w szkole są integralną

częścią nauczania i formowania uczniów. Założeniem niniejszej dysertacji było dokonanie analizy podręczników do nauczania religii, przygotowanych przez wybrane wydawnictwa, pod kątem wyeksponowania zamieszczonych w nich tekstów uwzględniających posoborową refleksję nad postacią Matki Bożej.

Struktura pracy została zbudowana w oparciu o poszczególne etapy edukacji szkolnej. Należy również podkreślić, iż taki sposób przeprowadzonej analizy pozwolił na uporządkowane wydobycie z podręczników do nauczania religii tekstów uwzględniających w swojej treści maryjne inspiracje i pozwolił na gruntowne ich zbadanie. Postawiony na początku niniejszej rozprawy problem badawczy został rozwiązany w pięciu rozdziałach.

Rozdział pierwszy dotyczył kwestii związanej z katechezą maryjną w nauczaniu i refleksji katechetycznej Kościoła i stanowił niejako wprowadzenie do dalszej analizy. Zawierał cztery paragrafy, których tytuły zostały uformowane na kanwie wskazań bł. Pawła VI zawartych w adhortacji apostolskiej *Marialis cultus*, związanych z odnowionym kultem maryjnym (zob. MC 24-28). W tym posoborowym maryjnym dokumencie papież wyróżnił i sprecyzował cztery podstawowe zasady (trynitarną, chrystologiczną, pneumatologiczną, eklezjalną), bez których nie można mówić o autentycznej mariologii. Aby stworzyć fundament do dalszej analizy tekstów z maryjnymi odniesieniami i nie popełnić podstawowych błędów doktrynalnych, na początku rozprawy została ukazana w poszczególnych punktach relacja Najświętszej Maryi Panny do Trójjedyne Boga, Jego Syna Jezusa Chrystusa, Ducha Świętego oraz Kościoła. Na kanwie tych informacji została także wyeksponowana poprawna katecheza maryjna.

Następny rozdział dotyczył już przeanalizowania podręczników do nauczania religii, przeznaczonych dla uczniów szkoły podstawowej z uwzględnieniem treści zawartych w pierwszym rozdziale tejże rozprawy. Badaniom zostały poddane na początku podręczniki serii krakowskiej, następnie poznańskiej, na końcu zaś kieleckiej. Na strukturę tej części składało się sześć paragrafów, z których po trzy z każdego wydawnictwa dotyczyły edukacji wczesnoszkolnej (klasy I-III), zaś kolejne trzy nauczania blokowego (klasy IV-VI). Analiza polegała na tym, iż po krótkim ogólnym zaprezentowaniu poszczególnych podręczników zostały ukazane zestawienia ilościowe, po czym dokonano interpretacji jakościowej wyłonionych tekstów z maryjnymi akcentami zamieszczonymi na kartach podręczników do nauczania religii w szkole podstawowej. Należy podkreślić, iż ukazane teksty w tej części studium

charakteryzowały się prostotą, przystępnością i były adekwatne do poziomu edukacji katechizowanych. Warto zaznaczyć, iż po przeanalizowaniu podręczników klas I-VI szkoły podstawowej trzech serii wydawnictw najczęściej maryjnych odwołań zanotowano w podręcznikach przygotowanych przez kieleckie Wydawnictwo Jedność, szczególnie w klasie III i V (po 11 jednostek). Natomiast najuboższe w teksty mariologiczne były podręczniki Wydawnictwa św. Wojciecha. Należy ponadto stwierdzić, iż bogactwo nagromadzenia tekstów uwzględniających w swojej treści Najświętszą Maryję Pannę w podręcznikach dla uczniów szkoły podstawowej daje szansę dzieciom na skuteczniejsze zbliżenie się do Osoby Jezusa Chrystusa, a przede wszystkim zjednoczenie się z Nim podczas I Komunii Świętej i sakramentu pokuty i pojednania.

W rozdziale trzecim dokonano przebadania podręczników do nauczania religii przeznaczonych dla uczniów z gimnazjum. Ta część rozprawy zbudowana została z trzech paragrafów, natomiast analiza miała podobny przebieg jak w rozdziale poprzedzającym. Każdy punkt tego rozdziału odpowiadał kolejnej serii podręczników zaś poszczególne podparagrafy odnosiły się do podręczników klas I-III gimnazjum. Warto jeszcze zaznaczyć, że praca badawcza na tym etapie wykazała, iż trzy serie wydawnicze podręczników do gimnazjum posiadają najuboższą liczbę tekstów, w których autorzy odwołali się do Najświętszej Maryi Panny. Najwięcej maryjnych treści zauważono podobnie jak w rozdziale drugim w podręcznikach kieleckich Wydawnictwa Jedność, zaś najmniej w serii poznańskiej. Należy stwierdzić, iż większe docenienie posoborowej mariologii w klasach gimnazjalnych, których uczniowie są na etapie przygotowania do sakramentu bierzmowania mogłoby zaowocować jeszcze głębszym zjednoczeniem z Trzecią Osobą Boską, która uzdalnia do mężnego wyznawania wiary i postępowania według jej zasad.

Rozdział czwarty został poświęcony analizie podręczników do nauczania religii przeznaczonych dla uczniów uczęszczających do liceum, technikum oraz szkoły zawodowej. Należy zaznaczyć, iż te ostatnie podręczniki zostały przeanalizowane tylko z serii krakowskiej, gdyż jedynie Wydawnictwo WAM przygotowało podręczniki do tego typu szkoły. Ta część rozprawy składała się z czterech paragrafów, w tym drugi był właśnie poświęcony analizie podręczników do klasy I-II szkoły zawodowej. Badania miały analogiczną metodę jak w rozdziale drugim i trzecim. W niniejszym rozdziale udało się wykazać, iż najczęściej treści związanych z posoborową mariologią znajdują się w podręcznikach wydanych przez krakowskie Wydawnictwo WAM.

Najmniej wątków poświęconych Najświętszej Maryi Pannie można było zaobserwować w podręcznikach kieleckiego Wydawnictwa Jedność. Warto jeszcze podkreślić, iż w podręczniku dla klasy II liceum i II i III technikum z serii krakowskiej zostało odnalezionych aż 12 jednostek, w których autorzy odwołali się do Matki Bożej. Ze wszystkich 38 przeanalizowanych podręczników do nauczania religii właśnie ten posiadał największe bogactwo maryjnych treści. Należy ponadto zaznaczyć, iż katechizacja w szkole ponadgimnazjalnej jest wielkim wyzwaniem dla nauczycieli religii, ponieważ młodzież w tym okresie przeżywa niejednokrotnie bunt wobec Kościoła, prawa moralnego, kryzys wiary, podważa autorytety, kwestionuje świat wartości. Wydaje się więc rzeczą słuszną, aby na tym etapie dojrzewania nie zabrakło w kolejnych powstających podręcznikach do nauczania religii licznych odniesień do postaw Najświętszej Maryi Panny, która będąc posłuszną natchnieniom Ducha Świętego, wiernie i z poświęceniem realizowała nie tylko powołanie do służby Bogu, ale i do życia w rodzinie.

Natomiast ostatni rozdział niniejszej dysertacji przedstawia wyniki ilościowe i jakościowe przeprowadzonych badań. Mocną stroną tej części dysertacji jest to, iż w przebadanych podręcznikach serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej zawierających łącznie 2141 jednostek lekcyjnych, udało się odnaleźć 208 katechez, w których zaakcentowano postać Najświętszej Maryi Panny. Rozdział piąty zawiera merytoryczne informacje i sygnalizuje formalne ograniczenia związane z recepcją posoborowej mariologii w przeanalizowanych podręcznikach do nauczania. Udało się także wskazać na wyzwania, jakie stoją przed redagującymi nowe podręczniki do nauczania religii. Nie zabrakło również sformułowanych konkretnych postulatów uwzględniających inspiracje maryjne w katechizacji dzieci i młodzieży.

Przeprowadzona refleksja naukowa na temat recepcji posoborowej mariologii w wybranych podręcznikach do nauczania religii jest odpowiedzią na potrzebę tego typu opracowań. Może być inspiracją do okrywania coraz lepszych i bardziej skutecznych form przekazu katechetycznego, dostosowanego do współczesnych uwarunkowań. Wykorzystany materiał źródłowy w postaci trzech najbardziej popularnych serii podręczników do nauczania religii oraz analiza problemu badawczego, pozwoliły na wysunięcie konkluzji, że temat został opracowany w sposób wieloaspektowy i wyczerpujący.

Należy jeszcze podkreślić, iż w niniejszej rozprawie nie ograniczono się tylko do przeanalizowania 38 podręczników katechetycznych, wyłonienia i zinterpretowania

tekstów uwzględniających rolę Najświętszej Maryi Panny, ale podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu maryjna katecheza może być pożyteczna dla życia dzieci i młodzieży w przyszłości. Cennym uzupełnieniem i ilustracją opracowanego materiału okazały się tabele z danymi statystycznymi. Ukazują one ilościowe zestawienie katechez, w których odwołano się do Matki Bożej we wszystkich przebadanych podręcznikach.

Reasumując należy stwierdzić, iż badania przeprowadzone w sposób rzetelny, obszerny i wieloaspektowy, nie zamykają możliwości dalszych analiz nad obecnością maryjnych treści w podręcznikach do nauczania religii. Na podstawie wniosków, które wyłaniają się z tej dysertacji, można wskazać, iż ciekawych informacji mogłaby dostarczyć jeszcze praca empiryczna, w której zostałby ukazany stosunek katechizowanych do osoby Najświętszej Maryi Panny, ich ogólna wiedza na temat obecności Matki Bożej w historii narodu polskiego oraz rozumienie przez katechizowanych znaczenia pobożności maryjnej w codziennym życiu dzieci i młodzieży. Warto byłoby poznać także ich oczekiwania w tej kwestii.

Niniejsza praca dotyczyła serii podręczników, które zakończyły już swoją dydaktyczną rolę w placówkach oświatowych w Polsce. Zostały one przygotowane do *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, która została przyjęta w dniu 20 czerwca 2001 r. Natomiast nowa *Podstawa programowa* została zatwierdzona 8 marca 2010 roku podczas 351. zebrania plenarnego Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie i samą wyparła wcześniejszy *Program nauczania religii*, na podstawie którego przygotowywane były przeanalizowane w niniejszej rozprawie podręczniki.

Od 1 września 2011 roku weszły do szkół podręczniki oparte na *Programie nauczania religii* z dnia 9 czerwca 2010 roku. Ciekawą propozycją byłoby przebadanie podręczników napisanych także i do tego programu nauczania. Można by szukać naukowej odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu zmieniła się w nich obecność posoborowej mariologii, szczególnie na etapie przygotowania do sakramentu bierzmowania, gdyż wcześniejsze podręczniki na tym etapie edukacji zawierały najmniej maryjnych treści.

Z pewnością prezentowana dysertacja nie wyczerpuje wszystkich wątków dotyczących posoborowej mariologii w katechezie. Stanowi jednak próbę oceny tego co było w przeszłości, by podejmować skuteczne działania katechetyczne w teraźniejszości oraz wskazać kierunek rozwoju na przyszłość.

WYKAZ TABEL

- Tab. 1. Zestawienie katechez z maryjnym odniesieniem w podręcznikach dla klas I-III szkoły podstawowej z uwzględnieniem wydawnictw: krakowskiego (WAM), poznańskiego (św. Wojciech) i kieleckiego (Jedność).
- Tab. 2. Zestawienie katechez z maryjnym odniesieniem w podręcznikach dla klas IV-VI szkoły podstawowej z uwzględnieniem wydawnictw: krakowskiego (WAM), poznańskiego (św. Wojciech) i kieleckiego (Jedność).
- Tab. 3. Zestawienie katechez z maryjnym odniesieniem w podręcznikach dla klas I-III gimnazjum z uwzględnieniem wydawnictw: krakowskiego (WAM), poznańskiego (św. Wojciech) i kieleckiego (Jedność).
- Tab. 4. Zestawienie katechez z maryjnym odniesieniem w podręcznikach dla liceum i technikum z uwzględnieniem wydawnictw: krakowskiego (WAM), poznańskiego (św. Wojciech), kieleckiego (Jedność) i dla klas I-II szkoły zawodowej tylko wydawnictwa krakowskiego.
- Tab. 5. Zestawienie ilości katechez z maryjnym odniesieniem w stosunku do liczby jednostek w podręcznikach dla klas I-III szkoły podstawowej z uwzględnieniem wydawnictw: krakowskiego (WAM), poznańskiego (św. Wojciech) i kieleckiego (Jedność).
- Tab. 6. Zestawienie ilości katechez z maryjnym odniesieniem w stosunku do liczby jednostek w podręcznikach dla klas IV-VI szkoły podstawowej z uwzględnieniem wydawnictw: krakowskiego (WAM), poznańskiego (św. Wojciech) i kieleckiego (Jedność).
- Tab. 7. Zestawienie ilości katechez z maryjnym odniesieniem w stosunku do liczby jednostek w podręcznikach dla klas I-III gimnazjum z uwzględnieniem wydawnictw: krakowskiego (WAM), poznańskiego (św. Wojciech) i kieleckiego (Jedność).
- Tab. 8. Zestawienie ilości katechez z maryjnym odniesieniem w stosunku do liczby jednostek w podręcznikach dla liceum i technikum z uwzględnieniem wydawnictw: krakowskiego (WAM), poznańskiego (św. Wojciech), kieleckiego (Jedność) oraz dla klas I-II szkoły zawodowej wydawnictwa krakowskiego.
- Tab. 9. Ilościowe zestawienie wszystkich jednostek, w których odwołano się do Najświętszej Maryi Panny w podręcznikach serii krakowskiej, poznańskiej i kieleckiej.

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA

1. Dokumenty Soboru Watykańskiego II

Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*. 4 grudnia 1963. W: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Wydanie 3. Poznań 1986 s. 40-70.

Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*. 21 listopada 1964. W: Tamże s. 105-366.

Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*. 18 listopada 1965. W: Tamże s. 350-363.

2. Nauczanie papieży

Paweł VI. *Przemówienie Ojca Świętego Pawła VI na zakończenie III Sesji Soboru Watykańskiego II* (21 XI 1964). W: *Matka Odkupiciela Matką Kościoła. Dokumenty*. Warszawa 1990 s. 209-213.

Paweł VI. Adhortacja apostolska *Marialis cultus*. Wrocław 2004.

Jan Paweł II. Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae*. 16 października 1979. W: *Adhortacje Apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*. Kraków 1996 s. 5-86.

Jan Paweł II. Encyklika *Redemptor hominis*. 4 marca 1980. W: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*. Kraków 2005 s. 5-88.

Jana Pawła II. Adhortacja apostolska *Familiaris consortio* do biskupów, kapłanów i wiernych całego Kościoła katolickiego o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym. 22 listopada 1981. Wrocław 2000.

Jana Pawła II. Encyklika *Redemptoris Mater* o Błogosławionej Maryi Dziewicy w życiu pielgrzymującego Kościoła. 25 marca 1987. Wrocław 1995.

Jan Paweł II. Encyklika *Redemptoris Missio* o stałej aktualności posłania misyjnego. 7 grudnia 1990. Wrocław 1995.

Jan Paweł II. *Znaczenie słowa „Kościół”*. Katecheza środowa. 20 lipca 1991. W: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Kościół*. Red. W. Zega. Kraków – Ząbki 1999 s. 11-15.

- Jan Paweł II. List apostolski *Tertio Millennio Adveniente* do biskupów, duchowieństwa i wiernych w związku z przygotowaniem Jubileuszu Roku 2000. 10 października 1994. Wrocław 1998.
- Jan Paweł II. *Fragment z listu do dzieci*. (fragment) 13 grudnia 1994. W: *W domu i rodzinie Jezusa. Podręcznik do religii dla klasy I szkoły podstawowej*. Red. W. Kubik, T. Czarnecka. Kraków 2006 s. 6.
- Jan Paweł II. *Rola kobiety w świetle Maryi. Audyencja generalna, 6 XII 1995 r.*. W: *Jan Paweł II o Matce Bożej 1978-1998. Audyencje generalne*. Red. A. Szostek. Tom IV. Warszawa 1999 s. 125-128.
- Jan Paweł II. *Maryja w perspektywie trynitarniej*. Katecheza śródowa. 10 stycznia 1996. W: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Maryja*. Red. Z. Zega. Kraków – Ząbki 1999 s. 34-37.
- Jan Paweł II. *Maryja a dar Ducha Świętego*. Katecheza śródowa. 28 maja 1997. W: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Maryja*. Red. W. Zega. Kraków – Ząbki 1999 s. 141-143.
- Jan Paweł II. *Dar różańcowej modlitwy*. (Przemówienie w sanktuarium maryjnym, Ludźmierz, 7 VI 1997 r.). W: *Jan Paweł II o Matce Bożej 1978-1998. Homilie i przemówienia*. Red. A. Szostek. Tom III. Warszawa 1999 s. 241-242.
- Jan Paweł II. *Rodzina Maryi i Józefa*. 29 grudnia 1997. W: *Jan Paweł II o Matce Bożej 1978-1998. „Anioł Pański”*. Red. A. Szostek. Tom V. Warszawa 1999 s. 466-467.
- Jan Paweł II. *Orędzie na Światowy Dzień Misyjny – 1998 r. Wielkie znaki obecności Ducha Świętego w działalności misyjnej Kościoła*. 31 maja 1998. W: *Jan Paweł II. Dzieła zebrane. Tom IV. Konstytucje apostolskie. Listy Motu Proprio i Bulle. Orędzia na Światowe Dni*. Red. P. Ptasznik [i in.]. Kraków 2007 s. 464-467.
- Jan Paweł II. List apostolski *Rosarium Virginis Mariae* do biskupów, duchowieństwa i wiernych o Różańcu świętym. 16 października 2002. Poznań 2002.
- Jan Paweł II. Encyklika *Ecclesia de Eucharistia* o Eucharystii w życiu Kościoła. 17 kwietnia 2003. Kraków 2003.
- Jan Paweł II. *Dar i Tajemnica. W pięćdziesiątą rocznicę moich święceń kapłańskich*. Kraków 1996.
- Benedykt XVI. Encyklika o miłości chrześcijańskiej *Deus Caritas est*. 25 grudnia 2005. Kraków 2006.

Franciszek. Adhortacja apostolska *Evangelii Gaudium* o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie. Wydanie II poprawione. 24 listopada 2013. Kraków 2014.

3. Dokumenty Stolicy Apostolskiej

Kongregacja ds. Duchowieństwa. *Dyrektorium ogólne o katechizacji*. 15 sierpnia 1997. Poznań 1998.

Katechizm Kościoła Katolickiego. 11 października 1992. Poznań 2002.

Kongregacja do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*. Poznań 2003.

Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego. Kielce 2005.

Mszal Rzymski dla diecezji polskich. Wydanie drugie, poszerzone. Poznań 2009.

4. Dokumenty Kościoła w Polsce

II Polski Synod Plenarny (1991-1999). *Maryja w tajemnicy Chrystusa i Kościoła*. Poznań 2001 s. 263-280.

II Polski Synod Plenarny. Teksty robocze. Poznań – Warszawa 1991.

Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*. 20 czerwca 2001. Kraków 2001.

Konferencja Episkopatu Polski. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. 20 czerwca 2001. Kraków 2002.

Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii*. 20 września 2001. Kraków 2001.

5. Dokumenty państwowe

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 sierpnia 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. „Dziennik Ustaw” 2008 nr 159 poz. 922.

6. Programy katechetyczne

Szpet J., Jackowiak D. *Przyjąć blask Bożej Prawdy. Program nauczania religii dla gimnazjum*. Poznań 2002.

- Śmiech T. *W rodzinie dzieci Bożych. Program nauczania religii dla klas I-III szkoły podstawowej*. Zatwierdzony 18 lipca 2002. Kielce 2005.
- Śmiech T. *W przyjaźni z Bogiem. Program nauczania religii dla klas IV-VI szkoły podstawowej*. Zatwierdzony 28 maja 2003. Kielce 2003.
- Śmiech T. *W drodze do Ojca. Program nauczania religii dla klas gimnazjalnych*. Zatwierdzony 10 lipca 2002. Kielce [b.r.w.].
- Śmiech T. *Żyć, aby wierzyć i kochać. Program nauczania religii dla liceum*. Zatwierdzony 22 marca 2004. Kielce 2004.

6. Podręczniki do nauczania religii

a. Krakowska seria podręczników

- W domu i rodzinie Jezusa. Podręcznik do religii dla klasy I szkoły podstawowej*. Red. W. Kubik, T. Czarnecka. Kraków 2006.
- Bliscy Sercu Jezusa. Podręcznik do religii dla klasy II szkoły podstawowej*. Red. W. Kubik, T. Czarnecka. Kraków 2006.
- Jezusowa Wspólnota Serc. Podręcznik do religii dla klasy III szkoły podstawowej*. Red. W. Kubik, T. Czarnecka. Kraków 2004.
- Zaproszeni przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy IV*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005.
- Obdarowani przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy V*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005.
- Przemienieni przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy VI*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2004.
- Jezus uczy i zbawia. Podręcznik do religii dla I klasy gimnazjum*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005.
- Jezus działa i zbawia. Podręcznik do religii dla II klasy gimnazjum*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005.
- Jezus prowadzi i zbawia. Podręcznik do religii dla III klasy gimnazjum*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2006.
- Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele. Podręcznik do religii dla I klasy liceum i technikum*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2002.
- Jestem świadkiem Chrystusa w świecie. Podręcznik do religii dla II klasy liceum oraz II i III klasy technikum*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2003.

Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie. Podręcznik do religii dla III klasy liceum oraz IV klasy technikum. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2004.

Ze Zmartwychwstałym w społeczeństwie. Podręcznik do religii dla I klasy szkoły zawodowej. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2002.

Ze Zmartwychwstałym w rodzinie. Podręcznik do religii dla II klasy szkoły zawodowej. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2003.

b. Poznańska seria podręczników

W domu Bożym i rodzinie Jezusa. Podręcznik dla pierwszej klasy szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2002.

Bliscy Sercu Jezusa. Podręcznik dla drugiej klasy szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003.

Jezusowa wspólnota serc. Podręcznik dla trzeciej klasy szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2004.

Powołani przez Boga Ojca. Podręcznik dla IV klasy szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2002.

Umiłowani w Jezusie Chrystusie. Podręcznik dla V klasy szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2012.

Uświęceni w Duchu Świętym. Podręcznik dla VI klasy szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2004.

Słowo Boga jest blisko Ciebie. Pierwsza klasa gimnazjum. Red. D. Jackowiak, J. Szpet. Poznań 2009.

Wolni przez miłość. Druga klasa gimnazjum. Red. D. Jackowiak, J. Szpet. Poznań 2011.

Żyjąc z innymi dla innych. Trzecia klasa gimnazjum. Podręcznik. Red. D. Jackowiak, J. Szpet. Poznań 2009.

Świadek Chrystusa w Kościele. Podręcznik do nauki religii dla klasy pierwszej szkół ponadgimnazjalnych. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2002.

Świadek Chrystusa w świecie. Podręcznik do nauki religii dla klasy drugiej szkół licealnych. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003.

Świadek Chrystusa w rodzinie. Podręcznik do nauki religii dla klasy trzeciej szkół licealnych. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2004.

c. Kielecka seria podręczników

Jezus nas kocha. Podręcznik do religii dla klasy I szkoły podstawowej. Red. J. Czerkawski, E. Kondrak. Kielce 2012.

Jezus przychodzi do nas. Podręcznik do religii dla klasy II szkoły podstawowej. Red. J. Czerkawski, E. Kondrak, B. Nosek. Kielce 2013.

Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem. Podręcznik do religii dla klasy III szkoły podstawowej. Red. T. Śmiech. Kielce 2012.

Śluchamy Boga. Podręcznik do religii dla klasy IV. Red. T. Śmiech, B. Nosek. Kielce 2003.

Wielbimy Boga. Podręcznik do religii dla klasy V. Red. T. Śmiech. Kielce 2003.

Śmiech T., Nosek B. Z Jezusem idziemy do Boga. Podręcznik do religii dla klasy VI. Kielce 2003.

W moim Kościele. Podręcznik do religii dla klasy I gimnazjum. Red. T. Śmiech. Kielce 2008.

W miłości Ojca. Podręcznik do religii dla klasy II gimnazjum. Red. T. Śmiech. Kielce 2010.

W życiu i prawdzie. Podręcznik do religii dla klasy III gimnazjum. Red. T. Śmiech. Kielce 2002.

Na drodze do dojrzałej wiary. Podręcznik do religii dla klasy I liceum i technikum. Red. T. Śmiech, E. Kondrak. Kielce 2007.

Z wiarą w życie i świat. Podręcznik do religii dla klasy II liceum oraz II i III technikum. Red. J. Czerkawski [i in.]. Kielce 2007.

Z wiarą na progu miłości. Podręcznik do religii dla klasy III liceum i IV technikum. Red. E. Kondrak [i in.]. Kielce 2006.

7. Podręczniki metodyczne

a. Krakowska seria podręczników metodycznych

Podręcznik metodyczny do nauki religii dla klasy I szkoły podstawowej. W domu i rodzinie Jezusa. Red. T. Czarnecka, W. Kubik. Kraków 2002.

Podręcznik metodyczny do nauki religii dla klasy II szkoły podstawowej. Bliscy sercu Jezusa. Red. T. Czarnecka, W. Kubik. Kraków 2003.

Podręcznik metodyczny do nauki religii dla klasy III szkoły podstawowej. Jezusowa wspólnota serc. Red. T. Czarnecka, W. Kubik. Kraków 2004.

Zaproszeni przez Boga. Podręcznik metodyczny do religii dla klasy IV. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005.

Obdarowani przez Boga. Podręcznik metodyczny do religii dla klasy V. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2003.

Przemienieni przez Boga. Podręcznik metodyczny do religii dla klasy VI. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2004.

Jezus uczy i zbawia. Podręcznik metodyczny do religii dla I klasy gimnazjum. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005.

Jezus działa i zbawia. Podręcznik metodyczny do religii dla II klasy gimnazjum. Red. A. Hajduk, A. Walulik. Kraków 2005.

Jezus prowadzi i zbawia. Podręcznik metodyczny do religii dla III klasy gimnazjum. Red. A. Hajduk [i in.]. Kraków 2006.

Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele. Podręcznik metodyczny do religii dla I klasy liceum i technikum. Z. Marek [i in.]. Kraków 2002.

Jestem świadkiem Chrystusa w świecie. Podręcznik metodyczny do religii dla II klasy liceum oraz II i III klasy technikum. Z. Marek [i in.]. Kraków 2003.

Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie. Podręcznik metodyczny do religii dla III klasy liceum oraz IV klasy technikum. Z. Marek [i in.]. Kraków 2004.

Ze Zmartwychwstałym w społeczeństwie. Podręcznik metodyczny do religii dla I klasy szkoły zawodowej. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2002.

Ze Zmartwychwstałym w rodzinie. Podręcznik metodyczny do religii dla II klasy szkoły zawodowej. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2003.

b. Poznańska seria podręczników metodycznych

W domu Bożym i rodzinie Jezusa. Pierwsza klasa szkoły podstawowej. Przewodnik metodyczny. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003.

Bliscy sercu Jezusa. Druga klasa szkoły podstawowej. Przewodnik metodyczny. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003.

Jezusowa wspólnota serc. Trzecia klasa szkoły podstawowej. Przewodnik metodyczny. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2004.

Powołani przez Boga Ojca. Czwarta klasa szkoły podstawowej. Przewodnik metodyczny. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2002.

Umiłowani w Jezusie Chrystusie. Piąta klasa szkoły podstawowej. Podręcznik metodyczny. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2012.

Uświęceni w Duchu Świętym. Szósta klasa szkoły podstawowej. Przewodnik metodyczny. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2004.

Religia. Świadek Chrystusa w Kościele. Dla klasy pierwszej szkół ponadgimnazjalnych. Przewodnik metodyczny. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003.

Religia. Świadek Chrystusa w świecie. Dla klasy drugiej szkół licealnych. Przewodnik metodyczny. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003.

Religia. Świadek Chrystusa w rodzinie. Dla klasy trzeciej szkół licealnych. Przewodnik metodyczny. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2004.

c. Kielecka seria podręczników metodycznych

Przewodnik metodyczny. Jezus nas kocha. Klasa I szkoły podstawowej. Red. E. Kondrak, J. Czerkowski. Kielce 2007.

Przewodnik metodyczny. Jezus przychodzi do nas. Klasa II szkoły podstawowej. Red. J. Czerkowski, E. Kondrak, B. Nosek. Kielce 2008.

Przewodnik metodyczny. Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem. Klasa III. Red. E. Kondrak. Kielce 2003.

Przewodnik metodyczny. Słuchamy Boga. Klasa IV szkoły podstawowej. Red. E. Kondrak [i in.]. Kielce 2010.

Podręcznik metodyczny. Wielbimy Boga. Klasa V szkoły podstawowej. Red. R. Brzoza [i in.]. Kielce 2010.

Przewodnik metodyczny. Z Jezusem idziemy do Boga. Klasa VI szkoły podstawowej. Red. B. Podstawka [i in.]. Kielce 2010.

Przewodnik metodyczny. Klasa I gimnazjum. W moim Kościele. B. Nosek. Kielce 2008.

Przewodnik metodyczny. W miłości Ojca. Klasa II gimnazjum. T. Śmiech. Kielce 2009.

Przewodnik metodyczny. W życiu i w prawdzie. Klasa III gimnazjum. R. Brzoza [i in.]. Kielce 2008.

Przewodnik metodyczny. Na drodze do dojrzałej wiary. Klasa I liceum i technikum. Red. T. Śmiech, E. Kondrak. Kielce 2004.

Przewodnik metodyczny. Z wiarą w życie i świat. Klasa II liceum oraz II i III technikum. Red. J. Czerkawski [i in.]. Kielce 2005.

Przewodnik metodyczny. Z wiarą na progu miłości. Klasa III liceum i IV technikum. Red. E. Kondrak [i in.]. Kielce 2006.

8. Karty pracy, zeszyty ucznia, teczki pomocy

Zeszyt ucznia. W domu i rodzinie Jezusa. Red. W. Kubik, T. Czarnecka. Kraków 2005.

Zeszyt ucznia. Bliscy sercu Jezusa. Red. W. Kubik, G. Łuszczak, T. Czarnecka. Kraków 2010.

Zeszyt ucznia. Jezusowa wspólnota serc. Red. W. Kubik, T. Czarnecka. Kraków 2004.

Zaproszeni przez Boga. Zeszyt ucznia klasy IV. A. Banasiak [i in.]. Kraków 2006.

Obdarowani przez Boga. Zeszyt ucznia klasy V. A. Banasiak [i in.]. Kraków 2006.

Przemienieni przez Boga. Zeszyt ucznia klasy VI. A. Banasiak [i in.]. Kraków 2006.

Bliscy sercu Jezusa. Karty pracy dla drugiej klasy szkoły podstawowej. Poznań 2003.

Jezusowa wspólnota serc. Karty pracy dla trzeciej klasy szkoły podstawowej. Poznań 2014.

W domu Bożym i rodzinie Jezusa. Karty pracy dla pierwszej klasy szkoły podstawowej. Poznań 2002.

Jezus przychodzi do nas. Zeszyt ćwiczeń do nauki religii dla klasy II szkoły podstawowej. D. Kurpiński, J. Snopek. Kielce 2008.

Słuchamy Boga. Zeszyt ćwiczeń. Klasa IV. M. Piątek. Kielce 2005.

W moim Kościele. Klasa I gimnazjum. Teczka pomocy. [b.a.]. Kielce 2006.

W miłości Ojca. Klasa II gimnazjum. Teczka pomocy. [b.a.]. Kielce 2006.

Wzrastamy w przyjaźni z Jezusem. Klasa III. Zeszyt ćwiczeń. Red. T. Śmiech. Kielce 2003.

W życiu i w prawdzie. Klasa III - Gimnazjum. Teczka Pomocy. Część. I. [b.a.]. Kielce 2006;

W życiu i w prawdzie. Klasa III - Gimnazjum. Teczka Pomocy. Część. II. [b.a.]. Kielce 2006.

II. LITERATURA PRZEDMIOTU

- Amorth G. *Ewangelia Maryi. Kobieta, która pokonała zło*. Tłum. W. Zasiura. Częstochowa 2013.
- Bednarczyk R. *Prawa, obowiązki i zadania wychowawcze rodziców w myśli prymasa Stefana Wyszyńskiego. Studium katechetyczne*. Warszawa 2017.
- Bednarczyk R. *Wychowanie do świadectwa w Kościele na podstawie wybranych podręczników do klas I szkół ponadgimnazjalnych*. „Katecheta” 51:2007 nr 6 s. 12-19.
- Beinert W. *Dojście do Maryi. Punkty wyjścia dla właściwej naszym czasom czci Maryi*. W: *Cześć Maryi dzisiaj. Propozycje pastoralne*. Red. W. Beinert. Tłum. M. Węclawski. Warszawa 1992 s. 17-33.
- Blachnicki F. *Drogowskazy Nowego Człowieka Ruchu Światło-Życie*. W: *Z wiarą w życie i świat. Podręcznik do religii dla klasy II liceum oraz II i III technikum*. Red. J. Czerkawski [i in.]. Kielce 2007 s. 184.
- Blaquiere G. *Ewangelia Maryi*. Warszawa 1994.
- Budzik S. *Maryja w tajemnicy Chrystusa i Kościoła*. Tarnów 1997.
- Cantalamesa R. *Maryja zwierciadłem dla Kościoła*. Warszawa 1994.
- Chałupniak R. „Katecheza” czy „nauczanie religii”? *W obronie szkolnej katechezy*. „Katecheta” 44:2000 nr 5 s. 7-12.
- Chałupniak R. *W poszukiwaniu nowego modelu katechezy*. „Katecheta” 54:2010 nr 7-8 s. 19-25.
- Chmielewski M. *Implikacje posoborowej mariologii dla duchowości katolickiej w Polsce*. „Salvatoris Mater” 16:2014 nr 1-4 s. 154-170.
- Dąbek T. M. *Bóg Ojciec i Maryja w duchowości mniszej*. „Salvatoris Mater” 1:1999 nr 4 s. 100-110.
- De Fiores S. *Za głosem Maryi*. Tłum. E. Działo. Warszawa 1999.
- Duksa P. *Metody katechetyczne*. Olsztyn 1998.
- Dziekoński S. *Nowe katechizmy wydawnictwa WAM księży Jezuitów! W domu i rodzinie Jezusa. W drodze do Wieczernika. Podręcznik do religii dla klasy I szkoły podstawowej*. Red. W. Kubik, T. Czarnecka. „Katecheta” 46:2002 nr 9 s. 66-68.
- Faszczoła A. *Maryja nie potrzebuje fałszywej czci*. „Pastores” 50:2011 nr 1 s. 69-79.
- Gręś S. *Maryja i Duch Święty w życiu duchowym chrześcijanina*. „Salvatoris Mater” 18:2003 nr 2 s. 18-40.

- Jan Paweł II. *Apel Jasnogórski*. 14 sierpnia 1991. W: *W życiu i w prawdzie. Podręcznik do religii dla klasy III gimnazjum*. Red. T. Śmiech. Kielce 2002 s. 110.
- Jan Paweł II. *List do dzieci*. W: *W domu i rodzinie Jezusa. Podręcznik do religii dla klasy I szkoły podstawowej* s. 6.
- Jan Paweł II. *List do młodych całego świata Parati semper Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży (fragmenty)*. W: *W życiu i w prawdzie. Podręcznik do religii dla klasy III gimnazjum*. Red. T. Śmiech. Kielce 2002 s. 114.
- Kiciński A. Recenzje. „*W przyjaźni z Bogiem*”. Program nauczania i podręczniki dla klas IV-VI. Red. T. Śmiech. Wydawnictwo „Jedność”. Kielce 2003. „Katecheta” 48:2004 nr 4 s. 76-77.
- Kiciński A. Recenzje. „*W rodzinie dzieci Bożych*”. Program nauczania i podręczniki dla klas I-III. Red. T. Śmiech. Wydawnictwo „Jedność”. Kielce 2003. „Katecheta” 48:2004 nr 4 s. 74-75.
- Kiciński. „*W drodze do Ojca*”. Program nauczania religii i nowe podręczniki dla gimnazjum. Red. T. Śmiech. Wydawnictwo JEDNOŚĆ. Kielce 2003. „Katecheta” 47:2003 nr 7-8 s. 142-143.
- Kijas Z. J. *Trynitarne korzenie mariologii i jej inspiracje dla ekumenizmu*. „*Salvatoris Mater*” 2:2000 nr 3 s. 361-379.
- Kochaniewicz B. *Stan mariologii katolickiej na progu trzeciego tysiąclecia*. „*Salvatoris Mater*” 3:2001 nr 3 s. 235-265.
- Kozacki P. *Dar nieustannej pięćdziesiątnicy. Rozmowa z ks. Andrzejem Siemieniowskim*. W: *Przewodnik po encyklikach. Myśląc z Janem Pawłem II*. Red. J. Brodniewicz. Poznań 2003 s. 89-106.
- Krakowiak Cz. *Maryja wzorem trynitarnej pobożności chrześcijańskiej*. „*Salvatoris Mater*” 2:2000 nr 3 s. 130-154.
- Kudasiewicz J. *Matka Odkupiciela*. Kielce 1996.
- Kudasiewicz J. *Nowe tajemnice różańca świętego. Teologia. Kontemplacja. Życie*. Ząbki 2002.
- Kudasiewicz J. *Oto Matka Twoja. Biblijny katechizm maryjny*. Kielce 2007.
- Kudasiewicz J., Witczyk H. *Rok Boga Ojca*. Kielce 1999.
- Leon-Dufour X. *Duch Boży*. W: *Słownik teologii biblijnej. Dzieło zbiorowe*. X. Leon-Dufour. Poznań 1994 s. 226-235.

- Leon-Dufour X. *Świątynia*. W: *Słownik teologii biblijnej. Dzieło zbiorowe*. X. Leon-Dufour. Poznań 1994 s. 963-969.
- Ludwik Maria Grignon de Montfort św.. *Tajemnica Maryi*. Niepokalanów 2013.
- Ludwik Maria Grignon de Montfort św.. *Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny*. Lublin 2014.
- Ludwik Maria Grignon de Montfort św.. *Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny. Przygotowanie do panowania Jezusa Chrystusa*. W: Tenże. *Pisma wybrane. Miłość mądrości Przedwiecznej. List okólny do przyjaciół krzyża. Tajemnica Maryi. Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny*. Warszawa 2008 s. 369-640.
- Łaszewski W. *Katechizm w tajemnicach różańcowych. Pismo Święte i Tradycja Kościoła. Objawienia różańcowe. Historia różańca. Cuda. Ruchy różańcowe. Obietnice. Odpusty. Sposób odmawiania różańca*. Warszawa 1998.
- Łaszewski W. *Maryja ocali Twoje życie. Skuteczne środki zbawienia*. „Nasza Przyszłość” 2011.
- Łaszewski W. *Wszystko o różańcu, który może wszystko. Historia, cuda, święci, krucjaty*. Warszawa 2016.
- Łucarz S. *Blisko Maryi*. Kraków 2004.
- Łydka W. *Duch Święty*. W: *Słownik teologiczny*. Red. A. Zubierbier. Katowice 1998 s. 132-135.
- Maloney G. A. *Maryja – Łonem Boga*. Warszawa 1993.
- Mąkosa P. *Wychowanie do wiary w wybranych podręcznikach do nauczania religii w klasach IV-VI szkoły podstawowej*. „Katecheta” 50:2006 nr 9 s. 4-11.
- Melotti L. *Maryja, Matką żyjących. Zarys mariologii*. Przeł. T. Siudy. Niepokalanów 1993.
- Misiaszek K. *Nauczanie religii w szkole*. W: *Wokół katechezy posoborowej*. Red. R. Chałupniak [i in.]. Opole 2004 s. 299-302.
- Nadbrzeżny A. *Pneumatologia*. W: *Encyklopedia katolicka*. t. 15. Lublin 2011 s. 878-881.
- Napiórkowski A. A. *Maryja jest piękna. Zarys mariologii i maryjności*. Kraków 2016.
- Napiórkowski A. *Kościół w Maryi. Maryja w Kościele*. Kraków – Kielce 2016.
- Napiórkowski S. C. *Komentarz do adhortacji apostolskiej Pawła VI Marialis cultus*. W: Paweł VI. *Marialis cultus*. Wrocław 2004 s. 95-113.

- Napiórkowski S. C. *Mariologia*. W: Encyklopedia katolicka. T. 11. Red. S. Wilk [i in.]. Lublin 2006 kol. 1371-1379.
- Napiórkowski S. C. *Maryja w dziejach zbawienia*. W: *Katechizm Kościoła Katolickiego. Wprowadzenie*. Red. M. Rusecki, E. Pudełko. Lublin 1995 s. 125-133.
- Napiórkowski S. C. *Maryjne tytuły*. W: Encyklopedia katolicka. T. 12. Red. S. Wilk [i in.]. Lublin 2008 kol. 109-110.
- Napiórkowski S. C., Usiadek J. *Matka i Nauczycielka. Mariologia Soboru Watykańskiego II*. Niepokalanów 1992.
- Napiórkowski S.C. *Matka naszego Pana (problemy – poszukiwania – perspektywy)*. Tarnów 1992.
- Nowak A. J. *Maryja w relacji do Trójcy Przenajświętszej*. „Salvatoris Mater” 2:2000 nr 3 s. 228-250.
- Nowak J. *Maryja w liturgii i pobożności Kościoła*. Poznań 2009.
- Nycz K. *Drodzy Czwartoklasiści!* W: *Zaproszeni przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy IV szkoły podstawowej*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005 s. 7.
- Nycz K. *Drodzy Gimnazjaliści!* W: *Słowo Boga jest blisko Ciebie. Pierwsza klasa gimnazjum*. Red. D. Jackowiak, J. Szpet. Poznań 2009 s. 3.
- Nycz K. *Drodzy Gimnazjaliści!* W: *Wolni przez miłość. Druga klasa gimnazjum*. Red. D. Jackowiak, J. Szpet. Poznań 2011 s. 3.
- Nycz K. *Drodzy Gimnazjaliści!* W: *Żyjąc z innymi dla innych. Trzecia klasa gimnazjum*. Red. D. Jackowiak, J. Szpet. Poznań 2009 s. 3.
- Nycz K. *Drodzy Piątoklasiści!* W: *Obdarowani przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy V szkoły podstawowej*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2005 s. 5.
- Nycz K. *Drodzy Uczniowie klas szóstych!* W: *Przemienieni przez Boga. Podręcznik do religii dla klasy VI szkoły podstawowej*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2004 s. 5.
- Nycz K. *Drodzy Uczniowie!* W: *Umiłowani w Jezusie Chrystusie. Podręcznik do nauki religii dla klasy V*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2012. s. 5.
- Nycz K. *Drodzy Uczniowie!* W: *Uświęceni w Duchu Świętym. Podręcznik do nauki religii dla klasy VI*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2004 s. 5.
- Nycz K. *Droga Młodzieży!* W: *Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele. Podręcznik do religii dla I klasy liceum i technikum*. Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2002 s. 5.

- Nycz K. *Droga Młodzieży! W: Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie. Podręcznik do religii dla III klasy liceum oraz IV klasy technikum.* Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2004 s. 5.
- Nycz K. *Droga Młodzieży! W: Jestem świadkiem Chrystusa w świecie. Podręcznik do religii dla II klasy liceum oraz II i III klasy technikum.* Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2003 s. 5.
- Nycz K. *Droga Młodzieży! W: Świadek Chrystusa w rodzinie. Podręcznik do nauki religii dla klasy trzeciej szkół licealnych.* Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2004 s. 5.
- Nycz K. *Droga Młodzieży! W: Świadek Chrystusa w świecie. Podręcznik do nauki religii dla klasy drugiej szkół licealnych.* Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003 s. 5.
- Nycz K. *Droga Młodzieży! W: Ze Zmartwychwstałym w rodzinie. Podręcznik do religii dla II klasy szkoły zawodowej.* Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2003 s. 5.
- Nycz K. *Droga Młodzieży! W: Ze Zmartwychwstałym w społeczeństwie. Podręcznik do religii dla I klasy szkoły zawodowej.* Red. Z. Marek [i in.]. Kraków 2002 s. 5.
- Nycz K. *Drogi Dzieci! W: Bliscy sercu Jezusa. Podręcznik dla drugiej klasy szkoły podstawowej.* Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003 s. 7.
- Nycz K. *Drogi Dzieci! W: Jezusowa wspólnota serc. Podręcznik dla trzeciej klasy szkoły podstawowej.* Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2014 s. 6.
- Ozorowski E. *Czy traktat o Trójcy Przenajświętszej może obejść się bez nauki o Maryi? W: Trójca Święta a Maryja. Materiały z sympozjum mariologicznego zorganizowanego przez Polskie Towarzystwo Mariologiczne (Częstochowa, 6 -8 IX 1999).* Red. T. Siudy, K. Pek. Częstochowa 2000 s. 7-18.
- Pajer F. *Nauczanie religii (uzasadnienie i natura).* W: *Słownik katechetyczny.* Przeł. K. Kozak. Red. R. Szpakowski [i in.]. Warszawa 2007 s. 629-633.
- Parysiewicz B. *Wychowanie do życia w rodzinie w podręcznikach do katechizacji w szkołach ponadgimnazjalnych.* „Katecheta” 50:2006 nr 10 s. 3-10.
- Pek K. *Chrystus i Maryja według św. Ludwika Marii Grignon de Montforta. Wprowadzenie do Pism Wybranych.* W: Św. Ludwik Maria Grignon de Montfort. *Pisma wybrane. Miłość mądrości Przedwiecznej. List okólny do przyjaciół krzyża. Tajemnica Maryi. Traktat o prawdziwym nabożeństwie do Najświętszej Maryi Panny.* Warszawa 2008 s. 5-21.

- Ponichter M. *Modlitwa do Najświętszej Rodziny. W: W domu i rodzinie Jezusa. Podręcznik do religii dla klasy I szkoły podstawowej.* Red. W. Kubik, T. Czarnecka. Kraków 2006 s. 114.
- Przytuła J. *Logika Objawienia. Argument werytatywny w świetle teologii Hansa Ursa von Balthasara.* Lublin 2011.
- Pylak B. *Czy znam Maryję? Rozważania mariologiczne.* Lublin 1993.
- Rancan F. *Wyznania Matki Bożej. Najświętsza Maryja Panna zwierza się swoim dzieciom.* Częstochowa 2017.
- Ravasi G. *Poznać Dziecię i Jego Matkę.* Przeł. P. Mikulska. Kraków 2007.
- Ravasi G. *Maryja. Matka Jezusa.* Kielce 2018.
- Rogowski R. E. *Misterium Trójcy Świętej w duchowości maryjnej.* „Salvatoris Mater” 1:1999 nr 4 s. 186-201.
- Rogowski R. E. *Misterium Trójcy Świętej w duchowości maryjnej.* „Salvatoris Mater” 1:1999 nr 4 s. 186-201.
- Rogowski R. E. *Początek i pełnia Kościoła w Maryi.* „Salvatoris Mater” 4:2002 nr 2 s. 49-59.
- Ryczan K. *Mój drogi! W: Z Jezusem idziemy do Boga. Podręcznik do religii dla klasy VI.* Red. T. Śmiech, B. Nosek. Kielce 2013 s. 5.
- Scharf G. *Fatima wciąż aktualna. Orędzie i jego zwiastuni.* Tłum. L. Biczysk. Poznań 1995.
- Sheen F.J. *Siedem słów Jezusa i Maryi. Lekcje z Kany i Kalwarii.* Tłum. A. Skucińska. Kraków 2016.
- Siudy T. *Maryja a Kościół w Katechizmie Kościoła Katolickiego. W: Maryja w Katechizmie Kościoła Katolickiego. Materiały z sympozjum zorganizowanego przez dominikańskie Kolegium Filozoficzno-Teologiczne w Krakowie, w dniach 6-7 października 1995 roku.* Red. S. C. Napiórkowski, B. Kochaniewicz. Kraków 1996 s. 75-80.
- Siwak W. *Maryja a Trójca Święta w misterium Wcielenia według Jana Pawła II.* „Salvatoris Mater” 1:1999 nr 2 s. 268-319.
- Siwak W. *Maryja jako Oblubienica Ducha Świętego w nauczaniu Jana Pawła II. W: Duch Święty a Maryja. Materiały z Sympozjum zorganizowanego przez Katedrę Mariologii KUL oraz Oddział PTT w Częstochowie. Częstochowa 22-23 maja 1998 roku.* Red. S. C. Napiórkowski, T. Siudy, K. Kowalik. Częstochowa 1999 s. 201-215.

- Siwak W. *Maryja w tajemnicy Chrystusa w polskim kulcie maryjnym*. W: *Recepcja „Marialis cultus” w Polsce*. Red. J. Kumala. Licheń Stary 2004 s. 75-148.
- Sobol E. (red.). *Metoda*. W: *Mały słownik języka polskiego*. Wydanie X zmienione i poprawione. Warszawa 1993 s. 431.
- Sobol E. (red.) *Recepcja*. W: *Mały słownik języka polskiego*. Wydanie X zmienione i poprawione. Warszawa 1993 s. 774.
- Sobol E. (red.). *Podręcznik*. W: *Mały słownik języka polskiego*. Wydanie X zmienione i poprawione. Warszawa 1993 s. 651.
- Sondej Cz. M. *Katecheza maryjna pomocą w formowaniu postaw chrześcijańskich młodzieży*. „*Salvatoris Mater*” 3:2001 nr 2 s. 103-118.
- Szkiłdź H. *Analiza*. W: *Słownik wyrazów obcych*. Red. H. Szkiłdź [i in.]. Warszawa 1980 s. 31.
- Szpet J. *Podstawa programowa katechezy. Referat wygłoszony na Sympozjum katechetycznym: „Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa” w Opolu, w dniach 27-28 kwietnia 2001 r.* „*Katecheta*” 45:2001 nr 7-8 s. 15-28.
- Śmiech T. *Drogi młody Przyjacielu!* W: *W miłości Ojca. Podręcznik do religii dla klasy II gimnazjum*. Red. T. Śmiech. Kielce 2010 s. 5.
- Trzebińska P. *Jest takie miejsce*. W: *Wolni przez miłość. Druga klasa gimnazjum*. Red. D. Jackowiak, J. Szpet. Poznań 2011 s. 31.
- Twardowski J. *Jak dostać się do nieba*. W: *Bliscy sercu Jezusa. Podręcznik dla drugiej klasy szkoły podstawowej*. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2003 s. 29.
- Twardowski J. *Nowy zeszyt w kratkę*. W: *Jezusowa wspólnota serc. Podręcznik do religii dla klasy III szkoły podstawowej*. Red. W. Kubik, T. Czarnecka. Kraków 2004 s. 145-146.
- Wolny H. *Teologia kultu Najświętszej Maryi Panny w nauce Kościoła (od Vaticanum II)*. W: *Jezus Chrystus Jedyne Zbawiciel Świata, wczoraj, dziś i na wieki. Komisja Duszpasterska Episkopatu Polski. Program duszpasterski na rok 1996/97*. Katowice 1996 s. 391-400.
- Wons K. *Cała Piękna. Lectio divina z Maryją*. Kraków 2017.
- Wróbel M. *Najświętsza Maryja Panna, Obraz i Matka Kościoła*. W: *Nowe Msze o Najświętszej Maryi Pannie. Komentarze i homilie*. Red. A. Paciorek, H. Witczyk. Kielce 2008 s. 274-281.

- Zajac M. *Funkcje podręczników katechetycznych i ich modele*. W: Poszukiwania optymalnego podręcznika do katechezy. Red. P. Mąkosa. Lublin 2009 s. 13-34.
- Zajac M. *Inspiracje maryjne w okresie ćwierćwiecza nauczania religii w polskiej szkole*. W: *XXV lat nauczania religii w polskiej szkole. Między nadzieją a rzeczywistością*. Red. M. Zajac. Lublin 2015 s. 241-253.
- Zajac M. *Katecheza maryjna w Polsce w latach 1905-2005*. Lublin 2006.
- Zajac M. *Programy katechetyczne*. W: *Leksykon teologii pastoralnej*. Red. R. Kamiński. Lublin 2006 s. 692-696.
- Zajac M. *Rodzina polska jako środowisko katechezy maryjnej*. „Roczniki pastoralno-katechetyczne” 57:2010 t. 2 s. 51-63.
- Zajac M. *Wychowanie maryjne w katechezie*. „Katecheta” 51:2007 nr 5 s. 11-21.
- Zajac M. *Wymiar katechetyczny fatimskich objawień maryjnych*. „Roczniki Teologiczne” 64:2017 z. 11 s. 5-20.
- Zellma A. *Pakiet edukacyjny „Powołani przez Boga Ojca”*. Dla klasy IV szkoły podstawowej. (red.) J. Szpet, D. Jackowiak. Recenzja. „Katecheta” 46:2002 nr 9 s. 76-80.
- Zellma. *Pakiet edukacyjny „W domu Bożym i rodzinie Jezusa”*. Dla klasy I szkoły podstawowej. Recenzja. „Katecheta” 46:2002 nr 9 s. 71-75.

II. LITERATURA POMOCNICZA

- Augustyn św.. *Wyznania*. Tłum. Z. Kubiak. Kraków 2000.
- Dajczer T. *Rozważania o wierze. Z zagadnień teologii duchowości*. Częstochowa 1992.
- Kowalczyk J. *Literatura piękna w polskiej katechezie. Studium katechetyczne w oparciu o wybrane serie podręczników do nauczania religii*. Legnica 2012.
- Kudasiewicz J., Witczyk H. *Rok Boga Ojca*. Kielce 1999.
- Łabendowicz S. *Formacja katechetów w dokumentach Kościoła i literaturze katechetyczno-dydaktycznej po Soborze Watykańskim II*. Sandomierz 1997.
- Skrzypczak J. *Konstruowanie i ocena podręczników (podstawowe problemy metodologiczne)*. Poznań-Radom 1996.
- Tomasik P. *Korelacja nauczania religii i historii – konieczność, możliwości, perspektywy*. „Katecheta” 60:2016 nr 1 s. 114-120.

- Zellma A. *Zastosowanie współczesnego podręcznika dla ucznia w katechezie dzieci i młodzieży, na wybranych przykładach podręczników do nauki religii.* „Katecheta” 47:2003 nr 1 s. 3-13.
- Zubierbier A. *Sakrament.* W: *Słownik teologiczny.* Red. A. Zubierbier. Katowice 1998 s. 514-518.
- Zwolak S. *Katechizacja w diecezji zamojsko-lubaczowskiej w latach 1992-2012.* Lublin 2012.
- Żurek A. *Duch Święty w świadomości pierwotnego Kościoła.* W: *Duch Święty.* Red. P. Łabuda. Tarnów 2017 s. 357-369.